

הקדמה

ע"י רמב"ן: הודיענו תחילה ענין בריאת השמים והארץ וכל צבאם כלומר בריאת כל נברא העליונים והתחתונים א"כ כל הנאמר בנבואה ממעשה מרכבה ומעשה בראשית¹ והמקובל בהם לחכמים תולדות עם ארבע הכחות שבתחתונים כח המחצבים וכח צמח האדמה ונפש התנועה והנפש המדברת² בכלם נאמר למשה רבינו בריאתם וכחותם ומחותם ומעשיהם ואפיסת הנפסדים מהם והכל נכתב בתורה בפירוש או ברמז.

וכבר אמרו רבותינו (ר"ה כא ע"ב) חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכלם נמסרו למשה חוץ מאחד שנאמר ותחסרהו מעט מאלהים ואמרו כי בבריאת העולם חמשים שערים של בינה כאלו נאמר שיהיה בבריאת המחצב שער בינה אחד בכחו ותולדותיו ובבריאת צמח האדמה שער בינה אחד ובבריאת האילנות שער אחד ובבריאת החיות שער אחד ובבריאת העופות שער אחד וכן בבריאת השרצים ובבריאת הדגים ויעלה זה לבריאת בעלי נפש המדברת שיתבונן סוד הנפש וידע מהותה וכחה בהיכלה יגיע למ"ש גנב אדם יודע ומכיר בו נואף אדם יודע ומכיר בו נחשד על הנדה יודע ומכיר בו גדולה מכלן שמכיר בכל בעלי כשפים ומשם יעלה לגלגלים ולשמים וצבאיהם כי בכל אחד מהם שער חכמה אחד שלא כחכמתו של חבירו ומספרם ומקובל להם ע"ה שהם נ' חוץ מאחד³ ואפשר שיהיה השער הזה בידיעת הבורא יתב' שלא נמסר לנברא.

ואל תסתכל באמרם נבראו בעולם כי על הרוב ידבר והשער האחד לא נברא והמספר הזה רמז בתורה בספירת העומר ובספירות היוכל כאשר אניד בו סוד בהגיעי שם ברצון הקדוש ברוך הוא.

וכל הנמסר למשה רבינו בשערי הבינה הכל נכתב בתורה בפירוש או שרמוזה בתיבות או בנימטריאות או בצורת האותיות הכתובות כהלכתן או המשתנות בצורה כגון הלפופות והעקומות וזולתן או בקוצי האותיות ובכתריהם כמו שאמרו כשעלה משה למרום מצאו

¹ ע"י תיקו"ז (טו ע"ב): והא אוקימנא מטטרון איהו מעשה מרכבה ועליה אתמר אין דורשין במרכבה ביחיד מאי ביחיד ביחידא דעלמא אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו חכם בחכמה ומבין בבינה ויודע בדעת דאתמר בהון (שמות לא ג) ואמלא אותו רוח אלה"ם בחכמה בתבונה ובדעת בגין דאיהו משכנא דאתמלי בתלת דרגין אלין ובכל מלאכה דא מעשה בראשית שכינתא תתאה דאין דורשין לה בעובדא דבראשית בשנים אלא ביחודא דעלמא מרכב"ה דילה איהו מטטרון גוף שכינתא.

תרגום: והרי בארנו שמטטרון הוא מעשה מרכבה, ועליו נאמר (חגיגה יא ע"ב) אין דורשין במרכבה ביחיד, מה זה "ביחיד", ביחידו של עולם, אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו. חכם בחכמה, ומבין בבינה, ויודע בדעת, שנאמר בהם "ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה בתבונה ובדעת", משום שהוא משכן שהתמלא בשלשת הדרגות הללו. "ובכל מלאכה" זה מעשה בראשית, שכינה תחתונה, שאין דורשים לה במעשה בראשית בשנים, אלא ביחוד של העולם, המרכב"ה שלה, הוא מטטרון, גוף השכינה.

[ע"י ליקוטי הש"ס מסכת חגיגה וז"ל: מעשה בראשית הם דרושי עולם התוהו שזה הי' בבראשית קודם התיקון. מעשה מרכבה הם דרושי התיקון והתלבשות הפרצופים זה בזה.]

² ע"י ז"ח (ח ע"ד): יתברך שמו של ממ"ה הקב"ה שברא כל העולם והכינו בחכמה ובתבונה ובדעת וכנגדן ברא ג' עולמות עולם העליון ועולם התחתון ועולם התיכון ונתן בעולם התחתון הקטן צורת שלשתן צורת המדברת וצורת הצומחת וצורת השכלית.

³ ע"י תיקו"ז (עו ע"ב): כתר עליון דא איהו שלימו דחמשיין שערי בינה ודא איהו דלא אתייהיב למשה דעליה אתמר נתיב לא ידעו עיט ועליה אמרו זכרונם לברכה במופלא ממך אל תדרוש וכו' בגין דאיהו מקור דלית ליה סוף ובמקור דלית ליה סוף מאן יכיל לאשגא ולאשכחא ליה.

תרגום: כתר עליון זוהי שלמות של חמשים שערי בינה וזהו שלא נתן למשה שעליו נאמר נתיב לא ידעו עיט ועליו אמרו זכרונם לברכה במפלא ממך אל תדרוש וכו' משום שהוא מקור שאין לו סוף ובמקור שאין לו סוף מי יכול להשיג ולמצא לו (סוף).

[ע"י בהגר"א על תז"ח (נ ע"ב): משה רבינו לא השיג אלא בבריאה כידוע בסוד מ"ט שערי בינה שמקננת בבריאה ואף שער הנר"ן שהוא כתר שבבריאה לא השיג לפי שהוא מלכות דאצילות ועל עולם האצילות נאמר כך עלה במחשבה שא"א לגלות, ועי' בהגר"א על תיקו"ז א ע"ב ד"ה ואמר הרקיע: דעת המתפשט הוא זוהר הרקיע של הדעת למעלה ביסוד, והוא דרגא דמשה, שהוא דעת, משה מלגאו כידוע (לקמן כט ע"ב), ולכן השיג למ"ט שערי בינה (ר"ה כא ע"ב), וזהו בינה, דרגא שהן נ' תרעין דמתפשטין מינה, ושער החמישים דבוק בה, ולכן לא השיג.]

להקב"ה שהיה קושר כתרים לאותיות אמר לו אלו למה אמר לו עתיד אדם אחד לדרוש בהם תלי תלים של הלכות עד זו מנין לך א"ל ה' למשה מסיני כי הרמזים האלו לא יתבוננו אלא מפה אל פה עד משה מסיני⁴ וכו'.

עוד יש בידינו קבלה של אמת כי כל התורה כולה שמותיו של הקדוש ברוך הוא⁵ שהתיבות מתחלקות לשמות בענין אחד כאילו תחשוב על דרך משל כי פסוק בראשית יתחלק לתיבות אחרות כגון בראש יתברא אלהים וכל התורה כן מלבד צירופיהן וגימטריזיותיהן של שמות וכבר כתב רבינו שלמה בפירושו בתלמוד ענין השם הגדול של ע"ב באיזה ענין הוא בשלשה פסוקי ויסע ויבא ויט⁶ ומפני זה ספר תורה שטעה בו באות אחת במלא או בחסר פסול כי זה הענין יחייב אותנו לפסול ס"ת שיחסר בו ו' אחד ממלות אותם שבאו מהם ל"ט מלאים בתורה או שיכתוב הו' באחד משאר החסרי וכן כיוצא בזה אף על פי שאינו מעלה ולא מוריד כפי העולה במחשבה.

עי' ר' בחיי: ונראה לי כי אלפים [וידבר שלשת אלפים משל – מלכים א' ה יא] מלשון למוד החכמה בענין שכתוב ואאלפך חכמה (איוב לג לג) ויהיה שלשת אלפים כאלו אמר שלשת חבורים ורמז אותם בשם האחד משלי והשני שיר השירים הוא שאמר ויהי שירו רמז לשיר השירים והזכיר חמשה ואלף אות אלף ממש והכוונה כי יסוד שיר השירים

⁴ עי' תיקו"ז (נ ע"ב): כד קמת על רגלה בגלותא בתראה אתקריאת הלכה למשה מסיני וכד שריא בדרועי דמלכא אתקריאת קבלה למשה מסיני וכד שריא בפימא דמלכא מיד פה אל פה אדבר בו וכד איהי מרחקא הלכה ממה שכינתא איהי ריב לה' לתתא וכד לאו איהי בדרועי קבלה איהי ריב לעילא.

תרגום: כשעומדת על רגליה בגלות האחרונה נקראת הלכה למשה מסיני וכשורה בזרועות המלך נקראת קבלה למשה מסיני וכשורה בפי המלך מיד פה אל פה אדבר בו וכשהיא מרחקת הלכה ממה שהכינה היא ריב ליהו"ה למטה וכשאינה בזרועו קבלה היא ריב למעלה.

[ההבדל שבין נגלה לנסתר היא שנגלה נלמדת ב"ג מידות שהתורה נדרשת בהם, ונסתר רק איש מפי איש משה רבינו, וזה הסיבה שהיא נסתרה, וקבלה – שמעתי מהגר"מ שפירא ז"ל.]

⁵ עי' זהר (ח"ב קכד ע"א): דתנינן אורייתא כלא שמא דקודשא בריך הוא ומאן דמשתדל בה כמאן דמשתדל בשמא קדישא בגין דאורייתא כלא חד שמא קדישא הוא שמא עלאה שמא דכליל כל שמאן ומאן דגרע אות חד מינה כאילו עביד פגימותא בשמא קדישא

תרגום: ששינונו כל התורה היא שמו של הקדוש ברוך הוא ומי שמשתדל בה כמי שמשתדל בשם הקדוש משום שכל התורה היא שם קדוש אחד שם עליון שם שכולל את כל השמות ומי שגורע ממנה אות אחת כאלו עשה פגם בשם הקדוש

[עי' יונת אלם פרק א', ז"ל, כאן כל התורה כלה שם א' בסוד אצילות נעלם אין עסק בה לזולתו ית'.]

⁶ עי' זהר (ח"א קח ע"ב): ח' שמים דאינון ע' רזא יהו"ה דא איהו ברזא דשבעין ותריין שמהן [ואלין אינון] דנפקי מן ויסע ויבא ויט

והו' יל"י ס"ט על"ם מה"ש לל"ה אכ"א כה"ת הז"י אל"ד לא"ו הה"ע חלק ראשון יז"ל מב"ה הר"י הק"ם לא"ו כל"י לו"ו פה"ל נל"ך יי"י מל"ה חה"ו חלק שני נת"ה הא"א יר"ת שא"ה רי"י אר"ם לכ"ב וש"ר יה"ו לה"ח כו"ק מנ"ד חלק שלישי אנ"י חע"ם רה"ע יי"ז הה"ה מי"ך ור"ל יל"ה סא"ל ער"י עש"ל מ"ה חלק רביעי וה"ו דנ"י הח"ש עמ"ם ננ"א נל"ת מב"ה פרו"י נמ"מ יי"ל הר"ח מצ"ר חלק חמישי ומ"ב יה"ה ענ"ו מח"י דמ"ב מנ"ק אי"ע חב"ו רא"ה יב"מ ה"י מו"ם חלק ששי בשכמל"ו

תרגום: שמים שהם שבעים סוד יהו"ה, זהו בסוד שבעים ושנים שמות, ואלו הם שיוצאים מן ויסע ויבא ויט.

והו' יל"י ס"ט על"ם מה"ש לל"ה אכ"א כה"ת הז"י אל"ד לא"ו הה"ע. חלק ראשון יז"ל מב"ה הר"י הק"ם לא"ו כל"י לו"ו פה"ל נל"ך יי"י מל"ה חה"ו. חלק שני נת"ה הא"א יר"ת שא"ה רי"י אר"ם לכ"ב וש"ר יח"ו לה"ח כו"ק מנ"ד. חלק שלישי אנ"י חע"ם רה"ע יי"ז הה"ה מי"ך ור"ל יל"ה סא"ל ער"י עש"ל מ"ה. חלק רביעי וה"ו דנ"י הח"ש עמ"ם ננ"א נל"ת מב"ה פרו"י נמ"מ יי"ל הר"ח מצ"ר. חלק חמישי ומ"ב יה"ה ענ"ו מח"י דמ"ב מנ"ק אי"ע חב"ו רא"ה יב"מ ה"י מו"ם. חלק ששי ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

ועי' זו"ח סח ע"ד: כיון דקיימו אתון על תיקונייהו ואתקיים עלמא כדין אתתקנו אתון בע"ב שמהן דאיקרון יין שבעין שמהן דאתקרי קב"ה בהו ואלין אינון יי"ן

תרגום: כיון שעמדו האותיות על תקונן והתקיים העולם אז התתקנו האותיות בשבעים ושנים שמות שנקראו יין שבעים השמות שבהם נקרא הקדוש ברוך הוא ואלו הם יי"ן.

מחובר על יסוד ה"א האחרונה שבשם הוי"ה הנקראת כל⁷ וע"כ יקראנה תמיד (שה"ש ד ט) אחותי כלה⁸ שהרי מלת כלה כוללת שניהם מלת כל וה"א באחרונה וכשאמר ויהי שירו חמשה ואלף באר כי היה יסוד שירו ועקרו ה"א וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון זה ספר קהלת המיוסד על חכמת הטבע והסתכל איך נשתמש בכל החבורים בלשון וידבר ובחבור שיר השירים שהוא קדש קדשים נשתמש בו בלשון הויה ואמר ויהי שירו לפי שהוא מחובר על יסוד ההויה.

(א א): בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ.

עי' רמב"ן: בראשית ברא אלהים – אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל התורה אלא מהחודש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל ומה טעם פתח בבראשית משום כח מעשיו הגיד לעמו שאם יאמרו אומות העולם לסטים אתם שכבשתם לכם ארצות שבעה גוים הם אומרים להם כל הארץ של הקדוש ברוך הוא ונתנה לאשר ישר בעיניו וברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו וזו אגדה בלשון שכתבה רבינו שלמה בפירושו. ויש לשאול בה כי צורך גדול הוא להתחיל התורה בבראשית ברא אלהים כי הוא שורש האמונה ושאינו מאמין בזה וחושב שהעולם קדמון הוא כופר בעיקר ואין לו תורה כלל והתשובה מפני שמעשה בראשית סוד עמוק אינו מובן מן המקראות ולא יודע על בוריו אלא מפי הקבלה עד משה רבינו מפי הגבורה⁹ ויודעיו חייבין להסתיר אותו¹⁰ לכך אמר רבי יצחק שאין להתחיל התורה צורך בבראשית ברא והספור במה שנברא ביום ראשון ומה נעשה ביום שני ושאר הימים והאריכות ביצירת אדם והוה והטאם וענשם וספור גן עדן וגרוש אדם ממנו כי כל זה לא יובן בינה שלימה מן הכתובים וכל שכן ספור דור המבול והפלגה שאין הצורך בהם גדול ויספיק לאנשי התורה בלעדי הכתובים האלה ויאמינו בכלל בנזכר להם בעשרת הדברות (שמות כ יא) כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם וינח ביום השביעי ותשאר הידיעה ליחידים שבהם הלכה למשה מסיני¹¹ עם התורה שבעל פה.

עיי"ש: וכוונתם זו שמלת בראשית תרמוזו כי בעשר ספירות נברא העולם¹² ורמזו לספירה

⁷ עי' זהר (ח"א דף רנא ע"ב, והוא גם מופיע בזו"ח ח ע"א, ובתז"ח מט ע"ד): ולקביל האי דרגא עבד שלמה ימא לתתא עומד על שנים עשר בקר והאי ימא לעילא אקרי י"ם מ"ט אקרי ים אלא בגין ההוא דרגא דצדיק דאמלי להאי ים אקרי יום דכתיב ויקרא אלקים לאור יום וכתוב אור זרוע לצדיק והאי נהיר ברזא דשמא קדישא דביה אמלי להאי ים דאקרי ה"א תתאה [בתרא דשמא קדישא] הה"ד כל הנחלים הולכים אל הים כ"ל דא דרגא דצדיק דאקרי כל בגין דכל תפנוקין נפקין מניה הנחלים אלין חמש דרגין דעמיה הולכים אל הים לאמלי לה.

תרגום: וכנגד הדרגה הזו עשה שלמה הים שלמטה עומד על שנים עשר בקר, והים הזה למעלה נקרא י"ם. למה נקרא ים, אלא משום אותה דרגה של צדיק שממלאת הים הזה נקרא יום, שכתוב "ויקרא אלהים לאור יום", וכתוב "אור זרוע לצדיק", וזה מאיר בסוד של השם הקדוש, שבו ממלא לים הזה שנקרא ה"א תחתונה (אחרונה של השם הקדוש). זהו שכתוב "כל הנחלים הולכים אל הים", וכל זה דרגת הצדיק שנקראת "כל", משום שכל התפנוקים יוצאים ממנו. הנחלים אלו חמש הדרגות שעמו, הולכים אל הים למלא אותה.

ועי' רמב"ן לקמן כד א.

⁸ עי' זו"ח (נא ע"א): ה' האחרונה הזו נקראת כלה כשמחבר עמה כל.

⁹ עי' לעיל הערה 4.

¹⁰ עי' זהר (ח"ג כח ע"א): דבגינייהו [דהיינו הערב רב] צריך לכסאה רזין דאורייתא, כמה דאוקמוה (משלי כה ב) כבוד אלהים הסתר דבר, עד דמתעברין מעלמא.

תרגום: שבשבים צריך לכסות את סודות התורה כמו שבארוה כבוד אלהים הסתר דבר, עד שעוברים מן העולם.

¹¹ עי' תיקו"ז (טו ע"ב): ועוד הרבה מקומות שהלכה למשה מסיני היא בחי' לימוד קבלה, ועי' לעיל הערה 4.

¹² עיין ספר יצירה (פ"א מ"ב): עשר ספירות בלי מה, ועשרים ושתים אותיות יסוד, שלש אמות ושבע כפולות, ושתים עשרה פשוטות.

הנקראת חכמה שבה יסוד כל¹³, כענין שנאמר (משלי ג יט) ה' בחכמה יסד ארץ, היא התרומה¹⁴ והיא קדש¹⁵ אין לה שיעור למיעוט התבוננות הנבראים בה, וכאשר ימנה אדם עשר מדות ויפריש אחת מעשר רמז לעשר ספירות יתבוננו החכמים בעשירית וידברו בה¹⁶, והחלה¹⁷ מצוה יחידה בעיסה תרמוז לזה וישראל שנקראו ראשית היא כנסת ישראל¹⁸ המשולה בשיר השירים לכלה¹⁹ שקראה הכתוב בת ואחות ואם²⁰ וכבר בא להם זה במדרש

¹³ עי' זהר (ח"א לא ע"ב): בראשית ב' ראשית (נ"א) היא חכמה כמה דתרגם יונתן בראשית בחכמתא) בגין דאיהי תניינא לחושבנא ואקרי ראשית (בגין) דהאי כתרא עלאה טמירא היא קדמאה ועל דלא עייל בחושבנא תניינא הוי ראשית בגין דא ב' ראשית.

תרגום: בראשית, ב' ראשית, (היא חכמה, כמו שתרגם יונתן "בראשית" בחכמה) בגלל שהיא שניה לחשבון, ונקראת ראשית, בגלל שכתר עליון זה טמיר הוא ראשון, ועל שלא נכנס בחשבון הראשית הוא שני, בגלל זה ב' ראשית.

ועי' אד"ז (רפט ע"ב): אתר דשירותא אשתכח וכו' הוא נהירו דחכמתא.

תרגום: מקום שהתחלה נמצאת, וכו' הוא אור החכמה.

¹⁴ עי' זהר (ח"א דף ל ע"ב): בראשית ברא אלהים רזא (במדבר טו כ) דראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה דא חכמה עלאה דאיהי ראשית.

תרגום: "בראשית ברא אלהים", סוד של "ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה" זו חכמה עליונה שהיא ראשית.

ועי' זהר (ח"ב רעא ע"א): ד"א ויקחו לי תרומה ויקחו לקדש תרומה שהיא יר"ד והיא עשירי ומנלן דעשירי קדש דכתב העשירי יהיה קדש לקדש ומאי נינהו קדש דכתב וראשית כל בכורי כל וכל תרומת כל מכל תרומותיכם דכתב ראשית חכמה יראת יי' אין חכמה אלא יראת השם.

תרגום: דבר אחר ויקחו לי תרומה ויקחו לי לקדש תרומה שהיא יר"ד והיא עשירי ומנלן לנו שעשירי קדש שכתוב (ויקרא כז) העשירי יהיה קדש לקדש ומהו קדש שכתוב וראשית כל בכורי כל וכל תרומת כל מכל תרומותיכם שכתוב ראשית חכמה יראת ה' אין חכמה אלא יראת השם.

¹⁵ עי' זהר (ח"ג רצז ע"א): וחכמה עלאה קדש אקרי.

¹⁶ עי' לקמן הערה 254.

¹⁷ עי' זהר (ח"ג דף קעד ע"א): ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה וגו' פקודא דא להפריש חלה לכהן חלה הכי חושבניה מ"ג ביצים וחומש ביצה חד מחמש ואית חומש חד מן חמשין דאיהו ו' ודא סימן מג"ן דאיהו מיכ"ל גבריאל"ל נוריא"ל חלה שכינתא דבאתר דאלין מלאכין תמן אבהן תמן ובאתרא דאבהן תמן שכינתא תמן ובה ויחל בה צלינא הה"ד (שמות לב יא) ויחל משה את פני יי' אלהיו אדני יהוה אתה החלות להראות את עבדך ובה חלה זכות אבות ובה תמה זכות אבות לרשעים דהוו מקבלים אגרייהו בהאי עלמא.

תרגום: "ראשית עריסותיכם חלה תרימו וגו'", מצוה לו להפריש חלה לכהן חלה, כך חשבונה מ"ג ביצים וחומש ביצה, אחד מחמש, ויש חומש אחד מחמשים שהוא ו', וזה סימן מג"ן, שהוא מיכ"ל גבריאל"ל נוריא"ל, חלה שכינה, שבמקום שמלאכים אלה שם, האבות שם, ובמקום שהאבות שם, שכינה שם, ובה "ויחל", בה אנו מתפללים, זהו שכתוב "ויחל משה את פני ה' אלהיו" "אדני יהוה" אתה החלות להראות את עבדך", ובה חלה זכות אבות, ובה תמה זכות אבות לרשעים, שהיו מקבלים שכרם בעולם הזה.

¹⁸ עי' זהר (ח"א יד ע"א): דאתאחדת בהו כנסת ישראל גבורה דלתתא ודא ה' בתראה דנטלא לון ואתכלילת מנהון.

תרגום: שנאחדת בהם כנסת ישראל, הגבורה שלמטה, וזו ה' האחרונה שנוטלת אותם ונכללת מהם.

¹⁹ עי' לעיל הערה 8.

²⁰ עי' זהר (ח"ב ק ע"ב): אלא מה דאמר צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה כתיב ולא כתיב ובעטרה דכל מאן דחמי ההיא עטרה חמי נעם מלכא דשלמה דיליה שעטרה לו אמו הא תנינן קרי לה בת קרי לה אחות קרי לה אם וכלא איהו וכלא הוי מאן דיסתכל וינדע בהאי ינדע חכמתא יקירא וכו' מאנא דהות לתתא היך יתעביד לעילא בעלה דהוה לעילא היך יתהפך וליהוי לתתא בת זוגיה אתעבידת אמיה וכו' הכא אית לאקדמא בקדמיתא מלה חדא דאמרו קדמאי באינן חזוי ליליא דתנן מאן דאתי על אמיה בחלמא יצפה לבינה דכתיב (משלי ג ג) כי אם לבינה תקרא הכא אית לאסתכלא אי בגין דאיהי אם יאות והוה ליה למכתב הכי דמאן דחמא אמיה בחלמא יזכי לבינה אבל מאן דאתי על אמיה אמאי.

אלא רזא עלאה איהו בגין דאתהפך וסליק מתתא לעילא ברא הוה בקדמיתא כיון דסליק לעילא אתהפך אילנא ואתעביד איהו מעלמא עלאה ושליט עלה וזכי לבינה.

בקדמיתא כד סליק אינש לתליסר שנין מה כתיב (תהלים ב ז) יהוה אמר אלי בני אתה אני היום ילדתיך כדן איהו לתתא מינה כיון דסליק עלה האי איהו מעלמא עלאה דהא אסתלק בדרגא דיוסף ודא (ס"א ודאי) זכי לבינה.

אוף הכי האי מאנא בקדמיתא איהו הוה בדרגא דיוסף בעל אילנא תתא קיימא ברעותיה ושליט

(שיה"ש רבה פ"ג סי' כא) בעטרה שעטרה לו אמו, ובמקומות רבים וכן וירא ראשית לו (דברים לג כא) דמשה, יסברו כי משה רבינו נסתכל באיספקלריא המאירה²¹ (יבמות מט ע"ב) וראה ראשית לו ולכן זכה לתורה. הכל כוונה אחת להם ואי אפשר להאריך בפירוש זה הענין במכתב והרמז רב הנזק כי יסברו בו סברות אין בהם אמת אבל הזכרתי זה לבלום פי קטני אמנה מעוטי חכמה המלעינים על דברי רבותינו.

עיי"ש: ועתה שמע פירוש המקרא על פשוטו נכון וברור הקדוש ברוך הוא ברא כל הנבראים מאפיסה מוחלטת ואין אצלנו בלשון הקדש בהוצאת היש מאין אלא לשון ברא²² ואין כל הנעשה תחת השמש או למעלה הווה מן האין התחלה ראשונה אבל הוציא מן האפס הגמור המוחלט יסוד דק מאד אין בו ממש אבל הוא כח ממציא מוכן לקבל הצורה ולצאת

עליה דהא כל נוקבא בדיוקנא דנוקבא אילנא תתאה קיימא כיון דאיהו לא בעא לקיימא בההוא דרגא דיוסף ולא אתקיים לשמשא ביה ולאפשא בעלמא ולמעבד תולדין כדן נחית לתתא ואתעבידת איהי אמיה וההוא פרוקא ירית ירותא דיוסף דהוה הוא בקדמיתא ואיהו נחית לתתא. כיון דנחית לתתא כדן אתקיים ביה יהו"ה אמר אלי בני אתה אני היום ילדתיך אתהפך אילנא מה דהוה תחותיה ואיהו שליט עליה אתהדר ושליט ההוא אילנא עליה ואיהו נחית לתתא כיון דאיהו נחית לתתא ההוא דירית ירותא אתר דיוסף אבוי אקרי ואבוי הוי ודאי כלא איהו על תקוניה ודאי כדקא יאות.

תרגום: אלא מה שאמר צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה כתוב ולא כתוב ובעטרה שכל מי שרואה אותה עטרה רואה את הנועם של המלך שהשלום שלו שעטרה לו אמו הרי שנינו קורא לה בת וקורא לה אחות קורא לה אם והכל הוא והכל היה מי שיסתכל וידע את זה ידע חכמה נכבדה וכו' כלי שהיה למטה איך יעשה למעלה בעלה שהיה למעלה איך יתהפך ויהיה למטה בת זוגו נעשתה אמו וכו'.

עכשיו יש להקדים בראשונה דבר אחד שאמר הקדמונים באותם מראות הלילה ששנינו מי שבא על אמו בחלום יצפה לבינה שכתוב כי אם לבינה תקרא כאן יש להתבונן אם משום שהיא אם, יפה, והיה לו לכתוב כך שמי שרואה אמו בחלום יזכה לבינה אבל מי שבא על אמו למה. אלא סוד עליון הוא משום שהתהפך ועלה מלמטה למעלה בן היה בתחלה כיון שעלה למעלה מתהפך האילן ונעשה הוא מעולם עליון ושולט עליה וזוכה לבינה. בתחלה כשעולה אדם לשלש עשרה שנה מה כתוב ה' אמר אלי בני אתה אני היום ילדתיך אז הוא למטה ממנה כיון שעלה אליה הרי הוא מן העולם העליון שהרי התעלה לדרגת יוסף וזה (ודאי) זוכה לבינה.

כמו כן כאן כך הכלי הזה בתחלה הוא היה בדרגת יוסף בעל האילן התחתון עומד ברצונו ושולט עליו שהרי כל נקבה עומדת בדמות הנקבה העץ התחתון כיון שהוא לא רצה לעמוד באותה דרגה של יוסף ולא התקיים לשמש בה ולהתרבות בעולם ולעשות תולדות אז יורד למטה והיא נעשית אמו ואותו הגואל יורש את ירושת יוסף שהיה הוא בראשונה והוא ירד למטה. כיון שיירד למטה אז התקיים בו ה' אמר אלי בני אתה אני היום ילדתיך התהפך האילן מה שהיה תחתיו והוא שולט עליו חזר ושולט האילן ההוא עליו והוא יורד למטה כיון שהוא יורד למטה אותו שירש ירושת מקום יוסף אביו נקרא אביו יהיה ודאי והכל הוא על תקונו ודאי כראוי. [ע"י שעה"כ ליל שבת א: והענין הוא כי בהיותה אצלו שוים בקומתם נק' אחותו, וכשמזדווגת עמו נקראת אשתו, וכשעלה בג"ת דאימא שהוא בתפלת מוסף בלחש, אז נקראת עטרת בעלה כנז' שם ואז נק' אמו.]

²¹ ע"י תיקו"ז (לד ע"א): תא חזי, יהו"ה אדנ"י איהו קודשא בריך הוא ושכינתיה בתרין שוקין יהו"ה לימינא אדנ"י לשמאלא ואיננון אספקלריא המאירה ואספקלריא שאינה מאירה בצדיק תרוייהו חד יאקדונק"י.

תרגום: בא וראה, יהו"ה אדנ"י הוא הקב"ה ושכינתו בב' שוקיים: יהו"ה בימין, אדנ"י בשמאל, והם אספקלריא המאירה ואספקלריא שאינה מאירה בצדיק. כאשר שניהם כאחד, יאקדונק"י. ע"י בהגר"א בתיקו"ז (פט ע"א): ב' דרגין הוא בנבואה מסט' דראיה הוא אספקלריא דנהרא ומסט' דשמיעה אספקלריא דל"ג דכתיב בהון ואראה את ה' כו' ואשמע אחרי קול והם רא' מסט' דתורה שבכתב הו"ה דצריך רא'י שם ושמיעה מסט' דתורה שבע"פ דצריך שמיעה והם ימינא ושמאלא. ע"י בהגר"א בתז"ח יח ע"א וז"ל דלא אנהיר סיהרא אספקלריא כו' - כי אין השגה לשום בריה רק בשכינה כיודע רק שמרע"ה אנהיר לה בדרגיה ועביד לה אספקלריא דנהרא, עכ"ל.

²² ע"י זר"ח (יז ע"א): אמר רב חסדא, וכי השמים מא"ן נבראו, והלא מאותו האור של מעלה נבראו. א"ר תנחום, כך הוא, אלא גוף השמים מאין היה, וצורתם מדבר ממשות. וכן הוא האדם. ותמצא בשמים בריאה, ואחר כך עשיה. בריאה בורא השמים, כלומר מאין. עשיה, לעושה השמים, מדבר ממשות, מהאור של מעלה. וא"ר תנחום, עשייה הוא תיקון הדבר בגודל ומעלה מכמות שהיה. כמא דאת אמר, "ויעש דוד שם".

מן הכה אל הפועל והוא החומר הראשון נקרא ליונים היולי²³ ואחר ההיולי לא ברא דבר אבל יצר ועשה כי ממנו המציא הכל והלביש הצורות ותקן אותן. ודע כי השמים וכל אשר בהם חומר אחד והארץ וכל אשר בה חומר אחד²⁴ והקב"ה ברא אלו שניהם מאין ושניהם לבדם נבראים והכל נעשים מהם.

והחומר²⁵ הזה שקראו היולי נקרא בלשון הקדש תוהו והמלה נגזרה מלשונם (קדושין מ ע"ב) בתוהו על הראשונות מפני שאם בא אדם לגזור בו שם תוהו ונמלך לקוראו בשם אחר כי לא לבש צורה שיתפש בה השם כלל והצורה הנלבשת לחומר הזה נקראת בלשון הקדש בהו והמלה מורכבת כלומר בו הוא כמלת לא תוכל עשהו (שמות יח יח) שמחוטר הו"ו והאל"ף עשו הוא.

וזהו שאמר הכתוב (ישעיה לד יא) ונטה עליה קו תהו ואבני בהו²⁶ כי הוא הקו אשר בו יתחם האומן מחשבת בנינו ומה שיקוה לעשות נגזר מן קוה אל ה' (תהלים כז יד) והאבנים הם צורות בבנין וכן כתוב מאפס ותהו נחשבו לו (ישעיה מ יז) כי התוהו אחר האפס²⁷ ואיננו דבר וכך אמרו בספר יצירה (פ"ב מ"ו) יצר מתהו ממש ועשה אינו ישנו.

ועוד אמרו במדרש רבי נחוניא בן הקנה (ספר הבהיר אות ב) אמר רבי ברכיה מאי דכתיב והארץ היתה תהו ובהו מאי משמע היתה שכבר היתה תהו ומאי בהו אלא תהו היתה²⁸ ומאי תהו דבר המתהא בני אדם וחזרה לבהו ומאי בהו דבר שיש בו ממש דכתיב

²³ [עי' ע"ח בשער קיצור אבי"ע רפ"ג].

²⁴ עי' פרקי דרבי אליעזר (פרק ג): שמים מאי זה מקום נבראו מאור לבושו שהוא לבוש לקח ופרש כשמלה והיו מותחין והולכין עד שאמ' להן די ונקרא אל שדי מי שאומר לעולם די שמאיר לבושו שנ' עוטה אור כשלמה הארץ מאי זה מקום נבראת משלג שתחת כסא כבודו. [עי' דברי הגר"א בספד"צ (דף כו ע"ג): ר"ל שמים נקרא עולם היצירה שז"א מקנן שם כידוע (תיקו"ז כד ע"ב, ע"ח מיעוט הירח ג), ואמר שנברא מאור לבושו, ר"ל מבריאה].

²⁵ עי' לקמן הערה 29.

²⁶ עי' חגיגה (יב ע"א): תנא תהו קו ירוק שמקיף את כל העולם כולו שממנו יצא חשך שנאמר ישת חשך סתרו סביבותיו בהו אלו אבנים המפולמות המשוקעות בתהום שמהן יוצאין מים. ועי' זהר (ח"ג רכז ע"א): ואינון קליפין דסחרין לד' חיון דמטטרון אינון תהו והנה רוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לא ברוח יי' בה"ו ואחר הרוח רעש לא ברעש יי' הא תרין קליפין ירוק וחוויר דקליפין דאגוזא חד תהו קו ירוק תניינא בהו אבנין מפולמין קליפא תקיפא כאבנא מפולמא לקבל תרין קליפין אלין מוץ ותבן דחטה.

תרגום: ואותן קליפות שסובבות לארבע חיות מטטרון, הן תהו, "והנה רוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים", "לא ברוח ה'", "בה"ו, "ואחר הרוח רעש לא ברעש ה'", הרי שתי קליפות, ירוק ולבן. שקליפות האגוז אחד תהו, קו ירוק, שני בהו אבנים מפולמות, קליפה חזקה כאבן מפולמת, כנגד שתי קליפות אלו מוץ ותבן של חטה. וכן עי' תיקו"ז (יב ע"ב): אתמר עלייהו והארץ היתה תהו, דא קו ירוק קליפה קדמאה דאגוזא, ובהו אבנים מפולמות, עכ"ל.

ועי"ש (פו ע"ב): תלת קליפין אינון בערלה לקבל תלת קליפין דאגוזא ועלייהו אתמר והארץ היתה תהו ובהו וחשך (בראשית א ב) תהו קו ירוק קליפה קדמאה בהו קליפה תניינא חשך קליפה תליתאה ותלת אלין דא על גב דא לקבל תלת גווינין דעינא דאתמר בהון ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וכו' לקבלייהו תלת גווינין דקשת.

תרגום: שלש קליפות הן בערלה כנגד שלש קליפות האגוז ועליהם נאמר והארץ היתה תהו ובהו וחשך תהו קו ירוק קליפה ראשונה בהו קליפה שניה חשך קליפה שלישית ושלש אלו זו על גב זו כנגד שלשת צבעי העין שנאמר בהם ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וכו' כנגדם שלשת צבעי הקשת.

[עי' ע"ח (שער מ"ד ומ"ן פרק י'): והנה כך דרכו תמיד עמה כי אחר שהז"א סותם פתחה תמיד נמצא כי אמא לעולם היא בתולה והוא סוד אסתו ירקרקת היתה כי סוד בינה קו ירוק כנזכר בתקונים והיתה נקרא אילת השחר על שרחמה צר ובכל שעה היתה כבתולה. והנה אותו הרוח דיהיב בה בכל זמנא אינו לבטלה כי הנה הוא נמשך בז"א ונמשך ממנו אל הנוקבא שלו לעשות בה כלי גם היא וניתנה לה מיסוד שלו ליסוד שלה לעשותה כלי, עכ"ל. עי' בגר"א ס"י יג ע"ד: תהו קו ירוק הוא בינה כידוע, שמקיף את כל העולם שממנה יוצא חשך לעולם וכו', ובהו כנגד חכמה שהן אבנים מפולמות].

²⁷ עי' לקמן פסוק ח ששם איתא שקדמותם אפס. [עי' שער דרושי אבי"ע פרק א', ש"אפס" הוא כינוי לא"ס].

²⁸ עי' לעיל הערה 24. עי' זהר (ח"א טז ע"א): והארץ היתה תהו ובהו וגו' (בראשית א ב) היתה

דייקא מקדמת דנא תלגא גו מייא נפקא מינה זוהמא בהווא חילא דתלגא במייא ואקיש בה אשא

בו הוא²⁹.

ואמר אלהים בעל הכחות כלם כי המלה עיקרה אל שהוא כח והיא מלה מורכבת אל הם כאלו אל סמוך, והם ירמוז לכל שאר הכחות, כלומר כח הכחות כולם, ועוד יתבאר סוד בזה. אם כן יהיה פשט הכתובים על נכון משמעותו בתחלה ברא אלהים את השמים כי הוציא חומר שלהם מאין ואת הארץ שהוציא החומר שלה מאין והארץ תכלול ארבע היסודות כלם³⁰ כמו ויכלו השמים והארץ וכל צבאם (להלן ב א) שתכלול כל הכדור התחתון וכן הללו את ה' מן הארץ תנינים וכל תהומות (תהלים קמח ז) וזולתם רבים. והנה בבריאה הזאת שהיא כנקודה קטנה דקה ואין בה ממש נבראו כל הנבראים בשמים ובארץ ומלת "את" כמו עצם הדבר³²³¹. ודרשו בה שהיא לעולם לרבות כי היא נגזרה מן

תקיפא והוה בה פסולת ואתעדיאת ואתעבידת תה"ו מאתר (נ"א מדורא) דזוהמא קינא דפסולת ובה"ו ברירו דאתבריר מגו פסולת ואתיישב בה חשך רזא דאשא תקיפא והוה חשך דחפי על גבי ההוא תה"ו על גבי ההוא פסולת ואתתקנת מיניה.

תרגום: "והארץ היתה תהו ובהו וגו'", "היתה" דוקא, מקודם לזה, שלג בתוך המים, יצאה ממנה זוהמא באותו כח של שלג במים, והכה בה אש חזקה, והיתה בה פסולת, והוסרה ונעשתה "תהו" ממקום (מדור) הזוהמא, קן הפסולת, "ובהו" בריר שהתברר מתוך פסולת, והתיישב בה החושך, הסוד של אש חזקה, ואותו חושך כיסה על אותו תה"ו על גבי אותה פסולת והתתקנה ממנו. עי' שם (כד ע"ב): אלה תולדות השמים והארץ (בראשית ב ד) (ר"ת תה"ו) הא אוקמוה כל אתר דכתיב אלה פסל את הראשונים ואלין תולדין דתהו דאתרמיזו בקרא תניינא והארץ היתה תהו ואלין אינון דאתמר דקב"ה ברא עלמין ומחריבין ובגין דא ארעא הוה תוהה ובוהה. תרגום: "אלה תולדות השמים והארץ" (ר"ת תה"ו), הרי פרשוה, כל מקום שכתוב "אלה" פסל את הראשונים, ואלה תולדות של תהו שנרמזו בפסוק השני, "והארץ היתה תהו". ואלה הם שנתבאר, שהקדוש ברוך הוא בורא עולמות ומחריבין, ולכן הארץ היתה תוהה ובוהה.

[עי' ליקוטי תורה בראשית שה"היתה" היא עולם הנקודות שקדם לעולם התיקון.]

²⁹ עי' זהר (ח"א טז ע"א) וז"ל: תה"ו אתר דלית ביה גוון ולא דיוקנא ולא אתכליל ברזא דדיוקנא השתא איהו בדיוקנא כד מסתכלן ביה לית ליה דיוקנא כלל לכלא אית לבושא לאתלבשא בר האי (דאתחזי ביה וליתיה כלל ולא הוי) בה"ו להאי אית ליה ציורא ודיוקנא אבנין משקעין גו גליפא (נ"א קליפה) דתהו נפקי גו גליפא דמשקעין תמן.

תרגום: "תהו" הוא מקום שאין בו צבע ולא דמות ולא נכלל בסוד הדמות, עכשיו הוא בדמות, וכשמסתכלים בו אין לו דמות כלל. לכל יש לבוש להתלבש פרט לזה (שנראה בו ואינו כלל ולא היה). "בה"ו" יש לו ציור ודמות, אבנים שקועות בתוך החקיקה (קליפה) של תהו, יוצאים מתוך חקיקה השקועה שם.

³⁰ עי' זר"ח (ו ע"ד): תדע לך שהבורא יתברך ברא האדם וברא אותו בצלם ובצורה והכינו מארבעה דברים מובדלים זה מזה מאש מרוח ממים מעפר שנאמר והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום ורוח אלקים אלו הם הד' דברים הנזכרים.

ועי"ש (יג ע"ד): אר"י כוורדין של שליא דאשה דמלייאן מן זרעא דב"נ דאית ביה היסודות כלם כך הארץ בו ביום שנבראת בו ביום נתעברה מכל מה שהולידה דכתיב בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ ומיד והארץ היתה תהו ובהו וחשך ורוח הרי בכאן ארבעה יסודות שהם אש מים רוח חשך ואלו הולידו כל תולדותיה ומאלו נתייסדו כולם. וכל התולדות נתהוו מכחות אלו.

תרגום: אמר רבי יצחק כמו גידים של שליה של אשה שמלאים מזרעו של אדם שיש בו היסודות כלם כך הארץ בו ביום שנבראת בו ביום נתעברה מכל מה שהולידה נאמר (שם א) בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ ומיד והארץ היתה תהו ובהו וחשך ורוח הרי בכאן ארבעה יסודות שהם אש מים רוח חשך ואלו הולידו תולדותיה ומאלו נתייסדו כלם וכל התולדות נתהוו מכחות הללו.

וכן עי' תיקו"ז קכא ע"א. ועי' שערי קדושה ח"ג פ"ב: עולם העשיה תחלה יש בו חלק התחתון הנזכר, מלכות שבה, ונקרא ארבעה יסודות העולם השפל.

³¹ עי' זהר (ח"א טו ע"ב): א"ת כד נטיל אתון כלהון, כללא דכלהו אתון אינון רישא וסופא. תרגום: א"ת, כשלוקח האותיות כולם, הכלל של כל האותיות הם ראש וסוף.

[עי' בהגר"א על ספד"צ ו ע"ב ז"ל: את, ת"ת כולל כ"ב אותיות].

³² עי' זהר (ח"א דף רמז ע"א): תא חזי ליוסף אתוסף ליה ברכה אחרא כמה דאת אמר מא"ל אביך ויעזרך וגו' (שם מט כה) האי קרא קשיא מא"ל אביך א"ל אביך יעזרך מבעי ליה מאי מא"ל אביך ולבתר יעזרך ואת שד"י וא"ל שד"י מבעי ליה כמה דכתיב (שם מג יד) וא"ל שד"י יתן לכם רחמים לפני האיש ויברכך יברכך מבעי ליה אלא אחסין ליה לעילא ותתא אחסין ליה לעילא מא"ל אביך דאיהו אחסנא עלאה אתר דאקרי שמים ויעזרך בגין דלא יחלף האי אתר לאתרא אחרא וסיועא דיליה ליהויה מאתר דא ולא מאחרא ואת שד"י מהו ואת שד"י אלא איהו דרגא אחרא תתאה דהא תניין

אתא בקר וגם לילה (ישעיה כא יב) וכן אמרו רבותינו (ב"ר פ"א סי' יד) את השמים לרבות חמה ולבנה כוכבים ומזלות ואת הארץ לרבות האילנות ודשאים וגן עדן ואלו כלל כל הנבראים בעל הגוף.

אחר שאמר כי בתחלה במאמר אחד ברא אלהים השמים והארץ וכל צבאם חזר ופירש כי הארץ אחר הבריאה הזו היתה תהו כלומר חומר אין בו ממש והיתה בהו כי הלביש אותה צורה.

ופירש שבצורה הזו צורת ד' יסודות שהם האש והמים והעפר והאוויר ומלת הארץ תכלול ארבעת אלה והאש נקראת חשך מפני שהאש היסודית חשוכה³³ ואלו היתה אדומה היתה מאדימה לנו הלילה והמים שנגבל בהם העפר יקרא תהום ולכן יקראו מי הים תהומות כדכתיב (שמות טו ה) תהומות יכסומו קפאו תהומות (שם ה) תהום יסובבני (יונה ב ו) ויקרא קרקע הים תהום ויגער בים סוף ויחרב ויוליכם בתהומות כמדובר (תהלים קו ט) מוליכם בתהומות כסוס במדבר (ישעיה סג יג) והאוויר יקרא רוח.

וכבר נודע כי היסודות הארבעה מקשה אחת והעמוד שלה הוא עגול הארץ והמים מקיפין על הארץ והאוויר מקיף על המים והאש מקיף על האוויר ואמר הכתוב כי הארץ לבשה צורה והיה האש מקיף למעלה על המים והעפר המעורבים והרוח מנשבת ותכנס בחשך ותרחה על המים ויראה לי שהנקודה הזאת בלבשה הצורה והיתה בהו היא שהתכמים קורין אותה אבן שתיה (יומא נד ע"ב) שממנה נשתת העולם³⁴.

בכל אתר את יהו"ה דא שכינתא כמו (ישעיה ו א) וארא את יהו"ה את לרבות ואת לאכללא יום בלילה ולילה ביום כדכתיב (שם מט כה) ואת שד"י דהא מתמן נפקין ברכאן לברכא עלמין. תרגום: בא וראה, ליוסף נוספה ברכה אחרת, כמו שנאמר, "מאל אביך ויעזרך" וגו'. פסוק זה קשה, "מאל אביך", צריך להיות אל אביך יעזרך, מה זה "מאל אביך" ואחר כך "ויעזרך". "ואת שד"י, צריך להיות כתוב ואל שדי, כמו שכתוב "ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש". "ויברכך", צריך להיות שנקרא שמים. "ויעזרך", כדי שלא יחליף מקום זה למקום אחר. ושסויעו יהיה ממקום זה ולא מאחר. "ואת שד"י, מה זה "ואת שד"י, אלא זו דרגה אחרת תחתונה, שהרי שנינו, בכל מקום "את ה" זו השכינה, כמו "וארא את ה", את לרבות, ואת להכליל יום בלילה ולילה ביום, ככתוב "ואת שד"י", שהרי משם יוצאות ברכות לברך את העולמות.

עי' זהר (ח"ב דף צ ע"א): רבי אלעזר אמר כבד את אביך דא קודשא בריך הוא ואת אמך דא כנסת ישראל את אביך את דייקא לאכללא שכינתא (ד"א עלאה) רבי יהודה אמר כבד את אביך סתם ואת אמך סתם דהא כלא הוה במניינא את לרבות כל מה דלעילא ותתא.

תרגום: רבי אלעזר אמר כבד את אביך זה הקדוש ברוך הוא ואת אמך זו כנסת ישראל את אביך את דווקא להכליל שכינה (עליונה) רבי יהודה אמר כבד את אביך סתם ואת אמך סתם שהרי הכל היה במנין את לרבות כל מה שלמעלה ומטה.

עי' טעמי המצוות (כי תצא): ידוע שריבוי בנוקב' יען שעיקרה רבוי כי בתחלה נברא אדם ואח"כ לקח צלעו וריבבה ומשם נברא הנוקב' ולכן אתי'ן וגמ"ן שהם הריבויים בנוקבא אלא שגם הוא בלא' ואת הוא ברחל כי א"ת הוא כ"ב אתוין מא' עד ת'.

³³ עי' זהר (ח"א טז ע"א): חשך הוא אשא אוכמא תקיף בגוון אשא סומקא תקיף בחיזו אשא ירוקא תקיף בציור אשא חיוורא גוון דכליל כלא חשך תקיף בכל אשין ודא אתקיף לתה'ו חשך הוא אשא ולא איהו אשא חשוכא בר כד אתקיף לתהו ורזא דא (בראשית כז א) ותכהינה עיניו מראות ויקרא את עשו וגו' חשך פני רע דאסבר אנפין לרע וכדין אקרי חשך דשרי עליה לאתקפא ליה ורזא דא וחשך על פני תהום (בראשית א ב).

תרגום: חושך, הוא אש שחורה חזקה בצבע אש אדומה חזקה במראה אש ירוקה חזקה בציור אש לבנה, הצבע שכולל הכל. חושך חזק בכל האש, וזה מחזק את התה'ו. חושך הוא אש, ואיננו אש חשוכה, פרט למתי שמחזקת את התהו, וזה סוד "ותכהינה עיניו מראות ויקרא את עשו וגו'". חושך פני רע שמסביר פנים לרע, ואז נקרא חושך, ששורה עליו לחזק אותו, וזהו סוד "וחושך על פני תהום".

³⁴ עי' זהר (ח"א עא ע"ב): וממעל לרקיע אשר על ראשם כמראה אבן ספיר (יחזקאל א כה) האי היא אבן שתיה דאיהי נקודה חדא דכל עלמא וקיימא עלה קדש הקדשים ומאי היא כרסייא קדישא עלאה ע"כ.

תרגום: "וממעל לרקיע אשר על ראשם כמראה אבן ספיר", זוהי אבן השתיה שהיא נקודה אחת של כל העולם ועומד עליה קודש הקדשים, ומה, הכסא הקדוש העליון.

והנה שיעור הכתובים בתחלה ברא אלהים מאין את השמים וברא מאין את הארץ והארץ בהבראה היתה תהו והיתה בהו ובהם חשך ומים ועפר ורוח נושבת על המים והנה הכל נברא ונעשה וסמך הרוח לאלהים בעבור שהיא דקה מכלם³⁵ ולמעלה מהם רק שהיא מרחפת על פני המים במאמרו של הקדוש ברוך הוא ואם תבקש בריאה למלאכים שאינם גוף לא נתפרש זה בתורה ודרשו בהם (ב"ר פ"א סי' ג ועוד) שנבראו ביום שני שלא תאמר שסייעו בבריאת העולם.

אבל אם תזכה ותבין סוד מלת בראשית ולמה לא הקדים לומר אלהים ברא בראשית³⁶ תדע כי על דרך האמת³⁷ הכתוב יגיד בתחתונים וירמוז בעליונים, ומלת בראשית תרמוז בחכמה שהיא ראשית הראשים כאשר הזכרתי ולכך תרגמו בתרגום ירושלמי בחכמתא והמלה מוכתרת בכתר ב"ת.

עי' ר' בחיי: אלהים על דרך הפשט לשון אלהות ופירושו בעל הכחות כלם ומזה הטעם לא אמר אל ולא אלוה כי אם אלהים בלשון רבים³⁸ וכן (יהושע כד יט) אלהים קדושים הוא

³⁵ [עי' לש"ו דע"ה ח"ב מאמר דצח"ם שיש ב' צדדים אם יסוד הראשון הוא רוח או אש, ומסיבר ההבדל].

³⁶ עי' מגילה (ט ע"א): ותניא אמר רבי יהודה אף כשהתירו רבותינו יונת לא התירו אלא בספר תורה ומשום מעשה דתלמי המלך דתניא מעשה בתלמי המלך שכינס שבעים ושנים זקנים והכניסן בשבעים ושנים בתים ולא גילה להם על מה כינסן ונכנס אצל כל אחד ואחד ואמר להם כתבו לי תורת משה רבכם נתן הקדוש ברוך הוא בלב כל אחד ואחד עצה והסכימו כולן לדעת אחת וכתבו לו אלהים ברא בראשית וכו'.

ועי' זהר (ח"א טו ע"א): בהאי ראשית ברא ההוא סתימא דלא אתיידע להיכלא דא היכלא דא אקרי אלהים ורוא דא בראשית ברא אלהים (בראשית א א). תרגום: בראשית הזו ברא אותו סתום שלא נודע להיכל הזה. היכל זה נקרא אלהים, וסוד זה "בראשית ברא אלהים".

³⁷ עי' תיקר"ז (ה ע"ב): שם יהו"ה איהו עמודא דאמצעיתא אמת ושכינתא תורת אמת בה אתבריאת כורסיא דאיהי אלהים והיינו בראשית ברא אלהים (בראשית א א) באורייתא דאיהי ראשית ברא כורסיא דאיהי אלהים דהכי סליק הכס"א לחושבן אלהים ואית אורייתא דבריאה ואורייתא דאצילות אורייתא דבריאה ה' קנני ראשית דרכו (משלי ח כב) ואורייתא דאצילות תורת ה' תמימה (תהלים יט ח) ובה תמים תהיה עם ה' אלהיך (דברים יח ג).

תרגום: שם יהו"ה הוא העמוד האמצעי, אמת. ושכינתו תורת אמת, בה נברא הכסא שהוא אלהים. והיינו "בראשית ברא אלהים", בתורה שהיא ראשית, ברא הכסא שהוא אלהים, שכך עולה הכס"א לחשבון אלהים. ויש תורה של בריאה ותורה של אצילות, תורה של בריאה ה' קנני ראשית דרכו, ותורה של אצילות "תורת יהו"ה תמימה", ובה "תמים תהיה עם יהו"ה אלהיך".

ועי' זהר (ח"א כז ע"א): ואי זכו ישראל איהי עזר לון בגלותא מסטרא דהתר טהור כשר ואי לאו איהי כנגדו מסטרא דטמא פסול אסור טהור היתר כשר איהו יצר הטוב פסול טמא אסור איהו יצר הרע ואתתא דאית לה דם טהור ודם נדה מסטרא דמשנה איהי שויא ליה ולא איהי בת זוגיה יחודא דיליה דלית יחודא עד דערב רב יתמחון מעלמא ובג"ד אתקבר משה לבר מארעא קדישא וקבורתא דיליה משנה איהי ולא ידע גבר ית קבורתיה עד יומא הדין קבורתא דיליה משנה דשלטא על מטרוניתא דאיהי קבלה למשה ומלכא ומטרוניתא מתפרשא מבעלה בגין דא (משלי ל כא) תחת שלש רגזה ארץ וכו' תחת עבד כי ימלוך דא איהו עבדא ידיעא ושפחה דא משנה ונבל כי ישבע לחם דא ערב רב עם נבל ולא חכם

תרגום: ואם זכו ישראל, היא עוזרת להם בגלות, מצד של היתר טהור כשר, ואם לא, היא כנגדו מצד של טמא פסול אסור. טהור היתר וכשר הוא יצר הטוב, פסול טמא אסור הוא יצר הרע. ואשה שיש לה דם טהור ודם נדה מצד של המשנה, היא שוה לו ואינה בת זוגו, יחוד שלו, שאין יחוד עד שערב רב ימחו מהעולם, ולכן נקבר משה מחוץ לארץ הקדושה, וקבורתו היא משנה, "ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה". קבורתו משנה ששולטת על המלכה, שהיא קבלה למשה ומלך ומלכה מתפרדת מבעלה. ולכן "תחת שלוש רגזה ארץ וגו'", "תחת עבד כי ימלוך" זהו עבד הידוע, "ושפחה" זו משנה, "ונבל כי ישבע לחם" זה ערב רב, "עם נבל ולא חכם".

³⁸ עי' זהר (ח"א דף לא ע"ב): אמר רבי יוסי האי דכתיב (דברים ד ז) אשר לו אלהים קרובים אליו קרובים קרוב מבעי ליה אלא אלהים עלאה אלהים דפחד יצחק אלהים בתראה ובגיני כך קרובים וגבורות סגיאיין אינון דנפקין מחד וכלהו חד.

תרגום: אמר רבי יוסי, זה שכתוב "אשר לו אלהים קרובים אליו", [למה כתוב] קרובים, היה צריך לכתוב קרוב. אלא אלהים עליון, אלהים של פחד יצחק, אלהים אחרון, ולכן כתוב קרובים, וגבורות רבות הם שיוצאים מאחד והכל אחד.

כי הוא כולל הקדושות כלם³⁹ וכן דרך הלשון בממשלת השפלים (ישעיה יט ד) אדונים קשה בלשון רבים וזה לגודל מעלות האדון ולרבו מיני הממשלה שיש לו וזה בבשר ודם אף כי בהשם יתברך אשר מיני הממשלה שלו אין להם מספר וכל המושלים אין ממשלתם רק ממנו והוא אחד וכחותיו רבים וכן מנהג הלשון בשאר המלות (שמות יב מב) ליל שמורים הוא (ויקרא כג כג) יום כפורים הוא ועוד יש לפרש כי נקרא אלהים בבריאת העולם לפי שברא עולמו בחכמה ובתבונה הוא שכתוב (משלי ג יט) ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה⁴⁰.

עיי"ש: וע"ד הקבלה השם הזה שתי מלות הם אל הם⁴¹ והן הנה פי' היו"ד (קהלת יב א) וזכר את בוראך מלא ביו"ד⁴² והמשכיל יבין.

עיי"ש: את השמים ואת הארץ מלת את בכ"מ לרבות וע"ד הפשט באו שני אתין הללו לרבות את שני חמרים שברא הקדוש ברוך הוא אחד שעשה ממנו שמים ואחד שעשה ממנו ארץ וז"ש והארץ היתה תהו ובהו באר כי הארץ אחרי הבריאה הזאת היתה תהו ובהו ופירוש תהו ובהו חמר וצורה כלומר שהלביש לאותו חמר צורה וזהו (ישעיה סו ב) ואת כל אלה ידי עשתה ויהיו כל אלה ואמר ואת כל אלה כלומר כל אלה הנמצאים ידי עשתה ואחר כך ויהיו כל אלה בצורתם עתה ולפי זה החמר נברא תחלה ואחריו לא היתה בריאה כי אם יצירה ועשיה לפי שהכל המציא ממנו והלביש הצורות ובבריאה זו שהיא כנקודה קטנה דקה⁴³ ואין בה ממש נבראו כל הנבראים בשמים ובארץ.

עיי"ש: והארץ היתה תהו ובהו הוא החמר שאין בו ממש ואין השם נתפס בו והוא מלשון רז"ל (קידושין מ ע"ב) כתוהא על הראשונות שאם בא אדם לגזור בו שום דבר תוהא ונמלך לקרותו בשם אחר לפי שלא לבש צורה שיתפש בה השם והחמר הזה נקרא בלשון התורה תהו ובלשון הפילוסופים היולי ובהו הוא הצורה הנלבשת לחמר והיא מלה מורכבת בו הוא כלומר דבר שיש בו צורה ומזה אמר הכתוב (ישעיה לד יא) ונטה עליה קו תהו ואבני⁴⁴ בהו ייחס הקו לתהו שהוא החמר שאין בו ממש לפי שהקו הוא שיראה האומן מחשבת הבנין שהוא מקוה לעשות והמלה נגזרת מן (תהלים מ ב) קוה קויתי ה' ויחס האבנים לבהו שהוא הצורה לפי שהאבנים הם צורת הבנין.

ויבא הקשור בשני הכתובים אלה בתחלה ברא יש מאין בעל הכחות כלן חומר השמים וחומר הארץ והארץ אחרי הבריאה הזאת היתה תהו כלומר חמר אין בו ממש והיתה בהו שהלביש אותה צורה והזכיר הכתוב ארבע יסודות שיש בצורה זו והם אש ורוח והמים

ועי' מדרש תהלים קט: בכל לשון שישראל קוראין להקב"ה הוא עונה אותם. קראוהו בשדי וכו' וענה אותם בשדי, וכו' קראוהו באלהים וכו' וענה אותם באלהים וכו'.

³⁹ עי' ספר הפליאה (עמוד תרסט): נקרא הקב"ה אלהים קדושים כי הוא קדוש בכל ענייני הקדושות, ועי' דבריו לקמן כח יג.

⁴⁰ עי' לעיל רמב"ן ד"ה ודע כי.

⁴¹ עי' לעיל הערה 38.

⁴² [עי' עבה"ק ח"א פ"ב וז"ל: לקבוע בנפשותינו שהאצילות הוא עצם האלהות באה הקבלה לחכמי האמת ליחדו בפסוק שמע ישראל. וכתב החכם ה"ר בחיי ז"ל כוף אזניך ושמע בפסוק שמע ענין היחוד האמיתי המקובל והמוצנע אצל יודעי האמת בסוד יחוד עשר ספירות שנתחייבנו ליחד את כלן ולחבר הכל כאחד אם ממטה למעלה אם ממעלה למטה עד כאן, כל זה יורה שהאצילות הוא עצם האלהות ולזה באה מצות היחוד ליחדו כי אם היה דבר אחר נפרד מהעצם היה זה יחוד ללא אלהי אמת וחלילה וכו'.

וראיתי להביא כאן מה שקבל החכם הזה בפסוק לא יהיה לך, זה לשונו ואמר לא יהיה לך אלהים אחרים על פני, אבל פני שלי יהיו אלהיך עד כאן, והכוונה על המדות שהם פניו וידוע שאין פני האדם דבר בלתי ולא חוצה לו ולא נפרד ממנו אבל הם הוא עצמו, ומזה נקראו הפנים המאירים אלהים כלומר אלי הם, וכמו שכתב הוא ז"ל בפרשת בראשית השם הזה שתי מלות אלי הם, והנה הנה פירוש היו"ד וזכור את בוראך מלא ביו"ד והמשכיל יבין.].

⁴³ עי' לעיל הערות 23 ו29.

⁴⁴ עי' לעיל הערה 26.

והעפר⁴⁵ ומלת הארץ כוללת ארבעתם והוא כלל העולם השפל ואף ע"פ שיסוד העפר הוא אחרון הזכירו ראשון ובו ידבר ועל כן התחיל מן הארץ שהיא הנקודה והפילוסופים קראוה נקודה לפי שהיא למטה מן הגלגלים נתונה בתוכם כנקודה בתוך העגול וקראוה נקודה לפי שהיא קבועה וקיימת אין לה תנועה כלל בכללה רק בחלקיה כענין שכתוב (קהלת א ד) והארץ לעולם עומדת והנה היא בהפך מן הגלגל העליון המקיף כי זה עליון בתכלית הדקות והזכות וזו תחתון בתכלית העובי והעכירות.

ואחר שהתחיל מן הארץ חזר לסדר היסודות בסדור הראוי והוא האש והרוח והמים הזכיר וחשך הוא האש היסודית שהיא חשוכה⁴⁶ והקדימו לרוח מפני שהאש מקיף על הרוח והקדים הרוח למים כי הרוח מקיף על המים והמים מקיפים על הארץ והסדר הזה בעצמו מצאנו בספר קהלת ובספר איוב וכשם שהתחיל כאן מן הנקודה שאמר והארץ היתה תהו ובהו כן התחיל בספר קהלת מן הנקודה שנאמר והארץ לעולם עומדת והזכיר אחרי כן (קהלת א ה) וזרח השמש ובא השמש זהו יסוד האש ואמר אחרי כן סובב סובב הולך הרוח ואמר אחרי כן כל הנחלים הולכים אל הים.

וכן באיוב התחיל מן הנקודה ג"כ שאמר (איוב כח כד) כי הוא לקצות הארץ יביט תחת כל השמים יראה זהו יסוד האש (איוב כח כה) לעשות לרוח משקל ומים תכן במדה הוא הסדור עצמו שבכאן בספר בראשית גם בספר קהלת לפי ששלתם ספרי המחקר ודבריהם מיוסדים על חכמת הטבע והודיענו הכתוב בכאן באמרו והארץ היתה תהו ובהו כי הארץ לבשה צורה והחשך שהוא האש מקיף למעלה מן המים והעפר מעורבים שקרא לשניהם יחד תהום כמי הים שהעפר מעורב בהם והם נקראים תהום כענין שכתוב (יונה ב ו) תהום יסובבני והרוח מנשבת ותכנס בחשך ותרחה על המים ומה שאמר ורוח אלהים היה ראוי לומר והרוח אבל ייחס הרוח לשם אלהים לרוב דקותה אף על פי שהאש דקה יותר מן הרוח כיון שהוציא האש בלשון חשך לא רצה ליחסו אל השם יתברך.

וע"ד המדרש (ב"ר פ"א ס"ד) בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ בזכות ג' דברים נברא העולם בזכות חלה בזכות מעשרות בזכות בכורים אין ראשית אלא חלה שנאמר (במדבר טו ב) ראשית עריסותיכם חלה תרימו ואין ראשית אלא מעשרות שנאמר (דברים יח ד) ראשית דגנך ואין ראשית אלא בכורים שנאמר (שמות כג יט) ראשית בכורי אדמתך ועוד אמרו בזכות משה שנאמר (דברים לג כא) וירא ראשית לו.

וכל המצות האלו דרך אחד להן וכלן רמז על אחדות החכמה הנקראת ראשית וכן מלת בראשית בתרגום ירושלמי בחוכמתה כי מצות הבכורים רמז לאחדות וכן מצות המעשר כי חשבון י' מפרש ומגלה כח האחד⁴⁷ וכן החלה מצוה יחידה בעיסה ומה שאמר בזכות משה לפי שמצינו בו ראשית ומשם זכה לקבל התורה ואם תשכיל תמצא כי מלת בראשית תרמוז על בנין בית ראשון⁴⁸ שעמד ת"י שנה כמנין (ויקרא טז ג) בזאת יבא אהרן אל הקדש וכבר ידעת מאמר רז"ל (פסחים נד ע"א) שבית המקדש נברא קודם השמים והארץ ומפני זה הקדים מלת בראשית ברא ואחר כך את השמים ואת הארץ ולפי שעתיד ליחרב אמר והארץ היתה תהו ובהו לפי שנסתלקה שכינה מישראל.

ורוח אלהים מרחפת על פני המים זו התורה שהובטחנו בה כי לא תשכח מפי זרענו אף בגלות.

ויאמר אלהים יהי אור ירמוז על ימות המשיח שהזכיר בו הכתוב (ישעיה ס א) קומי אורי

⁴⁵ עי' לעיל הערה 30.

⁴⁶ עי' לעיל הערה 33.

⁴⁷ עי' לעיל הערה 42 והערה 14.

⁴⁸ עי' ספר הפליאה (עמוד ריג): בראשית הב' הוא ב"ת ושאר אותיות הם ראש ת"י והנה נרמז בו התיבה של בראשית בנין בית ראשון כמה היה עתיד לעמוד בבנינו ומצינו שעמד ת"י שנה, וע"ז נאמר בזא"ת יבוא אהרן אל הקודש.

כי בא אורח וכבוד ה' עליך זרח⁴⁹.

ויבדל אלהים בין האור ובין החשך כי בו יבדיל הקדוש ברוך הוא בין ישראל שקוו לישועה ובין עכו"ם השרוים בחשך. ואל הענין הזה רמזו רבותינו ז"ל (ב"ר פ"ב סי' ד) כשהוכיחו מן הכתוב הזה ארבע מלכיות והוא שדרשו והארץ היתה תהו זו מלכות בבל ובהו זו מלכות מדי וחשך זו מלכות יון תהום זו מלכות רומי ורוח אלהים זה רוחו של משיח ובאור המדרש הזה כי הש"י בפרשה זו מגיד מראשית אחרית והכתוב כוון לרמזו סוף הזמן בתחלת הזמן להורות כי תכלית כוונת הבריאה הוא לימות המשיח וזהו תחלת המחשבה סוף המעשה⁵⁰.

ואם תשכיל עוד תמצא כי יש במלת בראשית אש ברית⁵¹ וכן עוד בראשית שתי תיבות ברא שית⁵² אלו השיתין שנבראו מששת ימי בראשית⁵³ וכן עוד ברא תיש זה אילו של יצחק⁵⁴ שנברא מששת ימי בראשית ועוד בראשית מלשון ארשת והוא הדבור כענין שכתוב (תהלים כא ג) וארשת שפתיו ובאורו ב' ארשת, כלומר ב' מאמרות נברא העולם. ודע והבן כי העולם נברא בתשרי ומלת בראשית תרמוז לזה⁵⁵, ובדבר זה נחלקו בגמרא (ראש השנה י ע"ב) רבי אליעזר ורבי יהושע ר' אליעזר אומר בתשרי נברא העולם ר' יהושע אומר בניסן נברא העולם ואף על פי שרבי אליעזר ורבי יהושע הלכה כר' יהושע כבר הכריעו בגמרא בזה כר"א הוא שאמרו (ראש השנה כז ע"א) כמאן מצלינן האידינא זה היום תחלת מעשיך כמאן כרבי אליעזר.

⁴⁹ עי' תיקו"ז (פו ע"א): שני אלפים תהו והארץ היתה תהו שני אלפים תורה ורוח אלה"ם מרחפת על פני המים ולית מים אלא אורייתא פני המים תרין אנפין דילה דאינון מצות עשה ומצות לא תעשה חוור וסומק ימינא ושמאלא ואלין אינון שני אלפים תורה שני אלפים ימות המשיח ויאמר אלה"ם יהי אור ויהי אור (בראשית א ג) עליהו אתמר על כן באורים כבדו ה'. תרגום: שני אלפים תהו והארץ היתה תהו שני אלפים תורה ורוח אלה"ם מרחפת על פני המים ואין מים אלא תורה פני המים שני הפנים שלה שהן מצוות עשה ומצוות לא תעשה לבן ואדם ימין ושמאל ואלה הם שני אלפים תורה שני אלפים ימות המשיח ויאמר אלה"ם יהי אור ויהי אור עליהם נאמר על כן באורים כבדו יה"ה.

⁵⁰ עי' תיקו"ז (ו ע"ב): אדם הא דלתתא דאוקמוהו עליה דהוה ראשון למחשבה ואחרון למעשה. תרגום: אדם הא שלמטה, שבארו עליו שהיה ראשון למחשבה ואחרון למעשה. ⁵¹ עי' ז"ח (מדרש הנעלם ד ע"ב): וקודם שנתנו ה' בריתות, לא היתה הברית אלא באש. שנאמר והנה תנור עשן ולפיד אש וגו'. וכתוב ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר. והאש היתה ברית בתחלה. וזהו בראשית, הוצא משם אש. ונשאר ברית. כלומר ברית א"ש. וכן עי' תיקו"ז יב ע"א, וכ ע"א.

⁵² עי' ספד"צ (ח ע"א). ועי' הק' הזהר דף ג ע"ב ועוד הרבה מקומות. ⁵³ עי' ז"ח (סב ע"ב): כתיב יפתח ה' לך את אוצרו הטוב וגו' בשעתא דברא קב"ה עלמא ברא בקדמיתא שיתין עלאין דאינון מקורי לנחתא בהון גשמיא דברכן וקדושין עלאין דלעילא ואינון נטלו בקדמיתא ממקורא דחיי מאתר עילא דנפקו מתמן. תרגום: כתוב (דברים כח) יפתח ה' לך את אוצרו הטוב וגו' בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את העולם בראשונה שיתים עליונים שהם מקורות להוריד בהם גשמי ברכות והקדשות העליונות שלמעלה והם נוטלים בראשונה ממקור החיים מהמקום העליון שיצאו משם.

⁵⁴ עי' תיקו"ז (קסד ע"א): בראשית ברא אלה"ם בראשית בר"א תי"ש דא אילו דיצחק. ⁵⁵ עי' תיקו"ז (יז ע"א): ע"א והמשכילים יזהירו אלין אינון אתוון דהוה לון שכל לאעלא קדם מלכא כל חד על תקונו מסטרא דגבורה עאלו כלהו למפרע בגין דאיהי דרועא שמאלא תשר"י ודא איהו בראשית בא' תשר"י בגין דבמדת הדין אתברי עלמא ובגין דא עאלו למפרע והא אוקמוהו דבימינא אתברי עלמא וביה עאלו אתוון כסדרן ורזא דמלה אמרתי עולם חסד יבנה ובגין דא כד עאלו אתוון למפרע ומנייהו כסדרן לא בעא קודשא בריך הוא למברי בהון עלמא עד דשתף לון בימינא ושמאלא וברא בהון עלמא.

תרגום: ענין אחר, "והמשכילים יזהירו" אלו הם אותיות שהיה להם שכל להיכנס לפני המלך, כל אחת על תקונה, מצד של גבורה נכנסו כולן למפרע, משום שהיא זרוע שמאל תשר"י, וזה בראשית, בא' תשר"י, בגלל שבמדת הדין נברא העולם, ומשום זה נכנסו למפרע. והרי פרשוהו שבימין נברא העולם, ובו נכנסו אותיות כסדרן. וסוד הדבר "אמרתי עולם חסד יבנה", ולכן כשנכנסו האותיות למפרע, ומהם כסדרן, לא רצה הקדוש ברוך הוא לברא בהן את העולם, עד ששתף אותן בימין ובשמאל, וברא בהן את העולם.

ועל דרך הקבלה בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ יש בכתוב הזה סוד עשר ספירות, והשמים והארץ הם השמים והארץ העליונים⁵⁶ שאינם מכלל הגלגלים, והם הנקראים שמי קדם⁵⁷ וארץ החיים⁵⁸ ומלת בראשית תרמוז אל החכמה כענין שכתוב (תהלים קיא י) ראשית חכמה וכן הבי"ת רמוז לחכמה שהיא שניה בספירות והרי לך מלת בראשית האות הראשונה והמלה הם עדות על החכמה ולפי שהכל נמשך ונאצל מן החכמה באה הבי"ת רבתי ואף על פי שהיא שניה בספירות ראשונה היא לענין השגתנו⁵⁹ וזהו פירוש בי"ת של בראשית חכמה שהיא ראשית שהרי הספירה הקודמת לה אין אנו רשאים להרהר בה⁶⁰ ולכך נקראת אין⁶¹ זהו (איוב כח יב) והחכמה מאין תמצא על דרך ההודעה לא על דרך שאלה ומ"מ נרמזת היא בעוקצו של בי"ת ומזה דרשו חכמי האמת אומרים לבי"ת מי בראך מראה להן בעוקצה כלפי אל"ף שהוא הכתר⁶².

ודע והבן כי עלת העלות⁶³ למעלה מן הכתר, וזהו מאמר ספר יצירה (פ"א מ"ד) עשר

⁵⁶ עי' לקמן הערה 74.

⁵⁷ עי' ספר הפליאה (עמוד קיג): ולמה נקרא שמים כי יש שמים על שמים והוא שמים על יסוד, אל מלך שנקרא שמים, אל ואתה תשמע השמים. וקח ה' ושים בסוף התיבה, והוא שמי מ"ה, ר"ל הוא יו"ד ה"א וא"ו ה"א במילואו, ור"ל שמי יהו"ה. וראה והבן השמים עולה יהו"ה במ"ק, וכן אמר הנביא ואתה תשמע, ששמך יהו"ה, זהו השמים. אל ואבי אל השמים, וה"ו במ"ק, זהו שמי קדם, ר"ל שמי קדם, הוא וה"ו, התחלת השם המפורש שיוצא מן וי"סע וי"בא וי"ט.

⁵⁸ עי' זהר (ח"א דף נ ע"ב): פתח ואמר בראשית ברא אלה"ם (בראשית א א) היינו דכתיב ויבן יהו"ה אלה"ם את הצלע (בראשית ב כב) את השמים היינו דכתיב ויביאה אל האדם ואת הארץ כמה דאת אמר (בראשית ב כג) עצם מעצמי [ודאי האי איהי ארץ החיים תו].

תרגום: פתח ואמר, "בראשית ברא אלהים", היינו שכתוב "ויבן ה' אלהים את הצלע". "את השמים היינו שכתוב "ויביאה אל האדם". "ואת הארץ" כמו שנאמר "עצם מעצמי", ודאי זוהי ארץ החיים.

ועי' תיקו"ז (קסח ע"ב): בההוא זמנא הנצנים נראו בארץ אלן אבהן זכוון דלהון אתגליאן על שכינתא דאיהי ארץ החיים.

תרגום: באותו זמן הנצנים נראו בארץ אלו האבות זכיותיהם התגלו על השכינה שהיא ארץ החיים.

⁵⁹ עי' לעיל הערה 13.

⁶⁰ עי' זהר (ח"א דף ל ע"א): שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה (ישעיה מ כז) עד הכא אסתלקו מלין דלא לשאלא כדלעילא [דחכמה] [וחכמה] אשתכליל מאין ולא קיימא לשאלא דסתים ועמיק לית דיקום ביה כיון דאתפשט ונהורא עמיקא נהוריה קיימא בשאלתא אע"ג דאיהו סתים מכלא דלתתא וקראן ליה על פום שאילתא מי מי ברא אלה והיינו רזא דקאמרן (איוב לח כט) מבטן מי יצא הקרח מבטן מי ודאי (יצא הקרח) ההוא דקיימא לשאלתא ולית לשאלא מה לעילא מה לתתא אלא לשאלא אתר דנפקן למנדע ולא למנדע ליה דהא לא יכלין אלא קיימא לשאלתא ולא למנדע [ביה].

תרגום: "שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה", עד כאן עלו הדברים שלא לשאול [בהם] דוגמת למעלה, שחכמה נתקנה מאין ולא עומדת לשאילה, שסתומה ועמוקה אין שיעמוד בה. כיון שהתפשט אור עמוק, אורו עומד לשאילה, אף על גב שהוא סתום מהכל שלמטה, וקוראים לו על פי שאלה "מי", "מי ברא אלה". והיינו סוד שאמרנו "מבטן מי יצא הקרח", "מבטן מי" ודאי, ("יצא הקרח") אותו שעומד לשאילה. ואין לשאול מה למעלה ומה למטה, אלא לשאול מקום שיוצאים לדעת, ולא לדעת אותו, שהרי לא יכולים, אלא עומד לשאילה ולא לדעת בו.

⁶¹ עי' אד"ז (רפח ע"ב): עתיקא קדישא אקרי אין דביה תלייא אין.

[עי' בהגר"א תז"ח יט ע"א ד"ה דנהיר, ובהגר"א על ספד"צ א ע"ג ד"ה ואמר פעם, וכן בהגר"א תז"ח יח ע"ד ד"ה ההוא נהירו, ובהגר"א על ספד"צ ד ע"ב ד"ה ומחסד].

⁶² עי' ב"ר (פ"א סי' י): למה [נברא העולם] בב' אלא מה ב' זה יש לו שני עוקצין אחד מלמעלה ואחד מלמטה מאחוריו אומרים לב' מי בראך והוא מראה בעוקצו מלמעלה ואמר זה שלמעלה בראני ומה שמו והוא מראה להן בעוקצו של אחריו ואומר ה' שמו.

⁶³ עי' זהר (ח"ב מב ע"ב): הכי עלת העלות עביד עשר ספירות וקרא לכתר מקור וביה לית סוף לנביעו דנהוריה ובגין דא קרא לגרמיה אין סוף ולית ליה דמות וצורה ותמן לית מאנא למתפס ליה למנדע ביה ידיעא כלל ובגין דא אמרו ביה במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור. לבתר עבד מאנא זעירא ודא י' ואתמליא מניה וקרא ליה מעין נובע חכמה וקרא גרמיה בה חכם ולההוא מאנא קרא ליה חכמ"ה ולבתר עבד מאנא רברבא וקרא ליה ים וקרא ליה בינה והוא קרא לגרמיה מבין בה.

תרגום: כך עלת העלות עשה עשר ספירות וקרא לכתר מקור ובו אין סוף לנביעת אורו ולכן קרא לעצמו אין סוף ואין לו דמות וצורה ושם אין כלי לתפוס אותו לדעת בו ידיעה כלל ולכן אמרו בו

ספירות בלי מה עשר ולא תשע עשר ולא אחת עשרה, פירוש עשר ולא תשע שהרי הכתר יש לחשוב מן הכלל לפי שכל שאר הספירות נמשכות ממנו כי הוא מקור נובע שהכל תלויין בו עשר ולא אחת עשרה לפי שאין לחשוב מן הכלל מה למעלה מן הכתר והוא עלת העלות והוא דבר נעלם אין לומר עליו לא יש ולא אין וזהו לשון עשר ספירות בלי מה י' ספירות של בלי מה כלומר נאצלות מבלי מה ומה הצריכו חכמי האמת קוצו של יו"ד⁶⁴ שהוא רמז לעלת העלות שהוא למעלה מכל העשרה, וכיון שכל העשר הם האצילות, הנה המאציל⁶⁵ שהוא עלת העלות נפרד מהן. זהו פירוש עשר ולא אחת עשרה. ומ"ש שם בספר יצירה⁶⁶ חקק ולא הזכיר מי החוקק, הכונה על הכתר, כי הדבר החקוק הם ג' ספרים שהם שלשה אותיות על שם שחקק הכתר והן יהו"ו⁶⁷ שהן אותיות מתברכות ומברכות כל מתברך והם ג' כ ספר ספר וספור. ספר היא החכמה, וקראה ספר לפי שהדורות הולכים ואין החכמה נשארת כי אם על ידי ספר, ומה נקראת אף החכמה העליונה ספר. ספר הוא הבינה שאדם מונה בה והוא מלשון ספירה ומנין. וכן אמר הכתוב בדברי הימים (דברי הימים ב' ב טז) ויספר שלמה כל האנשים הגירים אשר בארץ ישראל אחרי הספר אשר ספרם דוד אביו. ספור הוא שאר הספירות שאפשר לבני אדם להשיגם ולדבר בהם⁶⁸. ודע כי הספר הוא היו"ד, ספר הוא

במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור. אחר כך עשה כלי קטן וזה י' והתמלא ממנו וקרא לו מעיין נובע חכמה וקרא את עצמו בו חכם ולאותו הכלי קרא לו חכמ"ה ואחר כך עשה כלי גדול וקרא לו ים וקרא לו בינה והוא קרא את עצמו מבין בה.

ועי' תיקו"ז (קלג ע"ב): אמר ליה רבי שמעון ברי במחשבה דאיהו מוחא אוף הכי חב דזרעא מתמן נפיק דאיהו נביעו דאילנא דחיי דאיהו אור קדמון ואור צח ואור מצוחצח תלת טפין דאתרמיזו בי' עלאה קוצא דלעילא וקוצא דלתתא וגוי באמצעיתא וערב תמן חשך דאפטיק בין עלת העלות למוחא סתימא

תרגום: אמר לו רבי שמעון בני במחשבה שהיא המח אף כך חטא שזרע יצא משם שהוא המעיין של עץ החיים שהוא אור קדמון ואור צח ואור מצוחצח שלש טפות שנרמזו בי' העליונה הקוץ שלמעלה והקוץ שלמטה ועצם ה' באמצע וערב שם חשך שהפסיק בין עלת העלות למח הנסתר. עי' דע"ה ח"א יד ע"א שמחלק בין עלת העילות שהוא הרישא תנינא לעילת כל העילות שהוא המאציל ית' שמו.

⁶⁴ עי' זהר (ח"ג סה ע"ב): ת"ח י' בקדמיתא כללא דכלא סתים מכל סטרין שבילין לא מתפתחין כללא דדכר ונוקבא קוצא דיו"ד דלעילא רמיזא לאין לבתר י' דאפיק ההוא נהרא דנגיד ונפיק מניה ולא תעברא מניה ה' בהאי כתיב ונהר יוצא מעדן יוצא ולא יצא בג"כ לא בעיא לאתפרשא מניה ובג"כ כתיב רעית.

תרגום: בא וראה י' בראשונה הכלל של הכל, נסתר מכל הצדדים, השבילים לא נפתחים, הכלל של זכר ונקבה. קוצו של יו"ד שלמעלה רומז לאין, אחר כך י' שמוציאה את אותו הנהר שנמשך ויוצא ממנו ולהתעבר ממנו ה', בזה כתוב ונהר יוצא מעדן, יוצא ולא יצא, לכן צריך שלא להפרד ממנו, ולכן כתוב רעית.

⁶⁵ עי' ע"ח שער א ענף ב' וכן בכ"מ שמאציל היא הבחי' למעלה מהעולם, ולא ה' ית'.

⁶⁶ פ"א מ"א: בשלשים ושתים נתיבות פליאות חכמה חקק י"ה יהו"ה צבאות אלקי ישראל אלקים חיים ומלך עולם אל שדי רחום וחנון רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש הוא, וברא את עולמו בשלשה ספרים בספר וספר וספור.

⁶⁷ עי' מדרש הנעלם (ג ע"א): א"ר יהודה, בג' דברים ברא הקב"ה את עולמו, בספר וספר וספור, כנגדם בחכמה בתבונה ובדעת, בחכמה, דכתיב ה' בחכמה וגו' [יסד ארץ כונן שמים בתבונה], בדעת דכתיב בדעתו תהומות נבקעו, עכ"ל. ועי' ס"י (פ"א מ"ג) בירר שלש אותיות מן הפשוטות בסוד שלש אמות אמ"ש, וקבעם בשמו הגדול, וחתם בהם ששה קצוות. חמש חתם רום ופנה למעלה וחתמו ביה"ו, שש חתם תחת ופנה למטה וחתמו בה"ו, שבע חתם מזרח ופנה לפניו וחתמו בו"ה, שמונה חתם מערב ופנה לאחוריו וחתמו בוה"י, תשע חתם דרום ופנה לימינו וחתמו ביו"ה, עשר חתם צפון ופנה לשמאלו וחתמו בהו"י.

⁶⁸ עי' לעיל הערה 60, ועי' תיקו"ז (יט ע"א): פתח אליהו ואמר רבון עלמין דאנת הוא חד ולא בחושבן אנת הוא עלאה על כל עלאין סתימא על כל סתימין לית מחשבה תפיסא בך כלל אנת הוא דאפיקת עשר תקונין וקרינן לון עשר ספירן לאנהגא בהון עלמין סתימין דלא אתגליין ועלמין דאתגליין ובהון אתכסיאת מבני נשא ואנת הוא דקשיר לון ומייחד לון ובגין דאנת מלגאו כל מאן דאפריש חד מן חבריה מאלין עשר אתחשיב ליה כאלו אפריש בך.

תרגום: פתח אליהו ואמר, רבונו של עולם, שאתה הוא אחד, ולא חשבון/מנין, אתה הוא עליון על כל העליונים, סתום על כל הסתומים, אין מחשבה נתפסת בך כלל. אתה הוא שהוצאת עשר תיקונים

הה"א, ספור הוא הוא"ו, והוא התפארת שהיא מדת ששית והבן. וכבר ידעת כי מלת ספ"ר חשבונה ש"ם ואם כן ג' ספרים הם ג' שמות של שכל ואף על פי שכחותיהם רבים שלשתם, עקר אחד להם, וכן ג' אותיות של שם⁶⁹, הנה הם עקר אחד, ויצאו מעיקר אחד, הוא החוקק העולם הוא הכתר שהוא נמשך מעלת העלות הנקרא אין סוף⁷⁰ ויש לך להתבונן בפ' מרה כמה שאמר הכתוב (שמות מז כה) שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו.

אלהים, התשובה⁷¹. והוא ברא העולם ואליו כונת תפלתנו בראש השנה⁷².

ומ"ש (בראשית כ יז) ויתפלל אברהם אל האלהים על ה"א אחרונה⁷³ נאמר וכן אמר דוד המע"ה (תהלים נה יז) אני אל אלהים אקרא.

ועל התשובה נאמר (משלי ב ג) כי אם לבינה תקרא והתשובה נקראת בינה שהיא נתונה בין המש ראשונות ו"אקרא ו"תקרא לשון תפלה בלשון (בראשית יג ד) ויקרא שם אברהם שתרנמו וצלי.

"את ואת" לרבות הגדולה והגבורה⁷⁴.

השמים – התפארת, והוא העדן⁷⁵.

ושני עמודים הנקראים נצה והוד נכללים במלת השמים, כלומר השמים ושני עמודיו⁷⁶, כי מאחר שלא מצינו בריאה לעמודי שמים על כל פנים יש לנו לומר שנכללו בכלל השמים, גם הצדיק נכלל עמהם שהוא עמוד שהעולם נתקיים בו. או אפשר לומר כי רבוי הוא"ו של

וקראת להם עשר ספירות להנהיג בהם את העולמות הנסתרים שלא מתגלים ועולמות שמתגלים, ובהם נתכסת מבני אדם ואתה הוא שקושר אותם ומייחד אותם וגלל שאתה מבפנים כל מי שמפריד חד מחבירו מאלה העשר נחשב כאילו מפריד בך.

[עיי"ש בבהגר"א: עלמין סתימין כו' - הן גופין ולבושין דבסמוך, שהן אצילות ובריאה, ו"ה של השם, נגד חו"ב, שהן נסתרות כדלקמן: ועלמין דאתגלין - הן יצירה ועשיה, שהן ו"ה של השם, נגד ז"ן, שהן נגלות כדלקמן:]

⁶⁹ [עיי' בהגר"א על ספד"צ (כא ע"א): שני הה"ן אלו א' הן, כי מלכות נכללת בבינה, ולכן בע"ק ובז"א לא אשתכחו אלא ג' אותיות יק"ו, שה' אחרונה בכלל ה' ראשונה. ועיי"ש כח ע"ב): כלל האדם יה"ו, על הכסא ה' אחרונה. לש"ו כללים ח"ב ה ע"א, שהה"א האחרונה אינה באה אלא לגלות את אורה של הה"א הראשונה.]

⁷⁰ עיי' תיקו"ז (עו ע"ב): כתר עלאה שריא ברישא דבר נש דתמן מחשבה סתימאה וכמה דמחשבה איהי סתימא כך איהו סתים אין סוף אתקרי מלגאו כתר עלאה מלבר כתר דרישא עלאה.

תרגום: כתר עליון שורה בראש האדם, ששם המחשבה הנסתרת. וכמו שמחשבה היא נסתרת, כך הוא נסתר. אין סוף נקרא מבפנים, כתר עליון מבחוץ.

⁷¹ עיי' לקמן הערה 206. ועיי' ז"ח (לד ע"א): בריאה באלקים דאיהי בינה, הה"ד בראשית ברא אלקים. עיי' לקמן ב ד.

⁷² עיי' לקמן הערה 204. עיי' הגהות הרח"ו על זהר (ח"א ב ע"א): כי בינה אינה נקרא אלהים רק בעת התלבשות ומלכות אין לה ו"ק להתבלש בהם בקישוט שנעשים לה ו"ק אז.

⁷⁴ עיי' זהר (ח"א לא ע"ב): "בראשית ברא" רמז לכתר חכמה, אלהים רומז לבינה, "את" רומז לגדולה וגבורה, "השמים" זהו תפארת, "ואת" רומז לנצח הוד יסוד, "הארץ" רומז למלכות.

⁷⁵ עיי' זהר (ח"א דף כו ע"א): ונהר יוצא מעדן ודא ו' להשקות את הגן ונהר דא עמודא דאמצעייתא יוצא מעדן דא אמא עלאה להשקות את הגן דא שכינתא תתאה.

תרגום: "ונהר יוצא מעדן", זה ו', "להשקות את הגן". "ונהר" זה העמוד האמצעי. "יוצא מעדן" זו אמא העליונה. "להשקות את הגן" זו שכינה תחתונה.

עיי' ספר הפליאה (עמוד תריז): ויצא קין מלפני ה' וישב בארץ נוד קדמת עדן. נסתלק מן הפנים שאינם מאירים כי ה' שם, וישב בארץ נוד, שעמד במקומו קדמת עדן, הוא ת"ת ישראל, להיות בידו כל דבר בעולם השפל כי המליכוהו למלך על ו' קצוות.

ועיי' ספר הקנה (עמוד רטו): בגן של עדן היא כנ"י והעדן הוא עדן העולם הוא ת"ת הנקרא עדן ודעת.

⁷⁶ עיי' תיקו"ז (צד ע"א): ויכלו כליל שמיא וארעא שמים אש ומים ודא שמאלא וימינא שמים עמודא דאמצעייתא כליל תרוייהו הארץ שכינתא תתאה וכל צבאם נצח והוד דאינון צבא השמים בגין דאיהו כליל שבע ספירן.

תרגום: ויכלו כולל שמים וארץ שמים אש ומים וזה שמאל וימין שמים העמוד האמצעי כולל את שניהם הארץ השכינה התחתונה וכל צבאם נצח והוד שהם צבא השמים משום שהוא כולל שבע ספירות.

ואת בא לרבות ג' עמודים אלה והארץ הוא הגן המקבל מעדן.
 והארץ היתה יזכיר עתה מה היתה תחלה ונקראת בשם ארץ כי היא סוף הבנין⁷⁷ ואמר
 היתה כלומר עקר הויתה מאותה הויה שהיתה והיא החכמה הקודמת לכל.
 תהו הוא הבינה⁷⁸ שהוא קו ירוק שהוא מקיף את כל העולם.
 בהו המורה דבר שמתחיל להצטייר הוא הגדולה.

וחשך הוא הגבורה ועוד יש בכתוב הזה רמז כמה ימי העולם והוא מבואר מאד ממה
 שאמרו רז"ל (ראש השנה לא ע"א) שית אלפי שני הוי עלמא והמשכיל יבין. לכך הזכיר מיד
 והארץ היתה תהו ובהו לרמוז על אחד הרוב. גם בתיבה הראשונה של שם מ"ב⁷⁹ היוצא
 ממנו תמצא כן רמוז כי העולם שנברא בששה יותן ויחרב וזה מבואר.

ודע כי מה שלא פי' הכתוב בשמים מה היו תחלה כמו שפירש בארץ מתוך שפירש ענין
 הארץ תוכל להבין ענין השמים ועל זה סמך ושתק שלא הזכיר ענין השמים ולא פי' מה היו
 הגלגלים קודם הגיעם אל תכליתם כמו שהם היום אבל לפי הקבלה שרמזתי לך יבא הענין
 אמת ויציב ונכון וקיים כשלא פירש ענין השמים לפי שהם העדן והאיך יוכל לפרש מה היה
 תחלה וכבר דרשו רז"ל (ברכות לד ע"ב) עין לא ראתה אלהים וולתך זה עדן שלא ראתה עין
 מעולם ולכך גלה ענינו וסתם הנסתרות⁸⁰ והארץ בנגלות והבן זה היטב כי השמים והארץ
 שבפסוק ראשון הם התפארת והעמרה⁸¹ והם העדן והגן שהכתוב מזכיר לפניו וזהו מדרש
 רז"ל (פסחים נד ע"א) שנברא ג"ע קודם שנברא העולם ואם הגן נברא כ"ש העדן שהרי הגן
 נטוע בו הוא שכתוב ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם.

ויש לך לדעת כי יש בידינו קבלה בפסוק זה של בראשית שממנו יוצא שם בן מ"ב
 המיוחס למדת הדין עד בי"ת של בהו אך ע"י צרופים רבים ואם תאיר עיני הלב תמצא בו
 המנין של בהר"ד⁸² שזכרתי למעלה והוא רשום בפרשה ואותיותיו ארבעתם בין כל אות
 ואות מ"ב אותיות והמשכיל יבין יוכל להבחין כי אין זה דרך מקרה אבל הוא מופת גמור
 על חדוש העולם כי בטרם הרים יולדו ולא היה בהר"ד היה מדת דינו של עולם במקום בהר"ד
 פועל באין כלי ומוציא כלי למעשהו וזהו מבואר.

(א ג): ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור.

עי' רמב"ן: ויאמר אלהים יהי אור – מלת אמירה בכאן להורות על החפץ כדרך מה תאמר
 נפשך ואעשה לך (ש"א כ ד⁸³) מה תרצה ותחפוץ וכן ותהי אשה לבן אדניך כאשר דבר ה'
 (להלן כד נא) כאשר רצה כי כן הוא הרצון לפניו או הוא כגון מחשבה⁸⁴ כמו האומרה בלבבה

⁷⁷ עי' ספר הפליאה (עמוד תקפט): כמו שהת"ת הוא בין הזרועות וכנגד היסוד הוא המעור באדם
 הגשמי העומד בין השוקיים, וע"כ נקרא יסוד והמעור כנגדו, בעבור שכל כח עליון יורד שם, כן
 המעור כל כח האדם יורד שם. והעטרה הוא סוף הבנין למעלה, ע"כ כנגדו העטרה של מעור הוא
 סוף האדם.

⁷⁸ עי' לעיל הערות 26, 281.

⁷⁹ עי' זהר (ח"ג קח ע"ב): שבע שמהן אינון אב"ג ית"ץ ובהון מ"ב אתוון. [נראה כוונתו שאב"ג גימ'
 ו' ויתץ לשון שבירה וחרבן ולכן חד חרוב]. ועי' דברי רבינו בשמות ב יב, עי' ע"ח בשער השבירה
 פרק ב.

⁸⁰ עי' לעיל הערות 68, 751.

⁸¹ עי' לעיל הערה 74.

⁸² עי' תוס' ר"ה ח ע"א ד"ה לתקופות, דהיינו המולד של השנה שלפני בריאת העולם, ועי' בבהגר"א
 על תיקון"ז כ ע"ב ז"ל, רמוז אותיות בהר"ד בד' אותיות של תחלת שם מ"ב, והוא מסט' דגבורה שבו
 נברא העולם. ועי' דע"ה (ח"א כא ע"ב): אותיות בהר"ד אשר מאות ב' דבראשית עד האות ד' דויבדל,
 שהם ג' פעמים מ"ב אותיות, אחד מן ב' דבראשית עד ה' של ובהו, והשני מן ה' של ובהו עד ר' של
 ויאמר, והשלישי מן ר' של ויאמר עד האות ד' של ויבדל.

⁸³ עי' שם בתרגום: ואמר יהונתן לדוד מא רעוא נפשך ואעבד לך.

⁸⁴ עי' זהר (ח"ג רכט ע"ב): במחשבה מלגו בינה בן יה ישראל עלה במחשבה הרהור חכמה לחכימא
 ברמיזא חכמה עלה במחשבה דאיהו בינה מחשבה והרהור כלא חד חכמה לא אשתמודע אלא בבניה
 ובינה בלב ובגין דא מחשבה בלב הרהור בלב.

(ישעיה מז ח) ואמרו אלופי יהודה בלבם (זכריה יב ה) והענין לומר שלא היה בעמל⁸⁵ וכך קראו רבותינו לזה מחשבה אמרו (ב"ר פי"ב סי' יד) מחשבה ביום המעשה עם דמדומי חמה והוא להורות על דבר מחושב שיש בו מעם לא חפץ פשוט בלבד. ומלת הויה מורה על מעשה הזמן העומד כמו ואתה הוה להם למלך (נחמיה ו ו) ולכן אמר הכתוב כי כשברא חומר השמים אמר שיהיה מן החומר ההוא דבר מזהיר קראו אור. ויהי אור – לא אמר ויהי כן כאמור בשאר הימים לפי שלא עמד האור בתכונה הזאת כל הימים כשאר מעשה בראשית ויש לרבותינו בזה מדרש בסוד נעלם⁸⁶ ודע כי הימים הנזכרים במעשה בראשית היו בכריאת השמים והארץ ימים ממש מחוברים משעות ורנעים והיו ששה כששת ימי המעשה כפשוטו של מקרא. ובפנימיות הענין יקראו ימים הספירות⁸⁷ האצולות מעליון כי כל מאמר פועל הויה תקרא

תרגום: במחשבה מבפנים, בינה בן י"ה, ישראל עלה במחשבה, הרהור חכמה, לחכם ברמז, חכמה עלה במחשבה שהוא בינה, מחשבה והרהור, הכל אחד. החכמה לא נודעת אלא בבינה, והבינה בלב, ומשום זה המחשבה בלב, הרהור בלב. עי' בגר"א בתיקו"ז (כ ע"ג): בריש הורמנותא - שכתר הוא רצון, בסוד רצון ומחשבה והרהור וקול ודיבור נגד ה' פרצופים.

ועי' בהגר"א בס"י (י סע"ב): ה' חלקים, רצון ומחשבה והרהור וקול ודבור. הרצון הוא התחלת הרצון לדבר, והמחשבה הוא שמחשב מה לדבר אבל אינו מציייר דיבור. והרהור הוא שמצייר דיבור בהרהור. וקול הוא בגרונו קודם שיוצא לפה. והדבור הוא חתוך האותיות. והרצון הוא בנפש, והמחשבה הוא במוח, והרהור הוא בלב, וקול ודבור הוא בגרון ופה, והן כנגד ה' פרצופים.⁸⁵ עי' זהר (ח"א כב ע"א): וכל בניינין דהוּו בארץ אצילותא הוה אמר אבא באמירה לגבי אימא יהא כדין וכדין ומיד הוה כמה דאת אמר ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור ויאמר הוה אמר לאלהים יהי אור מארי דבניינא איהו אמר ואומנא עביד מיד והכי כל בניינין בארץ אצילותא הוה אמר יהי רקיע יהי מארת וכלא אתעביד מיד כד מטא לעלמא דפרודא דאיהו עולם הנבדלים אמר אומנא למארי בניינא נעשה אדם בצלמנו כדמותנו.

תרגום: וכל הבנינים שהיו בדרך אצילות, היה אומר אבא באמירה לאמא, יהיה כזה וכזה, ומיד נהיה. כמו שנאמר "ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור", ויאמר, היה אומר לאלהים יהי אור. בעל הבנין הוא אומר, והאומן עושה מיד. וכך כל הבנינים בדרך אצילות היה אומר יהי רקיע יהי מאורות, והכל נעשה מיד. כשהגיע לעולם הפירוד שהוא עולם הנבדלים, אמר האומן לבעל הבנין, נעשה אדם בצלמנו כדמותנו.

עי' ב"ר (פ"ב סי' י): רבי ברכיה בשם ר"י בר סימון אמר בלא עמל ובלא יגיעה ברא הקב"ה את עולמו אלא בדבר ה' וכבר שמים נעשו.

⁸⁶ עי' ספר הבהיר (אות קצ): ומאי ניהו יראת ה', האור הראשון דאמר ר' מאי דכתיב (בראשית א' ג) ויאמר אלהים ויהי אור ויהי אור, ולא אמר ויהי כן, אלא מלמד שהאור ההוא היה גדול מאד ואין כל בריה יכולה להסתכל בו גנזו הקב"ה לצדיקים לעתיד לבוא, והיא מדת כל סחורה שבעולם, והיא כח אבן יקרה שקורין סוחרת ודר, ועל מה היא מדת דר, אלא מלמד שלקח הקב"ה מזיווה אחד מאלפים ובנה ממנה אבן יקרה נאה ומקושטת וכלל בה כל המצות.

ועי' זהר (ח"א כב ע"ב): מסטרא דאבא איהו באורח אצילות ומסטרא דאימא בבריאה אמר לון חבריאי חבריאי לאו הכי הוא דהא אדם דאצילותא דכר ונוקבא הוה מסטרא דאבא ואמ"א ודא איהו ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור יהי אור מסטרא דאבא ויהי אור מסטרא דאמ"א ודא איהו אדם דו פרצופין.

תרגום: שמצד של אבא הוא בדרך אצילות ומצד האמא בבריאה. אמר להם, חברים חברים, לא כך זה, שהרי אדם של אצילות זכר ונקבה היה, מצד אבא ואמא, וזהו "ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור", יהי אור מצד האבא ויהי אור מצד האמא. וזהו אדם דו פרצופים. ועי' לקמן הערה 91.

⁸⁷ עי' זהר (ח"ב פט ע"ב): תאנא כתיב (שמות לא יז) כי ששת ימים עשה יהו"ה את השמים ואת הארץ ששת ימים ודאי ולא בששת והני יומין קדישין עלאין אקרון יומי דשמא קדישא אתכליל בהו ואינון אתכלילן ביה.

תרגום: שינוי כתיב כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ ששת ימים ודאי ולא בששת והימים הקדושים העליונים הללו נקראים ימים שהשם הקדוש נכלל בהם והם נכללים בו.

ועי' ח"א (לא ע"א): (ב' דבראשית רברבא) רבי יוסי שאיל [ליה] (על זה) ואמר האי שיתא יומי בראשית דקא תנינן מאן אינון אמר ליה היינו דכתיב (תהלים קד טז) ארזי לבנון אשר נטע כמה דאלין ארזין נפקין מן לבנון הכי נמי אינון שיתא יומין נפקין מן בראשית ואלין שיתא יומין עלאין קרא פריש לון דכתיב (ד"ה א כט יא) לך יהו"ה הגדולה והגבורה והתפארת וגו' כי כל דא צדיק, בשמים דא תפארת ובארץ דא כנסת ישראל כתרומו די אחיד בשמיא ובארעא כלומר דיסודא דעלמא דאקרי כל איהו אחיד בתפארת דאקרי שמים ובארץ דאקרי כנסת ישראל ועל דא בראשית

יום והיו ששה כי לה' הגדולה והגבורה⁸⁸ והמאמרים עשרה כי הראשונות אין שם יום נתפס בהם⁸⁹ והפירוש בסדור הכתובים בזה נשגב ונעלם ודעתינו בו פחות מטפה מן הים הגדול.

ע"ר' בחיי: ויאמר אלהים מלת אמירה היא החפץ⁹⁰ מה תאמר נפשך ומה תרצה ותחפון או יהיה ענין ויאמר וגזר כענין שנאמר (איוב כב כח) ותגזר אומר ויקם לך.

עיי"ש: וע"ד הקבלה יהי אור ויהי אור אין תחלת הויית האור הזה במאמר הזה כי כבר היה במאמר בראשית שהוא מאמר ראשון ומה ארז"ל (ראש השנה לב ע"א) בראשית נמי מאמר הוא ובאותו מאמר היה האור מכוסה ועתה במאמר יהי אור גלה אותו והגבילו להתבונן בו וזהו שרמזו לנו חכמי האמת יהי אור ויהי אור ויהי כן אין כתיב כאן אלא ויהי אור כבר היה במעשה בראשית⁹¹.

ויש לך לדעת כי האור הזה נקרא טוב⁹² ונקרא רב טוב הצפון שישראל זוכין אליו⁹³ וזהו שכתוב (תהלים לא כ) מה רב טובך אשר צפנת וגו' וכתוב (ישעיה סג ז) ורב טוב לבית ישראל וזהו שדרשו ז"ל (מדרש תהלים כז) אמר דוד המלך ע"ה האיר לנו מאותו האור שנאמר (תהלים קיח כז) אל ה' ויאיר לנו וכתוב (תהלים כז א) ה' אורי וישעי והבן זה וצריך אתה לדעת כי עתה במאמר הזה יהי אור התחיל בריאת העולם ונברא בכ"ה באלול זכר

ב' ראשית (נ"א) היא חכמה כמה דתרגם יונתן בראשית בחכמתא) בגין דאיהי תניינא לחושבנא ואקרי ראשית (בגין) דהאי כתרא עלאה טמירא היא קדמאה ועל דלא עייל בחושבנא תניינא הוי ראשית בגין דא ב' ראשית ועוד כמה דחכמה עלאה איהי ראשית חכמה תתאה ראשית נמי [הוא] ועל דא לית לאפרשא ב' מן ראשית.

תרגום: ב' של "בראשית" היא גדולה. ר' יוסי שאל אותו ואמר, ששת ימי בראשית הללו ששינו מהם. אמר לו, היינו מה שכתוב "ארזי לבנון אשר נטע". כמו שהארזים הללו יוצאים מן לבנון, כך גם אותם ששה ימים יוצאים מן בראשית. וששת הימים העליונים הללו, הפסוק פירש אותם, שכתוב "לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת וגו'". "כי כל" זה צדיק, "בשמים" זו תפארת, "ובארץ" זו כנסת ישראל, כמו תרגומו, שאוחז בשמים ובארץ. כלומר, שיסוד העולם שנקרא כ"ל, הוא אוחז בתפארת שנקרא "שמים", "ובארץ" שנקראת כנסת ישראל, ועל זה בראשית, ב' ראשית, (היא חכמה, כמו שתרגם יונתן "בראשית" בחכמה) בגלל שהיא שניה לחשבון, ונקראת ראשית, בגלל שכתר עליון זה טמיר הוא ראשון, ועל שלא נכנס בחשבון הראשית הוא שני, בגלל זה ב' ראשית. ועוד, כמו שחכמה עליונה היא ראשית, גם כך חכמה תחתונה גם היא ראשית, ולכן אין להפריד ב' מן ראשית.

⁸⁸ ע"ר' בחיי דברים ו ד.

⁸⁹ ע"ר' לעיל הערה 68.

⁹⁰ ע"ר' לעיל הערה 83.

⁹¹ ע"ר' זהר (ח"ב דף קכז ע"ב): סדורא קדמאה אתנגיד מסטרא דימינא אור קדמאה דאתגניז ואתנטיל מסטרא דימינא ועאל בהאי אפריון על ידא דיסודא חד ועביד ביה שמושא לבתר אפיק ההוא אפריון חד דיוקנא כגוונא דהאי אור ודא הוא רזא דכתיב (בראשית א ג) יהי אור ויהי אור כיון דאמר יהי אור אמאי כתיב ויהי אור לא אצטריך קרא למכתב אלא ויהי כן מהו ויהי אור אלא דההוא אור אפיק אור אחרא דאתחזי ליה ודא איהו יומא קדמאה מאינון עצי הלבנון.

תרגום: סדור ראשון שופע מצד ימין האור הראשון שנגזר ונטל מצד ימין ונכנס באפריון הזה על ידי יסוד אחד ועושה בו שמוש אחר כך מוציא אותו האפריון דמות אחד כמו האור הזה וזהו סוד הכתוב יהי אור ויהי אור כיון שאמר יהי אור למה כתוב ויהי אור לא הצטרך הפסוק לכתב אלא ויהי כן מהו ויהי אור אלא שאותו אור הוציא אור אחר שנראה לו וזהו יום ראשון מאותם עצי הלבנון. ע"ר' לעיל הערה 86.

⁹² ע"ר' שם (קכז ע"א): ובגין כך מה רב טובך דא איהו יסודא דעלמא דאקרי רב טוב כמה דאת אמר (ישעיה סג ז) ורב טוב לבית ישראל בגין דהאי איהו רב טוב אור קדמאה אקרי טוב סתם והכא כלילן דכר ונוקבא כחדא אשר צפנת דהאי אתגניז כגוונא דאור קדמאה דאתגניז ואתטמר פעלת דהכא איהו אומנותא דכלא אומנותא דכל עלמא אומנותא דנשמתין ורוחין.

תרגום: ולכן "מה" רב טובך זהו יסוד העולם שנקרא רב טוב כמו שנאמר ורב טוב לבית ישראל כי זהו רב טוב אור הראשון נקרא טוב סתם וכאן כלולים זכר ונקבה כאחד אשר צפנת שהרי נגזר כמו שהאור הראשון שנגזר ונסתר פעלת שכאן היא אמנות הכל אמנות של כל העולם אמנות של נשמות ורוחות.

⁹³ ע"ר' זהר (ח"א דף מו ע"א): כתיב (תהלים לא כ) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך מה רב טובך דא אור קדמאה דגניז קב"ה ליראיך לצדיקים לאינון דחלי חטאה כדקאמרן.

תרגום: כתוב "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך". מה "רב טובך", זה אור ראשון שנגזר הקדוש ברוך הוא ליראיך, לצדיקים, שהם יראי חטא כמו שאמרנו.

לדבר יהי אור כלומר מלת יהי⁹⁴ ומ"ש (ראש השנה כז ע"א) בתשרי נברא העולם באורו בתשרי נשלמה הבריאה כי בו נברא אדם שהוא תשלום הבריאה וגמר הכל כי הוא הותם⁹⁵ תכנית ומפני זה לא יכלו לומר באלול נברא העולם כי הלכו אחר הגמר והחתימה.

(א ד) וַיִּרְא אֱלֹהִים אֶת הָאֹר כִּי טוֹב וַיְבַדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ.
 ע"י ר' בחיי: ועל דרך הקבלה את האור בא לרבות הדבר שהשיג ר"ע⁹⁶ וכל מיני מאורות שלו הנמצאים מאמתת זה האור ועל הדבר ההוא העידו החכמים עליו שנכנס בשלום ויצא בשלום⁹⁷ ואפשר עוד שבא לרבות הנשמות שנבראו עם האור וכן נרמז באיוב (איוב לח יט) איזה הדרך ישכן אור וכתוב (שם כא) ידעת כי אז תולד ומספר ימיו רבים כמו שבאר הרמב"ן ז"ל בפירושו איוב וכן כתוב (דברי הימים א' ד כג) עם המלך במלאכתו ישבו שם⁹⁸.

(א ה) וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְאֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ לַיְלָה וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד.
 ע"י רמב"ן: והנכון שענין קריאה באלו בכאן היא ההבדלה המוגבלת בהם כשלבשו צורתם וכך אמרו (ב"ר פ"ג ס"ו ו) יום היא תחומך ולילה היא תחומך⁹⁹.

(א ו) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רְקִיעַ בְּתוֹךְ הַמַּיִם וַיְהִי מִבְּדִיל בֵּין מַיִם לְמַיִם.
 ע"י רמב"ן: באמצע המים בין מים העליונים למים התחתונים כמו שיש הפרש בין הרקיע למים שעל הארץ כך יש הפרש בין מים העליונים לרקיע הא למדת שהן תלויים במאמר בראשית רבה (פ"ד ס"ג ג) וכתבה רש"י. וזה מענין מעשה בראשית¹⁰⁰ הוא ואל תקוה ממני

⁹⁴ גימ' כ"ה.

⁹⁵ ע"י תיקו"ז (יט ע"ב): וישראל אמרין רבון עלמא אף על גב דאנא בגלותא מרחקא ממך שימני כחותם על לבך (שה"ש ח ו) ולא יתעדי מינן דיוקנך דאיהי חותם דילך שכינתא דילך דבגינה אנת הוית דכיר לן בגלותא וחותרא דקודשא בריך הוא ודאי איהי שכינתא תרגום: וישראל אומרים, רבוננו של עולם, אף על גב שאני בגלות רחוקה ממך, "שימני כחותם על לבך", ולא תזוז מאתנו דמותך, שהיא החותם שלך, השכינה שלך, שבגללה אתה היית זוכר אותנו בגלות. והחותם של הקדוש ברוך הוא, ודאי היא השכינה. ע"י לקמן הערה 182.

⁹⁶ ע"י שער מאמרי רז"ל (שבת): וכל יקר ראתה עינו זה ר' עקיבא שהשיג מה שלא השיג מרע"ה כי מרע"ה לא השיג אלא מ"ט שערים והוא השיג החמשים ורמז אומרו ראתה עינו למש"ה בן פורת יוסף בן פורת עלי עין הרי נזכר עי"ן ועי"ן וכן ר"ע עלה בחכמתו ותורתו על העין העליונה שהוא שם י"ה כנודע וזמ"ש רז"ל שהקב"ה הראה למשה דור ודור ופרנסיו כו' והראה לו את ר' עקיבא שהיה דורש כתרי אותיות כו' וא"ל רבש"ע יש לך אדם כזה ואתה נותן התורה ע"י כו' עד שהראה לו מיתתו וא"ל שתוק כך עלה במחשבה ירצה שתוק כי על ידי מיתה כזו עלה במחשבה ובמקום העינים. וע"י ספר הליקוט (פרשת וישב פרק מח): דע כי ז' אותיות שעטנ"ז ג"ץ שצריך לתייג עליהם, הם רומזים לז' מלכים דמיתו, כנז' בס' הדרושים בדרוש א"ק, ור' עקיבא היה דורשן, והשיג מקום המחשבה לשער החמשים, מה שלא השיג מרע"ה, ולכן נתקנא בו שרו של עשו, ונהרג ע"י טורונסורפוס הרשע. וע"י לש"ו דע"ה ב' דרוש ד ענף כא.

⁹⁷ ע"י שעה"כ (דרושי נפילת אפים דרוש ה): נאמר למרע"ה על ר"ע שנהרג על קידוש ה' כך עלה במחשבה וז"ס שאמרו על ר"ע נכנס בשלום ויצא בשלום תרי שלומות לעילא ותתא. וע"י פע"ח חנוכה שהם ז"א ונוק', וע"י ליקוטי תורה בראשית שהם יסוד אבא ויסוד אמא.

⁹⁸ ע"י ב"ר (פ"ח ס"ז): רבי יהושע דסכנין בשם רבי שמואל אמר בנפשותן של צדיקים נמלך הה"ד (ד"ה א ד) המה היוצרים ויושבי נטעים וגדרה עם המלך במלאכתו ישבו שמה המה מה למטה מה למעלה ויצר ה' אלהים את האדם.

⁹⁹ ע"י זהר (ח"א טז ע"ב): ויקרא אלה"ם וגו' מהו ויקרא קרא זמין לאפקא מהאי אור שלים דקיימא באמצעיתא חד נהירו דאיהו יסודא דעלמא דעליה קיימין עלמין ומההוא אור שלים עמודא דאמצעיתא אתפשט יסודא חי עלמין דאיהו יום מסטרא דימינא. ולחשך קרא לילה קרא זמין ואפיק מסטרא דחשך חד נוקבא סיהרא דשלטא בליליא ואקרי לילה רזא דאדנ"י אדון כל הארץ.

תרגום: "ויקרא אלהים וגו'", מהו "ויקרא", קרא והזמין להוציא מהאור השלם הזה שעומד באמצע אור אחד שהוא יסוד העולם, שעליו עומדים העולמות. ומאותו אור שלם, עמוד האמצעי, התפשט יסוד חי העולמים, שהוא יום מצד הימין. "ולחשך קרא לילה", קרא והזמין והוציא מצד החושך נקבה אחת, הלבנה ששולטת בלילה ונקראת לילה, סוד של אדנ"י, אדון כל הארץ.

¹⁰⁰ ע"י"ש (יז ע"א): ויאמר אלה"ם יהי רקיע בתוך המים וגו' הכא בפרט רזא לאפרשא בין מין

שאכתוב בו דבר שהענין הוא מסתרי התורה ואין הפסוקים צריכים לביאור הזה כי לא יאריך הכתוב בענינו והפירוש אסור ליודעיו וכל שכן אלינו.

(א ז) ויעש אלהים את הרקיע ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע ויהי כן.

ע"י רמב"ן: ובבראשית רבה (פ"ד סי' ו) אמרו ויעש אלהים את הרקיע זו אחד מן המקראות שהרעיש בן זומא את העולם ויעש אלהים וכו' והלא במאמר בדבר ה' שמים נעשו (תהלים לג ו) ואין ההרעשה הזו מלשון ויעש לבדו שהרי ברביעי ובששי כתוב ויעש אבל היה מזה שאמרתי בעבור כי בשאר הימים כתוב אחר האמירה ויהי כן לומר שנהיה כן מיד תיכף אחר האמירה אבל כאן אחר ויאמר אלהים כתוב ויעש זו היא קושיתו ואולי היה לו פירוש נסתר לא רצה לגלות סודו וזה ענין הרעש¹⁰¹.

(א ח) ויקרא אלהים לרקיע שמים ויהי ערב ויהי בקר יום שני.

ע"י רמב"ן: אבל יותר נכון לפי פשט הכתובים שנאמר כי השמים הנזכרים בפסוק הראשון הם השמים העליונים אינם מכלל הגלגלים אבל הם למעלה מן המרכבה כענין ודמות על ראשי החיה רקיע כעין הקרח הנורא נטוי על ראשיהם מלמעלה (יחזקאל א כב)¹⁰²

עלאין לתתאין ברזא דשמאלא (נ"א ואתברי) הכא מחלוקת ברזא דשמאלא דעד הכא רזא דימינא הוא והכא איהו רזא דשמאלא.

תרגום: "ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים וגו'", כאן הסוד להפריד [בין] מים עליונים לתחתונים במיוחד, בסוד השמאל, (ונבראה) כאן מחלוקת בסוד השמאל, שעד כאן סוד הימין הוא, וכאן הוא סוד השמאל.

ועי"ש (יז ע"ב): מיין עלאין דכורין ומיין תתאין נוקבי בקדמיתא הוו מים במים עד דאתפרשו לאשתמודעא מיין עלאין ותתאין דא אלהים (נ"א מיין עלאין) ודא אדנ"י (נ"א מיין תתאין) ודא ה' עילאה וה' תתאה מה כתיב ויעש אלהים את הרקיע אתפשוטא דא נטל שמא דא אלהים מיין עלאין ומיין תתאין אדנ"י ועם כל דא כיון דאשתלימו מיין דכורין במיין נוקבין שמא דאלהים אתפשוט בכלא. ואע"ג דאפריש בין מיין עלאין לתתאין מחלוקת לא אתבטל עד יום תליתאי ואסכים מחלוקת ואתיישב כלא בדוכתיה כדקא יאות.

תרגום: מים עליונים זכרים, ומים תחתונים נקבות. בתחילה היו מים במים, עד שנפרדו להכיר מים עליונים ותחתונים, זה אלהים (מים עליונים), וזה אדנ"י (מים תחתונים), וזו ה' עליונה וה' תחתונה. מה כתוב, "ויעש אלהים את הרקיע". התפשטות זו לקח שם זה אלהים מים עליונים, ומים תחתונים אדנ"י, ועם כל זה, כיון שנשלמו מים זכרים במים נוקבים, שם אלהים התפשט בכל. ואף על גב שהפריד בין מים עליונים לתחתונים, מחלוקת לא התבטלה עד יום שלישי, והוסכמה המחלוקת, והכל התיישב במקומו כראוי.

ע"י ז"ח (טז ע"ב): רבי אליעזר ורבי עקיבא הוו אזלי באורחא, א"ל ר"ע ר', אימא לי, הא דכתיב ויאמר אלקים נעשה אדם, למה לא נאמר ויהי כן מיד, כשאר כל הימים, כשהיה אומר הקב"ה דבר, מיד נאמר ויהי כן, וכאן לא מאמר, אלא לאחר שאמר נעשה אדם, כתיב ויברא אלקים את האדם, היה לו לומר ויהי כן. א"ל, עקיבא, וכי זאת היתה במעשה בראשית ולא יותר, והא כתיב ויאמר אלקים יהי רקיע בתוך המים, ולא נאמר ויהי כן, אלא ויעש אלקים את הרקיע. וכן יהי מאורות ברקיע השמים להאיר על הארץ, היה לו לומר מיד ויהי כן, וכתביב ויעש אלקים את שני המאורות הגדולים. אלא אימא לך, כל דבר שלא היה בהם הכח האצול מלמעלה, נאמר מיד ויהי כן, שהארץ הוציאה אותם בתשלום כל פעולתם, ולא הוצרכה להמתין לכח העליון, להשלים תשלום אותה הפעולה. אבל בכל דבר ודבר שהוציאה הארץ, וקיום תשלום הפעולה לא היתה בה, הוצרכה להמתין עד שיבא הכח מלמעלה, ויעשה הקיום ושלמות הפעולה.

¹⁰² ע"י זהר (ח"א כא ע"א): והחיות רצוא ושוב (יחזקאל א יד) דלא יכיל עינא למשלט בהו בגין דאינון רצוא ושוב חיות דאתגליין אינון דההוא אופן קאים בגוייהו ומאן איהו דא מטטרון דאיהו רב ויקיר משאר אלין (נ"א חיילין) ועלאה חמש מאה פרסי חיות דמטמרן אינון תחות תרין אתוון עלאין דאתכסיין י"ה אתוון שליטין על ר"ה אלין רתיכא לאלין וההוא טמירא לכל טמירין דלא אתידע כלל שליט על כלא ורכיב על כלא.

חיות דאתגליין אינון לתתא תחות אלין עלאין דמטמרן ואתנהרן מנייהו ונטלין בגינייהו חיות עלאין כלהו כלילן ברקיע השמים ועלייהו כתיב (בראשית א יד-טו) יהי מארת ברקיע השמים והיו למאורות ברקיע השמים כלהו תליין בההוא רקיע השמים רקיע שעל גבי החיות דא ההוא דכתיב (יחזקאל א כב) ודמות על ראשי החיה רקיע כעין הקרח דא ההוא קדמון (נ"א ה' קדמאה) דהא מתמן ולהלאה

ומהם נקרא הקדוש ברוך הוא רוכב שמים (דברים לג כו)¹⁰³ ולא סיפר הכתוב בכריאתם דבר כאשר לא הזכיר המלאכים וחיות המרכבה וכל דבר נפרד שאינו בעל גוף רק הזכיר בשמים שהם נבראים כלומר שקדמותם אפס¹⁰⁴.
עיי"ש: וזה הלשון נכון בפשט הכתוב עם מה שיש עוד בשם השמים ובשם הכסא סוד נשגב ונעלם כי יש שמים לשמים וכסא לכסא¹⁰⁵ ומזה אומרים החכמים (ברכות יג ע"א) כדי

לית מאן דיכיל לאסתכלא ולמנדע מאי טעמא משום דאיהו סתים במחשבה ומחשבה דקב"ה טמירא סתימא עלאה.

מחשבה דבר נש בכל עלמא (ס"א לא יכיל) לאתדבקה ולמנדע לה מלין דתליין במחשבה עלאה לית מאן דיכיל לאתדבקה לון מחשבה ממש על אחת כמה וכמה לגו מן מחשבה מאן איהו דעביד רעיוני דהא לית סוכלתנו למשאל כ"ש למנדע אין סוף לית ביה רשומא כלל ולא תליא שאלתא ביה ולא רעיונא לאסתכלותא דמחשבה כלל מגו סתימא דסתימא מריש נחיתו דאין סוף נהיר נהירו דקיק ולא ידיע סתים בסתימו (נ"א ברשימו) כחדודא דמחטא רזא סתימא דמחשבה לא ידיע עד דאתפשט נהירו מניה באתר דאית ביה רשימין דאתוון כלהו מתמן נפקן.

תרגום: "והחיות רצוא ושוב" שלא יכולה העין לשלוט בהם בגלל שהם רצוא ושוב. חיות שמתגלות הם שאותו האופן נמצא בתוכם, ומי הוא, זה מטורדן, שהוא גדול ונכבד משאר אלה (הצבאות), ועליון חמש מאות פרסות. חיות שמוסטרות הן תחת שתי אותיות עליונות שמתכסות. "ה אותיות שולטות על ו"ה, אלה מרכבה לאלה. ואותו הנסתר של כל הנסתרים שלא נודע כלל שולט על הכל ורוכב על הכל.

החיות שמתגלות הם למטה תחת אלה העליונות שנסתרות ומארות מהן, ומתנהגים בגללם. החיות העליונות כולן כלולות ברקיע השמים, ועליהם כתוב "יהי מארת ברקיע השמים", "והיו למאורת ברקיע השמים", כולם תלויים באותו רקיע השמים. הרקיע שעל גבי החיות, זה אותו שכתוב "ודמות על ראשי החיה רקיע כעין הקרח", זה אותו קדמון (ה' הראשונה). שהרי משם והלאה אין מי שיכול להסתכל ולדעת. מה הטעם, משום שהוא סתום במחשבה, ומחשבת הקדוש ברוך הוא טמירה וסתומה עליונה.

מחשבת בן האדם בכל העולם (לא יכול) להתדבק ולדעת אותה, דברים התלויים במחשבה עליונה אין מי שיכול להשיג אותם, המחשבה ממש על אחת כמה וכמה. לפנים מהמחשבה מי הוא שעושה רעיונות, שהרי אין תבונה לשאול, וכל שכן לדעת. אין סוף אין בו רושם כלל, ושאלה לא תלויה בו, ולא רעיון להתבוננות המחשבה כלל. מתוך סתום הסתומים, מראש ירידת האין סוף, מאיר אור דקיק ולא ידוע, סתום בסתימה (ברושם) כחידוד המחט. סוד סתימת המחשבה לא ידוע, עד שמתפשט ממנו אור. במקום שיש בו רשומים של כל האותיות, משם יוצאים.

¹⁰³ עי' ספר הפליאה (עמוד ססו): ד' אחדים והם רגלי הכסא אר"ה שו"ר אד"ם נש"ר, והא' היתר הוא כתר והנה רוכב שמים בעזרן ובגאותו שחקים.
¹⁰⁴ עי' לעיל הערה 27.

¹⁰⁵ עי' ספר הפליאה (עמוד כו): אמר השמימה ה' ראשונה להרמיז בה' ידיעה השמים עליונים שמים לשמים.

ועי' שם (עמוד תקכד): החכמה היא ארץ לכתר והבינה לחכמה וכן כולם וכן שמים לשמים וכסא לכסא.

ועי' תיקו"ז (ט ע"א): ועוד קמ"ץ אוקמוהו מארי דקדוק דאיהו תנועה גדולה בגין דאיהו קדמאה דכלהו נקודין דספיראן אף על גב דכלהו שמהן קדישין אתעבידו דא כסא לדא כגון ברא דצריך למפלח לאבוי ולאמיה ולמעבד גרמיה לגבייהו כעבד ושמש וכרסיה ומצב תחותיהו הכי אינון ספירן דא לדא ובגין דא אית נקודה מלכא ואית נקודה עבדא לגביה כגון שב"א דאיהו עבד לקמ"ץ ורץ בשליחותיה ומזנב אחריו אבל באתריה מלכא איהו.

תרגום: ועוד קמ"ץ פרשוהו בעלי הדקדוק, שהוא תנועה גדולה, משום שהוא ראשון לכל הנקודות של הספירות, אף על גב שכולם שמות קדושים נעשו זה כסא לזה, כמו בן שצריך לעבוד את אביו ואת אמו, ולעשות את עצמו עבד אליהם, ושמש וכסא ומצב תחתיהם, כך הן הספירות זו לזו, ולכן יש נקודה מלך, ויש נקודה עבד אליו, כמו שב"א שהוא עבד לקמ"ץ, ורץ בשליחותו ומזנב אחריו, אבל במקומו הוא מלך.

לקבל עליו עול מלכות שמים¹⁰⁶ ואמרו (שם ו ע"ב) יראת שמים¹⁰⁷ והכתוב אמר די שלימין שמיא (דניאל ד כג) ויש להם מדרש נפלא (ספר הבהיר אות ק) במה שכתוב דאתה תשמע השמים (מ"א ח לב)¹⁰⁸ וכל זה יראנו נרמז בפסוק הראשון הזוכה לו¹⁰⁹.

והנה בארו הכתובים כי הנבראים הראשונים הם מאין והשאר מוצאם מן החומר הראשון הנברא¹¹⁰ ואל יקשה עליך מאמר רבי אליעזר הגדול (פרקי דר"א ג) שאמר שמים מהיכן נבראו מאור לבושו של הקדוש ברוך הוא וכן הוא בבראשית רבה עוד כי בעבור שירצו החכמים עוד להעלות החומר הראשון עד תכלית ולעשותו דק מן הדקים לא יראו שהשמים שהם גוף מתנועע בעל חומר וצורה הם הנבראים מן האין אבל אור הלבוש הוא הנברא הראשון וממנו יצא חומר הממש בשמים ונתן לארץ חומר אחר ואיננו כדקות הראשון והוא שלג שתחת כסא הכבוד¹¹¹ כי כסא הכבוד נברא וממנו היה השלג שתחתיו וממנו נעשה חומר הארץ והנה הוא שלישי בבריאה.

(א יא) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תְּדַשָּׂא הָאָרֶץ דְּשָׂא עֵשֶׂב מְזֵרִיעַ זֶרַע עֵץ פְּרִי עֵשֶׂה פְּרִי לְמִינֵו אֲשֶׁר זָרְעוּ בּוּ עַל הָאָרֶץ וַיְהִי כֵן.

ע"י רמב"ן: נזר שיהיה בתולדות הארץ כח הצומח ומוליד זרע כדי שיהיה המין קיים לעד. ויתכן שירמזו בארץ הנזכרת בפסוק הראשון שימשך ממנה כח מצמיח והנה נאצלו מכתה היסודות למיניהם ומהם צמחו בגן עדן דשאים ואילנות ומהם בעולם וזהו שאמרו (ב"ר פי"א סי' ט) בשלישי ברא שלש בריות אילנות ודשאים וגן עדן ועוד אמרו (שם פי"א סי' ו) אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל ברקיע ומכה אותו ואומר לו גדל הדא הוא דכתיב (איוב

¹⁰⁶ ע"י זהר (ח"ג דף כט ע"א): מאן דלא אתעסק באורייתא ובפקודין אית ליה עול מלכות הרשעה ומאן דאתעסק באורייתא ובפקודין אית לון עול מלכות שמים דאיהי ה' בתראה מלכות שמים אתקריאת עול מצות איהי ודאי בגין דבה אתבריא כל בריין דשמיא וארעא הדא הוא דכתיב (בראשית ב ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם בה' בראם וכד ייתי שבת ויום טוב נחתת בינה דאיהו יה"ו על ה' דאיהי מלכות שמים נשמה יתרה ואיהי (שמות לב טז) חרות על הלוחות. תרגום: מי שלא עוסק בתורה ובמצוות יש לו עול מלכות הרשעה, ומי שעוסק בתורה ומצוות יש לו עול מלכות שמים, שהיא ה' אחרונה שנקראת מלכות שמים. עול מצוות היא ודאי, משום שבה נבראו כל הבריות של שמים וארץ, זהו שכתוב (בראשית ב) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם בה' בראם. וכשיבא שבת ויום טוב, יורדת בינה שהיא יה"ו על ה' שהיא מלכות שמים, נשמה יתרה, והיא (שמות לב) חירות על הלוחות.

וכן ע"י זהר (ח"ב קס ע"ב): ובשעתא דאתי בר נש לקבלא עליה עול מלכות שמים כדין שכינתא אתיא ושריא על רישיה וקאים עליה כסהיד לסהדא סהדותא קמי מלכא קדישא דהאי איהו דקא מיחד שמיא תרי זמני ביומא ושמיא אתיחד עילא ותתא כדקא יאות ועל דא ע' משמע ישראל מאתוון ברבן וד' נמי מאתוון ברבן למהוי עד קמי מלכא קדישא והא אוקמוה יה"ו אלהינ'ו יה"ו ודא הוא רזא דחודא בתלת סטרין כמה דאוקמיה בוצינא קדישא ואתער ביה בכמה דוכתי ולית לן רשו לאתערא ביה יתיר.

תרגום: ובשעה שבא אדם לקבל עליו עול מלכות שמים אז השכינה באה ושורה על ראשו ועומדת עליו כעד להעיד עדות לפני המלך הקדוש שזהו מי שמיחד שמו פעמים ביום ושמו מתיחד מעלה ומטה כראוי ולכן ע' משמע ישראל היא מהאותיות הגדולות וגם ד' מהאותיות הגדולות להיות עד לפני המלך הקדוש והרי פרשוה יה"ו אלהינ'ו יה"ו וזהו סוד היחוד בשלשה צדדים כמו שבארו המנורה הקדושה והתעורר בו בכמה מקומות ואין לנו רשות להעיר בו יותר.

¹⁰⁷ ע"י ספר הפליאה (עמוד כד): ואת הו' בכל מקום זכר, את נקבה הוא ובית דינו. ואין צורך לבא הו' באת ראשון [היינו בפסוק בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ] כי הוא עם השמים אבל את שני צדיק ו' כי הוא עם הארץ. וכו', והואיל ויש ו' עם ה"את" א"כ האת הוא של ו' הנקרא שמים, והאת נקרא יראה, א"כ האת שהוא היראה היא של שמים, וזהו יראת שמים, וגם מלכות שמים מלשון של שמים, ע"כ. [ע"י עוד ספר עבודת הקודש ח"א פרק כג].

¹⁰⁸ ע"י ספר הבהיר אות ק': ומנלן דשמים הקדוש ברוך הוא, דכתיב (מ"א ה לב) ואתה תשמע השמים, אטו שלמה התפלל אל השמים שישמעו תפלתם, אלא אותו שנקרא שמו על השמים דכתיב (שם כ"ז) השמים ושמי השמים לא יכללוך, הרי שמו של הקב"ה. וע"י ר' בחיי בראשית יב ו.

¹⁰⁹ ע"י לעיל הערה 107.

¹¹⁰ ע"י לעיל הערות 23, 24, 29.

¹¹¹ ע"י לעיל הערות 24, 221.

לח (לג) הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ¹¹² שומר ואמר שיהיה כל זה למינהו והוא אסור הכלאים כי הזורע אותם מכחיש בכח מעשה בראשית¹¹³ ועוד אבאר בו בעזרת השם¹¹⁴.

(א יב): וְתוֹצֵא הָאָרֶץ דָּשָׁא עֵשֶׂב מִזְרִיעַ זֶרַע לְמִינֵהוּ וְעֵץ עֵשֶׂה פְרִי אֲשֶׁר זָרְעוּ בוֹ לְמִינֵהוּ וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי טוֹב.

עי' ר' בחיי: ויש לך להתבונן כי כל המספר הוא נכלל בג' כי לא תמצא מספר אלא או אחד או זוג או נפרד ומספר ג' כולל את הכל שהרי יש בו אחד הוא האחד ויש בו זוג הוא השנים ויש בו נפרד והוא ג' ודבר ידוע כי מספר ג' הוא מחלק האחד כשם שמספר הארבע הוא מחלק השנים ולפי שמספר שלשה הוא מחלק האחד שהוא נעלם לכך היו הנבראים עד יום שלישי גנוזים ונעלמים שהרי האור שנברא ביום הראשון נגזו מן הבריות גם הרקיע שנברא ביום ב' גם עצי עדן שנבראו בשלישי נגזו מן הבריות וכל מה שנעשה עד יום שלישי נקרא עולם לפי שהוא נעלם ומה שנעשה אחריו ביום רביעי נקרא שנה והטעם לפי שכשם שהשלשה מחלק האחד כן הארבעה מחלק השנים שאין הארבעה אלא כפל השנים ע"כ שני המאורות שהן מכה השניות נבראו ביום רביעי שהוא כפול השנים ונקראת השנה שנה לפי שהיא נגמרת בשני מאורות הללו ומן הטעם הזה נתלו באותו רקיע שנברא ביום שני שהוא

¹¹² עי' זהר (ח"ב טו ע"ב): כל עשבין דארעא דאתמני עליהון רברבין תקיפין בשמיא כל חד וחד רזא בלחודוי כגוונא דלעילא ובגין כך כתיב (ויקרא יט יט) שדך לא תזרע כלאים דכל חד וחד עאל בלחודוי ונפיק בלחודוי הדא הוא דכתיב (איוב לח לג) הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ וכתיב (ישעיה מ כו) לכלם בשם יקרא ומה (די) בכל מה דבעלמא רזא בלחודוי ולא בעא קודשא בריך הוא לגלאה לון ולערבבא לון וקראן בשמהון.

תרגום: כל עשבי הארץ שממונים עליהם גדולים תקיפים בשמים לכל אחד ואחד סוד לבדו כדוגמא שלמעלה ולכן כתוב שדך לא תזרע כלאים שכל אחד ואחד נכנס לבדו ויוצא לבדו זהו שכתוב הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ וכתוב לכולם בשם יקרא ומה שבכל מה שבעולם סוד בלבדו ולא רצה הקדוש ברוך הוא לגלות אותם ולערבב אותם וקראם בשמות.

¹¹³ עי' זהר (ח"ג פו ע"א): ת"ח כד ברא קב"ה עלמא אתקין כל מלה ומלה כל חד וחד בסטרוי ומני עלייהו חילין עלאין ולית לך אפי' עשבא זעירא בארעא דלית ליה חילא עלאה לעילא וכל מה דעבדין בכל חד וחד (תרי נוסחי) וכל מה דכל חד וחד עביד כלא הוא בתקיפו דההוא חילא עלאה דממנא עליה לעילא וכלהו נימוסין גזירין מדינא על דינא נטלין ועל דינא קיימין לית מאן דנפיק מן קיומיה לבר וכלהו ממנן מן יומא דאתברי עלמא מתפקדן שלטונין על כל מלה ומלה וכלהו נטלין על נמוסא אחרא עלאה דנטלין כל חד וחד כמה דכתיב ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה וחק לנערותיה כיון דנטלין ההוא חק כלהו אקרון חקות וההוא חק דאתיהיב להו מן שמייא קא אתי וכדין אתקרון חקות שמים ומנלן דמן שמים קא אתיין דכתיב כי חק לישראל הוא ועל דא כתיב את חקותי תשמרו בגין דכל חד וחד ממנא על מלה ידיעא בעלמא בההוא חק בגין כך אסיר למחלף זינין ולאעלא זינא בזינא אחרא בגין דאעקר לכל חילא וחילא מאתרייהו (ואכחיש פמליא של מעלה) ואכחיש פומבי דמלכא.

תרגום: בא וראה כשברא הקדוש ברוך הוא את העולם, תיקן כל דבר ודבר כל אחד ואחד בצדו, ומנה עליהם כחות עליונים. ואין לך אפילו עשב קטן בארץ שאין לו כח עליון למעלה, וכל מה שעושים עם כל אחד ואחד (שתי נוסחאות), וכל מה שכל אחד ואחד עושה, הכל הוא בחזק של אותו הכח העליון שממונה עליו למעלה. וכל ההנהגות גזורות מן הדין, על דין הם נוסעים, ועל הדין הם עומדים. אין מי שיוצא ממקומו החוצה, וכל הממונים מיום שנברא העולם נתמנו שליטים על כל דבר ודבר, וכולם מתנהגים על הנהגה אחרת עליונה שנוטלים כל אחד ואחד, כמו שכתוב ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה וחק לנערותיה, כיון שנוטלים אותו חוק, כולם נקראים חקות, ואותו החוק שנתן להם בא משמים, ואז נקראים חקות שמים. ומנין שבאים משמים, שכתוב כי חק לישראל הוא, ועל כן כתוב את חקותי תשמרו, משום שכל אחד ואחד ממונה על דבר ידוע בעולם באותו החק, לכן אסור להחליף מינים ולהכניס מין במין אחר, משום שעוקר את כל כח וכח ממקומו, (ומכחיש פמליא של מעלה) ומכחיש את פרסום המלך.

ועי' ספר הפליאה (עמוד תנז): ובכלל כי ששת ימים שלא לזרוע כלאים או זרעים בכרם ולא להרביע בהמה מין שלא במינו לפי שבכל מעשה בראשית נאמר למינהו, והסוד שלא לעכב ולא לערבב הכחות המגדילים הצמחים להיות יונקים מין שלא במינו וזהו את מצותי תשמרו דברים שחקקתי לך מששת ימי בראשית.

¹¹⁴ ויקרא יט יט.

מכת שניות והוא המבדיל בין מים למים כי כן המאורות נקבעו בו להבדיל בין היום ובין הלילה ובין האור ובין החושך וכל מה שנעשה אחריו ביום החמישי וביום הששי הוא הנקרא נפש וזהו שהזכיר בספר יצירה עולם שנה נפש¹¹⁵.

(א יד) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֶת בְּרִקְיעַ הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלַּיְלָה וְהָיוּ לְאֹתוֹת וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים וּלְשָׁנִים.

ע"י רמב"ן: הנה האור נברא ביום ראשון ומאיר ביסודות¹¹⁶ וכאשר נעשה הרקיע בשני הפסיק באור ומנע אותו מהאיר ביסודות התחתונים והנה כאשר נבראת הארץ בשלישי היה בה חשך ולא אור ועתה ברביעי רצה הקדוש ברוך הוא שיהיו ברקיע מאורות מניעים אור לארץ וזה טעם ברקיע השמים להאיר על הארץ כי האור היה למעלה מן הרקיע ולא האיר על הארץ.

וענין יהי מאורות כי מחומר השמים גזר בראשון שיהיה אור במדת היום ועתה גזר שיתגשם ויתהוו ממנו גוף מאיר ביום גדול האורה וגוף אחר קטן האורה מאיר בלילה ויתלו שניהם ברקיע השמים שיאירו גם למטה ויתכן כי כמו ששם בארץ כח הצמיחה במקומות ממנה כן שם ברקיע מקומות מוכנים ומזומנים לקבל האורה והגופים האלה מקבלי אור מזהירים כגון האספקלריאות ואבני השם¹¹⁷ ולכן יקראם מאורות לא אורים אף על פי שקראם המזמור כן (תהלים קלו ז).

להבדיל בין היום ובין הלילה – כתב רש"י משננו האור הראשון אבל בששת ימי בראשית שמשו האור והחשך זה ביום וזה בלילה ואיני רואה שיהיה זה דעת רבותינו המזכירים גניזה על האור הראשון אבל לדעתם האור הראשון שמש שלשה ימים וברביעי נאצל ממנו ונעשו בו אז ממנו שני המאורות האלה כמו שאמרו (ב"ר פ"ז ס"ה) נובלת אורה של מעלה גלגל חמה כי לפי שלא היה העולם הזה ראוי להשתמש באור ההוא בלי אמצעות גנוז לצדיקים לעולם הבא ושמשו בנובלת הזו מיום רביעי¹¹⁸ ואילך כך אמרו בבראשית רבה (פ"ג ס"ו ו) תני אורה שנבראת בששת ימי בראשית להאיר ביום אינה יכולה מפני שהיא מכה גלגל חמה בלילה אינה יכולה שלא נבראת להאיר אלא ביום והיכן היא נגנזה והיכן היא מתוקנת לצדיקים לעתיד לבא שנאמר (ישעיה ל כו) והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים שבעה אתמהה לא שלשה הן כאינש דאמר כן אנא מפקיד לשבעה יומי דמשתותי כלומר לשון בני אדם הוא שיאמר אני מפקיד ושומר זה הבשר לשבעת ימי המשחה שלי לא שיספיק לו לשבעה כולם אלא שיוציא אותו בתוכם וכך אמרו שבעת הימים כאור שהיה בימים ההם במקצתם ושם אמרו עוד (ב"ר פ"ג ס"ו ו) ויבדל רבי יהודה ברבי סימון אמר הבדילו לו ורבנן אמרין הבדילו לצדיקים לעתיד לבא.

¹¹⁵ ז"ל (פ"ו מ"א): אלו הם שלש אמות אמ"ש, ויצאו מהם שלשה אבות והם אויר מים אש, ומאבות תולדות. שלשה אבות ותולדותיהם ושבעה כוכבים וצבאותיהם ושנים עשר גבולי אלכסון, ראה לדבר עדים נאמנים בעולם שנה נפש, ושנים עשר חק, ושבעה ושלושה פקדן בתלי וגלגל ולב. ע"י בהגר"א שם יד ע"ד ז"ל, כל הספר נחלק לג' עולם שנה נפש והן עולמות ב"ע.

¹¹⁶ ע"י לעיל הערה 30.

¹¹⁷ ע"י זהר (ח"ג לג ע"ב): רבי אלעזר אמר יהי מארת אספקלריאה דלא נהרא מגרמה אלא על ידא דנהורין עלאין דנהרין לה כעשיתא דלקטא נהורא דנהיר תרגום: רבי אלעזר אמר, "יהי מארת", אספקלריה שלא מאירה מעצמה, אלא על ידי אורות עליונים שמאירים לה, כמו עשית שמקבלת אור שמאיר.

¹¹⁸ ע"י לש"ו דע"ה ח"ב דרוש ד ענף כה סימן ד ישוב הסתירה והעניין, שביום א' דמעשה בראשית האיר האור הראשון עד סוף האצילות בלי מסך כלל. ואפילו דרך הקד"א עדיין היה משמש האור בכל תוקפו כל ג' הימים הראשונים, והוא מכיוון שג' הימים הראשונים הם דרגא דחג"ת, שהם למעלה מן הפרסא, וביום הרביעי נסתלק לעילא. אך לצורך בריאת האדם (שהוא תכלית הכוונה בכל הבריאה כולה) ביום הששי, שהוא יסוד (שבכוחה להסתלק למעלה למעלה), חזר האור הגנוז ונתגלה שנית ע"ד שהאיר בג' הימים הראשונים ע"י הקד"א, ובאותו האור נברא אדה"ר.

ואם תוכל לדעת כוונתם באמרם בברכת הלבנה עטרת תפארת לעמוסי במן¹¹⁹ תדע עוד האור הראשון והגניזה וההבדלה שאמר הבדילו לו וסוד שני המלכים המשתמשים בכתר אחד¹²⁰ כאשר בסוף שיהיה אור הלבנה כאור החמה אחר שיהיה אור החמה שבעתים. עי' ר' בחיי: ויתכן לפרש יהי מאורות שאין המאורות האלה מכלל הגלגלים אבל הם מאורות רוחניים מקבלי האורה מן האור הראשון וגזר עתה במאמר הזה יהי מאורות שיתפשטו מן האור הראשון והוא מאורות רוחניות שיהיו מאורות למאורות שעל הארץ¹²¹ וזהו שאמר הכתוב והיו למאורות ברקיע השמים היה לו לומר והיו לרקיע השמים כמו שאמר והיו לאותות אבל הכונה שיהיו מן האור הראשון שהוא מאורות למאורות שעל הארץ כי לא אמר הכתוב יהי מאורות ברקיע השמים להאיר על הארץ ואם כן הבן כי המאורות הראשונים שהזכיר יהי מאורות הם מאורות רוחניים מקבלי אורן מן האור הראשון ומשפיעין אותם במאורות של מטה והם תענוגות נפשות הצדיקים מקיימי התורה והמצוות וזהו שנאמר והיו לאותות כלומר והיו אותן המאורות לאותן שקיימו אותיות התורה שיהיו

¹¹⁹ עי' זהר (ח"ב דף קפח ע"א): ולבתר דאתחזיא סיהרא דיאותו לאורה מברך עליה ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר במאמרו ברא שחקים וברוח פיו כל צבאם ובמי מתקדשת ומתברכת בתפארת בגין דאיהו עטרת תפארת לעמוסי בטן. תרגום: ואחר שנראית הלבנה שיאותו לאורה מברך עליה ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר במאמרו ברא שחקים וברוח פיו כל צבאם ובמי מתקדשת ומתברכת בתפארת משום שהיא עטרת תפארת לעמוסי בטן.

ועי' שער מאמרי רז"ל (ז ע"ג): והנה כתר דידה מקומו בת"ת שלו וז"ש עטרת ת"ת לעמוסי בטן. כי עטרת דידה היא בת"ת דידה מחציו ולמטה שהיא סוד הבטן אשר שם המעין אשר היו הנשמות של בני ישראל גנוזות קודם נתינתם ברחם הנוק' וזמ"ש לעמוסי בטן הם ישראל הנק' עמוסים מני בטן. ועי' זהר (ח"ג דף רל ע"א): איהו חכם ואיהי חכמתא איהו מבין ואיהי תבונה דיליה איהו כתר ואיהי עטרה דיליה עטרת תפארת.

ועי' זהר (ח"ג דף רנו ע"ב): רמז ס"ת לתפארת שכינתא עטרת תפארת. ¹²⁰ עי' חולין (ס ע"ב): רבי שמעון בן פיזי רמי כתיב ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים וכתב את המאור הגדול ואת המאור הקטן אמרה ירח לפני הקב"ה רבש"ע אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד אמר לה לכי ומעטי את עצמך אמרה לפניו רבש"ע הואיל ואמרת לפניך דבר הגון אמעית את עצמי אמר לה לכי ומשול ביום ובלילה אמרה ליה מאי רבותיה דשרגא בטיהרא מאי אהני אמר לה זיל לימנו בך ישראל ימים ושנים.

ועי' ספר הפליאה (עמוד רא): ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה ואת הככבים המאורות הללו הם המאורות שאמר אלהים יהי אור ויהי אור והתחלת אצילותם אור הלבנה כאור החמה כי בשוה היו וכאחת היו יונקים זהו ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים. ואח"כ נקרא אור הלבנה קטן וזהו את המאור הקטן, א"ל ר' ולמה הקטינה, א"ל כי הלבנה שהיתה כמו החמה אמרה לבינה די בא' שיהיה פועל ולמה ישתמשו שני מלכים בכתר א' אמרה הבינה לכי ומעטי את עצמך. ומהו המיעוט שאינה אלא המלך כבתחלה רק באמצעות קו השוה. וראה והבן שאין לה אור מצד עצמה רק המגיע אליה מהו. הוא ת"ת היש מיעוט גדול מזה, ולעתיד לבא יהיה אור הלבנה כאור החמה וישתמשו ב' מלכים בכתר א' ויהי ה' אחד ושמו אחד, כי הלבנה והחמה יתחברו חיבור שלם. א"ל ר' ולמה הוציאה דיבור כזה מפי לא ידע הב"ה מה עשה אבל קבלה ודברה בפניו, א"ל בני דורשת טוב לעצמה וסברה להעמידה מלך בשש קצוות ובעבור שקדמה לדבר בפניו אמר לה תגזור למטה ממך והחמה יגזור עלך.

עי' ע"ש שער מיעוט הירח פרק ב: רק המלכות שבה שהיא נקודה א' כלולה מ' תחת אחורי היסוד של ז"א. וזהו ענין לכי ומעטי את עצמך שנסתלקו ט"ס שלה העליונים ועלו בז"א והיא נשארת נקודה מעוטה וירדה תחת אחורי היסוד וענין מיעוט הירח היה ביום ד'. אח"כ ביום ו' חזרה להתגדל בבחי' הג' הנ"ל היותה פרצוף שלם.

¹²¹ עי' ז"ח (נד ע"א): ויאמר אלקים יהי מאורות ברקיע השמים להאיר על הארץ. תמן תנינן, א"ר יצחק בר יעקב, מאי דכתיב כלך יפה רעיתי ומום אין בך, ת"ח, כשברא הקב"ה את עולמו, עשאו מאותו האור הנאצל מלמעלה. וברא השמים, מאותו הרקיע הראשון שהכינו הקב"ה ובראו בתחלה. ואותו הרקיע הוליד כל שאר הרקיעים שנתהוו ממנו. ואמר רב יהודה אמר רב, אותו הרקיע הוליד כל המאורות, מאותו האור שמקבל מלמעלה. וכשברא הקב"ה אותו רקיע, נטל את המאורות, והניחם באותו רקיע, הנקרא רקיע השמים. שאותו הרקיע, נתהוו מן השמים. א"ר יהודה אמר רב, הרקיע העליון, הוליד השמים אשר תחתיו. והשמים, הולידו האי רקיע, ונקרא רקיע השמים. ונטל הקב"ה הני מאורות, ונתנם בו. הה"ד, ויתן אותם אלקים ברקיע השמים.

זוכין ומתעדנין בהן או שקיימו המצות שנאמר בהן אות כגון מילה ושבת ותפילין. ומה שקראם המזמור (תהלים קלו ז) לעושה אורים גדולים והכתוב יקרא לכלן מאורות בין המאורות הרוחניים בין הגופיים הנה דוד המע"ה כוון במלת אורים על הרוחניים וזהו שהזכיר אחריו מאורות של מטה שהם השמש והירח ואמר (תהלים קלו ח-ט) את השמש לממשלת ביום וגו' את הירח וכוכבים וגו' ואף על פי שהאורים מקבלי אורה מן האור הראשון קראם אורים לפי שהם עצם האורה כנגד השמש והירח ואמר ולמועדים כי הנשמה בהפרדה מן הגוף אינה זוכה מיד לאותו התענוג הגדול המעותד לה עד שיבא מועדה וזמנה כענין שדרשו ז"ל (כתובות קג ע"ב) בהוא כובס עלה לגג ונפל ומת יצאה בת קול ואמרה כובס זה מזומן לחיי העה"ב שהרי עולם הנשמות הוא הבא לאדם מיד לאחר מיתה אבל העולם הבא יש לו מועד ידוע וזמן קבוע והם מעלות חלוקות כל אחת ואחת בפני עצמה יש חיי העה"ב לזמן תחית המתים ויש עוה"ב לאחר התחיה כמו שאני עתיד לבאר בעו"ה בסדר אתם נצבים.

ולמים ושנים הם הזמנים החלוקים למעלות הנשמות כי הנשמה מתעלה מעלוי לעלוי מן העוה"ז שהוא עולם הגופות לעולם הנשמות ומעולם הנשמות היא מתעלה לעולם הרוחות הנקרא צרור¹²³122 שהנשמות צרורות שם והוא נקרא אור כענין שנאמר (איוב לג כח) וחיתו באור תראה וכתוב (שם ל) לאור באור החיים ומעולם הרוחות הנשמה מתעלה לעולם החיים¹²⁴ שממנו האור שנאמר (תהלים לו י) כי עמך מקור חיים באורך נראה אור¹²⁵ ומי שאינו ראוי להאריך ימים בעולם החיים וראוי לקבל מדה כנגד מדה בעולם הגופות חוזר לחיות בתחית המתים שהוא מכח עולם החיים לכך אמר (דניאל יב ב) ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו ולא כל ישיני ומי שראוי להאריך ימים בעולם החיים אין לו הפסק ועולם החיים הוא הנקרא נצה הוא שכתוב (תהלים מז יא) תודיעני אורה חיים שובע שמחות את פניך נעימות בימיך נצה והיא למדת שחיי העולמים הקודמים והמעלות העליונות אשר בנה אותן במאורות הם תענוגי הנשמות הזוכות לתורה ויזכו לאותן המעלות בזמנים הידועים להם זה ימים וזה שנים כמו שרמזו בכתוב הזה ולימים ושנים לפי שמתעלה נפשם מעלוי לעלוי ועוד נתבאר הענין הזה ממה שהזכיר אחרי כן כמעשה וכפל הענין ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים אלו הרוחיים את המאור הגדול ואת המאור הקטן אלו הגופיים והם חמה ולבנה.

¹²² עי' לעיל הערה פרשת בראשית 324.

¹²³ עי' זהר (ח"ב דף לו ע"ב): ותא חזי רזא דמלה בשעתא דקודשא בריך הוא אתחזי על גנתא כל גנתא אתכנש ולא מתפרש מעדן ומהאי עדן מבויעי נפקין לכמה אורחין ושבילין והאי גנתא אתקרי צרורא דחיי דתמן מתעדנין צדיקיא מנהירו דעלמא דאתי. תרגום: סוד הדבר בשעה שהקדוש ברוך הוא נראה על הגן כל הגן מתכנס ולא נפרד מעדן ומהעדן הזה יוצאים מעיינות לכמה דרכים ושבילים והגן הזה נקרא צרור החיים ששם מתעדנים הצדיקים מאור של העולם הבא.

¹²⁴ עי' זהר (ח"ב קטז ע"ב): לעתיד לבא (שם ל כ) ולא יכנף עוד מוריך והיו עיניך רואות את מוריך דאתון בהאי עלמא דלית לכון קליפין ועורין אית לכון רשו לאסתכלא בבני עלמא ובני עלמא (ס"א לית) אית לון רשו לאסתכלא בכו ובגין דא עלייכו אתמר דאתון חייין ועלמא דלכון עולם החיים אבל עלמא שפלא דא עולם המתים דכל אלהות דאומין דעלמא מבלעדי יהו"ה כלהון מתים. תרגום: לעתיד לבא (שם ל) ולא יכנף עוד מוריך והיו עיניך רואות את מוריך שאתם בעולם הזה שאין לכם קלפות ועורות יש לכם רשות להסתכל בבני העולם ולבני העולם (אין) יש רשות להסתכל בכם ולכן עליכם נאמר שאתם חיים ועולמכם הוא עולם החיים אבל העולם השפל הוא עולם המתים שכל אלהות של אומות העולם מבלעדי ה' כולם מתים.

¹²⁵ עי' זהר (ח"ג לד ע"א): קח את אהרן ואת בניו אתו ואת הבגדים רבי חייא פתח (שם לו י) כי עמך מקור חיים באורך נראה אור כי עמך מקור חיים דא שמן עלאה דנגיד ולא פסיק לעלמין דשריא בגו חכמה עלאה דכלא הדא הוא דכתיב כי עמך שריא ולא מתפרשא מנך לעלמין בחביבותא דכלא מקור חיים בגין דהיא מקורא ומבויעא דחיים לאפקא חיים לאילנא עלאה ולאדלקא בוצינין. תרגום: קח את אהרן ואת בניו אתו ואת הבגדים, רבי חייא פתח כי עמך מקור חיים באורך נראה אור. כי עמך מקור חיים, זה השמן העליון שנשמך ואינו פוסק לעולמים, ששרוי בתוך החכמה העליונה של הכל, זהו שכתוב כי עמך, עמך שרוי ולא נפרד ממך לעולמים, בחביבות של הכל, מקור חיים, משום שהיא מקור ומעיין החיים, להוציא חיים לעץ העליון, ולהדליק את הנרות.

(א יח) וְלִמְשָׁל בַּיּוֹם וּבְלַיְלָה וּלְהַבְדִּיל בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ וַיֵּרָא אֱלֹהִים בַּיּוֹם.
 עי' רמב"ן: ויתכן שהממשלה עוד כח אצילות שהם מנהיגי התחתונים ובכחם ימשול כל מושל¹²⁶ והמזל הצומח ביום ימשול בו והמזל הצומח בלילה ימשול בה כענין שכתוב (דברים ד יט) אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים והוא מה שאמר הכתוב (תהלים קמז ד) מונה מספר לכוכבים לכלם שמות יקרא וכן לכלם בשם יקרא¹²⁷ (ישעיה מ כו) כי קריאת השמות היא ההבדלה בכחותם לזה כח הצדק והיושר ולזה כח הדם והחרב וכן בכל הכחות כידוע באצטגנינות והכל בכח עליון ולרצונו ולכך אמר גדול אדוננו ורב כח (תהלים קמז ה) כי הוא גדול על כולם ורב כח עליהם וכן אמר מרוב אונים ואמיץ כח (ישעיה מ כו).
 ועל דרך הסוד שרמזתי לך תהיה ממשלה גמורה באמת.

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה ולמשול ביום ובלילה ירמוז למנהיגי שני המאורות הגדולים¹²⁸ שהם מושלים ביום ובלילה ובכחם ימשול כל מושל¹²⁹ וכנגדם תמצא בקרבן התמיד שני כבשים בני שנה תמימים את הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים¹³⁰ והוא מה שאמר הכתוב (דברים ד יט) אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים

¹²⁶ עי' לקמן הערה 129.

¹²⁷ עי' לעיל הערה 112.

¹²⁸ עי' לעיל הערה 99.

¹²⁹ עי' זהר (ח"ב דף יד ע"ב): פתח ואמר (שיר ו ח) ששים המה מלכות ושמונים פילגשים ששים המה מלכות אינון גבריא דלעילא מחילא דגבורא דאתאחדן בקליפין (נ"א בגליפין) דחיותא קדישא דישראל ושמונים פילגשים ממנן בגליפוי דתחותוי בחזרא (ס"א בחד) חד ממאה ועלמות אין מספר כמה דאת אמר (איוב כה ג) היש מספר לגדודיו ועם כל דא כתיב (שיר ו ט) אחת היא יונתי תמתי אחת היא לאמה דא היא שכינתא קדישא דנפקא מתריסר (נ"א מתריסין) זיהרא דזהרא דנהיר לכלא ואיהי אתקרי אימא כגוונא דא עביד קודשא בריך הוא בארעא זריק לכל עמין לכל עיבר ומני עליהון רברבי הדא הוא דכתיב (דברים ד יט) אשר חלק יהו"ה אלהיך אותם לכל העמים והוא נסיב לחולקיה כנישתא דישראל הדא הוא דכתיב (שם לב ט) כי חלק יהו"ה עמו יעקב חבל נחלתו וקרא לה אחת היא יונתי תמתי אחת היא לאמה דא היא שכינת יקריה דאשרי ביניהון אחת היא ומיוחדת ליה ראוה בנות ויאשרוה כמה דאת אמר (משלי לא כט) רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה מלכות ופילגשים ויהללוה אלין רברבי עמין דאתפקדן עליהו.

תרגום: פתח ואמר ששים המה מלכות ושמונים פילגשים ששים המה מלכות אותם גבורים שלמעלה מכח הגבורה שנאחזים בקליפות (בחקיקות) של חיה הקדושה של ישראל ושמונים פילגשים ממונים בחקיקות שתחתיהן בחזרה (באחד) אחד ממאה ועלמות אין מספר כנאמר היש מספר לגדודיו ועם כל זה כתוב אחת היא יונתי תמתי אחת היא לאמה זוהי השכינה הקדושה שיוצאת משנים עשר (מבעלי מגן) אורות שזהרים שמאירים לכל והיא נקראת אָם. כדוגמא זה עשה הקדוש ברוך הוא בארץ זרק את כל העמים לכל צד ומנה עליהם גדולים זהו שכתוב אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים והוא לקח לחלקו את כנסת ישראל זהו שכתוב כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו וקרא לה אחת היא יונתי תמתי אחת היא לאמה זוהי שכינת כבודו שהשרה ביניהם אחת היא ומיוחדת לו ראוה בנות ויאשרוה כמו שנאמר רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה מלכות ופילגשים ויהללוה אלו גדולי העמים שנפקדו עליהם.

ועי' רבינו בחיי דברים פרק ח פסוק יח, וכן פרק לא פסוק יד.

¹³⁰ עי' זהר (ח"ב דף כא ע"ב): רבי תנחום אמר דא סומק ודא חוור סומק בין הערבים דכתיב (שמות טז יב) בין הערבים תאכלו בשר וחווורא בצפרא דכתיב ובבקר תשבועו לחם רבי יצחק אמר כתיב (שם יב ו) ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים וגו' דהוא שעתא למעבד דינא רבי יהודה אמר ילפינן משני כבשים שבכל יום האחד מתקרב כנגד מדת החסד והשני כנגד מדת הדין ואמר רבי יהודה מאי דכתיב (במדבר כח ד) את הכבש האחד תעשה בבקר ולא כתיב את הכבש הראשון אלא את הכבש האחד מיוחד כנגד מדת החסד דבכל מקום שני לא נאמר בו כי טוב רבי תנחום אמר לפיכך יצחק תקן תפלת המנחה שהוא כנגד מדת הדין אמר רבי יצחק מכאן (ירמיה ו ד) אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב כי פנה היום זה מדת החסד כי ינטו צללי ערב שכבר גבר מדת הדין אברהם תקן תפלת שחרית כנגד מדת החסד.

תרגום: רבי תנחום אומר זה אדום וזה לבן אדום בין הערביים שכתוב בין הערביים תאכלו בשר ולבן בבוקר שכתוב ובבוקר תשבועו לחם רבי יצחק אמר כתוב ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערביים וגו' שהיא שעה לעשות דין רבי יהודה אמר למדנו משני כבשים שבכל יום האחד מתקרב כנגד מדת החסד והשני כנגד מדת הדין. ואמר רבי יהודה מהו שכתוב את הכבש האחד תעשה בבוקר

כלומר השמש והירח וכל צבא השמים ואתכם לקח ה' והמשכיל יבין וזהו שכתוב (שם יז ג) אשר לא צויתי כלומר בשמש ובירח אבל צויתי במנהיגים ובסדר שופטים בפסוק (שם) ולשמש או לירח או לכל צבא השמים אשר לא צויתי אכתוב מזה בעה"י ומכאן יתבאר לך סוד התענית בשגם הוא קרבן שנתמעט הבשר וחלבו ודמו של אדם¹³¹ וע"כ התענית צריך קבלה בזמן ממשלת שני המאורות ביחד¹³² וזהו מבעוד יום קודם שתשקע החמה וזהו מאמר רב חסדא (תענית יב ע"א) כל תענית שלא קבלו עליו מבעוד יום לא שמיה תענית ואמר רב חסדא כל תענית שלא שקעה עליו חמה לא שמיה תענית וכשם שהתענית קרבן כך הדמעה בשעת תפלה קרבן כנגד נסוך המים¹³³ עם הקרבנות וכן דרשו רז"ל (ברכות לב ע"ב) שערי

ולא כתוב את הכבש הראשון אלא את הכבש האחד מיוחד כנגד מדת החסד שבכל מקום שני לא נאמר בו כי טוב. רבי תנחום אמר לפיכך יצחק תקן תפילת המנחה שהיא כנגד מדת הדין אמר רבי יצחק מכאן אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב כי פנה היום זה מדת החסד כי ינטו צללי ערב שכבר גבר מדת הדין אברהם תיקן תפלת שחרית כנגד מדת החסד.

ועי' שם (ח"ג רמב ע"א): את הכבש אחד תעשה בבקר מאי בבקר דא בקר דאברהם דכתיב וישכם אברהם בבקר מנלן דהאי בקר דאברהם הוא א"ר אלעזר מהכא (שם מד) הבקר אור בקר אור לא כתיב אלא הבקר אור ודא אור קדמאה דברא קב"ה בעובדא דבראשית וע"ד תעשה בבקר בבקר דאשתמודעא ולקבל בקר דאברהם אתקריב קרבנא דא קרבן דבין הערבים דא יצחק ולקבל ערב דיצחק אתקריב מנלן דכתיב ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב וערב דיצחק הוא והא אוקימנא. תרגום: "את הכבש אחד תעשה בבוקר" מהו בבוקר, זה בוקר של אברהם, שנאמר "וישכם אברהם בבוקר". מנין לנו שזה הבוקר של אברהם. אמר רבי אלעזר מכאן, שנאמר "הבוקר אור" לא כתוב "בוקר אור", אלא "הבוקר אור", וזה אור ראשון, שברא הקדוש ברוך הוא במעשה בראשית, ועל זה "תעשה בבוקר", בבוקר הידוע. וכנגד בוקר של אברהם מקריבים קרבן זה. קרבן של בין הערבים זה יצחק, וכנגד ערב של יצחק נקרב. מנין לנו, שנאמר "ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב", וערב הוא של יצחק, והרי בארנו.

¹³¹ עי' ברכות (יז ע"א): רב ששת כי הוה יתיב בתעניתא בתר דמצלי אמר הכי רבון העולמים גלוי לפניך בזמן שבית המקדש קיים אדם חוטא ומקריב קרבן ואין מקריבין ממנו אלא חלבו ודמו ומתכפר לו ועכשיו ישבתי בתענית ונתמעט חלבי ודמי יהי רצון מלפניך שיהא חלבי ודמי שנתמעט כאילו הקרבתי לפניך על גבי המזבח ותרצני.

¹³² עי' שושן סודות (אות רסג): סוד כל תענית שלא קיבל עליו מבעוד יום לאו תענית הוא: והטעם כי המקבל תענית בלילה נראה כמקצץ בנטיעות, שהרי קבל עליו מדת לילה ולא מדת יום, ולכן צריך לקבל אותה מבעוד יום, כדי לקבל עליו מדת יום ומדת לילה.

עי' זהר (ח"א יב ע"א): פקודא רביעאה למנדע דיה"ה הוא האלהים כמה דאת אמר (דברים ד לט) וידעת היום והשבות אל לבבך כי יהו"ה הוא האלהים ולא תכללא שמא דאלהי"ם בשמא דיהו"ה למנדע דאינון חד ולית בהו פרודא והיינו רזא דכתיב (בראשית א יז) יהי מארת ברקיע השמים להאיר על הארץ למהוי תרין שמהן חד בלא פרודא כלל לאתכללא מארת חסר בשמא [דשמים] (דשמא) ונ"א דרשיסו דאינון חד ולית בהו פרודא נהורא אוכמא ובנהורא (בההיא) חיוורא לית בהו פרודא וכלא חד ודא הוא עננא חוורא [דיממא] (דימא) ועננא דאשתא בליליא (מה שאחז"ל) מדת יום ומדת לילה ולא תתקן דא בדת לאנהרא כמה דאתמר (בראשית א טו) להאיר על הארץ ודא חובא דההוא נחש קדמאה חבר לתנא ואתפרש לעילא ובגין כך גרם מה דגרם לעלמא בגין דאצטריך לאפרשא לתנא ולחברא לעילא ונהורא אוכמא אצטריך לאתאחדא לעילא בחבורא חדא ולא תאחדא לתנא באוכלוסהא דחודהא ולאפרשא לה מסטרא בישא ועם כל דא אצטריך למנדע דאלהי"ם יהו"ה כלא חד בלא פרודא יהו"ה הוא האלהי"ם וכד ינדע בר נש דכלא חד ולא ישוי פרודא אפילו ההיא סטרא אחרא יסתלק מעל עלמא ולא אתמשך לתנא.

תרגום: מצוה רביעית: לדעת שה' הוא האלהים, כמו שנאמר "וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים", ושיכלל השם של אלהים בשם של הו"ה, לדעת שהם אחד ואין בהם פרוד. והיינו סוד הכתוב "יהי מארת ברקיע השמים להאיר על הארץ", שיהיו שני השמות אחד בלי פירוד כלל, שיכלל מארת חסר בשם של שמים (שָׁרְשׁוּם) שהם אחד, ואין בהם פרוד. אור שחור באור לבן אין בהם פרוד, והכל [דבר] אחד, וזהו ענן הלבן של היום וענן של אש בלילה, מדת יום ומדת לילה. ויתתקנו זה עם זה להאיר, כמו שנאמר "להאיר על הארץ". וזהו החטא של אותו הנחש הקדמוני, שחיבר למטה והפריד למעלה, ולכן גרם מה שגרם לעולם, משום שצריך להפריד למטה ולחבר למעלה. ואור שחור צריך להאחז למעלה בחיבור אחד, ולהאחז אחר כך בהמוניה של יחודה ולהפריד אותה מן הצד הרע. ועם כל זה, צריך לדעת שאלהים ה' הכל אחד בלי פרוד. ה' הוא האלהים. וכשידע אדם שהכל אחד ולא ישים פירוד, אפילו אותו הצד האחר יסתלק מן העולם ולא ימשך למטה.

¹³³ עי' תענית (דף כה ע"ב): תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר אין לך טפח מלמעלה שאין תהום יוצא לקראתו שלשה טפחים והא תניא טפחים לא קשיא כאן בעבודה כאן בשאינה עבודה אמר

דמעה לא ננעלו כי הדמעה מכח המים שהוא מכח החסד שהוא הימין והימין פשוטה לקבל שבים¹³⁴ בכל עת ובכל שעה והבן זה כי הוא עקר גדול.

עיי"ש: ודע כי תמצא בפרשה זו ה' פעמים לשון מאור לפי שה' מיני אור הם אור היום¹³⁵ אור השמש אור הלבנה אור הכוכבים אור המזלות אבל לא נברא להאיר על הארץ אלא לגלגל חמה בלבד.

(א כא) וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הַתַּיִם הַגְּדֹלִים וְאֵת כָּל נֶפֶשׁ הַחַיָּה הַרְמִשִּׁת אֲשֶׁר שָׂרְצוּ הַמַּיִם לְמִינֵיהֶם וְאֵת כָּל עוֹף כְּנָף לְמִינֵהוּ וַיִּרְא אֱלֹהִים כִּי טוֹב.

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה ויברא אלהים את התנינים הגדולים, כבר ידעת מאמר רז"ל¹³⁶

רבי אלעזר כשמנסכין את המים בחג תהום אומר לחבירו אבע מימך קול שני ריעים אני שומע שנאמר תהום אל תהום קורא לקול צנוריק וגו'.

עי' תיקו"ז (נב ע"ב): ועוד אתמר בה סליקו ונחיתו כגוונא דא כד סלקין לה לגבי עמודא דאמצעייתא אתמר ביה נשאו נהרות קולם אבל כד נחיתין לה לגבי צדיק אתמר ביה (תהלים צג ג) ישאו נהרות

דכים ומה דהוה סגולה לעילא כגוונא דא ●● כד נחתא לגבי צדיק אתעבידת סגול' כגוונא דא ●● ובגין דא מה דהוה לעילא אתנטלת (נ"א אתחזרת) לתתא ובגין דא אתקריאת בצדיק דכים ובה מים התחתונים בכאן בגין דאינון תרעין דדמעה ועלייהו אתמר שערי דמעה לא ננעלו ובגין דאיהי דמעה דילהון דכים ודאי וצדיק בה ד"ך י"ם והא אוקמוהו אל ישוב דך נכלם (תהלים עד כא) וביה אל דמעתי אל תחרש (שם לט יג) ועלה אתמר (שמות ג ט) צעקת בני ישראל באה אלי. תרגום: ועוד נאמר בה עליה וירידה, כמו זה כשמעלים אותה לעמוד האמצעי, נאמר בו "נשאו נהרות קולם". אבל כשמורידים אותה אל הצדיק, נאמר בו "ישאו נהרות דכים". ומה שהיה סגולה

למעלה כמו זה ●●, כשיורדת אל הצדיק נעשית סגול, כמו זה ●●, ולכן מה שהיתה למעלה נטלה (חזרה) למטה, ולכן נקראת בצדיק דכים, ובה המים התחתונים בוכים, משום שהם שערי דמעה, ועליהם נאמר שערי דמעה לא ננעלו (ברכות לב ע"ב). ומשום שהיא הדמעה שלהם דכים ודאי, וצדיק בה ד"ך י"ם. והרי פרשוהו "אל ישוב דך נכלם", ובו "אל דמעתי אל תחרש", ועליה נאמר "צעקת בני ישראל באה אלי".

¹³⁴ עי' זהר (ח"א דף כג ע"א): אסתכמו תלתא למעבד דינא וייתי י"ד (ימינא) דאיהי פשוטה לקבל שבים דאיהו יהו"ה יו"ד ה"א וא"ו ה"א ודא שכינתא אתקרי יד ימין מסטרא דחסד יד שמאל מסטרא דגבורה יד יהו"ה מסטרא דעמודא דאמצעייתא כד בר נש תב בתיובתא האי יד ושזיבו (שאיב) ליה מן דינא אבל כד דן עלת [על כל] העלות אתמר ביה ואין מידי מציל.

תרגום: שלשה מסכימים לעשות דין, ויבא יד (ימין) שהיא פשוטה לקבל שבים, שהוא יהו"ה יו"ד ה"א וא"ו ה"א. וזו שכינה נקראת יד ימין מצד החסד. יד שמאל מצד הגבורה. יד יהו"ה מצד עמוד האמצעי. כשאדם שב בתשובה היד הזו מצילה אותו מהדין, אבל כשעילת על כל העילות דן, אז נאמר בו "ואין מידי מציל".

עי' זו"ח (נב ע"א): ובההיא שעתא כולא אתהדר כיריעות שלמה בגין דסטרא דימינא איתער בעלמא וידא ימינא פשוטה לקבל לדתייבין בתיובתא דהא עד השתא אתקדרו בחובייהו כאהלי קדר והשתא דהדרין בתיובתא אינון כיריעות שלמה בגין דאברהם איתער בעלמא ימינא דמלכא.

תרגום: ובשעה ההיא הכל החזר כיריעות שלמה משום שצד הימין התעורר בעולם ויד הימין פשוטה לקבל את השבים בתשובה שהרי עד עתה התקדרו בחטאיהם כאהלי קדר וכעת שחוזרים בתשובה הם כיריעות שלמה משום שאברהם התעורר בעולם ימינו של המלך.

¹³⁵ עי' זהר (ח"ב קסז ע"א): ועל דאינון חמש דרגין דאתפרשו ואתמשכו מהאי אור קדמאא כתיב אור חמש זמנין וכלהו הוו מסטרא דימינא ואתכלילו ביה וכד אתכלילו בסטר שמאלא אתכלילו ברזא דמים דנטיל בימינא (ס"א מימינא) ובגין כך כתיב מים חמש זמנין וכד אשתלימו ברזא דאמצעייתא כתיב רקיע חמש זמנין ועל דא תלת אינון אור מים רקיע לקבל תלת דרגין אלן דכלהו חמש דרגין אתכלילו בהו ועל דא בכלהו כתיב חמש זמנין בכל חד וחד.

תרגום: ועל שהן חמש דרגות שנפרדו ונמשכו מהאור הראשון הזה כתוב חמש פעמים אור וכולם היו מצד הימין ונכללו בו וכשנכללו בצד שמאל נכללו בסוד של מים שנוטל בימין (מימין) ולכן כתוב מים חמש פעמים וכשנשלמו בסוד האמצע כתוב רקיע חמש פעמים ועל זה שלשה הם אור מים רקיע כנגד שלש הדרגות הללו שכלן חמש דרגות נכללו בהם ועל זה בכלם כתוב חמש פעמים בכל אחד ואחד.

¹³⁶ עי' זהר (ח"א לד ע"א): ישרצו המים שרץ נפש חיה למינה (בראשית א כ) אמר רבי אלעזר אלן מיין תתאין דרחשין זיינין כגוונא דלעילא אינון עלאי ואינון תתאי רבי חייא אמר עלאי אפיקו נפש חיה ומאי ניהו דא נפש דאדם קדמאא כמה דאת אמר (בראשית ב ז) ויהי האדם לנפש חיה (בראשית

שהמלאכים נבראו ביום חמישי והתנינים הגדולים הן ארבע מחנות שכינה¹³⁷ שהן מחול לשכינתו של הקדוש ברוך הוא לקלסו ולרוממו בשירות ותשבחות¹³⁸ מלשון (שופטים ה יא)

א כ) ועוף יעופף על הארץ אליו שליחי עלאין דאתחזון לבני נשא בחיזו דבר נש משמע דכתיב יעופף על הארץ בגין דאית אחרנין דלא אתחזון אלא ברוחא ממש לפום סכלתנו דבני נשא בגיני כך לא כתיב באלין למינהו כאינון אחרנין דכתיב בהו (בראשית א כא) ואת כל עוף כנף למינהו בגין דאלין לא משניין ממינייהו לעלמין כהני אחרנין דלא כתיב בהו למינהו ואי תימא אית בהו דמשניין דא מן דא הכי הוא ודאי דהא אית בהו דמשניין אליו מאלין בגיני כך כתיב (בראשית ב ז) ומשם יפרד. תרגום: "ישרצו המים שרץ נפש חיה למינה". אמר רבי אלעזר, אלו מים תחתונים שרוחשים מינים דוגמת למעלה, אותם עליונים ואותם תחתונים. רבי חייא אמר, עליונים הוציאו נפש חיה, ומה הוא, זו הנפש של אדם הראשון, כמו שנאמר "ויהי האדם לנפש חיה". "ועוף יעופף על הארץ", אלו שליחים עליונים שנראים לבני אדם כמראה אדם. משמע שכתוב "יעופף על הארץ", היות שיש אחרים שלא נראים אלא ברוח ממש לפי שכל בני האדם, לכן לא כתוב באלו למינהו כמו אותם אחרים שכתוב בהם "ואת כל עוף כנף למינהו", היות שאלו לא משונים ממיניהם לעולמים, כאחרים הללו שלא כתוב בהם למינהו. ואם תאמר, יש בהם שמשונים זה מזה, כך זה בודאי, שהרי יש בהם שמשונים אלה מאלה, לכן כתוב "ומשם יפרד". וכן הוא בב"ר (פ"א סי' ג): ר' חנינא אמר בה' נבראו מלאכים הדא הוא דכתיב ועוף יעופף על הארץ וגו'.

¹³⁷ עי' זהר (ח"ג דף לט ע"ב): פתח ואמר (בראשית א כא) ויברא אלהים את התנינים הגדולים וגו' ויברא אלהים כל אתר דדינא אלהים אקרי וההוא אתר עלאה אתר דנפקו מניה הכי קרי ליה הכא ואף על גב דרחמי הוא מניה נפקו דינין וביה תליין את התנינים הגדולים אליו אבהן דאינון מתשקיין בקדמיתא ומשתרשין על כלא ואת כל נפש החיה הרומשת ואת כל נפש החיה דא נפש דההיא ארץ עלאה אפיקת מההיא חיה עלאה על כלא.

תרגום: פתח ואמר ויברא אלהים את התנינים הגדולים וגו', ויברא אלהים, כל מקום של דין נקרא אלהים, ואותו מקום עליון, המקום שיצאו ממנו, כך קורא לו כאן. ואף על גב שהוא רחמים, יוצאים ממנו דינים, ובו הם תלויים. את התנינים הגדולים, אלו האבות שהם משקים בראשונה, ומשתרשים על הכל. ואת כל נפש החיה הרומשת, ואת כל נפש החיה, זו הנפש שאותה הארץ העליונה הוציאה מאותה חיה עליונה על הכל.

¹³⁸ עי' בתי מדרשות חלק א (ברייתא דמעשה מרכבה - פרק ו): ארבע כתות של מלאכי קדושים מלאכי השרת מקלסין לפני הקדוש ברוך הוא מחנה ראשונה של מיכאל על ימינו ומחנה שניה של גבריאל על שמאלו ומחנה שלישי של אוריאל מלפניו ומחנה רביעית של רפאל מלאחריו ושכינת אל באמצע והוא על כסא רם ונשא וכסאו גבוה למעלה.

ועי' זהר (ח"א לב ע"א): אמר רבי יצחק אי הכי מאי דכתיב (בראשית א ד) ויבדל אלהים בין האור ובין החושך א"ל אור אפיק יום וחשך אפיק לילה לבתר חבר לון כחדא והוון חד דכתיב (שם ה) ויהי ערב ויהי בקר יום אחד דלילה ויום אקרון חד והאי דכתיב ויבדל אלהים בין האור ובין החושך (דאפריש מחלוקת) דא בזמנא דגלותא דאשתכח פרודא א"ר יצחק עד הכא דכורא באור ונוקבא בחשוכא לבתר מתחברן כחדא למהו חד במאי אתפרשאן לאשתמודעא בין נהורא ובין חשוכא מתפרשן דרגין ותרוייהו כחד הוון דהא לית נהורא אלא בחשוכא ולית חשוכא אלא בנהורא וא"ע דאינון חד אתפרשן בגוונין ועם כל דא אינון חד דכתיב יום אחד.

רבי שמעון ואמר על ברית עלמא אתברי ואתקיים דכתיב (ירמיה לג כה) אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמת י מאן ברית דא צדיק יסודא דעלמא דאיהו רזא דזכור ועל דא עלמא קיימא בברית יומם ולילה כחדא דכתיב אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמת י חקות שמים דנגדין ונפקין מעדן עלאה.

פתח ואמר (שופטים ה יא) מקול מחצצים בין משאבים שם יתנו צדקות יהו"ה וגו' מקול מחצצים דא קול יעקב מחצצים כמה דאת אמר (שמואל א יז ד) איש הבינים בין משאבים דאיהו יתיב בין אינון דשאבין מיא מלעילא והוא נטיל בתרין סטרין וכליל להון בגויה.

שם יתנו צדקות יהו"ה תמן הוא אתר מהימנותא לאתדבקא שם יתנו צדקות יהו"ה תמן ינקין צדקות יהו"ה ושאבין צדקות פרזונו (בישראל) דא צדיק דעלמא דאיהו קיים וקדיש ואיהו שאיב ונטיל כלא ומפזר לגבי ימא רבא אינון מיין עלאין בישראל דישאל ירתו קיים דא ויהביה לון קב"ה ירות עלמין כיון דישאל שבקו ליה דהוון גזרין ולא פרעין מה כתיב (שופטים ה יא) אז ירדו לשערים עם יהו"ה ירדו לשערים אינון שערי צדק הוון יתבין לתרעי ולא עאלין לגו.

תרגום: אמר רבי יצחק, אם כך, מהו שכתוב "ויבדל אלהים בין האור ובין החושך". אמר לו, אור הוציא יום וחושך הוציא לילה, אחר כך חיבר אותם כאחד והיו אחד, שכתוב "ויהי ערב ויהי בקר יום אחד", שלילה ויום נקראים אחד. וזה שכתוב "ויבדל אלהים בין האור ובין החושך" (שהפריד [ועשה] מחלוקת) זו בזמן של הגלות שנמצא פרוד. אמר רבי יצחק, עד כאן זכר באור ונקבה בחושך, אחר כך מתחברים כאחד להיות אחד. במה נפרדים להכיר בין אור ובין חושך, מתפרדים במדרגותם, ושניהם הם כאחד, שהרי אין אור אלא בחושך, ואין חושך אלא באור. ואף על גב שהם אחד, נפרדים

שם יתנו צדקות ה' וכבר הזכיר ועוף יעופף שהכוונה על המלאכים שכתוב בהם (ישעיהו ו ב) ובשמים יעופף ועל כן נקרא עוף שכנפיו כפולים לשמים ומעופף בשמים ותרגום וכפלת (שמות כו ט) ותעוף והא למדת כי שם העוף הוא הנקרא לכל מעופף בשמים הן גופני הן רוחני ואמר על הארץ על המקום שהוא הרום רגליו ויש לך להתבונן איך הוסיף באור ואמר על הארץ על פני רקיע השמים וכאילו אמר מה שהוא אומר על הארץ פירושו על פני רקיע השמים והוא כלשון (יחזקאל א טז) והנה אופן אחד בארץ שפירושו בשטח קרקעית הגלגל וכן תרגם יונתן מלרע לרום שמיא. ובמדרשו של רבי שמעון בן יוחאי ראיתי (זוהר בראשית מו ע"ב¹³⁹) ועוף זה מיכאל שנאמר (ישעיהו ו ו) ויעף אלי יעופף זה גבריאל שנאמר (דניאל ט כא) מועף ביעף על הארץ זה רפאל על פני רקיע השמים זה אוריאל ע"כ וזהו סוד (שיר השירים ג י) מרכבו ארגמן¹⁴⁰

בצבעים, ועם כל זה הם אחד, שכתוב "יום אחד". רבי שמעון אמר, העולם נברא ומתקיים על הברית, שכתוב "אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמת". מי הברית, זה צדיק יסוד העולם, שהוא סוד של זכור, ועל זה העולם עומד בברית יומם ולילה כאחד, שכתוב "אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמת", "חוקות שמים" הם ששופעים ויוצאים מעדן העליון. פתח ואמר, "מקול מחצצים בין משאבים שם יתנו צדקות ה' וגו'". "מקול מחצצים" זה קול יעקב, "מחצצים" כמו שנאמר "איש הבינים". "בין משאבים" שהוא יושב בין אותם ששואבים מים מלמעלה, והוא לוקח בשני צדדים וכולל אותם בתוכו. "שם יתנו צדקות ה'" שם הוא מקום האמונה להתדבק, "שם יתנו צדקות ה'", שם יונקים צדקות ה' ושואבים. "צדקות פרוזנו (בישראל)", זה צדיק העולם שהוא ברית קודש, והוא שואב ולוקח הכל ומפזר לים הגדול אותם מים עליונים. "בישראל" שישאל ירשו ברית הזה, והקב"ה נתן להם ירושת עולמים. כיון שישאל עזבו אותו, שהיו מלים ולא פורעים, מה כתוב, "אז ירדו לשערים עם ה'", "ירדו לשערים" אותם שערי צדק היו יושבים לשערים ולא נכנסים פנימה.

¹³⁹ ז"ל: ישרצו המים שרץ נפש חיה (בראשית א כ) אמר רבי אלעזר הא אוקמוה דאינון מיינ רחישו ואולידו כגוונא דלעילא והא אתמר (שם) ועוף יעופף על הארץ יעוף מבעי ליה מהו יעופף א"ר שמעון רזא הוא ועוף דא מיכאל דכתיב (ישעיהו ו ו) ויעף אלי אחד מן השרפים יעופף (ד"א ל"ג יעוף מבעי ליה אלא) דא גבריאל דכתיב (דניאל ט כא) והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מועף ביעף (ד"א ל"ג ודא הוא יעופף) על הארץ (נ"א דא אליהו דאשתכח תדיר בארעא ולא מסטרא דאבא ואמא אשתכח דאיהו (ס"א ואיהו טאס עלמא) בד' טאסין דכתיב (מ"א יח יב) ורוח יהו"ה ישאך על אשר לא אדע ורוח יהו"ה חד ישאך תרין על אשר תלת לא אדע ארבע על פני דא מלאך המות) דהוא (אית דלא גרסי חשוך ארעא על פני נ"א אחשיך פני עלמא וכתביב ביה (בראשית א ב) וחשך על פני תהום) רקיע השמים כדאמרן עולה ומסטין וכו' אמר רבי אבא והא מלאך המות בשני אתברי אלא על הארץ דא רפאל דאיהו ממנא לאסוותא דארעא דבגיניה אתרפיאת ארעא וקיים בר נש עלה ורפי לכל חיליה על פני רקיע השמים דא אוריאל וכלא הוא בקרא ובגין כך כתיב בתריה (שם כא) ויברא אלהים את התנינים הגדולים אמר רבי אלעזר (ד"א הא אוקימנא אלין לויתן ובת זוגו דבר אחר) אלין אינון שבעין ממנן רברבן על שבעין עמין ובגין כך אתבריאו כלהו למהו שליטאן על ארעא. תרגום: "ישרצו המים שרץ נפש חיה". אמר רבי אלעזר, הרי פרשוה שאותם מים רחשו והולידו כדוגמא שלמעלה, והרי נאמר, "ועוף יעופף על הארץ", היה צריך לכתוב יעוף, מה זה יעופף. אמר רבי שמעון, סוד הוא, ועוף זה מיכאל, שכתוב "ועוף אלי אחד מן השרפים", "יעופף" (יעוף צריך לו אלא) זה גבריאל, שכתוב "והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מועף ביעף". (וזהו יעופף). "על הארץ" (זה אליהו שנמצא תמיד בארץ ולא מצד של אבא ואמא הוא נמצא שהוא (טס הוא בעולם) בארבע טיסות, שכתוב "ורוח ה' ישאך על אשר לא אדע". "ורוח ה'" אחת, "ישאך" שתים, "על אשר" שלש, "לא אדע" ארבע. "על פני" זה מלאך המות, שהוא (חשך הארץ על פני, נ"א מחשיך פני העולם, וכתוב בו "וחושך על פני תהום"). "רקיע השמים" כמו שאמרנו עולה ומסטין וכו'. אמר רבי אבא, והרי מלאך המות בשני נברא, אלא "על הארץ, זה רפאל, שהוא ממונה על רפואת הארץ, שבגללו נרפאת הארץ, וקיים אדם עליה, ומרפא לכל כחו [של הארץ]. "על פני רקיע השמים" זה אוריאל. והכל הוא בפסוק. ולכן כתוב אחריו "ויברא אלהים את התנינים הגדולים". אמר רבי אלעזר, (הרי בארנו אלו לויתן ובת זוגו) אלה הם שבעים ממונים גדולים על שבעים העמים, ולכן נבראו כולם להיות שולטים על הארץ.

¹⁴⁰ עי' תז"ח (לג ע"ד): ארגמן א' אורפניאל ר' רפאל ג' גבריאל מ' מיכאל נ' נוריאל אלין אנון גופא לחמש גוניו.

תרגום: ארגמן א' אורפניאל ר' רפאל ג' גבריאל מ' מיכאל נ' נוריאל אלו הם גוף לחמשה צבעים.

ועי"ש (מא ע"ד): ושר שלום מכריע ביניהם דאיהו נוריאל אוריאל, אוריאל אתקרי מסטרא דימינא, נוריאל מסטרא דשמאלא.

והמשכיל יבין.

ואת כל נפש החיה הרומשת היא החיה המרובעת פנים הוא שהזכיר עליה יחזקאל (יחזקאל י טו) היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ומוזה אמר אשר שרצו המים כמו שאמר בנהר כבר.

ואת כל עוף כנף למינהו באר כי המלאכים הנבראים ביום חמישי הם מינים חלוקים מדרגות מדרגות זו למעלה מזו יש מהם ממים ויש מהם מאש¹⁴¹ ויש אש דוחה אש ויש אש אוכלת אש¹⁴² והבן זה.

(א כו) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדִמוֹתֵנוּ וְיִרְדּוּ בְדִגְתַּת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְבְהֵמָה וּבְכָל הָאָרֶץ וּבְכָל הָרֶמֶשׂ הָרֶמֶשׂ עַל הָאָרֶץ.

ע"רמב"ן: והפשט הנכון במלת נעשה הוא מפני שכבר הראית לדעת¹⁴³ כי האלהים ברא יש מאין ביום הראשון לבדו ואחר כך מן היסודות ההם הנבראים יצר ועשה וכאשר נתן במים כח השרוץ לשרוץ נפש חיה והיה המאמר בהם ישרצו המים והיה המאמר בבהמה תוצא הארץ אמר באדם נעשה כלומר אני והארץ הנזכרת¹⁴⁴ נעשה אדם שתוציא הארץ הגוף מיסודיה כאשר עשתה בבהמה ובחיה כדכתיב (להלן ב ז) וייצר ה' אלהים את האדם

ועי' (ע"א): רצוא ושוב רצו"א דא נוריאל ושר"ב מטטרר"ן.

ועי' בגר"א שם: ר"ל תרין דרגין מט"ט ונוריאל. כי ד' חיות הן ד' אותיות שבשם ט"ס מחכמה ולמטה ומט"ט הוא חיה החמישי פרצוף החמישי כתר היצירה שבו שני בחינות של כתר ע"ק [נדצ"ל ע"י] וא"א כידוע מופלא ומכוסה שעליו נאמר ואראה ואפול על כו' ובחינה הראשונה הוא מט"ט שבו מתלבש שם ה' בבריאה כמו כל עתיק כידוע ונוריאל הוא בחינה האחרונה שלכן הוא נחשב בכלל החיות ארגמן כידוע בכל כתר וז"ש והחיות רצוא כו' שבסט' דנוריאל רצין להשיגו ושוב בסט' דמט"ט שעתיק נקרא רישא דלא אתיידע.

¹⁴¹ עי' זהר (ח"א לד ע"ב): בגיני כך לא כתיב באלין למינהו כאינון אחרנין דכתיב בהו (בראשית א כא) ואת כל עוף כנף למינהו בגין דאלין לא משניין ממיניהו לעלמין כהני אחרנין דלא כתיב בהו למינהו ואי תימא אית בהו דמשניין דא מן דא הכי הוא ודאי דהא אית בהו דמשניין אלין מאלין בגיני כך כתיב (בראשית ב ז) ומשם יפרד.

תרגום: לכן לא כתוב באלו למינהו כמו אותם אחרים שכתוב בהם "ואת כל עוף כנף למינהו", היות שאלו לא משונים ממיניהם לעולמים, כאחרים הללו שלא כתוב בהם למינהו. ואם תאמר, יש בהם שמשונים זה מזה, כך זה בודאי, שהרי יש בהם שמשונים אלה מאלה, לכן כתוב "ומשם יפרד".

¹⁴² עי' יומא (דף כא ע"ב): ואת המים אשר בתעלה לחכה אוכלת לחין כיבשין דמערכה יש אש דוחה אש דגבריאל ויש אש אוכלת אש דשכינה דאמר מר הושיט אצבעו ביניהם ושרפן ועשן המערכה אפילו כל הרוחות שבעולם.

¹⁴³ לעיל פסוק א.

¹⁴⁴ עי' ז"ח (טז ע"א): כד ברא קב"ה עלמא הוה עיקרא דכלא מיא ומן מיא אשתיל כל עלמא ועבד קב"ה תלתא אומנין דיעבדון אומנותיה בהאי עלמא ואלין אינון שמיא וארעא ומיא ועל ידוי דאלין אתברי כל מה די בעלמא דין וכו'.

כד אתא יומא שתיתאאה כלהו הוו זמינין למברי כשאר יומין אמר לון הקב"ה לא שום חד מנכון יכיל למעבד בריה דא בלחודוי כשאר כל בריין דהוו עד כאן אלא כולכון תתחברון כחדא ואנא עמכון ונעביד אינשא דהא אתון לא תיכלון למעבדיה בלחודיכון אבל גופא יהא דילכון תלתיכון ונשמתא דילי.

ולפיכך קרא לון קב"ה ואמר לון נעשה אדם אנא ואתון אנא נשמתא ואתון גופא וכך הוא דגופא הוא מתלתהון והוו אומנין בעובדא דבראשית ונשמתא יהבה ק"ב דאשתתף עמהון בה.

תרגום: כשברא הקדוש ברוך הוא את העולם המים היו העקר של הכל וממים השתיל את כל העולם ועשה הקדוש ברוך הוא שלשה אמנים שיעשו את אמנותו בעולם הזה ואלו הם שמים וארץ ומים ועל ידי אלו נברא כל מה שבעולם הזה וכו'.

כשבא היום הששי כלם היו מזמנים לברא כמו שאר הימים אמר להם הקדוש ברוך הוא שום אחד מכם לא יכול לעשות הבריה הזו לבדה כמו שאר כל הבריות שהיו עד כאן אלא כלכם תתחברו יחד ואני עמכם ונעשה אדם שהרי אתם לא תוכלו לעשותו לבדכם אבל הגוף יהיה של שלשתכם והנשמה שלי.

ולפיכך קרא להם הקדוש ברוך הוא ואמר להם נעשה אדם אני ואתם אני את הנשמה ואתם את הגוף וכך הוא שהגוף הוא משלשתם שהיו אמנים במעשה בראשית ואת הנשמה נתן הקדוש ברוך הוא שהשתתף עמהם בה ועי' הערה הבאה.

עפר מן האדמה ויתן הוא יתברך הרוח מפי עליון כדכתיב (שם) ויפח באפיו נשמת חיים. עיי"ש: ופירוש צלם כמו תאר וצלם אנפוחי אשתני (דניאל ג יט) וכן אך בצלם יתהלך איש (תהלים לט ז) בעיר צלמם תבזה (שם עג כ) תאר מראיתו ודמות הוא דמיון בצורה ובמעשה כי הקרובים בענין יקראו דומים זה לזה¹⁴⁵.

והנה האדם דומה לתחתונים ולעליונים בתאר והדר כדכתיב (תהלים ח ו) וכבוד והדר תעטרנה והוא מגמת פניו בחכמה ובדעת וכשרון המעשה ובדמות ממש שידמה גופו לעפר ונפשו לעליונים¹⁴⁶.

עיי"ש: ודרך האמת בפסוק הזה יודע למשכיל בפסוק השני ואפשר שנתכוין לו רבי אלעזר ודרש בתוצא הארץ ארץ החיים¹⁴⁷ שתוצא נפש חיה למינה לעולם עומדת וכן מה שאמר זכר ונקבה (ברא אותם) [בראם] (להלן ה ב) כי היתה הבריאה מתחלה מזכר ונקבה ונשמתו כלולה בהם אבל היצירה היתה יצירה לאדם ובנין צלע לאשה כאשר יספר בסוף ולכן הזכיר כאן בריאה ובפרשה של מטה הזכיר יצירה והמשכיל יבין¹⁴⁸.

עי' ר' בחיי: וע"ד השכל נעשה אדם דעת חכמי המחקר כי השפע השופע מאת הבורא יתברך שהוא סבת הכל שופע תחלה על שכל אחד נפרד לבד ראשון שהוא עלול אצל הש"י והשכל ההוא מניע את הגלגל המקיף וממנו נשפעים שמונה שכלים נפרדים¹⁴⁹ כל אחד מניע גלגל אחד עד גלגל הירח ומצינו מאמר אחד לרז"ל מורה קצת על זה והוא שאמר (סנהדרין לח ע"ב) אין הקדוש ברוך הוא עושה דבר עד שמסתכל בפמליא של מעלה ובאור הענין שהבורא יתברך פועל כל פעולותיו על ידי אמצעים ומצינו גם כן בפשטי התורה מסייעין אל זה הענין ועי' אמר בכאן נעשה אדם בלשון רבים להורות על האמצעים וכן (בראשית יא ז) הבה נרדה ונבלה שם וגו' וכן כתוב (בראשית יט כד) וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש ודרשו רז"ל (ב"ר פנ"א סי' ג) כ"מ שנאמר וה' הוא ובית דינו¹⁵⁰ וענין מסתכל פירושו

¹⁴⁵ עי' זהר (ח"א יג ע"ב): פקודא תשיעאה למיחן למסכני ולמיהב לון טרפא דכתיב (בראשית א כו) נעשה אדם בצלמנו כדמותנו נעשה אדם משותפא כלל דכר ונוקבא בצלמנו עתירי כדמותנו מסכני דהא מסטרא דדכורא עתירי ומסטרא דנוקבא מסכני.

תרגום: מצוה תשיעית: לחון את העניים ולתת להם טרף, שכתוב "נעשה אדם בצלמנו כדמותנו", נעשה אדם, משותף, כלל של זכר ונקבה. "בצלמנו", עשירים, "כדמותנו", עניים. שהרי מצד הזכר עשירים, ומצד הנקבה עניים.

¹⁴⁶ עי' ז"ח (טז ע"ב): וכשזרק בו נשמה קם על רגליו ונדמה לתחתונים ולעליונים נדמה גופו לארץ ונשמתו לעליונים בתואר והדר וכבוד באימה ובריאה הה"ד וכבוד והדר תעטרנה.

¹⁴⁷ עי' לעיל הערה 58.

¹⁴⁸ עי' לעיל בהערות הקודמת, ועי' זהר (ח"ב יב ע"א): ורזא דמלה אוליפנא דמשמע דאב ואם אית לנשמתא כמה דאית אב ואם לגופא בארעא ומשמע דבכל סטרין בין לעילא בין לתתא מדכר ונוקבא אתיין כלא ומשתכחי והא אוקמוה רזא דכתיב תוצא הארץ נפש חיה הארץ דא כנסת ישראל נפש חיה נפשא דאדם קדמאה עלאה כמה דאתמר.

תרגום: וסוד הדבר למדנו שמשמע שיש לנשמה אב ואם כמו שיש לגוף אב ואם בארץ ומשמע שבכל הצדדים בין למעלה בין למטה הכל בא מזכר ונקבה ונמצאים והרי בארו את הסוד שכתוב תוצא הארץ נפש חיה הארץ זו כנסת ישראל נפש חיה של אדם הראשון העליון כמו שנתבאר.

¹⁴⁹ עי' לקמן הערה 151.

¹⁵⁰ עי' תיקו"ז (לג ע"ב): זכאה איהו מאן דזכי לאעלאה להיכליה דקודשא בריך הוא למחזי למלכא ומטרוניתא זכאה פומא (דאיהי היכל יהו"ה) דשריא ביה צלותא דאיהי אדנ"י דאמרין לה אדנ"י שפתי תפתח וזכאין שפון דאינון תרעין דהיכלא כגוונא דאלין דאתמר בהון (תהלים קיח יט) פתחו לי שערי צדק דכך פומיה פתח בצלותא בשכינתא וה' יענה מיד הה"ד (ישעיה נ"ח) אז תקרא וה' יענה א"ז תמניא אתוון יהו"ה אה"ה וה' יענה הוא ובית דינו ודא יהו"ה אדנ"י יאקדונק"י.

תרגום: אשרי הוא מי שזוכה להכנס להיכלו של הקדוש ברוך הוא לראות את המלך והמלכה, אשרי הפה (שהיא היכל יהו"ה) ששורה בו תפילה שהיא אדנ"י, שאומרים לה "אדנ"י שפתי תפתח" (תהלים נא יז). ואשרי השפתים שהם שערי ההיכל, כמו שאלה שנאמר בהם "פתחו לי שערי צדק" (תהלים קיח יט), שכשפיו פותח בתפלה עם השכינה, ויהו"ה יענה מיד, זהו שכתוב "אז תקרא ויהו"ה יענה" (ישעיה נח ט). א"ז שמונה אותיות יהו"ה אה"ה, ויהו"ה יענה, הוא ובית דינו, וזה יהו"ה אדנ"י יאהדונה"י.

ועי' ז"ח (מ ע"ב): לתתא כד אתפשט שמא דא איהו ו' באתריה דאלפא ברזא חדא כדין איהו רקיע

שנותן כח בהם להנהיג נמצאים השפלים והוא הנותן בהם ממשלה בארץ כענין שכתוב (איוב לח לג) אם תשים משטרו בארץ ובכאן אמרו מסתכל ובמקום אחר (סנהדרין לח ע"ב) אמרו נמלך אין הקדוש ברוך הוא עושה דבר עד שנמלך בפמליא של מעלה שנאמר (דניאל ד יד) בגזרת עירין פתגמא ובמאמר וגו' והממונים ההם שהוא יתברך נמלך בהם אינן אלא כלי רצונו מראה פעולתו בהם כנשמה שהיא מראה פעולתיה ע"י הגוף וידוע שאין פעולות הגוף כי אם מכח הנשמה ומצינו בתורה סיוע אחד אל הענין הזה הוא שכתוב (עמוס ג ז) כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים ואם לעבדיו הנביאים מגלה סודו ומודיע פעולותיו כל שכן למלאכים המשפיעים כח על הנביאים להודיעם העתיד ואף על פי כן הוא יתברך אינו מצטרך מאחד מן הנמצאים זולתו וכל בלעדיו מצטרך ממנו יתברך תמיד.

(א כז): ויִבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצִלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ יָכָר וְנִקְבָּה בָּרָא אֹתָם. ע"י ר' בחיי: ויש שפירשו בצלמנו בצלם שלנו הנפרד ממנו¹⁵¹ הוא צלם העולם בתכונתו שהוא עולם המלאכים ועולם הגלגלים והעולם השפל הזה ושלישה חלקים אלה כלל המציאות¹⁵² ועל תכונה זו תכונת בנין האדם על שלישה חלקים בדוגמת בנין המציאות ומפני

לתתא כגוונא דלעילא וחד אבן ספירא לעילא על גבי ההוא רקיעא ודא איהו רזא ה' דאתפרשא שמא לתתא ברזא יהו"ה ולזמנין דאתחבר בשמא דא את ו' ואיהו כללא חדא הוא ובית דינו וכלא חד רזא דרזין גו שמהן קדישין.

תרגום: כשמתפשט השם הזה למטה, הוא ואת ו' במקום אות א' בסוד [אחד], אז הוא הרקיע של מטה, כעין שלמעלה, ואבן אחת ספיר למעלה על אותו הרקיע, וזהו סוד ה' שנתפשט השם למטה, בסוד הו"ה, לפעמים מתחבר בזה זה אות ו', והוא כלל אחד, הוא ובית דינו, וכולם אחד, סודי סודות תוך שמות הקדושים.

ועי' זר"ח (נא ע"א): וישראל אהב את יוסף מכל בניו ישראל מבעי ליה מאי וישראל לאכללא עמיה שכינתא דרחימא ליה ליוסף כגוונא דא תנינן וה' הוא ובית דינו. תרגום: וישראל אהב את יוסף מכל בניו (בראשית לז) ישראל היה צריך להיות מה זה וישראל להכליל עמו שכינה שאהבה את יוסף כמו כן שנינו וה' הוא ובית דינו. ע"י שמות ב כה.

¹⁵¹ ע"י זהר (בראשית כב ע"א): פתח ואמר למלכא דהוה ליה כמה בניינין למבני והוה ליה אומנא וההוא אומנא לא הוה עבד מדעם אלא מרשו דמלכא כמה דאת אמר (משלי ח ל) ואהיה אצלו אמון מלכא ודאי איהו חכמה עלאה [לעילא] ועמודא דאמצעיתא מלכא לתתא אלה"ם אומנא לעילא ודא אימא עלאה אלה"ם אומנא לתתא ודא שכינתא דלתתא ואתתא לית לה רשו למעבד מדעם בלא רשו בעלה וכל בניינין דהוה בארץ אצילותא הוה אמר אבא באמירה לגבי אימא יהא כדן וכדן ומיד הוה כמה דאת אמר (בראשית א ג) ויאמר אלה"ם יהי אור ויהי אור ויאמר הוה אמר לאלה"ם יהי אור מארי דבניינא איהו אומר ואומנא עביד מיד והכי כל בניינין בארץ אצילותא הוה אמר יהי רקיע יהי מארת וכלא אתעביד מיד כד מטא לעלמא דפרודא [דאיהו עולם הנבדלים] אמר אומנא למארי בניינא (בראשית א כו) נעשה אדם בצלמנו כדמותנו.

תרגום: פתח ואמר, [משל] למלך שהיו לו כמה בנינים לבנות והיה לו אומן, ואותו אומן לא היה עושה דבר אלא מרשות המלך. כמו שאתה אומר "ואהיה אצלו אמון". המלך הוא ודאי חכמה עליונה למעלה, ועמוד האמצעי מלך למטה. אלהים אומן למעלה, וזו אִם העליונה. אלהים אומן למטה, וזו שכינה שלמטה. ולאשה אין רשות לעשות דבר בלי רשות בעלה, וכל הבנינים שהיו בדרך אצילות, היה אומר אבא באמירה לאמא, יהיה כזה וכזה, ומיד נהיה. כמו שנאמר "ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור", ויאמר, היה אומר לאלהים יהי אור. בעל הבנין הוא אומר, והאומן עושה מיד. וכך כל הבנינים בדרך אצילות היה אומר יהי רקיע יהי מאורות, והכל נעשה מיד. כשהגיע לעולם הפירוד שהוא עולם הנבדלים, אמר האומן לבעל הבנין, נעשה אדם בצלמנו כדמותנו.

¹⁵² ע"י תיקו"ז (קה ע"ב): אית לבר נש לאמלכא יהו"ה בכל ספירין ובכל כורסיין ובכל מלאכין ובכל אבר ואבר דבר נש דלית אתר פנוי מניה לא בעלאין ולא בתתאין.

תרגום: יש לאדם להמליך את יהו"ה בכל הספירות ובכל הכסאות ובכל המלאכים ובכל איבר ואיבר של האדם שאין מקום פנוי ממנו לא בעליונים ולא בתחתונים.

ע"י בהגר"א בס"י (י ע"ג): ד' עולמות כולן נקראו בלימה לפי שבכל ד' עולמות יש ד' עולמות אבי"ע, הספירות הן אצילות, והכלים הן הכסא מקום מחצב הנשמות, והלבוש מקום מחצב המלאכים, וההיכל הן העולם עצמו בסוד עשרה גלגלים ורקיעים וארצות ואוירים וכל מה שביניהם. ועי' ראב"ד ס"י פ"ו מ"א: אמ"ש שבכח המרכבות ועולם של כל אחד ואחד ממיני המלאכים

זה נקרא האדם עולם קמין¹⁵³ לפי שהוא כנגד העולם הגדול וזה רמז איוב באמרו (איוב יט כו) ומבשרי אהוה אלוה ואמר כי מתוך חלקי גופו שהם ג' יראה ג' חלקי המציאות שבמעשה בראשית שהם מעשה אלוה כי הראש באדם ששם השכל שופע הוא כנגד העולם העליון ששם השכלים הנפרדים, מן הצואר עד המתנים הוא חלק אמצעי באדם ומשם יוצאים שני שריגים והם יד ימין ויד שמאל ובהם נכללים ז' שמות והם האצבע והיד והכף והטפח והזרת והאמה והזרוע כנגד העולם האמצעי הוא עולם הגלגלים אשר בכללם ז' גלגלי התנועה אשר ז' כוכבי לכת קבועים בהם, ויש בכלל החלק האמצעי הזה הלב באדם אשר המחשבה באה ממנו, והנה הוא כמלך יושב בחדרי חדרים¹⁵⁴, וכל שאר אברי הגוף תחת ממשלתו והוא באמצע הגוף כנגד כוכב חמה שהוא באמצע הגלגלים ממנו תבא האורה בעולם השפל הזה אשר בסבתה יעשה כל פעולותיו וממתניו ולמטה הוא החלק השלישי ויש בכלל החלק הזה פעולת התולדה והויה והפסד כנגד העוה"ז שהוא בעל הויה והפסד ואחר שנתבאר לך זה בכ"מ שאתה מוצא בתורה זכרון דברים גשמיים מיוחדים לבורא כגון יד ה' עיני ה' אזני ה' פני ה' בכלם תוכל להתבונן שאין הדברים כפשוטן אבל הם מלות מורות ענינים נעלמים במין אחד ממיני החכמה וזהו מאמר רז"ל תמיד (ברכות לא ע"א) דברה תורה כלשון בני אדם.

ובאור המאמר כי כיון שאנחנו בעלי חושים והרגשות אין בנו כח להשיג הענינים השכלים רק בצירי הענינים המורגשים אשר אנחנו מוטבעים בהם, מפני זה היתה כונת התורה לכתוב המלות והענינים כפי כח הבנת השומע כדי שיתישב הענין על לבו בתחלה מדרך גשמותו מתוך המלות הגשמיות ואחרי כן יתחכם וידקדק להבין שכל זה אינו כי אם על צד ההקרבה והמליצה והמשכילים מבקשי ה' יתברך יפשיטו קליפות המלות ההם וגשמותם ויבינו הפנימי שיש בתוכם¹⁵⁵ ושהם מלות נאמרות בחכמה ועל זה אמר הכתוב (משלי כח ה) ומבקשי ה' יבינו כל ואילו לא היה ספור התורה בדברים גשמיים הקרובים לשכל ההמון רק בדברים שכליים וענינים שכליים לא היו מבינים ההמון לא המלות ולא הענינים ומפני זה נתן הספר בענין שיועיל לחכם ולסכל וכל אדם יחזה בו כפי כחו וחכמתו ומדרגתו יועיל לסכל שיתישב הענין בלבו ומחשבתו כי יש לו בורא נמצא שהוא חייב בעבודתו ויועיל לחכם שיבין המלות ההם מצד החכמה ועם זה יהיו הכל שוים בדעת מציאות הבורא יתברך וכבר המשילו חכמי המחקר הענין הזה לעשיר שבא לו אדם להתאכסן עמו הוא ובהמותיו ונתן לו כל מיני מעדנים למאכל ונתן לבהמותיו תבן ומספוא לכל אחד נתן דבר הראוי לו כן התורה תרחיב במדות הבורא במליצות גשמיות כפי חולשת דעת ההמון

ותולדותיהן של אמ"ש הנשפע מן הספירות אל המרכבות ומן המלאכים אל המלאכים ומן השכלים אל הגלגלים והכוכבים ומהם אל עולם השפל. *## ועי' לקמן שמות כה ט. ¹⁵³ ע' זהר (ח"ג ל"ג ע"ב): וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובהמה ובכל הארץ מאי ובכל הארץ דא גופא עולם קטן.

¹⁵⁴ עי' ס"י (פ"ו מ"ג): תלי בעולם כמלך על כסאו, גלגל בשנה כמלך במדינה, לב בנפש כמלך במלחמה.

¹⁵⁵ עי' זהר (ח"ג קנב ע"א): אורייתא אית לה גופא ואינון פקודי אורייתא דאקרון גופי תורה האי גופא מתלבשא בלבושין דאינון ספורין דהאי עלמא טפשין דעלמא לא מסתכלי אלא בהווא לבושא דאיהו ספור דאורייתא ולא ידעי יתיר ולא מסתכלי במה דאיהו תחות ההוא לבושא אינון דידעין יתיר לא מסתכלן בלבושא אלא בגופא דאיהו תחות ההוא לבושא. חכימין עבדי דמלכא עלאה אינון דקיימו בטורא דסיני לא מסתכלי אלא בנשמתא דאיהי עקרא דכלא אורייתא ממש (ולעלמא) ולזמנא דאתי זמינין לאסתכלא בנשמתא דנשמתא דאורייתא.

תרגום: תורה, יש לה גוף, והם מצות התורה הנקראים גופי תורה. אותו הגוף מתלבש בלבושים שהם סיפורים של זה העולם. טפשי העולם אינם מתבוננים אלא באותו הלבוש שהוא סיפור התורה ואינם יודעים יותר מכך, ולא מתבוננים במה שהוא מתחת אותו הלבוש. אלה שיודעים יותר, לא מתבוננים בלבוש אלא בגוף שהוא תחת אותו לבוש. חכמים עבדי המלך העליון, אלה שעמדו בהר סיני לא מתבוננים אלא בנשמה שהיא עיקר של כל התורה ממש, ולעתיד (ולעולם) לבא, עתידים להתבונן בנשמה דנשמה של התורה.

ותרמוז הענינים השכליים לבעלי החכמה והמוסר.

וע"ד הקבלה נעשה אדם נמלך בשבע מדותיו¹⁵⁶ ומדרש בראשית רבה יורה כן הוא שאמרו (ב"ר פ"ח סי' ג) נעשה אדם במי נמלך רבי יהושע דסכנין אומר בנפשותיהן של צדיקים¹⁵⁷ נמלך רבי יהושע בן לוי אומר במלאכת שמים וארץ נמלך משל למלך שהיה לו סנקליטון ולא היה עושה דבר חוץ מדעתו א"ר אמי בלבו נמלך משל למלך שבנה פלטרין על ידי אדריכל¹⁵⁸ ולא ערבה לו על מי להתרעם לא על אדריכל הה"ד ויתעצב אל לבו אמר רבי אסי משל למלך שעשה סחורה על ידי סרסור ולא הרויח בה על מי להתרעם לא על הסרסור ע"כ.

ויש בכתוב הזה ענין עמוק חתום באוצרות המקובלים מבקשי ה' כי הוא סוד בנין עשר ספירות אשר האדם כלול בהם ותכניתו דוגמא להם¹⁵⁹ אמר בצלמנו בצלם העשוי לנו

¹⁵⁶ עי' זהר (ח"א רנז ע"ב): ות"ח עד לא אשתלימו אינון שבע דרגין יומין עלאין לא אשתלים אדם לעילא כיון דאשתלים לעילא אדם עלאה אשתלים לתתא אדם תתאה וכלהו עלמין בשלימו בג"כ שלטיה לאדם תתאה על כל דאתברי בעלמא בגין דאדם עלאה שליט על כלא ובג"כ רמז בהאי קרא שבע דרגין דאית ביה שבע דרגין עלאין דאקרי בהו אדם דלעילא ואשתלים בהו בג"כ (בראשית א כו) נעשה אדם בצלמנו למיחב ליה שפע מההוא אתרא דאקרי חסד ת"ח מאן דהאי צולמא עליה חסד אל לא אעדי מניה ויתבא על רישיה ואתחברת ביה שכינתא בסיפא דיומוי בגין דהאי חס"ד יום ראשון ואיהו רישא דכל יומין דלעילא והאי צולמא דאתיא ליה מניה לא אסתלק עד דאשתלימו יומוי בההוא דרגא דאקרי אחרית הימים והוא דרגא דצד"ק ואיהי שביעאה שנה השמיטה בההוא דרגא אשתלמו יומוי דבר נש כד אשתלימו שבעין שנין לקבל שבע דרגין עשרה לכל דרגא הה"ד (תהלים צ י) ימי שנותינו בהם שבעים שנה מאן בהם באינון יומין ושנין דלעילא ואם בגבורות שמנים.

תרגום: ובא וראה, טרם שהשתלמו אותן שבע דרגות של ימים עליונים, לא נשלם אדם למעלה. כיון שנשלם למעלה אדם העליון, נשלם למטה אדם התחתון, וכל העולמות בשלמות. לכן השליט את האדם התחתון על כל מה שנברא בעולם, בגלל שאדם העליון שולט על הכל. ולכן רמז בפסוק זה שבע דרגות, שיש בו שבע דרגות עליונות שנקרא בהם אדם שלמעלה, ונשלם בהם. בגלל זה, נעשה אדם בצלמנו, לתת לו שפע מאותו מקום שנקרא חסד. בא וראה, מי שצלם זה עליו, חסד אל לא זז ממנו ויושב על ראשו, ומתחברת בו שכינה בסוף ימיו, בגלל שחסד זה הוא יום ראשון, והוא ראש של כל הימים שלמעלה. וצלם זה שבא לו ממנו לא מסתלק, עד שנשלמים ימיו באותה הדרגה שנקראת אחרית הימים. והיא הדרגה של צד"ק, והיא שביעית, שנת השמטה. ובאותה דרגה נשלמים ימי האדם, כשנשלמו שבעים שנה כנגד שבע דרגות, עשר לכל דרגה. זהו שכתוב "ימי שנותינו בהם שבעים שנה". מה זה "בהם", באותם ימים ושנים שלמעלה, "ואם בגבורת שמונים".

ועי' זהר (ח"א מז ע"א): נעשה אדם בצלמנו כדמותנו (בראשית א כו) דאתכליל בשית סטרין כליל מכלא כגוונא דלעילא בשייפי מתקנן ברזא דחכמתא כדקא יאות כלא תקונא עלאה נעשה אדם רזא דכר ונוקבא כלא בחכמתא קדישא עלאה בצלמנו כדמותנו לאשתכללא דא בדא למהוי (ד"א ל"ג חד) הוא יחידי בעלמא שליט על כלא.

תרגום: "נעשה אדם בצלמנו כדמותנו", שנכלל בששה צדדים כלול מהכל כדוגמא שלמעלה, באיברים מתוקנים בסוד החכמה כראוי, הכל תיקון עליון. "נעשה אדם", סוד של זכר ונקבה, הכל בחכמה קדושה עליונה. "בצלמנו כדמותנו" להתתקן זה בזה להיות (אחד) הוא יחידי בעולם השולט על הכל.

¹⁵⁷ עי' ספר הפליאה (עמוד רו): נעשה נמלך במה שלמעלה ממנה והם נפשות של צדיקים כי הצדיקים הם הווי"ן ונפשותיהן הם הספירות שלמעלה מהם.

¹⁵⁸ עי' לקמן הערה 171.

¹⁵⁹ עי' זהר (ח"ב קיז ע"א): ובהון (שיר ב ט) משגיח מן החלונות בשבע נוקבין דבר נש בתרין עיינין ותרין אודנין ותרין נוקבין דחוטמא ופומא הא שבע דאמא עלאה והכי בעובדוי אסתכל בשבע מסטרא דשכינתא תתאה בתרין ידן וצואר תלת וגוף וברית תרין הא חמש תרין רגלין הא שבע י"ה יו"ד ה"א בשבע אתון דיליה אסתכל בשבע נוקבין דרישא.

תרגום: ובהן משגיח מן החלונות בשבעת נקבי האדם בשתי עיניים ושתי אזנים ושני נקבי החטם והפה הרי שבע של האם העליונה וכך במעשיו הסתכל בשבע מצד השכינה התחתונה בשתי ידים וצואר שלש וגוף וברית שתים הרי חמש שתי רגלים הרי שבע י"ה יו"ד ה"א בשבע אותיותיו מסתכל בשבעת נקבי הראש.

ועי' ספר הבהיר (אות פב): ומאי איברים שבע שיש באדם, דכתיב (בראשית ט' ו) כי בצלם אלהים עשה את האדם, וכתיב (שם א כ"ז) בצלם אלהים ברא אותו, בכל איבריו ובכל חלקיו, והא אמרינן ו' למה הוא דומה לעוטה אור כשלמה (תהלים ק"ד ה), דהא ו' אינו אלא שש קצות, א"ל ברית מילה וזוגו של אדם חשבינן חד ושתי ידיו שלשה, ראשו וגופו חמשה שתי שוקיו שבעה, וכנגדן כוחותם

כדמותנו דמות התפארת והוא משיכת הגוף ועתה שמע פרוש הכתוב וכל המיוחד יחוד שלם ראוי שיכוין לבו לזה ראש האדם שהוא כבוד לכל הגוף כנגד הכתר שהוא ראש לכל הספירות וכתוב (תהלים קיט קס) ראש דברך אמת וכתוב (שיר השירים ה יא) ראשו כתם פז מוחו וחכו¹⁶⁰ של אדם כנגד החכמה שהיא פנימית וכתוב (שם טז) חכו ממתקים וכן במלת חכמה נרמז מוח חיך לשונו נגד הבינה¹⁶¹ שהיא מוציאה כל הכחות לאור הוא שכתוב (שם) וכלו מחמדים כן הלשון מוציא ומגלה כחות המחשבה וכבר ידעת בקבלה כי הכתר והחכמה והתשובה¹⁶² הכל דבר אחד¹⁶³ וכן ביצירת האדם המוח והחיך והלשון באבר הראש הכל דבר אחד זרועותיו של אדם לימין ולשמאל כנגד החכמה וזהו וברית הלשון מכריע בינתים¹⁶⁴, שהרי התשובה כנגד הלשון הרי לך ה' ספירות עליונות התפארת כנגדו באדם משיכת הגוף וכן התפארת כח וחזק לכל הספירות ועל התפארת אמר משה ע"ה (במדבר טז כב) אל אלהי הרוחות לכל בשר הרגלים באדם שוק ימין ושוק שמאל כנגד הנצה וההוד ברית מילה באדם כנגד יסוד הנקרא צדיק הנקרא ברית מכוון באמצע¹⁶⁵ וזהו ברית מילה מכריע בינתים ומכאן תבין כי ראוי שתהא עונתן של תלמידי חכמים בשבת מפני שיסוד הוא שביעי בעשותך ג' ראשונות אחד.

וכאשר ראה אחר¹⁶⁶ השלמת הגוף שלם ונשאר מלכות קצוין¹⁶⁷ אמר שמא ה"ו שתי רשויות יש ולא נתן אל לבו שהוא היה הלב¹⁶⁸ ועליו אמר ויתעצב אל לבו¹⁶⁹ ועליו הביאו

בשמים דכתיב (קהלת ז' יד) גם את זה לעומת זה עשה האלהים, והיינו ימים (שמות ל"א יז) כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ, ולא אמר בששת ימים מלמד כי כל יום ויום יש לו כחו. [עי' לעיל הערה 87]. פג. ומאי נר"ן, ללמדך שהמוח הוא עיקר חוט השדרה, ומשם הוא שואף תמיד, אלמלא חוט השדרה לא יתקיים המוח, ובלי מוח לא יתקיים הגוף, כי כל הגוף הוא לצורך המוח, ואם לא יתקיים כל הגוף לא יתקיים המוח, על כן חוט השדרה מריק לכל הגוף מן המוח, והיא נר"ן כפופה, והא נר"ן זאת ארוכה היא, נר"ן ארוכה לעולם בהשלמת המלה, ללמדך שנו"ן ארוכה כוללת הכפופה וארוכה, אבל כפופה יסוד, ללמדך שנו"ן ארוכה כלולה מזכר ונקבה: פד. מ"ם פתוחה, מאי מ"ם פתוחה, כלולה מזכר ונקבה, מ"ם סתומה מאי, עשויה היא כמין בטן מלמעלה, והא אמר רבי רחומאי, הבטן כמין ט, ההוא דאמר כמין ט בפנים, אנא דאמרו כמין ט בחוץ.

¹⁶⁰ עי' שעה"כ ר"ה דרוש ז' שהזיווג של ישס"ת הוא חיך וגרון, אם כן חיך הוא החלק התחתון דאבא, ועי' ס"י עם ביאור הגר"א ב ע"ב ז"ל: סוף החכמה הוא בחיך, וכן עי' ע"ח שער טז פרק א. ¹⁶¹ עי' הערה 160.

¹⁶² עי' זהר ח"ג טז ע"א, קכב ע"א, רנה ע"ב.

¹⁶³ הלש"ו דע"ה ח"ב קטו ע"ג מביא מקורו מתיקו"ז (כד ע"ב): אימא עלאה מקננא בכרסייא בתלת ספירן עלאין. ועי' ע"ח שער מטי ולא מטי ב' ועוד.

¹⁶⁴ עי' ס"י (פ"ב מ"א): עשרים ושתים אותיות יסוד, שלש אמות ושבע כפולות ו"ב פשוטות, שלש אמות אמ"ש, יסודן כף זכות וכף חובה ולשון חק מכריע בינתים. שלש אמות אמ"ש, מ' דוממת, ש' שורקת, א' אויר רוח מכריע בינתים.

ועי' ס"י (פ"ו מ"ז): כשבא אברהם אבינו ע"ה הביט וראה והבין וחקר וחקק וחצב ועלתה בידו הבריאה שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן מיד נגלה עליו אדון הכל ית' שמו לעד והושיבו בחיקו ונשקו על ראשו וקראו אברהם אוהבי וכת ברית לו ולזרעו עד עולם שנאמר והאמין בה' ויחשבה לו צדקה וכת לו ברית בין עשר אצבעות ידיו והוא ברית הלשון ובין עשר אצבעות רגלי והוא ברית המילה וקשר עשרים ושתים אותיות התורה בלשונו וגילה לו את סודו משכן במים דלקן באש רעשן ברוח בערן בשבעה נהגן בשנים עשר מזלות.

¹⁶⁵ עי' ס"י (פ"א מ"ג): עשר ספירות בלי מה במספר עשר אצבעות חמש כנגד חמש וברית יחיד מכוון באמצע במילת לשון ובמילת המעור. ועי' הערה 164.

¹⁶⁶ עי' חגיגה (יד ע"ב): תנו רבנן ארבעה נכנסו בפרדס ואלו הן בן עזאי ובן זומא אחר רובי עקיבא אמר להם רבי עקיבא כשאתם מגיעין אצל אבני שיש טהור אל תאמרו מים מים משום שנאמר דובר שקרים לא יכון לנגד עיני בן עזאי הציץ ומת עליו הכתוב אומר יקר בעיני ה' המותה לחסידיו בן זומא הציץ ונפגע ועליו הכתוב אומר דבש מצאת אכול דיך פן תשבענו והקאתו אחר קיצץ בנטיעות רבי עקיבא יצא בשלום וכו' אחר קיצץ בנטיעות עליו הכתוב אומר אל תתן את פיך לחטיא את בשרך מאי היא חזא מיטטרון דאתיהבא ליה רשותא למיתב למיכתב זכוותא דישאל אמר גמירא דלמעלה לא הוי לא ישיבה ולא תחרות ולא עורף ולא עיפוי שמא חס ושלוש שתי רשויות הן.

¹⁶⁷ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 227.

¹⁶⁸ עי' תיקו"ז ריש תיקון נה, מלך על כל הארץ אלהי"ם ודא לבא לשמאלא מלכות.

¹⁶⁹ עי' לעיל הערה 171.

חכמי האמת המשל הנמרץ מן הסרסור¹⁷⁰ והאדריכל¹⁷¹ והוא האתרוג¹⁷² שאמרו רז"ל (ויק"ר פ"ל סי' יג) שדומה ללב והוא בפני עצמו אינו נאגד עם הלולב אבל הוא מעכב במיני הלולב שאין המצוה שלמה אלא עמו והמשכיל יבין וכאשר ישיג האדם הענין הגדול הזה יאורו עיניו ויוכל להרחיק מן התורה והאמונה כל דופי וכל דבה ויהיה הכל ברור כשמש לפניו שאין שם לא דמות ולא צורה כלל וכן העידה התורה במעמד הקדוש (דברים ד טו) כי לא ראיתם כל תמונה וכתוב (שם יב) ותמונה אינכם רואים אבל הדברים נאמרים כן בהכרח והכל דוגמא כי היצירה התחתונה האחרונה דוגמת האצילות העליונה.

(א כח) וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ ורבו וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבֹשָׁה וְרָדוּ בְּדַגְתַּי הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיַּי הַרְמִישֵׁת עַל הָאָרֶץ.

עי' ר' בחיי: ויברך אותם אלהים ויאמר להם אלהים פרו ורבו אלו היתה ברכה אחת שאמר ויברך אותם הברכה של פריה ורביה שמזכיר והולך היה אומר ויברך אותם אלהים לאמר פרו ורבו כמו שאמר בדגים אבל לפי שחזר לומר ויאמר אלהים יש לפרש כי הברכה הזו היא בפני עצמה וברכת פריה ורביה ברכה אחרת והזכיר הש"י עם כל אחת ואחת להורות כי שתי ברכות הן ברכה ראשונה היא שברך הכח הממיר אשר בגוף האדם כדי שיהיה האדם חי לעולם בגוף ובנפש ושיהיה מאכלו ומזונו מבורך ממלא החסרון החולף על גופו בכל יום עד שלא תגיע אליו לא חולשה ולא זקנה וכן הזכירו חכמי הרופאים בספריהם כי האדם בעוה"ז צריך הוא להשיב אל גופו ולהדביק בו דבר שיהיה מלחלח אותו ומרטיבו ושיחזיר בו הלחות שאבדה ממנו כב' סבות האחת בסבת החום הטבעי שיש בגופו מבפנים והשנית בסבת האויר המקיף אותו מבוהוץ המיבש רטיבותו ולחותו ואותו המזון שהוא אוכל ומדביקו בו צריך שיהיה מענין הלחות שנחסר מכל אבר ואבר אלא שהחליפין הנעשין בגופו מן המאכל ומן המשתה אינן ממלאין את כל החסרון הזה ואינן דומין לדבר הנחסר מכל צד אבל יש בהם שמרים ופסולת ופוחתין מצורת האבר מעט וזהו סבת החולי ותשישות הכח וכחישות הבשר בימי הזקנה כי אילו היה המזון ממלא כל החסרון והיה אדם יכול להשיבו אל גופו כענין הלחות והרטיבות החולפת ממנו במדתה ובצורתה לא פחות ולא יותר לא היה בא לעולם לידי חולשה ולידי זקנה ולא היה אדם מת לעולם ועל ברכה זו אמר ויברך אותם אלהים ברכם בברכת אלהים כלומר שיהיו בה קיימים נצחיים כאלהים כענין שכתוב (תהלים פב ו) אני אמרתי אלהים אתם¹⁷³.

ועי' תיקו"ז (לד ע"א): אימא לשמאלא ולבא איהו לשמאלא (ורזא דמלה) ובגין דא ויתעצב אל לבו. אמנם שם זה ביחס למח שהיא דבר, ומשמע שזה מלכות של עליון, וצ"ע כוונת הרב.

¹⁷⁰ עי' ספר הפליאה (עמוד תעט): אדנ"י שהיה סרסור. עי' זהר (ח"א נב ע"ב) שזה שם למשה רבינו. ¹⁷¹ עי' ספר הפליאה (עמוד תרנה): ואמר רבי אמי משל למלך שאמר לו לאדריכל לבנות לו פלטין ובנה לו ולא ערבה לו על מי להתעצב לא על אדריכל זהו ויתעצב אל לבו שהעטרה האצילה עולם הגשמי והרשיע ונסתלק המלך ממנה ונתמלאת עצב מיד נאבד העולם וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ הנחמה הוא שפע הרחמים ונשאר הרחמים עם יהו"ה כי אדם הגשמי הוא בארץ והעליון הוציא מן הארץ במעשיו זהו וינחם ה' למה נשאר הרחמים למעלה בעבור שעשה את האדם בארץ וסילק האדם העליון מן הארץ עליונה. ויתעצב אל לבו כביכול התעצב אל לבו מדלא אמר ויעצב, ודע מה שלא אמר בלבו אלא אל לבו שנאמר ויתעצב אל לבו הוא החסד שהוא לב. ¹⁷² עי' תיקו"ז (ג ע"ב וכן סד ע"א) שזה רומז לשכינה.

¹⁷³ עי' תרגום יונתן תהלים (פב ו): אנא אמרית הי כמלאכיא אתון חשיבין והיך אנגלי מרומא כולכון. ועי' שם ברש"י: אלהים אתם - מלאכים כשנתתי לכם את התורה נתתיה לכם ע"מ שאין מלאך המות שולט עוד בכם.

עי' זהר (ח"ב דף רלו ע"ב): ורוח מסאבא דאשתכח תדיר במדברא אשכח אתר בהווא זמנא לאתתקפא ביה ומה דהווי ישראל דכ"יין מההוא זוהמא קדמאה דאטיל בעלמא וגרים מותא לכלא כד קיימו על טורא דסיני גרם לון כמלקדמין לסאבא לון ולאנתקפא עלייהו וגרים לון מותא ולכל עלמא ולדריהון בתריהון הדא הוא דכתיב (תהלים פב ז) אני אמרתי אלהים אתם וגו' אכן כאדם תמותון וגו' (ע"כ) ובגין כך אהרן אהדר לבתר לאתדכאה ברזא דמהימנותא עלאה באינון שבעה יומין קדישין ולבתר לאתדכאה בעגלא.

(א כח) וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבֹּשְׁהָ וַרְדּוּ בְּדִגְתַּי הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיַּי הַרְמֵשֵׁת עַל הָאָרֶץ:
 עי' ר' בחיי: ויש לך להתבונן בכל הנבראים שבששה הימים למה נתיחד כל דבר ודבר להבראות ביום שנברא בו ולמה נקרא יום שנברא בו האור יום אחד ויום שנברא בו הרקיע יום שני ויום שנבראה בו היבשה יום שלישי וכן כלן יום שנברא בו האור יום אחד לפי שהאור הוא רמז ליחוד¹⁷⁴ וכבר ידעת כי הוא מלך הכבוד וזהו שכתוב (תהלים כז א) ה' אורי וישעי¹⁷⁵ ושני אורים היו האחד קדם והשני נתחדש¹⁷⁶ והבן זה יום שנברא בו הרקיע נקרא יום שני לפי שהוא רמז לשניות ונברא להבדיל ולחלק בין מים העליונים למים התחתונים והנה הם שני הפכים זה חלק עליון וזה חלק תחתון ואין לך שנוי גדול מזה ועל כן נקרא יום שני יום שנבראת בו היבשה נקרא יום שלישי לפי שבו נראית צורת העולם הנחלק לשלשה חלקים שלישי ישוב שלישי מדבר שלישי ים¹⁷⁷ והנה הוא משולש כבריאתו יום שנבראו בו המאורות נקרא רביעי לפי שהמאורות משתנים ד' פעמים ביום בד' משמרות¹⁷⁸ ובחודש בד' שבועות ובשנה בד' תקופות יום שנבראו בו בעלי הנפש התנועה נקרא חמישי לפי שתנועות כל נפש חיה הם המשה יום שנברא בו אדם נקרא ששי לפי שבו עמד אדם בכל ששה קצוות לפיכך נקרא יום שנברא בו יום ששי¹⁷⁹.
 עיי"ש: וע"ד הקבלה יום הששי חתם מלאכת הששי בה"א והיא ראשונה שבשם¹⁸⁰ אשר שם כונת התפלות בר"ה¹⁸¹ ויום ששי זה ששי לכ"ה באלול היה שבו נברא העולם ויום ר"ה

תרגום: ורוח הטמאה שתמיד נמצאת במדבר מצאה מקום באותו זמן להתחזק בו ומה שהיו ישראל טהורים מאותה זוהמא ראשונה שהטיל בעולם וגרם מות להם ולכל כשעמדו על הר סיני גרם להם כמו מקדם לטמא אותם ולהתגבר עליהם וגרם מות להם ולכל העולם ולדורותיהם אחריהם זהו שכתוב אני אמרתי אלהים אתם וגו' אכן כאדם תמותון וגו' ולכן אהרן חזר אחר כך להטהר בסוד האמונה העליונה באותם שבעה ימים קדושים ואחר כך להטהר בעגל.
¹⁷⁴ עי' זהר (ח"א טז ע"ב): וירא אלה"ם את האור כי טוב (בראשית א ד) דא עמודא דאמצעיתא כי טוב אנהיר עילא ותתא וכל שאר סטרין ברזא יהו"ה שמא דאחיד לכל סטרין ויבדל אלה"ם וגו' (שם) אפריש מחלוקת למהוי כלא שלים.

ויקרא אלה"ם וגו' (שם ה) מהו ויקרא קרא וזמין לאפקא מהאי אור שלים דקיימא באמצעיתא חד נהירו דאיהו יסודא דעלמא דעליה קיימין עלמין ומההוא אור שלים עמודא דאמצעיתא אתפשט יסודא חי עלמין דאיהו יום מסטרא דימינא ולחושך קרא לילה (שם) קרא וזמין ואפיק מסטרא דחושך חד נוקבא סיהרא דשלטא בליליא ואקרי לילה רזא דאדנ"י אדון כל הארץ עאל ימינא בההוא עמודא שלים דבאמצעיתא כליל ברזא דשמאלא וסליק לעילא עד נקודה קדמאה.
 תרגום: "וירא אלהים את האור כי טוב", זה עמוד האמצעי. "כי טוב", האיר מעלה ומטה ולכל שאר הצדדים בסוד יהו"ה, השם שאוחז את כל הצדדים. "ויבדל אלהים וגו'", הפריד מחלוקת להיות הכל שלם.

"ויקרא אלהים וגו'", מהו "ויקרא", קרא והזמין להוציא מהאור השלם הזה שעומד באמצע אור אחד שהוא יסוד העולם, שעליו עומדים העולמות. ומאותו אור שלם, עמוד האמצעי, התפשט יסוד חי העולמים, שהוא יום מצד הימין. "ולחושך קרא לילה", קרא והזמין והוציא מצד החושך נקבה אחת, הלבנה ששולטת בלילה ונקראת לילה, סוד של אדנ"י, אדון כל הארץ. נכנס הימין באותו העמוד השלם שבאמצע כלול בסוד השמאל, ועלה למעלה עד נקודה ראשונה.

¹⁷⁵ עי' זהר (ח"ג יא ע"ב): כתיב במעשה בראשית (בראשית א ג) יהי אור ויהי אור דא מהימנותא דקודשא בריך הוא אור אקרי דכתיב (תהלים כז א) יהו"ה אורי וישעי ממי אירא וגו'
 תרגום: כתוב במעשה בראשית (בראשית א) יהי אור ויהי אור, זו אמונת הקדוש ברוך הוא נקראת אור, שכתוב (תהלים כז) ה' אורי וישעי ממי אירא וגו'.
¹⁷⁶ עי' לעיל א יד.

¹⁷⁷ עי' רש"י ישעיה (מ יב): מדה ומנין כמו ותוכן לבנים תתנו (שמות ה). וכל בשליש - ומדד בשלישיו' שליש מדבר שלישי ישוב שלישי ימי' ונהרות, ל"א בשליש מגודל עד אמה שלישי לאצבעות.
¹⁷⁸ עי' לעיל פסוק יח.

¹⁷⁹ עי' לעיל הערה 159.

¹⁸⁰ עי' תיקו"ז (קא ע"ב): בראשית (בר"א ש"ת) ברא אלקי"ם, האי אלקי"ם איהי אימא עלאה, דרכיבת וסליקת בתרועה.

¹⁸¹ עי' לקמן ב ד.

היה שבו נדון אדם הראשון וכן הוא יום הדין לכל תולדותיו אחריו ויש לפרש עוד כי מלת הששי אינה חוזרת ליום שאלו בן היה לו לומר היום הששי אבל הוא סמוך ליום הששי יום של ששי כלומר יום השם הששי והוא החותם הששי מששה חותמות¹⁸² שבהם נחתם העולם לשישה קצוות והבן זה.

(ב א) וַיְכַלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צְבָאָם.

ע"י רמב"ן: צבא הארץ הם הנזכרים חיה ורמש ודגים וכל הצומח גם האדם וצבא השמים שני המאורות והכוכבים הנזכרים כענין ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים (דברים ד יט) גם יכלול השכלים הנבדלים כענין ראיתי את ה' וישב על כסאו וכל צבא השמים עומדים עליו וגו' (מ"א כב יט) וכן יפקוד ה' על צבא המרום במרום (ישעיה כד כא) והנה בכאן רמז על יצירת המלאכים במעשה בראשית וכן נפשות האדם צבא השמים הנה¹⁸³.

(ב ב) וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה.

ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה ויכל אלהים ביום השביעי רמז לך כי כל המלאכות תכלינה באלף שביעי והוא מה שאמרו ז"ל (ר"ה לא ע"א) וחד חריב וישבות ביום השביעי לשון שביטה נופל על מי ששבות היום ועתיד לחזור למלאכתו מחר ובכאן רמז שתחזור המלאכה אחר האלף השביעי¹⁸⁴ ולכן סיימה פרשה זו של יום שביעי במלת לעשות לרמז על מעשה

¹⁸² ע"י לעיל הערה 67. וע"י ספר הפליאה (עמוד קיט): יסוד ולמה יסוד נקרא צדיק כי הוא חותם המלך בסוד יה"ו כי עדין הה' אחרונה אינה נאצלה ומזה, וכן ע"י ע"ח שער טנת"א פרק ג.
¹⁸³ ע"י תיקו"ז (צז ע"ב): ומאן סליק לה על גופא מ"י אימא עלאה מי ברא אלה וכד סלקת סלקין עמה כל צבא דלעילא הה"ד המוציא במספר צבאם וכל ישראל דאינון שתין רבוא מתייחסין בצבא דלעילא לכלם בשם יקרא כלהו אתקריאו על שם צבא דלעילא איש לא נעדר מחושבנא תרגום: ומי מעלה אותה על הגוף מ"י האם העליונה מי ברא אלה וכשעולה עולים עמה כל הצבא שלמעלה זהו שכתוב המוציא במספר צבאם וכל ישראל שהם ששים רבוא מתייחסים בצבא שלמעלה לכלם בשם יקרא כולם נקראו על שם הצבא שלמעלה איש לא נעדר מהחשבון.
ע"י זהר (שמות ד ע"ב): רבי יצחק הוה קאים קמיה דרבי אלעזר בר רבי שמעון אמר ליה שכינתא נחתת למצרים עם יעקב אמר ליה ולא והא כתיב (בראשית מו ד) אנכי ארד עמך אמר ליה תא חזי שכינתא נחתת למצרים את יעקב ושית מאה אלפיך רתיכין קדישין (אחרנין) עמה והיינו דכתיב (שמות יב לז) כשש מאות אלף רגלי דתנינן שית מאה אלפיך רתיכין קדישין נחתו עם יעקב למצרים וכלהו סליקו מתמן כד נפקו ישראל ממצרים הדא הוא דכתיב (שמות יב לו) ויסעו בני ישראל מרעמסס סכותה כשש מאות אלף רגלי וגו' שש מאות אלף רגלי לא נאמר אלא כשש מאות כוונא דנפקו אלין כך נפקו אלין ותא חזי רזא דמלה בעדנא דנפקו אלין רתיכין קדישין משירייתא קדישתא חמו ישראל וידעו דהו מתעבין בגיניהון וכלהו בהילו דעבדו ישראל בגיניהון הוה והיינו דכתיב (שמות יב לט) ולא יכלו להתמהמה הוה ליה למימר ולא רצו להתמהמה אבל לא כתיב אלא ולא ואתידעו (ס"י ואי תנדע) ממש דכלהו בני ישראל הוה בני ישראל דרקיעא והיינו דכתיב (שמות א א) בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב ועל דא לא נאמר ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה אתו אלא ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב בקדמיתא ועם מי את יעקב.
תרגום: רבי יצחק היה עומד לפני רבי אלעזר בן רבי שמעון אמר לו שכינה ירדה עם יעקב למצרים אמר לו ולא והרי כתוב אנכי ארד עמך אמר לו בא וראה שכינה ירדה למצרים את יעקב ושש מאות אלף מרכבות קדושות [אחרות] עמה והיינו מה שכתוב כשש מאות אלף רגלי ששינו שש מאות אלף מרכבות קדושות ירדו עם יעקב למצרים וכולם עלו משם כשיצאו ישראל ממצרים זהו שכתוב ויסעו בני ישראל מרעמסס סוכותה כשש מאות אלף רגלי וגו' שש מאות אלף רגלי לא נאמר אלא כשש מאות כוונא שיצאו אלה כך יצאו אלה ובא וראה סוד הדבר בזמן שיצאו המרכבות הקדושות הללו והמחנות הקדושים ראו ישראל וידעו שהם מתעבבים בשבילם וכל החפזון שעשו ישראל היה בגללם והיינו שכתוב ולא יכלו להתמהמה היה לו לומר ולא רצו להתמהמה אבל לא כתוב אלא ולא יכלו ונדעו (ואם נודע) ממש שכל בני ישראל היו בני ישראל של הרקיע והיינו מה שכתוב בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב ועל זה לא נאמר ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה אתו אלא ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב והיינו דכתיב (שמות א א) בני ישראל הבאים מצרימה אתו אלא ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב בראשונה ועם מי את יעקב.

¹⁸⁴ ע"י דברי רבינו ויקרא כה ב, ובמדבר י לה.

אחר יום השביעי והבן זה.

(ב ג) וַיִּכְרֹךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדְּשׁ אֹתוֹ כִּי בּוֹ שָׁבַת מְקַל מִלְּאֲכָתוֹ אֲשֶׁר כָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת.

ע"י רמב"ן: והאמת כי הברכה ביום השבת היא מעין הברכות¹⁸⁵ והוא יסוד עולם¹⁸⁶ ויקדש אותו כי ימשוך מן הקדש¹⁸⁷ ואם תבין דברי זה תדע מה שאמרו בבראשית רבה (פ"א סי' ח) לפי שאין לו בן זוג ומה שאמרו עוד כנסת ישראל תהא בן זוגך¹⁸⁸ ותשכיל כי בשבת נפש יתירה באמת.

ע"י"ש: והיום הרביעי נבראו בו המאורות הגדול והקטן והכוכבים יומו ירמוזו באלף הדי' הוא החל כאשר נבנה בית ראשון ע"ב שנה אחרי בניינו עד אחרי הבית השני קע"ב שנה והנה ביום הזה לכל בני ישראל היה אור כי מלא כבוד ה' את בית ה' והיה אור ישראל לאש על גבי המזבח רבוץ שם כארי אוכל הקרבנות¹⁸⁹ ואחרי כן הקטין אורם וגלו כאשר יעדר במולד הלבנה וזרחה להם כל ימי בית שני והאש על גבי המזבח רבוץ ככלב¹⁹⁰ ושקעו שני המאורים בערב היום וחרב הבית.

ע"י"ש: היום השביעי שבת רמוז לעולם הבא שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים¹⁹¹ והאל ישמרנו בכל הימים וישים הלקינו עם עבדיו התמימים.

¹⁸⁵ ע"י זהר (ח"א דף לב ע"ב): על הפסוק גן נעול אחותי כלה גל נעול מעין חתום, שזה מדבר על מידת היסוד.

אמנם ע"י ר' בחיי שמשמע שזה בינה ע"י זהר (ח"א דף א ע"ב) הכא נעשה אדם, וכתוב התם נעשה ונשמע, בארצנו דא יום שבת דאיהו דוגמת ארץ החיים (שהוא עולם הבא, עולם הנשמות עולם הנחמות).

ויתכן שזה גם מלכות וגם יסוד שזה חיבור שניהם כנ"ל הערה 7 וזה גם בינה ששורש כל יזווג משם וצ"ע.

¹⁸⁶ ע"י תיקוני זהר (כג ע"א): דודאי קודשא בריך הוא איהו אורייתא, ושכינתא היא מצוה, זכאה מאן דמתעסק בהון לייחדא לון, וכן זכור ושמור אינון קודשא בריך הוא ושכינתיה, זכאה איהו מאן דמייחד לון ביום שבת, דאיהו יסוד, ברחימו ודחילו ד"ה, דאינון אבא ואימא.

תרגום: שודאי הקדוש ברוך הוא הוא תורה ושכינה היא מצוה, אשרי מי שעוסק בהם ליחד אותם, וכן זכור ושמור הם הקדוש ברוך הוא ושכינתו, אשרי הוא מי שמיחד אותם ביום שבת שהוא יסוד באהבה ויראה של י"ה, שהם אבא ואמא. וע"י ספר הבהיר קפב. ומאי טעמא זכור ושמור, זכור לזכר ושמור לכלה, ומאי טעמא ומקדשי תראו, שמרו עצמכם מהרהור, כי מקדשי קדש הוא, למה, כי אני ה' מקדשכם בכל.

¹⁸⁷ ע"י זהר (ח"ג רצז ע"א): חכמה עלאה קדש אקרי.

¹⁸⁸ ע"י פסיקתא רבתי (פרשה כג): ברוך הוא לכולן יש זוג ולי אין זוג אמר לה הקב"ה כנסת ישראל היא בן זוגך וכיון שעמדו על הר סיני אמר להם הוי זכורים לאותו דבר שאמרת לי לשבת כנסת ישראל היא בת זוגך שנאמר זכור את יום השבת לקדשו.

וע"י שער מאמרי רשב"י (ל ע"א): ועולה ע"ד שכתבנו ודע כי זה שאמרנו דנשמת ת"ת הוא דעת הגנוז בבינה וזכה לו משה היינו נשמתא לגופא לשש קצוותיו לבד בסוד רוח. וכו' ודע דבינה אע"ג דאיהי נוקבא הואיל וסיומא דגופא דכורא, קרינן לה דכורא כדאיתא בפ' ויחי. ולפיכך אמר כנסת ישראל הוא בן זוגך ולא אמר בת זוגך.

¹⁸⁹ ע"י זהר (ח"ג רמא ע"א): ד' דיוקנין אינון דחקוקין בכסא מ"ט לית קרבנא מאחרנין אלא ודאי מכלהו אית קרבנא אריה חקוק בכורסייא בשעתא דקרבנא שלים אריה נחית ועאל באשא ואכיל ואתהני מתמן.

תרגום: ארבע דמויות הן שחקוקות בכסא, מה טעם אין קרבנות מהאחרנים, אלא ודאי מכולם יש קרבן, אריה חקוק בכסא בשעה שקרבן שלם, אריה יורד ועולה באש ואוכל ונהנה משם.

¹⁹⁰ ע"י זהר (ח"ג קכד ע"א): ומסטרא דשמאלא דריגה דעשו סמאל"ל אתקרי כלב כו'. ע' מגלה עמוקות אופן רנ"ב, כי קליפת כלב הוא כולל כל המרכבה טמאה.

¹⁹¹ ע"י שעה"כ (סג ע"ג): כי בחי' כל השביעיות הם ביסוד כנודע לכן אומרים המלאכים אותו השיר הנז' בספר פרקי היכלות המתחיל האדר' והאמונה לחי העו' כו' עולם שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמי' והטעם כי בחי' השביעיות דשבת כולם הם בסוד היסוד הנק' חי העולמים.

וע"י בהגר"א בספד"צ יא ע"א אבל העוה"ב דוגמת יה"כ, ששבה אל אמה, ואז צדיקים יושבים ועטרותיהן בראשיהן (ברכות יז ע"א), עטרת בעלה (משלי יב ד), ואז אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא פ"ו כו', כמו ביה"כ דרגא דבינה, כמ"ש בתיקונים (נא ע"ב), שאז היא בסוד תגא עטרה בראש

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה יום השביעי הוא הספירה השביעית נקראת עולם הנשמות¹⁹² כי שם כח הנשמה ושרשה והנה היא מְעִיֵן הברכות¹⁹³ והנפש בימות החול דוגמת אכסנאי בלא ביתו וביום השבת דוגמת אכסנאי בביתו וע"כ אמר ויברך כי האציל עליו ממקור הברכה¹⁹⁴ וכן ויקדש אותו כי ימשוך מן הקדש¹⁹⁷ והבן זה. עיי"ש: וע"ד הקבלה מה שהוסיף לעשות כבר רמזתיו למעלה (ב ב) וכן רמז דוד המע"ה (תהלים צב א) מזמור שיר ליום השבת והזכיר אחרי כן (שם) צדיק כתמר יפרח כארו בלבנון ישגה והמשכיל יבין¹⁹⁸.

(ב ד) אֱלֹהֵי תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבְרָאָם בְּיוֹם עֲשׂוֹת ה' אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמַיִם. עי' רמב"ן: רמז בהבראם מה שאמרו בה"א בראם¹⁹⁹ ומפני זה לא הזכיר עד הנה רק מלת אלהים ומפורש בכתוב (ישעיה סו ב) ואת כל אלה ידי עשתה²⁰⁰ וכן אמר איוב מי לא ידע

¹⁹² עי' זהר (ח"א דף א ע"ב): בארצנו דא יום שבת דאיהו דוגמת ארץ החיים שהוא עולם הבא, עולם הנשמות עולם הנחמות.

¹⁹³ עי' לעיל הערה 185.

¹⁹⁴ עי' זהר (ח"ג דף קפב ע"א): פתח ואמר טובה חכמה עם נחלה ויותר לרואי השמש אי לאו דהא אתגלייא מלה דא לא (שמענא ולא) ידענא מאי קאמר טובה חכמה דא היא חכמה דהיא תחת השמש (ס"א לכוורסייא) כורסייא מתתקנא ליה טובה חכמה עם נחלה יאה ושפירא כד איהי שרייא עמהון דישראל דאינון נחלה ועדבא דילה לאתקשרא בה אבל תושבחתא יתיר לרואי השמש לאינון דזכו לאתחברא בשמשא ולאיתקשרא ביה דהא אחיד באילנא דחיי ומאן דאחיד ביה בכלא אחיד בחיין דהאי עלמא ובחיי דעלמא דאתי ודא הוא דכתיב ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה מאי ויתרון דעת דא אילנא דחיי יתרון דיליה מהו החכמה ודאי דהא תורה מחכמה עלאה נפקא.

תרגום: פתח ואמר "טובה חכמה עם נחלה ויותר לרואי השמש אם לא", התגלה דבר זה, לא (שמענו ולא) ידענו מה אמר. "טובה חכמה", זוהי חכמה שהיא תחת השמש, (לכסא) כסא נתקנת לו. "טובה חכמה עם נחלה" נאה ויפה כשהיא שורה עם ישראל שהם נחלתה וחלקה להתקשר בה. אבל שבח יותר לרואי השמש, לאותם שזכו להתחבר בשמש ולהתקשר בו, שהרי אחוז בעץ החיים, ומי שאחוז בו אחוז בכלל, בחיי העולם הזה ובחיי העולם הבא, וזהו שכתוב "ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה", מה זה "ויתרון דעת", זה עץ החיים. יתרונו מהו, החכמה ודאי, שהרי תורה יוצאת מחכמה עליונה.

¹⁹⁵ עי' ספר הפליאה (עמוד תנה): לא הוצרכו להזכיר אמן במקדש לפי שהיה השם נזכר לפניו מאסקופת העזרה ככתבו והיה היוד מן השם נזכרת עכשיו לא נזכר השם אלא בכינויו והוצרכו לומר אמן וגדול העונה אמן יותר מן המברך שזה מחבר האמונים הם חכמה עלאה וחכמה תתאה.

¹⁹⁶ עי' עוד לקמן מח יג.

¹⁹⁷ עי' לעיל הערה 187.

¹⁹⁸ עי' זהר (ח"א דף פב ע"א): כתמר יפרח מה תמר לא סליק אלא דכר ונוקבא אוף הכי צדיק לא סליק אלא דכר ונוקבא.

תרגום: גם כתמר יפרח, מה תמר לא עולה אלא זכר ונקבה, כמו כן הצדיק לא עולה אלא זכר ונקבה.

¹⁹⁹ עי' הגמ' במנחות (כט ע"ב): כי ב"ה י"י צור עולמים וכו' כדדרש ר' יהודה בר ר' אילעאי אלו שני עולמות שברא הקב"ה אחד בה"י ואחד ביו"ד וכו' אלה תולדות השמים והארץ בהבראם אל תקרי בהבראם אלא בה"י בראם [הוי אומר העולם הזה בה"י והעולם הבא ביו"ד] ע"כ. ומשמע מלשון הגמ' שהוא ה' ראשונה של שם והוא לכאורה קשה שכן משמע מדברי רבינו שמדבר על ה' שהוא ביטוי לשכינה הרי הוא ה"א אחרונה של שם (ובאומרו "בה"א וא"ו של השם" כוונתו וא"ו ה"א וכמ"ש הוא בעצמו שמדבר הכתוב על ו' קצוות והרי כוונתו לפרש תיבת הו"א). ואפשר כוונת רבינו למש"כ הזהר (צו כט ע"א): מאן דאתעסק באורייתא ובפקודין אית לון עול מלכות שמים דאיהי ה' בתראה מלכות שמים אתקריאת עול מצות איהי ודאי בגין דבה אתבריא כל בריין דשמיא וארעא הדא הוא דכתיב (בראשית ב ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם בה' בראם.

תרגום: מי שעוסק בתורה ומצוות יש לו עול מלכות שמים שהיא ה' אחרונה שנקראת מלכות שמים. עול מצוות היא ודאי משום שבה נבראו כל הבריות של שמים וארץ זהו שכתוב (בראשית ב) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם בה' בראם.

²⁰⁰ עי' בראשית רבה (פ"ב ס"ב): רבי פנחס בשם ר' לוי אמר בהבראם בה"א בראם (ישעיה סו) ואת כל אלה ידי עשתה ויהיו כל אלה נאם ה' ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי אמר רבי יהודה בשם רבי סימון לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו שנאמר ואת כל אלה ידי עשתה רבי יודן אמר בזכות התורה שנא' (ויקרא כז) אלה החוקים והמשפטים והתורות אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל בהר סיני ביד משה רבי יהושע בר נחמיה אומר בזכות השבטים שנא' (שמות

רמב"ן ור' בחיי פרשת בראשית

בכל אלה כי יד ה' ²⁰¹ עשתה זאת (איוב יב ט) אם כן תרמוז ביום עשות ה' אלהים למלת
בראשית כמו שאמרנו.
עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה בהבראם בה"א בראם הה"א הזאת ה' אחרונה שבשם ²⁰² והיא

(א) ואלה שמות וכתוב ויהיו כל אלה נאם ה'.
²⁰¹ עי' לקמן הערה 205.
²⁰² עי' לקמן פרשת שמות הערה 199.

זעירי נאצלת מכח אלהים²⁰³, והיא שבראה את העולם²⁰⁴, והיא הנקראת יד ה'²⁰⁵, שעליה נאמר בפירושו (ישעיה סו ב) ואת כל אלה ידי עשתה, וכתוב (איוב יב ט) מי לא ידע בכל

²⁰³ עי' זהר (ח"א רא ע"א): תא חזי אית דינא קשיא ואית דינא רפיא דינא קשיא תקיף דינא רפיא חלש וכד ינקא האי דינא רפיא מדינא קשיא כדן אתתקף ואיהו תקיף בשעתא דאתעביד דינא על ישראל אתעביד בהאי דינא רפיא ולא אתתקף בההוא דינא קשיא וכד דינא אתעביד עליהו דעמין עעכו"ם אתתקף האי דינא רפיא בדינא קשיא דלעילא בגין לאתתקפא הה"ד (שמות יב כג) ועבר יהו"ה לנגוף את מצרים ועבר דאתמלי עברה וזעמא ואתתקף בדינא קשיא אוף הכא ועבר ותא חזי בשעתא דמתכנשי עשרה בבי כנישתא וחד מנייהו אשתמיט כדן קב"ה ארגיז עליה.

תרגום: בא וראה, יש דין קשה ויש דין רפה. הדין הקשה חזק, הדין הרפה חלש, וכאשר יונק הדין הרפה הזה מהדין הקשה, אז מתגבר, והוא חזק. בשעה שנעשה דין על ישראל, נעשה בדין הרפה הזה, ואינו מתגבר באותו הדין הקשה. וכשהדין נעשה על העמים עובדי עבודת כוכבים ומזלות, מתגבר הדין הרפה הזה בדין הקשה שלמעלה כדי להתגבר. זהו שכתוב "ועבר ה' לנגוף את מצרים". "ועבר", שהתמלא עברה וזעם והתגבר בדין הקשה. אף כאן ועבר. ובא וראה, בשעה שנכנסים עשרה בבית הכנסת ואחד מהם נשמט, אז הקדוש ברוך הוא רוגז עליו.

²⁰⁴ עי' זהר (ח"א ג ע"ב): אימתי הוא מפתחא פתח תרעין ואזדמן לשמושא ולמעבד תולדין כד אתא אברהם דכתיב (בראשית ב ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ותנינן באברהם ומה דהוה כלא סתים במלת ברא אתהדרו אתון לשמושא ונפק עמודא דעבד תולדין אבר יסודא קדישא דעלמא קיימא עליה כד האי אבר אתרשים במלת ברא כדן רשים סתימא <עילאה קדישא> לגלאה רשימו אחרא לשמיה וליקריה ודא איהו מ"י וברא אלה וגם כן שמא קדישא דאתברכא דאיהו מ"ה אתרשים ואפיק מן ברא אבר והוא רשים באלה מסטרא דא ואבר מסטרא דא סתימא קדישא אלה קיימא אבר קיימא כד אשתלים דא אשתלים דא גליף להאי אבר ה' גליף להאי אלה י'.

אתערו אתון לאשלמא להאי סטרא [ולהאי סטרא כדן אפיק מ"ם נטיל חד להאי סטרא וחד להאי סטרא] אשתלים שמא קדישא ואתעביד אלהים גם כן שמא דאברהם כד אשתלים דא אשתלים דא ויש אומרים דנטל קב"ה מי ושדי באלה ואתעביד אלהים ונטל קב"ה מה ושדי באבר ואתעביד אברהם (ומלת מ"י רומז לחמשים שערי בינה ואית בה יו"ד אות קדמאה <דשמא קדישא> [קדישא דשמא]). ומלת מ"ה רומז <למנינא דשמא קדישא> [לחשבון השם הקדוש באותיותיו ובמלואו] ואית ביה אות שניה דשמא קדישא יהו"ה כמה דאת אמר (תהלים קמד טו) אשרי העם שככה לו וגו' (איוב כו ז) תולה ארץ על בלי מה וכדן אתקיימו תרין עלמין ביו"ד עלמא דאתי ובה"א עלמא דא כלומר במ"י ברא אלה ברא עולם הבא ובמ"ה ברא עולם הזה ודין הוא רמז עילא ותתא).

וכדן עבד תולדות ונפק שמא שלים [מה] [מאן] דלא הוה <קדם דנא> [קודם] [קדים] הה"ד (בראשית ב ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם כלהו הוה תליין עד דאתברי שמיה [ד]אברהם כיון דאשתלים שמא דא [דאברהם] שמא קדישא אשתלים הה"ד (שם) ביום עשות יהו"ה אלהים ארץ ושמים.

תרגום: מתי אותו המפתח פותח שערים ומזדמן לשמוש ולעשות תולדות. כשבא אברהם, שכתוב "אלה תולדות השמים והארץ בהבראם", ושנינו באברהם. ומה שהכל היה סתום במלת "ברא" חזרו האותיות לשמוש, ויצא עמוד שעשה תולדות, אבר, היסוד הקדוש, שהעולם עומד עליו. כשהאבר הזה נרשם במלת "ברא", אז רשם הסתום העליון (הקדוש, לגלות) רושם אחר לשמו ולכבודו. וזהו "מ"י ברא אלה". וגם כן השם הקדוש שמתברך שהוא "מה" שנרשם, והוציא מן ברא, אבר, והוא רשום באלה מצד זה ואבר מצד זה, הסתום הקדוש. אלה עומד, אבר עומד, כשנשלם זה, נשלם זה. חוקק לאבר הזה ה', וחוקק ל"אלה" הזה י'.

האותיות מתעוררות להשלים את הצד הזה ואת הצד הזה, ואז מוציא מ"ם. נוטל אחד לצד הזה ואחד לצד הזה. נשלם השם הקדוש ונעשה אלהים, גם כן השם של אברהם, כשנשלם זה נשלם זה. ויש אומרים שלקח הקדוש ברוך הוא מ"י זרק באל"ה ונעשה אלהים. ולקח הקדוש ברוך הוא מ"ה זרק באב"ר ונעשה אברהם. (ומלת מ"י רומזת לחמשים שערי בינה. ויש בה יו"ד, האות הראשונה של השם הקדוש.

ומלת מ"ה רומזת למנין השם הקדוש, ויש בה האות השניה של השם הקדוש יהו"ה, כמו שנאמר "אשרי העם שככה לו וגו'", "תולה ארץ על בלי מ"ה", ואז התקיימו שני עולמות, ביו"ד העולם הבא ובה"א העולם הזה. כלומר במ"י ברא את העולם הבא, ובמ"ה ברא את העולם הזה, וזהו רמז מעלה ומטה).

ואז עשה תולדות ויצא שם שלם מה שלא היה מקודם לכן. זהו שכתוב "אלה תולדות השמים והארץ בהבראם", כולם היו תלויים עד שנברא שמו של אברהם. כיון שנשלם השם הזה של אברהם, נשלם השם הקדוש. זהו שכתוב "ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים".

²⁰⁵ עי' זהר (ח"א קפ ע"ב): אי חדוה לית ביה לא שריא שכינתא בההוא אתר כמה דאת אמר (מ"ב ג טו) ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה' דהא שכינתא ודאי לא שריא באתר עציבו. תרגום: אם אין בו שמחה, אין שכינה שורה באותו מקום, כמו שנאמר "ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה'". שהרי ודאי ששכינה לא שורה במקום עצוב.

אלה כי יד ה' עשתה זאת. וכל אלהים שבמעשה בראשית היא התשובה והיא ה"א ראשונה שבשב, ואלה נכוין בראש השנה שהוא יום הדין שבו נברא העולם, כי עשרת ימי תשובה לתשובה²⁰⁶, ועל כן תקנו בתפלה לומר מי כמוך אב הרחמים בה"א על ה"א ראשונה שבשב. וה"א אחרונה שבשב שנתוספה לאברהם שנתנה לו כח ההולדה וכמו שהזכירו ז"ל (ב"ר פמ"ד סי' יב) אברם אינו מוליד אברהם מוליד וכמו שאפרש בפסוק (בראשית יז ה) והיה שמך אברהם והתעורר לזה כי באותו האות בעצמו שנברא בו העולם ונתיחס בו אותו הטבע בעצמו שנה אותו למען הודיעך כי אשר פעל הטבע הוא אשר שנה אותו כרצונו כי הכל בידו והוא הפותח והוא הנועל ואין זולתו.

עיי"ש: וע"ד השכל חלקי המציאות כ"ו חלקים ואלו הן מעלות השכלים הנפרדים²⁰⁷ והגלגלים והיסודות והנפשות הרי כ"ו כמנין השם המיוחד²⁰⁸ וידוע כי החלקים האלה לא היו נשלמים ונגמרים בגמר שלמותם עד יום הששי וא"כ איך יתכן שיזכיר השם השלם בכל ימי בראשית על פעולה בלתי נשלמת²⁰⁹ ויש לך לדעת כי החלקים האלה כלם הם נכללים בד' וד' בג' כי כן השם המיוחד שהוא כ"ו הוא בן ד' אותיות ועקר ארבעתם השלשה כי הרביעית כפולה²¹⁰ והבן זה מאד.

וע"ד הקבלה תלה הפעולה בשם המיוחד כי הוא הפועל והוא האומן שהזכירו בבראשית רבה שאין המלך בונה מדעתו אלא מדעת האומן והאומן אינו עושה אלא כפי מה שהוא רואה בשכלו וחכמתו, וזהו סוד הכתוב שבקהלת (קהלת ב יב) את אשר כבר עשוהו עשהו לא נאמר אלא עשוהו²¹¹, כביכול הוא ובית דינו²¹².

(ב ז) וַיִּצַר ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עֵפֶר מִן הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נְשָׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה.

עי' רמב"ן: ירמוז לנו הכתוב הזה מעלת הנפש יסודה וסודה²¹³ כי הזכיר בה שם מלא

²⁰⁶ עי' זהר (ח"ג קכב ע"ב): קחו עמכם דברים ושובו אל יי' ובהאי דיהא בכון היראה והאהבה והתורה יתחזר יהו"ה דאיהו בינה תשובה ו' תשוב לגבי ה'. תרגום: קחו עמכם דברים ושובו אל ה', ובזה שתהיה בכם היראה והאהבה והתורה, יחזור יהו"ה שהוא בינה, תשובה, ו' תשוב לה'.
²⁰⁷ עי' לעיל הערה 151.

²⁰⁸ עי' זו"ח (ג ע"ב): וע"כ כדי שלא יטעה אדם, צוה בקרבנות ואמר, אדם כי יקריב מכם קרבן לה'. וכי תזבחו זבח תודה לה'. וכי תזבחו זבח שלמים לה'. ונפש כי תקריב קרבן מנחה לה'. הכל לה'. ולא נאמר לאלקים. מ"ט. א"ר אבהו, שם זה הוא משותף, שהמלאכים נקראו אלקים, בני אדם נקראו אלקים, הדיינים נקראו אלקים, ואין אנו יודעים למי מהם זובח, לכך צריך להזכיר השם המיוחד לבדו.

²⁰⁹ עי' זהר (ח"ב פח ע"ב): רבי שמעון אמר לא אדכר שמא קדישא אלא על עולם שלם דכתיב (בראשית ב ד) ביום עשות יהו"ה אלה"ם ארץ ושמים מכאן דלא לאדכרא שמא קדישא בריקניא וכתוב לא תשא את שם יהו"ה אלה"ך לשוא.

תרגום: רבי שמעון אמר לא נזכר שמו הקדוש אלא על עולם שלם שכתוב ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים מכאן שלא להזכיר את השם הקדוש בריקנות וכתוב לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא
²¹⁰ עי' זהר ח"א קכט ע"א: רזא דמלה שדה המכפלה ודאי מאן מכפלה ה' דבשמא קדישא דאיהי מכפלה וכלא קיימא כחד ובגיניה קאמר בארס סתים [ה'] (ה)מכפלה דלא הוי בשמא קדישא את אחרא מכפלה בר איהי.

תרגום: סוד הדבר, שדה המכפלה ודאי. מי המכפלה, ה' שבשב הקדוש שהיא מכפלה. והכל עומד יחד, ובשבילה אמר בדרך סתום ה' מכפלה, שאין בשם הקדוש אות אחרת כפולה פרט לזה.

עי' שמות ג יג ודברים כח טו, שיהו עיקר שם הו"ה שהה' אחרונה כפולה, ועי' לעיל הערה 67.
²¹¹ עי' זהר (ח"ג דף לה ע"א): רבי יוסי אמר מהכא, (קהלת ב יב) את אשר כבר עשוהו, עשוהו ודאי, ודא הוא צלם ודמות, צלם בדכורא, דמות בנוקבא, ועל דא שירותא דאורייתא ב'.

תרגום: רבי יוסי אמר מכאן (קהלת ב) את אשר כבר עשוהו, עשוהו ודאי. וזהו צלם ודמות, צלם בזכר דמות בנקבה, ועל זה התחלת התורה בב'.

²¹² עי' לעיל פרשת בראשית הערה 150.

²¹³ עי' זהר (ח"ג רלו ע"א): צדיק יסוד ביה סוד דאיהו יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית דאינון ו' דרגין דאת ו'.

ואמר כי הוא נפח באפיו נשמת חיים להודיע כי לא באה בו מן היסודות כאשר רמז בנפש התנועה (לעיל א כ) גם לא בהשתלשלות מן השכלים הנבדלים אבל היא רוח השם הגדול מפיו דעת ותבונה כי הנופח באפי אחר מנשמתו יתן²¹⁴ בו וזהו שנאמר (איוב לב ה) ונשמת שדי תבינם²¹⁵.

כי היא מיסוד הבינה²¹⁶ בדרך אמת ואמונה²¹⁷ והוא מאמרם בספרי (ריש פרשת מטות)

תרגום: צדיק שהוא יסוד, בו סוד שהוא יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית, שהם שש מדרגות של האות ו'.

²¹⁴ עי' ספר הפליאה (עמוד מז): א"ל דע לך אע"פ שהבינה נקראת נשמה מכל מקום המחשבה היא נשמה לנשמות וראייה ויפח באפיו נשמת חיים מי שנופח משלו הוא נופח והחכמה והבינה פעולים הם מהמחשבה לכן נקרא נשמה לנשמות.

²¹⁵ עי' ז"ח (יא ע"א): א"ר יצחק אמר רב אחא, מאי דכתיב ונשמת שדי תבינם. אלא הנשמה היא מביאה לאדם להכיר את קונו, ולהכניסו בתורה ובמעשים טובים, ואשריהם אותם שנכנסין בדרך התורה, בדרך הנשמה, שבשבילה יזכו לחיי העה"ב, ולמעלת הקדושים.

²¹⁶ עי' ספר הפליאה (עמוד פא): לא ידעו איך משפטו יצא כי זה שעקר יסוד כל הנפשות היא הבינה ומהבינה ביסוד ולכן ביובל הגדול הם שבים לשם וע"כ נקרא עפר. ועי' ע"ח אח"ף ה' לגבי שם שד"י.

²¹⁷ עי' זהר (ח"ג רל ע"א): כגוונא דאיהו ענו שכינתיה ענוה איהו חסיד ואיהי חסידה איהו גבור ואיהי גברת על כל אומין דעלמא איהו אמת ואיהי אמונה איהו נביא ואיהי נביאה איהו צדיק ואיהי צדקת איהו מלך ואיהי מלכות.

תרגום: כדוגמא שהוא עניו, שכינתו ענוה, הוא חסיד והיא חסידה, הוא גבור והיא גיבורה על כל אומות העולם, שהוא אמת והיא אמונה, הוא נביא והיא נביאה, הוא צדיק והיא צדקת, הוא מלך והיא מלכות.

נדרים כנשבע בחיי המלך שבועות כנשבע במלך עצמו²²⁰²¹⁹²¹⁸ אף על פי שאין ראיה לדבר

²¹⁸ עי' זהר (ח"ב קטו ע"ב): אוקמוה במתניתין ולא עוד אלא יתיר אמרו נדרים על גבי שבועות עולין וכל הנשבע כאלו נשבע במלך עצמו וכל הנודר כאילו נודר בחיי המלך. אמר לון רעיא מהימנא מארי דמתבתאן ידענא בכו דאתון ידעין אבל ההוא דמחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית יחדש לן חדושין דהא ודאי אמר קהלת (קהלת א ט) אין כל חדש תחת השמש אבל למעלה מן השמש יש לו ובסתרי תורה אנה בעינא למימר (תהלים פד יב) שמש ומגן יהוה אלהים צבאות בעלמא דיליה ולא בעלמא דהדיוט אף על גב דזה לעומת זה עשה האלהים מגו חשוכא נפיק נהורא.

ובודאי עלמא דאתי בינה איהי למעלה מהשמש דאיהו עמודא דאמצעייתא נדרים מתמן על גבי שבועה עולים וחלין על דבר שאין בו ממש בגין דשבועה איהו עלמא דין דלית ליה קיומא אלא על יסוד הדא הוא דכתיב (משלי י כה) וצדיק יסוד עולם וביה אומאה דכתיב (רות ג יג) חי יהוה שכבי עד הבקר דשכינתא תתאה כותל מערבי דירא דיליה על שם דאיהו תל שהכל פונים בו כ"ו ת"ל יהוה כ"ו ודאי שכינתא איהו תל דיליה על שם (שיר ה יא) קווצותיו תלתלים שחורות כעורב ואוקמוה על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות (קוץ) ד' מן אחד תל שהכל פונים בו והאי קוץ הוא אחיד בין א"ח ובין ד' הדא הוא דכתיב (ד"ה א כט יא) כי כל בשמים ובארץ ותרגם יונתן דאחיד בשמיא ובארעא.

ועליה אוקמוה מארי מתניתין בחגיגה על מה העולם עומד על עמוד אחד ששמו צדיק שנאמר (משלי י כה) וצדיק יסוד עולם ובודאי איהו ברית דשבועה דעליה קיימין א"ח ד' דאינון שמיא וארעא דכתיב (ירמיה לג כה) אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי א"ח שמים הדא הוא דכתיב (מ"א ח ל) ואתה תשמע השמים ד' הארץ הדא הוא דכתיב (ישעיה סו א) והארץ הדום רגלי. ובגין דברית אחיד בין שמיא וארעא וביה שבועה הדא הוא דכתיב חי יהוה שכבי עד הבקר מאן דאומי בשמיה לשקרא כאילו הרס בניינא דשמיא וארעא ואתה דעלמא לתהו ובהו דאי בר נש יעדי קוצא דד' מן אחד ישתאר אחר סמא"ל באתריה שקר וכאלו ההוא בר נש בני שמיא וארעא על שקר וקושטא קאי שקרא לא קאי הרס בניינא ונפלו שמיא וארעא.

והאי איהו כאילו (איכה ב א) השליך משמים ארץ תפארת ישראל דמאן יהיב ארץ בשמים דקאמר השליך משמים ארץ אלא ודאי דא שכינתא ותפארת עמה דלא אתפרש מינה בנפילו דילה לקיים בה (ישעיה מב ח) אני יהוה הוא שמי וכבודי לאחר לא אתן ומנלן דאמת נפל עמה דכתיב (דניאל ח יב) ותשלך אמת ארצה ומאן דאומי בקושטא הוא מקיים (תהלים פה יב) א'מת מ'ארץ ת'צמח דאיהו עמודא דאמצעייתא דביה איהו קיימא בניינא הדא הוא דכתיב ברא' אלהים את' ולבתר השמים ואת הארץ.

ובגין דשבועה איהו בניינא דעלמא דא לית ליה קיומא בלא יסוד דבר שיש בו ממש נדר דאיהו עלמא דאתי על גבי שבועה סליקת ואיהי חלה על דבר שאין בו ממש דלא צריכה יסוד לקיימא עליה דאיהו ברית דביה תשמיש המטה ובגין דא ביום הכפורים עלמא דאתי דביה תקינו כל נדרי אסור בתשמיש המטה.

תמן אות ברית י' איהי תגא על ספר תורה צדיק כמה דאוקמוה העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא תשמיש המטה אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם.

ובגין דלית (ס"א דאית) שמוש בעלמא דין בתגא אוקמוה מארי מתניתין כל המשתמש בתגא חלף דתגא לתתא בעלמא דין איהו נקודה שמושא דאתון אבל בעלמא דאתי לית שמושא באתון ובגין דא ספר תורה לית ביה נקודה באתווי אלא תגין ובגין דא מאן דמשתמש בספר תורה חלף והכי מאן דמשתמש במי ששונה הלכות עליה אוקמוה רבנן דאשתמש בתגא חלף.

תרגום: והרי פרשוה במשנה ולא עוד אלא יותר אמרו נדרים על גבי שבועות עולים וכל הנשבע כאלו נשבע במלך עצמו וכל הנודר כאלו נודר בחיי המלך. וכו' ובודאי בעולם הבא בינה היא למעלה מהשמש שהוא עמוד האמצעי משם עולים נדרים על גבי שבועה וחלים על דבר שאין בו ממש משום שהשבועה הוא העולם הזה שאין לו קיום אלא על יסוד זהו שכתוב וצדיק יסוד עולם.

ובו שבועה שכתוב חי ה' שכבי עד הבוקר ששכינה תחתונה כתל מערבי הוא הדיור שלה על שם שהוא תל שהכל פונים בו כ"ו ת"ל ידו"ד כ"ו ודאי שכינה היא תל שלו על שם קווצותיו תלתלים שחורות כעורב ופרשוה על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות (קוץ) ד' מן אחד תל שהכל פונים בו והקוץ הזה אחוז בין א"ח ובין ד' זהו שכתוב כי כל בשמים ובארץ ותרגם יונתן שאחוז בשמים ובארץ.

ועליו בארו בעלי המשנה בחגיגה על מה העולם עומד על עמוד אחד ששמו צדיק שנאמר וצדיק יסוד עולם ובודאי הוא ברית של שבועה שעליו עומדים א"ח ד' שהם שמים וארץ שכתוב (ירמיה לג) אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי א"ח שמים זהו שכתוב ואתה תשמע השמים ד' הארץ זהו שכתוב והארץ הדם רגלי.

ומשום שברית אחוזה בין שמים וארץ ובה שבועה זהו שכתוב חי ה' שכבי עד הבוקר מי שנשבע בשמו לשקר כאלו הרס את בנין השמים והארץ והחזיר את העולם לתהו ובהו שאם אדם יזיז הקוץ שד' מן אחד ישאר אחר סמא"ל במקומו שקר וכאלו אותו איש בונה שמים וארץ על שקר ואמת

עומד שקר לא עומד הרס הבנין ונפלו שמים וארץ.

וזוהו כאלו השליך משמים ארץ תפארת ישראל שמי נותן ארץ בשמים שאמר השליך משמים ארץ ודאי זו שכינה ותפארת עמה שלא נפרד ממנה בנפילתה לקיים בה אני ה' הוא שמי וכבודי לאחר לא אתן ומנין לנו שאמת נפל עמה שכתוב ותשלך אמת ארצה ומי שנשבע אמת הוא מקיים א"מת מ"ארץ ת"צמח שהוא העמוד האמצעי שבו הבנין קיים זהו שכתוב ב"א אלה"ם א"ת ואחר כך השמים ואת הארץ.

ומשום ששבועה היא בנין של העולם הזה אין לו קיום ללא יסוד דבר שיש בו ממש נדר שהוא עולם הבא עולה על גבי שבועה והוא חל על דבר שאין בו ממש שלא צריכה יסוד לעמד עליו שהוא ברית שבו תשמיש המטה ולכן ביום הכפורים העולם הבא שבו תקנו כל נדרי אסור בתשמיש המטה. שם אות ברית ' היא תג על ספר תורה צדיק כמו שבארוה העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא תשמיש המטה אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם.

ומשום שאין שמוש בעולם הזה בתג בארו בעלי המשנה כל המשתמש בתגא חלף שתג למטה הוא בעולם הזה הנקדה שמוש האותיות אבל בעולם הבא אין שמוש באותיות ולכן בספר תורה אין נקוד באותיותיו אלא תגים ולכן מי שמשמש בספר תורה חולף וכך מי שמשמש במי ששונה הלכות עליו בארו רבותינו שהמשמש בתגא חולף.

²¹⁹ עי' זהר (ח"ב קיז ע"א): עץ החיים תפארת, חיים דיליה חכמה ובינה, חיי המלך ודאי. ועיי"ש (צא ע"ב): וז"ל: נדר איהו לעילא ואינון חיי מלכא רזא דרמ"ח שייפין ותריסר קטירין כחושבן ונד"ר ועל דא חמיר משבועה חיי דמלכא אלין דיהיב חייין לכל אלין שייפין ואקרונ הכי בגין דאינון חייין נחתין מעילא לתתא לההוא מקורא דחייין ומההוא מקורא נחתין לתתא לכל אינון שייפין. תרגום: נדר הוא למעלה והם חיי המלך סוד של רמ"ח איברים ושנים עשר קשרים כחשבון ונד"ר ועל זה חמור משבועה חיי המלך אלה שנותן חיים לכל האיברים הללו ונקראים כך בשביל שאותם חיים יורדים ממעלה למטה לאותו מקור החיים ומאותו מקור יורדים למטה לכל אותם איברים.

עי' זהר (ח"ג רנה ע"א): התר נדרים פורחים באויר ובגין דשבועה ממלכות דאיהי לתתא מיניה אוקמוה נדרים על גבי שבועות עולים ועוד אוקמוה כל הנשבע כאילו נשבע במלך עצמו וכל הנודר כאילו נודר בחיי המלך המלך עצמו אדני חיי המלך יהו"ה ובגין דא (שם ל) כי ידור נדר ליהו"ה.

תרגום: התר נדרים פורחים באויר. ומשום ששבועה ממלכות שהיא למטה ממנו, פרשוהו נדרים עולים/חלים על גבי שבועות, ועוד פרשו, כל הנשבע כאילו נשבע במלך עצמו, וכל הנודר כאילו נודר בחיי המלך. המלך עצמו, אדני. חיי המלך יהו"ה. ומשום זה נאמר "כי ידר נדר ליהו"ה".

ועי"ש: ואוף הכי אית רזא אחרא חיי המלך חכמה הה"ד החכמה תחיה בעליה כל הנודר ביהו"ה דאיהו תפארת כאילו נודר בחכמה דאיהו יו"ד ה"א וא"ו ה"א חיי המלך וכל הנשבע באדני" כאילו נשבע במלך עצמו דא אימא עלאה כאילו נשבע בה דאיהי עצם השמים לטוהר מסטרא דחסד עצם מעצמי ובשר מבשרי מסטרא דגבורה דא מלכות ובחכמה דאיהי חיי תפארת איהו סליק לאתקרי אדם הה"ד כתפארת אדם.

תרגום: וכמו כן כאן יש סוד אחר חיי המלך חכמה זהו שכתוב "החכמה תחיה בעליה", כל הנודר ביהו"ה שהוא תפארת כאילו נודר בחכמה שהוא שם יו"ד ה"א וא"ו ה"א חיי המלך. וכל הנשבע באדני כאילו נשבע במלך עצמו. עצמו זו אמא עליונה, כאילו נשבע בה שהיא "עצם השמים לטוהר" מצד החסד, "עצם מעצמי ובשר מבשרי" מצד הגבורה זו מלכות. ובחכמה שהיא חיי תפארת, הוא עולה לקראת אדם, זהו שכתוב "כתפארת אדם".

²²⁰ עי' זהר (ח"ב צא ע"ב): פקודא י"ב לאומאה בשמיה בארח קשוט ומאן דאומי שבועה הוא כליל גרמיה באינון שבע דרגין עלאין דשמא דקודשא בריך הוא אתכליל בהו והא שיתא אינון ההוא בר נש דאומי אומאה דקשוט על פי בית דין כליל גרמיה בהו והוא שביעאה לקיימא שמא קדישא בדוכתיה ועל דא כתיב (דברים ו יד) ובשמו תשבע ומאן דאומי אומאה למגנא ולשקרא גרים לההוא אתר דלא יתקיים בדוכתיה אומאה לקיימא פקודא דמאריה דא איהו שבועה דקשוט כד ההוא יצר הרע מקטרג לבר נש ומפתה ליה למעבר על פקודא דמאריה דא איהו אומאה דמאריה אשתבח בה ואצטרין ליה לבר נש לאומאה במאריה על דא ואיהו שבחא דיליה וקודשא בריך הוא משתבח ביה כגון בועז דכתיב (רות ג יג) חי יהו"ה שכבי עד הבקר דהא יצר הרע הוה מקטרג ביה ואומי על דא.

נדר איהו לעילא ואינון חיי מלכא רזא דרמ"ח שייפין ותריסר קטירין כחושבן ונד"ר ועל דא חמיר משבועה חיי דמלכא אלין דיהיב חייין לכל אלין שייפין ואקרונ הכי בגין דאינון חייין נחתין מעילא לתתא לההוא מקורא דחייין ומההוא מקורא נחתין לתתא לכל אינון שייפין שבועה לקיימא דרגא דלתתא רזא דשמא קדישא ודא אקרי מלך עצמו דרוחא עלאה וגופא דיליה למשרי בגויה ולדיירא ביה כרוחא דשארין גו גופא ועל דא אקרי מלך עצמו דרוחא עילאה תאיבא דיליה למשרי בגויה עצמו דההוא דסתיר לעילא ובגין כך מאן דאומי בקשוט הוא מקיים לההוא אתר וכד קאי האי אתר מקויים מקיים כל עלמא נדר שריא על כלא על מצוה ועל רשות דלאו הכי בשבועה והכי אוקמוה חברייא.

תרגום: מצוה י"ב להשבע בשמו בדרך אמת ומי שנשבע שבועה הוא כולל את עצמו באותן שבע דרגות עליונות שהשם של הקדוש ברוך הוא נכלל בהן והרי הם שש אותיות אדם שנשבע שבועת אמת על פי בית דין כולל את עצמו בהן והוא שביעי לקיים את השם הקדוש במקומו ועל כן כתוב ובשמו תשבע ומי שנשבע שבועה לחנם ולשקר גורם לאותו מקום שלא יתקיים במקומו. שבועה לקיים

זכר לדבר חי ה' וחי נפשך וגומר (מ"ב ד ל) ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה (ספר הבהיר אות קנו) מאי וינפש מלמד שיום השבת מקיים כל הנפשות שנאמר וינפש²²¹. ומכאן תבין דברת שבועת אלהים²²² והמשכיל יבין.

עי' ר' בחיי: וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה אחר שהזכירה התורה בריאת האדם בפרשת יום ו' בכלל חזר ופירש בפרשה זו ענין הבריאה בפרט ובאר בכאן הבריאה שאמר ויברא אלהים את האדם בצלמו היתה בריאת עפר מן האדמה והוסיף לפרש כי אחר שברא ויצר אותו גולם וצורה נפח בו נשמה מרוח קדשו ומה שלא הזכיר למעלה ביום ששי ויפח באפיו נשמת חיים לפי שלא רצה להזכיר ביום הששי ממדות הנפש השכלית כלל כ"א ממדות גופניות שהם מעניני העוה"ז בלבד שהרי הבריאה וענין הברכה בפריה ורביה וענין הרדיה והממשלה אינן מעסקי הנפש רק מעסקי הגוף ומעסקי הנפש המתאוה שהיא כלה בכלות הגוף וע"כ הזכיר מדות גופו לבד לפי שהוא מצד גופו הווה ונפסד כמו הבהמות והחיות שנבראו עמו בו ביום ואין להזכיר ביום ההוא מדות נפשו שהיא קיימת נצחית בכלל הנפשות המתות עד אשר נשלמו ששת ימי בראשית שהם ששת ימי המיתה ואז הזכיר אותה אחר יום השביעי שהוא יום החיים²²³.

וע"ד הקבלה וייצר ה' אלהים ויטע ה' אלהים זהו כוונת הכתוב הנמרץ (דברי הימים א' ד כג) המה היוצרים ויושבי נטעים וגדרה עם המלך במלאכתו ישבו שם. וכן דרשו ז"ל בבראשית רבה (ב"ר פ"ח ס"ו ו) רבי לוי אמר בנפשותיהן של צדיקים נמלך שנאמר המה היוצרים ויושבי נטעים המה היוצרים ע"ש וייצר ה' אלהים יושבי נטעים על שם ויטע ה' אלהים ע"כ²²⁴.

מצות אדונו זוהי שבועת אמת כשאותו יצר הרע מקטרג לאדם ומפתה אותו לעבור על מצות אדונו זוהי שבועה שאדונו משתבח בו וצריך לאדם להשבע ברבוננו על זה והוא שבחו והקדוש ברוך הוא משתבח בו כמו בועז שכתוב חי ה' שכבי עד הבוקר שהרי יצר הרע היה מקטרג בו ונשבע על זה. נדר הוא למעלה והם חיי המלך סוד של רמ"ח איברים ושנים עשר קשרים כחשבון ונד"ר ועל זה חמור משבועה חיי המלך אלה שנותן חיים לכל האיברים הללו ונקראים כך בשביל שאותם חיים יורדים ממעלה למטה לאותו מקור החיים ומאותו מקור יורדים למטה לכל אותם איברים. שבועה לקיים דרגה שלמטה סוד השם הקדוש וזה נקרא מלך עצמו של רוח עליונה וגוף שלו לשרות בתוכו ולדור בו כמו הרוח ששורה בתוך הגוף ועל זה נקרא מלך עצמו שרוח עליונה השתוקקות שלה לשרות בתוכו עצמו שההוא הנסתר למעלה ולכן מי שנשבע באמת הוא מקיים את אותו מקום וכשעומד המקום הזה מקיים מקיים את כל העולם הנדר שורה על הכל על מצוה ועל רשות שלא כך בשבועה וכך פרשוה החברים.

²²¹ ז"ל: יש לו להקב"ה צדיק אחד בעולם וחיביב לו מפני שמקיים כל העולם כלו והוא יסודו והוא מכלכלו ומצמיחו ומגדלו ומשמחו אהוב וחיביב למעלה. נורא ואדיר למטה. מתוקן ומקובל למעלה מתוקן ומקובל למטה והוא יסוד הנפשות כלם אמרת שמיני ואמרת יסוד הנפשות כלם והא כתיב וביום השביעי שבת.

²²² מלה"פ (קהלת ח ב): אני פי מלך שמור ועל דברת שבועת אלקים. וצ"ע אם כוונתו שיש הנשמה שהיא מה שיצא מפי המלך, ויש את שרשו שהוא פי המלך.
²²³ עי' זהר (ח"א א ע"ב): כתיב התם (שמות כד ז) נעשה ונשמע בארצנו דא יום שבת דאיהו דוגמת ארץ החיים (שהוא עולם הבא עולם הנשמות עולם הנחמות).
תרגום: כתוב שם "נעשה ונשמע". "בארצנו", זה יום השבת שהוא דוגמת ארץ החיים (שהוא עולם הבא עולם הנשמות, עולם הנחמות).
ועי' דברי רבינו לקמן ה כד.

²²⁴ עי' לעיל א כז, דברינו שם הערה 157, עי' רמב"ן יא ב.
²²⁵ עי' תיקון קלה ע"ב ז"ל: כל מאן דנטיל מלכות בלא ט' ספירן איהו מקצץ בנטיען, וכל מאן דנטיל ט' ספירן בלא מלכות איהו כופר בעיקר.

ועי' זהר (ח"א רסב ע"א): ות"ח ישראל כד עבדו עגלא ואפרישו ברכאן מהאי הר חרב דאפרישו מניה וא"ו קציצו בנטיעות באינון נטיען מה כתיב ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב. ההוא עדי עלאה תפלין דרישא ודרעי דשוויין ביד כהה אעדיאו מנהון.
עי' אריכות בלש"ו הקדו"ש שער ז' פרק ו' אות ד' וה'.

ובתמצית להבין ההבדל בין כופר בעיקר למקצץ בנטיעות היא כך וזה תמצית דברי הלש"ו אות ד': מידת המלכות היא גילוי ית' בכל המציאות והנהגת עולמות ב"ע. דהיינו על ידי יחוד המאציל א"ס (עי' ט' ספירות דאצילות) במלכות. וזוהי מהותו הפנימית של האמונה, ההשכלה שהנהגה העליונה

ויש לך לקנות לב ולהבין כי למעלה במאמר נעשה אדם אמר ויברא אלהים את האדם בצלמו ולא הזכיר שם עפר כלל ולא שיאמר נעשה אדם מן האדמה כי כל עניני מעשה בראשית הם נגלה ונסתר מבאר בתחתונים ורומז בעליונים ומפני זה יש לך להבין הנסתר מן הנגלה ותבין כונת הכתוב זה ספר תולדות אדם ביום ברוא אלהים למה הזכיר זה שני פעמים וכאן בפסוק זה הזכיר עפר ואדמה וכן יש לך להתעורר בשני כתובים של אחר זה שהם ויטע ויצמח ויטע רומז בעליונים ויצמח מבאר בתחתונים וע"כ לא הזכיר בפסוק ויטע זכרון אדמה ולא עץ ופרי ובפסוק ויצמח הזכיר אדמה ועץ ופרי והנה זה ברור לפניך כשמש כי עניני כל מעשה בראשית כפולים ותולדות השמים והארץ נקשרים יחדו אלה עם אלה וכמו שבארתי למעלה²²⁶.

(ב ח) ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם וישם שם את האדם אשר יצר.

ע"י רמב"ן: פירש רש"י במזרחו של עדן נטע הגן ואונקלוס תרגם מלקדמין וכך אמרו בבראשית רבה (פט"ו ס"ג) והוא הנכון ואין טעם ויטע שהביא האילנות ממקום אחר ונטען שם כי מן המקום ההוא הצמיחם כמו שנאמר ויצמח ה' אלהים וגו' אבל ענין ויטע ה' אלהים להניד שהיו מטע ה'²²⁷ כי טרם שגזר על הארץ תוצא הארץ דשא גזר במקום ההוא שיהיה שם גן ואמר בכאן יהיה אילן פלוני ובכאן אילן פלוני כערוגת המטעים ולא היה כדרך שאר מקומות הארץ שאמר תדשא הארץ דשא ועץ פרי והצמיחה בלא סדר. ע"י ר' בחיי: ויטע ה' אלהים גן בעדן ע"ד הפשט ייחס הכתוב הנטיעה לשם יתעלה לבאר שהוא מטע ה' לא שהביא אילנות ממקום אחר ונטעם שם אלא שהיו מטעיו מעשה ידיו

יש לה שייכות וייחוד עם התחתונים, וכלול בזה גם החיוב המעשי של האדם בכל התורה כולה. אמנם זה גופא אינו תכלית הבריאה, התכלית האמיתית היא שלבסוף הכל יהיה כלול בא"ס (כלומר שאין התכלית שנחיה חיים ארציים לאור האמונה אלא שנחיה את הידוע ע"פ אמונה עצמה וכפי שיהיה לע"ל). לכן מי שמשמש במלכות לצורכו, דהיינו שעושה פעולה לשם המלכות בלבד לקשרה למטה ללא כוונת יחוד למעלה (כ"ש כאשר כוונתו ח"ו להפרידה בזדון לבו מהספירות העליונות) כמו שהיה בדור הפלגה וכעין זה הוא בקבלה מעשית (כלומר לשנות את הבריאה התחתונה על ידי הניצול של כללי ההנהגה הקיימים וכאילו מודיע בזה שאין הש"ת מתייחד עם עולמו ורק הניח הנהגות אלו הפקר לכל דורש), שהוא מקצץ בנטיעות (שכן מראה שאין שורש הא"ס מיוחד במלכותו ויש כאן נטיעה המנותקת משרשה).

ואם אינו מאמין שהוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים, על אף שמאמין שהוא המציא הכל יש מאין, רק חושב שסילק השגחתו מהתחתונים, והכל נעשה כיום בטבע ובמקרה או מכח זולתו ח"ו, הוא קרוי כופר בעיקר (שכן לשיטתו אין מלכות ה' בארץ ח"ו וכאילו אומר שיש ט' דאצילות ואין להם מלכות להתייחד עמה). ונקרא כך, מכיוון שרק דרך המלכות יש לנו חיבור לא"ס. וזה המצית אות ה': והנה דור הפלגה הפליגו בעוון זה, שכן המה עשו בכוונה ובמרד בכדי שיתקיים הפגם לדורות עולם. ומהות חטאם, שהם רצו בקיומו התמידי של הסט"א, וידעו שהסט"א אינו יכול להיות קיים אלא הארת מלכות דאצילות, לכן רצו לבנות מגדל עם כוונת מיוחדות לעניין זה, להמשיך באופן תמידי את עיקר השפע מהמלכות דאצילות ובכך חשבו להשליט את הז"ן דסט"א על כל העולם. ועל אף שמצד א' כוונתם היתה טובה יותר מכוונת עובדי ע"ז, שכן הם כוונו להמשיך את עיקר השפע מהמלכות דאצילות והבינו שאין לסט"א מעצמו מאומה, אבל זה גופא חסרונם, שכל עע"ז מרחיקים את עצמם מהיכל ה', וכל מחשבתם בסט"א, ואילו אנשי דור הפלגה באו ליכנס בהיכל המלך על מנת לכבשו. דבר זה לא נתפרש בתורה מכיוון ש"כבוד אלקים הסתר דבר", כי מה שהם כוונו לבטל הוא עיקר הכוונה בקריאת שמע דהיינו לייחד את המלכות דאצילות (שם אדנ"י והשם אלקים המתפשט בב"ע) בז"א דאצילות. והוא עניין הכתוב בהם שאמרו "ונעשה לנו שם", שהם רצו להפריד את השם, הרי הוא המלכות, ממקורו - הרי הוא ז"א ולהפכו להיות "לנו", ובכך לקצץ בנטיעות.

אמנם מש"כ שרצו לקחת את השם אלקים דקדושה לעצמם, וליטול את המלכות דאצילות להשתמש בכחותיה כחפצם, זה היה על ידי השפעת שמות ושימוש בשמות הקדושים, והיה על ידי קבלה מעשית. וכל זה טמון בכח במלכות דאצילות ובשמות אלקים ואדנ"י אשר בה, היוצאים ומסתעפים משם הו"ה. (וגם היום המשתמש בשמות לצורכו הוא מעין חטא דור הפלגה).

²²⁶ ע"י דברינו ברמב"ן ג כב.

²²⁷ ע"י זהר בראשית כב ע"א (הובא לעיל הערה 151) שעולמות ב"ע המה עולמות הנפרדים. וע"י זהר בראשית דף לו ע"א ועוד מקומות לעניין "נטיעות" שהוא כינוי לעולם האצילות.

להתפאר וכן קראם דוד המלך ע"ה עצי ה' הוא שכתוב (תהלים קד יז) ישבעו עצי ה' ארזי לבנון אשר נטע²²⁸ ודרשו רז"ל (ב"ר פט"ו סי' א) ישבעו חייהם ישבעו מימיהם ישבעו מטעתן אינן צריכים השקאה ולא עבודה ולא זמירה שאלו לא כן מיום שנורש אדם משם מי עבד אותה ומי השקה אותם ומי התעסק בהם אבל הם כענין שכתוב (יחזקאל מז יב) לא יבול עלהו ולא יתם פריו כי מימיו מן המקדש המה יוצאים והזכיר מקדם והודיענו הכתוב בזה מעלת רוח מזרחית אשר גן עדן נטעו שם וידוע כי מבהר הפירות הם במזרח והוא שכתוב (דברים לג יג) וממנד תבואות שמש וכן דרשו רז"ל רוח מזרחית מישב הדעת ומאמץ הכח ומחזק את הלב כי האויר שבו משובח ביותר וע"ז אמר וישם שם את האדם אשר יצר.

וע"ד הקבלה ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם²²⁹ פירושו כבר נטע ואין הכונה שנטע עכשיו שא"כ היה ראוי לומר יהיו האילנות בגן עדן כמו שנזכר בכל ששת ימי בראשית יהי דבר פלוגי בצווי או שיאמר תדשא הארץ עדן ועוד מי הזכיר לנו עד עתה עדן שיאמר הכתוב שהקב"ה נטע גן בעדן אבל הנטיעה הזאת מן העדן כבר נרמזה בפסוק בראשית וכמו שרמזתי שם וענין מקדם קודם שנברא העולם ולפ"ז וישם שם את האדם אשר יצר כבר ממקור החכמה ויש לך לדעת כי הנשמות הזכות באות מן המזרח וזהו שדרשו רז"ל בספר הבהיר²³⁰ ממזרחו של עולם בא הזרע לישראל כי חוט השדרה משוך מן המוח של אדם ובא לו לאמה ומשם היה הזרע דכתיב (ישעיה מג ה) ממזרח אביא זרעך כשישראל טובים מזה המקום אביא זרעך ויתחדש לך זרע חדש וכשישראל רעים באים מן הזרע שכבר בא לעולם דכתיב (קהלת א ד) דור הולך ודור בא מלמד שכבר בא ומאי ממערב אקבצך מאותה מדה שנוטה תמיד למערב ולמה אקרי מערב מפני דשם מתערב כל הזרע ע"כ באור המדרש הזה

²²⁸ עי' לעיל הערה 87. עי' ספר הפליאה (עמוד שעד): למה נאמר ויטע ולא נאמר ויצמח. א"ל בני היינו דכתיב ישבעו עצי ה' ארזי לבנון אשר נטע שהנטע צריך נטיעה. א"ל ר' איך היו הנטיעות הללו ואיך היו גדולים או קטנים, א"ל בני בכח היו ועקרון הקב"ה ושתלן בג"ע ומלת העקירה היא המחשבה. וגדלים במקום הנטיעה וזה שארז"ל ישבעו עצי ה' ארזי מהו ישבעו חייהם ישבעו מימיהם ישבעו ממטעתם ר"ל שכל סבה מקבלת מסבה שלמעלה ממנה. והנה הנטיעות הללו הם הנטיעות הנקראים נטיעות וארזי הלבנון, וזהו שארז"ל אשריהם הצדיקים שהם מדמין הנטיעה לנוטעה והצורה ליוצרה ויוצרן ונוטען הוא האין כי משם נאצל הכל, וגם הד' יסודות נאצלו משם שנאמר כי יש לכסף, מוצא הרוח מן האויר הקדמון והמים מן מים העליונים והאש מן האש והעפר מן עכירת המים והם ג' אמות, וזהו מאמרם שמים מהיכן נבראו מג"ע הגן הזה הוא שהאילנות מתקבצים שם והם הזרועות שבאין בגן ע"י ה' בעדן שורש הגן הוא בעדן. שהעדן היא חכמת אלהים וזהו מקדם, שהעדן הוא מן הויה ראשונה.

²²⁹ עי' תיקו"ז (צט ע"ב): פתח רבי שמעון ואמר ויטע ה' אלה"ם גן בעדן מקדם וישם שם את האדם אשר יצר ויטע ה' אלה"ם גן דא שכינתא בעדן דא אימא עלאה מקדם אבא עלאה וישם שם את האדם אשר יצר דא עמודא דאמצעייתא ועליה אתמר וייצר ה' אלה"ם את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים וגו' וייצר צייר ליה בתרין עלמין בעלמא דין ובעלמא דאתי ויפח באפיו נשמת חיים דא נשמת כל חי ויהי האדם דא רוחא דחיי לנפש חיה דא שכינתא תתאה. תרגום: בראשית ברא אלה"ם שם ב"ת שם א"ם שהוא א"ם מאלה"ם והם הגן העליון והגן התחתון פתח רבי שמעון ואמר ויטע יה"ה אלה"ם גן בעדן מקדם וישם שם את האדם אשר יצר ויטע יה"ה אלה"ם גן זו השכינה בעדן זו האם העליונה מקדם האב העליון וישם שם את האדם אשר יצר זה העמוד האמצעי ועליו נאמר וייצר יה"ה אלה"ם את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים וגו' וייצר ציר אותו בשני עולמות בעולם הזה ובעולם הבא ויפח באפיו נשמת חיים זו נשמת כל חי ויהי האדם זו רוח החיים לנפש חיה זו השכינה התחתונה.

²³⁰ אות קנה. שביעי הוי מזרחו של עולם, ומשם בא זרעם של ישראל, כי חוט השדרה משוך מן המח של אדם, ובא לאמה ומשם הוא הזרע, דכתיב (ישעי' מ"ג ה) ממזרח אביא זרעך, כשישראל טובים מזה המקום אביא זרעך, ויתחדש לך זרע חדש, וכשישראל רעים מן הזרע שכבר בא לעולם שנאמר (קהלת א' ד) דור הולך ודור בא, מלמד שכבר בא.

ועי"ש אות קנו. ומאי דכתיב (ישעי' מ"ג ה) ממערב אקבצך, מאותה המדה שנוטה תמיד למערב, למה איקרי מערב מפני ששם מתערב כל הזרע, משל למה"ד לבן מלך, שהיה לו כלה נאה וצנועה בחדרו, והיה לוקח מבית אביו עושר ומביא לה תמיד, ולוקחת הכל ומצנעת אותו תמיד ומערבת הכל, לסוף ימים בקש לראות מה אסף ומה קיבץ, והיינו דכתיב וממערב אקבצך, ומאי ניהו, בית אביו, דכתיב ממזרח אביא זרעך מלמד שממזרח מביא זרוע במערב ואחר כך הוא מקבץ מה שזרוע.

לפי דעתי מדת המזרח היא התפארת²³¹ שהוא קו האמצעי ומשם הנשמות באות אל יסוד עולם הנקרא ברית ע"כ אמר ובא לאמה ומשם הוא הזרע ומדת המערב היא העטרה²³² והוא שאמר שכונה במערב²³³ וכשם שהזרע נמשך מן המזרח דרך חוט השדרה ובא לאמה בן הנשמה משתלשלת מן התשובה²³⁴ דרך הקו האמצעי שהוא מזרחו של עולם ובא דרך המערב ולפי דעתי אל הענין הזה רמזו ישעיה ע"ה שאמר (ישעיה מח א) שמעו זאת בית יעקב הנקראים בשם ישראל וממי יהודה יצאו כלומר מזרע יהודה והזכיר יהודה לפי שהיה הגלו במזרח והבן זה.

(ב ט) וַיִּצְמַח ה' אֱלֹהִים מִן הָאֲדָמָה כֹּל עֵץ נִחְמָד לְמִרְאָה וְטוֹב לְמֵאֲכָל וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הַגֶּן וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וְרָע:

ע"י ר' בחיי: ויצמח ה' אלהים מן האדמה ע"ד הפשט הכתובים מוכיחים שיש ג"ע בארץ ושם עץ החיים ועץ הדעת²³⁵ עץ החיים נותן באוכליו חיים ארוכים ועץ הדעת נותן באוכליו רצון ובחירה אם לענינים שכליים ואם לענינים גופניים²³⁶ וכן יוכיח הלשון שהוא נאמר על

²³¹ ע"י תיקו"ז (טז ע"ב): וק"י פנה למזרח, ונטיל ליה עמודא דאמצעיתא.
²³² ע"י תיקו"ז (טז ע"ב): יו"ק פנה למערב בצדיק דאיהו ערוב דתמן מתערבין כל חיילין ואתכליל בח"י אתון דאינון יק"ו ק"י וי"ק ק"י וי"ק וק"י אלן אינון י"ח אתון דבהון ח"י עלמין אתקרי ע"י זהר (ח"א דף קסב ע"א): רבי ייסא זוטא הוה שכיח קמיה דרבי שמעון א"ל האי דכתיב (משלי י ו) ברכות לראש צדיק לצדיק מבעי ליה מאי לראש צדיק [א"ל] (אלא) ראש צדיק דא היא עטרה וקדישא ואוקמהו תו ראש צדיק דא יעקב דאיהו נטיל ברכאן ונגיד לון לצדיק ומתמן אזדריקו לכל עיבר ומתברך כלהו עלמין אבל הא אוקימנא ברכות לראש צדיק (ראש) צדיק אקרי ההוא אתר (רישא) דברית דמניה נפקין מבויעין לבר.

תרגום: רבי ייסא הקטן היה מצוי לפני רבי שמעון. אמר לו, זה שכתוב "ברכות לראש צדיק", היה צריך לכתוב לצדיק, מה זה "לראש צדיק". אמר לו, ראש צדיק זו היא העטרה הקדושה, ובארוה. עוד, ראש צדיק זה יעקב, שנטל את הברכות והשפיע אותם לצדיק, ומשם נזרקו לכל עבר, וכל העולמות מתברכים. אבל הנה בארנו, "ברכות לראש צדיק" (ראש) צדיק נקרא אותו המקום (ראש) של הברית, שממנו יוצאים מעיינות החוצה.

²³³ ע"י ב"ב כה ע"א וזהר (ח"ג קיט ע"ב) ולעיל הערה 230.

²³⁴ ע"י לעיל הערה 206.

²³⁵ ע"י לקמן הערה 274.

²³⁶ ע"י זוה"ק (ח"א נב ע"א): מה כתיב (בראשית ג ח) וישמעו את קול יהו"ה אלהי"ם מתהלך בגן מהלך אין כתיב כאן אלא מתהלך תא חזי עד לא חטא אדם הוה סליק וקאים בחכמה דנהירו עלאה ולא הוה מתפרש מאילנא דחיי כיון דאסגי תיאובתא למנדע ולנחתא לתתא אתמשך אבתרייהו עד דאתפרש מאילנא דחיי וידע רע ושבק טוב ועל דא כתיב (תהלים ה ה) כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע מאן דאתמשך בתר רע לית ליה דירה עם אילנא דחיי ועד לא חטאו הוו שמעין קלא מלעילא והוו ידעי חכמתא עלאה וקיימי בקיומא דזיהרא עלאה ולא דחלי כיון דחטאו אפילו קלא דלתתא לא הוי יכלין למיקם ביה כגוונא דא עד לא חבו ישראל בשעתא דקיימו ישראל על טורא דסיני אתעבר מנייהו דהאי חיויא דהא כדן בטול יצר הרע הוה מעלמא ודחו ליה מנייהו וכדן אתאחדו באילנא דחיי וסלקו לעילא ולא נחתו לתתא כדן הוו ידעין וחמאן אספקלריאן עלאין ואתנהרין עינייהו וחדאן למנדע ולמשמע וכדן חגר לון קב"ה חגורין דאתון דשמיה קדישא דלא ייכול לשלטאה עלייהו האי חיויא ולא יסאב לון כקדמיתא כיון דחטאו בעגל אתעבר מנייהו כל אינון דרגין ונהורין עלאין ואתעברו מנייהו אינון חגירו מזיינין דאתעטרו משמא עלאה קדישא ואמשיכו עלייהו חיויא בישא כמלקדמין וגרמו מותא לכל עלמא ולבתר מה כתיב (שמות לד ל) וירא אהרן וכל בני ישראל את משה והנה קרן עור פניו וייראו מגשת אליו:

תרגום: מה כתוב, "וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן". לא כתוב כאן מהלך אלא "מתהלך". בא וראה, טרם שאדם חטא היה עולה ועומד בחכמת האור העליון, ולא היה נפרד מעץ החיים. כיון שהגדיל תאותו לדעת ולרדת למטה, נמשך אחריהם עד שנפרד מעץ החיים, וידע רע ועזב הטוב. ועל זה כתוב "כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע". מי שנמשך אחר רע, אין לו דירה עם עץ החיים. ועד שלא חטאו, היו שומעים קול מלמעלה והיו יודעים חכמה עליונה ועומדים בקיום של זהר העליון ולא פוחדים. כיון שחטאו, אפילו קול שלמטה לא יכלו לעמוד בו. כדוגמא זו, טרם שחטאו ישראל בשעה שעמדו ישראל על הר סיני נתבטלה מהם זוהמת הנחש הזה, שהרי אז ביטול יצר הרע היה מהעולם ודחו אותו מהם, ואז נאחזו בעץ החיים, ועלו למעלה ולא ירדו למטה. אז היו יודעים ורואים אספקלריות עליונות, והאירו עיניהם ושמחים לדעת ולשמוע. ואז חגר להם הקדוש ברוך הוא חגורות של אותיות של שמו הקדוש, שלא יוכל לשלוט עליהם הנחש הזה ולא יטמא אותם כמו

הרצון והבחירה והוא לשון רז"ל (פסחים ו ע"א) לא שנו אלא שדעתו לחזור וכן לשון הכתוב (תהלים קמד ג) מה אדם ותדעהו כלומר מה ענינו שתדעה בו וא"כ באור עין הדעת כאלו אמר ועין הרצון והקב"ה מנעו ממנו לפי שהאדם היה מוכרח על מעשיו קודם שחטא והיו כל פעולותיו שכל גמור כמלאך ה' שהוא מוכרח לעשות כל פעולותיו שכליות לפי שאין לו מונע כן האדם אבל אחר שחטא ואכל מעין הדעת היה לו רצון ובחירה לדעת טוב ורע ונתלבש בתאוות הגופניות ולזה רומזת מלת וידעו הוא אומרו ותפקחנה עיני שניהם וידעו כלומר המשיכו רצון ובחירה מעין הדעת והיתה הבחירה בידם להרע או להטיב זו מדת אלהים ומדה טובה מצד אחד ורעה מצד אחר כי היה לו לאדם הראשון בה יצר ותאוה.

עיי"ש: וע"ד הקבלה עין החיים ועין הדעת למעלה הם תפארת ועמרת²³⁷ והאדם חטא במעשה ובמחשבה בעין הדעת וכדוגמתו והנה אדם בחטאו לא כפר בשם המיוחד²³⁸ כי אף על פי שהיה רואה עין החיים כנגדו היה סבור שעין הדעת עיקר ונמשך אחריו להאמין כי הוא העיקר בהיותו טוב ורע כולל כל ההפכים כלן וכל הפעולות בעליונים ובשפלים נעשים על ידו ומטעם זה הזכיר הכתוב פרי בעין הדעת ולא תמצא כן בעין החיים וחטאו היה שקצין בנטיעות²³⁹ כלומר שקצין כח השם המיוחד הנכנס בנטיעה והיה סבה שתיבש הנטיעה ותשחת וראויה הנטיעה שתנקם ממנו ולכך נענש במיתה שתפרד נפשו במותו מנופו כנגד מה שהפריד הכח העליון מן הנטיעה ובוזה היה חטא נדב ואביהוא שנענשו בנטיעה זהו ותצא אש²⁴⁰ וכן אלישע בן אבויה איתיהבא ליה למיקלינהו זכוותא דאחר²⁴¹ אבל בדור הפלגה כפרו בשם המיוחד²⁴² לכך נענשו בו שנאמר וירד ה' ואל נענשו בנטיעה לפי שהנקמה לשם הגדול היתה וכמו שאזכיר שם בע"ה וכאשר חזר בתשובה וראה כי הוא מקבל מלמעלה ממדת שמאל אז הקריב את קרבנו שור כנגד המדה ההיא²⁴⁴ שנתן בה פגם שהיא

קודם. כיון שחטאו בעגל, בטלו מהם כל אותן דרגות ואורות עליונים, ובטלו מהם אותן חגורות מזוינות שהתעטרו מהשם העליון הקדוש, והמשיכו עליהם נחש הרע כמו מקדם, וגרמו מות לכל העולם. ואחר כך מה כתוב, "וירא אהרן וכל בני ישראל את משה והנה קרן עור פניו וייראו מגשת אליו".

²³⁷ ע"י לקמן הערה 274.

²³⁸ ע"י לעיל הערה 208.

²³⁹ ע"י רמב"ן יא ב, והערה 225.

²⁴⁰ ע"י רמב"ן ויקרא י ב.

וע"י זהר (ח"ג דף לד ע"א): ואש של גבוה נחית דאיהו קדש הקדשים ובגין תרין אשין אליו אמר נביא (ישעיה כד יד) באורים כבדו יהו"ה דאינון אשין דשכינתא דבה כתיב (דברים ד כד) כי יהו"ה אלהיך אש אוכלה הוא ואינון אש עלאה כסא רחמים אש תתאה כסא דין ואינון בינה ומלכות מלכות אש עולה בינה אש יורד יהו"ה עמודא דאמצעייתא אחיד בתרווייהו בינה יהו"ה מלכות תפארת כד אחיד לון שריא עליה חכמה דביה כ"ח מ"ה מ"ה איהו יו"ד ה"א וא"ו ה"א.

תרגום: ואש של גבוה יורד, שהיא קודש הקדשים, ובשביל שני האשים הללו, אמר הנביא (ישעיה כד) באורים כבדו ה', שהם האשים של השכינה, שבה כתוב (דברים ד) כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא, והם אש עליון כסא רחמים, אש תחתונה כסא דין, והם בינה ומלכות. מלכות אש עולה, בינה אש יורד, יהו"ה עמוד האמצעי אוחז בשניהם. בינה יהו"ה, ה' מלכות. כאשר התפארת אוחזת אותם, שורה עליו חכמה, שבה כ"ח מ"ה, מ"ה הוא יו"ד ה"א וא"ו ה"א.

²⁴¹ ע"י חגיגה (דף טו ע"ב): ואיכא דאמרי אמר אי הואי בידי סכינא הוה קרענא ליה כי נח נפשיה דאחר אמרי לא מידן לידייניה ולא לעלמא דאתי ליתי לא מידן לידייניה משום דעסק באורייתא ולא לעלמא דאתי ליתי משום דחטא אמר רבי מאיר מוטב דלידייניה וליתי לעלמא דאתי מתי אמות ואעלה עשן מקברו כי נח נפשיה דרבי מאיר סליק קוטרא מקבריה דאחר אמר רבי יוחנן גבורתא למיקלא רביה חד הוה בינא ולא מצינן לאצוליה אי נקטיה ביד מאן מרמי ליה מאן אמר מתי אמות ואכבה עשן מקברו כי נח נפשיה דרבי יוחנן פסק קוטרא מקבריה דאחר.

²⁴² ע"י לעיל הערה 208.

²⁴³ ע"י רמב"ן יא ב.

²⁴⁴ ע"י זהר (ח"ג דף קפ ע"ב): דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה האי פרה לדכיותא קא אתייתא לדכאה למסאבי פרה דקבילת מן שמאלא ומאן הוא לשמאלא שור כד"א (יחזקאל א י) ופני שור מהשמאל אדומה סומקא כוורדא דכתיב כשושנה בין החוחים אדומה גזרת דינא תמימה מאי תמימה כמה דתנינן שור תם ושור מועד שור תם דינא רפיא שור מועד דינא קשיא אוף הכא תמימה דינא

מקבלת מן השמאל ונהר מלשון תרגום אור נהורא והוא האור הבא מאין סוף²⁴⁵ זהו שפירש מעדן שפירושו מסרת "עד" שאין משם ואילך גבול והשגה שיאמר בו עד מקום פלוני ומצינו כיוצא בו (איוב כה ה) הן עד ירח ולא יאהיל כי ביד הש"י שיסיר אור הירח ולא יהל אורו והאור ההוא הבא מאין סוף אינו פוסק לא ביום ולא בלילה ומפני זה אמר יוצא ולא אמר יצא להשקות את הגן היא העמרת וכבר ידעת כי כל הספירות כלן עד העמרת, הכל מיוחד, אין שם קצוץ ולא פרוד כלל. אבל משם ואילך הוא נמשך עולם השכלים הנפרדים²⁴⁶ זהו אמרו ומשם יפרד כי משם יחל עולם השכלים הנפרדים והיה לד' ראשים ד' מחנות שכינה²⁴⁷ זהו הממשיכין כח לד' נהרות ג"ע וממשיכין כח לד' מלכויות שבארץ והמקום יאיר עינינו במאור תורתו.

(ב טו) וַיִּקַּח ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם וַיְנַחֵהוּ בְּגֵן עֵדֶן לְעִבְדָהּ וּלְשִׁמְרָהּ:

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה לעבדה ולשמרה יש להתבונן בשתי ההי"ן אלו כי היה ראוי לומר לעבדו ולשמרו שהרי הגן לשון זכר הוא כענין שכתוב (שיר השירים ד יב) גן נעול אבל ההי"ן אלו רמז לשתי ההי"ן שבשם לעבדה ה"א ראשונה שבשם ולשמרה ה"א אחרונה שבשם וע"ז נאמר (שמות כג כא) השמר מפניו²⁴⁸ והמשיכיל יבין²⁴⁹.

(ב יז): וּמַעַץ הַדְּעֵת טוֹב וְרַע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי בַיּוֹם אֲכַלְהָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת.

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה כפל הלשון²⁵⁰ כנכפל מיתת בני אהרן שכתוב בהם (ויקרא טז

רפייא גבורה תתאה דא היא תמימה גבורה עלאה דא היא דינא קשיא והיא יד החזקה תקיפא. תרגום: "דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה", פרה זו באה לטהר, לטהר לטמאים, פרה שמקבלת מהשמאל, ומיהו לשמאל, שור, כמו שנאמר "ופני שור מהשמאל". אדומה, אדומה כשושנה, שכתוב "כשושנה בין החוחים", אדומה גזרת הדין. "תמימה", מה זה "תמימה", כמו ששנינו שור תם ושור מועד, שור תם דין רפה, שור מועד דין קשה, גם כך תמימה דין רפה, גבורה תחתונה, זוהי תמימה. גבורה עליונה זהו דין קשה, והיא יד החזקה תקיפה. ועי' עוד קכא ע"ב.

²⁴⁵ עי' לעיל הערות 70 ו75.

²⁴⁶ עי' לעיל הערה 151.

²⁴⁷ עי' דברינו ברמב"ן ג כב.

²⁴⁸ עי' זהר (ח"א דף פו ע"א): לא יהיה לך אלהים אחרים על פני רבי יצחק אמר אלהים אחרים לאפקא שכינתא על פני לאפקא אפי מלכא דבהו אתחזי מלכא קדישא ואינון שמיה והוא אינון הוא שמיה דכתיב (ישעיה מב ח) אני יהוה הוא שמי הוא ושמיה חד הוא בריך שמיה לעלם ולעלמי עלמיה.

תרגום: לא יהיה לך אלהים אחרים על פני רבי יצחק אמר אלהים אחרים להוציא שכינה על פני להוציא פני המלך שבהם נראה המלך הקדוש והם שמו והוא הם הוא שמו שכתוב אני ה' הוא שמי הוא ושמו אחד הוא ברוך שמו לעולם ולעולמי עולמים.

²⁴⁹ עי' זהר (ח"א קצט ע"ב): תא חזי לעבדה דא מלכא עלאה ולשמרה דא מלכא תתאה עלמא עלאה וועלמא תתאה לעבדה (לדכורא) ברזא דזכור ולשמרה ברזא דשמור ובגין כך עובד אדמתו דא גן עדן דאצטריך למעבד ולמפלח ולאמשכא ליה ברכאן מלעילא וכד אתברכא ואתמשכא לה ברכאן מלעילא איהו נמי אתברך בהדה.

תרגום: בא וראה, "לעבדה", זה המלך העליון. "ולשמרה", זה המלך התחתון. העולם העליון והעולם התחתון. "לעבדה", (לזכר) בסוד של זכור. "ולשמרה", בסוד של שמור. ולכן "עובד אדמתו" זה גן עדן, שצריך לעשות ולעבוד ולמשוך לה ברכות מלמעלה, וכשמתברכת ונמשכות לה ברכות מלמעלה, גם הוא מתברך עמה.

עי' תיק"ז (סט ע"א): ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה לעבדה בפקודין דעשה ולשמרה בפקודין דלא תעשה.

תרגום: "ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה", "לעבדה" במצוות עשה, "ולשמרה" במצוות לא תעשה. ²⁵⁰ עי' זהר (ח"א דף כו ע"א): ועץ הדעת טוב ורע אדחיינ מנייהו ולא מתדבקין ולא מתערבין בהון דהא ואתמרו (איתא) בישראל ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו (בראשית ב יז) דאינון ערב רב וגלי לון קב"ה דביום אכלו ממנו גרמו דאבדו ב' אבדין דאינון בית ראשון ובית שני דא איהו כי ביום אכלך ממנו מות תמות ב' פעמים ואינון גרימו דצדיק יחרב ויבש בבית ראשון דאיהי שכינתא עלאה ובבית שני דאיהי שכינתא תתאה דא איהו (ישעיה יט ה) ונהר יחרב ויבש ונהר דא יחרב בה' תתאה בגין דאסתלק מניה נביעו ד' לאין סוף.

א) אחרי מות שני בני אהרן וימותו²⁵¹ או כתפלת משה (דברים לג ו) יחי ראובן ואל ימות כדעת התרגום²⁵² וזהו שתמצא באברהם שהיה אב לכל העולם וכתוב ביה (בראשית יז ה) כי אב המון גוים נתתיך וקראו הכתוב ג"כ האדם הגדול כי בראשונה קצין ולבסוף יחד²⁵³

תרגום: "ועץ הדעת טוב ורע" נדחים מהם, ולא מתדבקים ולא מתערבים בהם, שהרי נאמר בישראל "ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו", שהם ערב רב. וגילה להם הקדוש ברוך הוא, שביום אכלו ממנו גרמו שאבדו שתי אבדות, שהם בית ראשון ובית שני. זהו "כי ביום אכלך ממנו מות תמות", פעמיים. והם שגרמו שצדיק יחרב ויבש בבית ראשון, שהיא שכינה עליונה, ובבית שני, שהיא שכינה תחתונה. זהו "ונהר יחרב ויבש", ונהר זה (ו'), יחרב בה' תחתונה, בגלל שהסתלק ממנו שפע ה' לאין סוף.

²⁵¹ ע"י זהר (ח"ג דף נז ע"א): תנא כלהו דהוו חייכין ממלה דא אתוקדו בההוא נורא וקטל לון שביבא דנורא מאן שזיב לאלין על דהוו מצלן קמי קודשא בריך הוא ומיחדן שמייה כדקא יאות ועל דמיחדן שמייה כדקא יאות אשתזיבו מההוא נורא יקידתא תרי בני אהרן קריבו אשא נוכראה דלא אתיחדו שמייה כדקא יאות ואתוקדו בנורא רבי יצחק אמר כתיב אחרי מות וכתוב וימותו כיון דאמר אחרי מות שני בני אהרן לא ידענא דהא וימותו אלא הכי תנינן תרי מיתות הוה חד לפני יהו"ה וחד דלא הוה להו בנין דכל מאן דלא זכי לבנין מית הוא בגין כך אחרי מות וימותו.

תרגום: שנינו כל אותם שצחקו מהדיבור הזה נשרפו באותה אש, והרג אותם שביב של אש. מה הציל את אלה, על שהיו מתפללים לפני הקדוש ברוך הוא ומייחדים שמו כראוי, ועל שמייחדים שמו כראוי נצלו מאותה אש יוקדת. שני בני אהרן הקריבו אש זרה שלא יחדו את שמו כראוי ונשרפו באש. רבי יצחק אמר כתוב אחרי מות וכתוב וימותו, כיון שאמר אחרי מות שני בני אהרן, לא ידענו שהרי וימותו, אלא כך שנינו, שתי מיתות היו, אחת לפני ה', ואחת שלא היו להם בנים, שכל מי שלא זוכה לבנים הוא מת, לכן אחרי מות וימותו.

²⁵² ע"י תרגום יונתן (דברים פרק לג פסוק ו): ייחי ראובן בעלמא הדין ולא יימות במיתותא דמייתין בה רשיעיא לעלמא דאתי

וע"י זהר (ח"א דף קפה ע"ב): תא חזי כמה גרים ליה לראובן בגין דאיהו אשתדל לאחייא ליה ליוסף מה כתיב (דברים לג ו) יחי ראובן ואל ימות וגו' דהא בגין דא אף על גב דידע דאשתקיל בכירותיה מניה ואתיהיב ליוסף אשתדל לאחייא ליה וצלי משה ואמר יחי ראובן ואל ימות ואתקיים בעלמא דין ואתקיים בעלמא דאתי מאי טעמא בגין דא ובגין דעבד תשובה מההוא עובדא דכל מאן דעביד תשובה קב"ה קיים ליה בעלמא דין ובעלמא דאתי תא חזי מה כתיב (בראשית לז לא) ויקחו את כתנת יוסף וגו' הא אוקמוה דבגין דמא דשעיר דמיא לדמא דבר נש.

תרגום: בא וראה כמה גרם לראובן משום שהוא עסק להחיות את יוסף. מה כתוב, "יחי ראובן ואל ימות" וגו', שהרי משום זה, אף על גב שידע שנלקחה בכורתו ממנו ונתנה ליוסף, עסק להחיות אותו, והתפלל משה ואמר, "יחי ראובן ואל ימות", והתקיים בעולם הזה ובעולם הבא. למה, משום זה, ומשום שעשה תשובה מהמעשה ההוא. שכל מי שעושה תשובה, הקדוש ברוך הוא מקיים אותו בעולם הזה ובעולם הבא. בא וראה מה כתוב, "ויקחו את כתנת יוסף" וגו', הרי בארוהו, שמשום שדם השעיר דומה לדם של אדם.

²⁵³ ע"י ז"ח (עב ע"ב): כיון דכתיב ויוצא אותו החוצה אפיק ליה מההוא אורח וקריב ליה לגביה לפולחניה למנדע אורחין אחרנין דחכמתא ואפיק ליה מההוא טיורי דמזלי ואמר ליה אברם אינו מוליד אברהם מוליד ודא ולא יקרא עוד את שמך אברם והיה שמך אברהם כי אב המון גוים נתתיך. מאי טעמא בגין דלית בכל אתון את דמתקנא לאולדא בר את ה' האי את איהי מתקנא למעבד פירין ואיבין יתיר מכל שאר אתון ובגין כך איהי פתיחא מכל סטרין. ואי תימא את דא לא אצטריך ליה לאברהם לאתוספא ליה דהא לאו דיליה הוא ה' איהי נוקבא בכל אתר ותינח לשרה למהוי את דא רשימא בגווה.

אלא תרי הה"ן אינון חד עילאה וחד תתאה חד עלמא דדכורא וחד עלמא תתאה דאיהו עלמא דנוקבא כיון דאתוסף ה' באברהם אור קדמאה דהוה האי ה' מתעטף ביה נפיק ועבד איבין ואתרשים אברהם בההוא דרגא עילאה דיליה בחילא דהאי ה' עילאה דהא לית חילא ותוקפא לההוא אור קדמאה בר ה' ובגין כך נטיל ההוא אור קדמאה את ה' עמיה ואתישב בדרגיה דהא סליק למהוי עביד תולדין.

תרגום: כיון נאמר ויוצא אתו החוצה הוציא אותו מן אותה הדרך וקרבו אליו לעבודתו לדעת דרכים אחרות של חכמה והוציאו מאותם הנחושים של המזלות ואמר לו אברם אינו מוליד אברהם מוליד וזה ולא יקרא עוד את שמך אברם והיה שמך אברהם כי אב המון גוים נתתיך.

מה הטעם משום שאין בכל האותיות אות שמתקנת להוליד פרט לאות ה' האות הזו היא מתקנת לעשות פרות ותולדות יותר מכל שאר האותיות ומשום כך היא פתוחה מכל הצדדים. ואם תאמר האות הזו לא צריך לו לאברהם להתוסף לו שהרי אינה שלו היא ה' היא נקבה בכל מקום ותהיה נוחה לשרה להיות האות הזו רשומה בתוכה.

אלא שתי הה"ן הן אחת עליונה ואחת תחתונה האחת עולם הזכר והאחת עולם התחתון עולם של הנקבה כיון שנוספה ה' באברהם האור הראשון שהה' הזו מתעטפת בו יצא ועשה פרות ונרשם

ויש בזה דעת אחרת ממה שאמר במדרש (פדר"א יט) אני נותן לו משנותי שבעים שנה והמשכיל יבין.

(ב כג) וַיֹּאמֶר הָאֱלֹהִים זֶה הַפֶּעַם עָצָם מֵעַצְמֵי וּבָשָׂר מִבְּשָׂרִי לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לְקָחָהּ זֹאת:

ע"י רמב"ן: ובמלת זאת סוד יודע מדברינו בפרשת וזאת הברכה אם יברכני צורי להגיע שם ולכך החזיר כי מאיש לקחה זאת²⁵⁴ והבין.

אברהם באותה הדרגה העליונה שלו בכח של ה' העליונה הזו שהרי אין כח ותקף לאותו האור הראשון פרט לה' ומשום כך נוטל אותו האור הראשון האות ה' עמו ומתישב בדרגתו שהרי עולה להיות עושה תולדות.

²⁵⁴ ע"י זהר (ח"א כח ע"א): זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי דא שכינתא נערה המאורסה לגבי עמודא דאמצעיתא אתמר בה זאת הפעם וגו' אנא ידענא דאיהי עצם מעצמי ובשר מבשרי לזאת ודאי יקרא אשה מסטרא עלאה דאיהי אמ"א כי מאיש לקחה זאת מסטרא דאב"א דאיהו י'. תרגום: "זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי", זו שכינה, נערה המאורסה לעמוד האמצעי, נאמר בה "זאת הפעם וגו'", אני ידעתי שהיא עצם מעצמי ובשר מבשרי, "לזאת" ודאי "יקרא אשה" מצד עליון שהיא אמא, "כי מאיש לוקחה זאת", מצד של אבא שהוא י'. וע"י הערה הבאה בשם התיקור"ז קיא ע"ב.

מאחר וזה ענין כללי, הארכנו.

ע"י תיקור"ז (כג ע"א): ובגין דא מאן דבעי לאשגא למלכא לית ליה רשו לאשגא ליה אלא בשכינתא הה"ד אל יתהלל וכו' כי אם בזאת וגו' ואהרן כד עאל לקדש קודשין ביומא דכפורי בה הוה עאל דכתיב בזאת יבא אהרן אל הקדש דאיהי עת לעשות לה' ומשה בגינה אתקיים בעלמא (נ"א עלמא דא בתר דמית) הה"ד וזאת הברכה אשר וגו' ובה עביד עשר מכתשין לפרעה הה"ד ואולם בעבור זאת העמדתין ויעקב בגין דהוה ידע דכל רעותא דמלכא בה מני לבנוי עלה דלא יעלון קדם מלכא אלא בה וכל שאלתין דילהון בצלותין ובעותין למלכא דיהון בה הה"ד וזאת אשר דבר להם אביהם וגו' ודוד בגין דהוה ידע דכל רעותא וחילא ותוקפא דמלכא בה אמר (תהלים כ"ז) אם תחנה וגו' בזאת אני בוטח דאתמר עלה ומלכותו בכל משלה ומאן דלא שת לבו גם לזאת עליה אתמר וכסיל לא יבין את זאת.

תרגום: ולכן, מי שרוצה להשיג את המלך, אין לו רשות להשיג אותו אלא עם השכינה, זהו שכתוב "אל יתהלל וכו' כי אם בזאת יתהלל וגו'" (ירמיה ט כב). ואהרן כשנכנס לקדש הקדשים ביום הכפורים, בה היה נכנס, שכתוב "בזאת יבא אהרן אל הקדש" (ויקרא טז ג), שהיא "עת לעשות ליהו"ה". ומשה בשבילה התקים בעולם (עולם זה אחר שמת) זהו שכתוב "וזאת הברכה אשר ברח וגו'", ובה עשה עשר מכות לפרעה, זהו שכתוב "ואולם בעבור זאת העמדתין". ויעקב משום שהיה יודע שכל רצונו של המלך בה, צוה את בניו עליה שלא יכנסו לפני המלך אלא בה, וכל משאלותיהם בתפילות ובקשות למלך שיהיו בה, זהו שכתוב "וזאת אשר דבר להם אביהם וגו'" (בראשית מט כח). ודוד משום שהיה יודע שכל הרצון והכח והתוקף של המלך הוא בה, אמר "אם תחנה וגו' בזאת אני בוטח". שנאמר עליה "ומלכותו בכל משלה", ומי שלא שת לבו גם לזאת, עליו נאמר "וכסיל לא יבין את זאת".

ע"י זהר (ח"ג דף רנו ע"ב): כל קרבנין ועלוון אינון ליהו"ה ואתקריאת קרבן על שם דאתקריבו בה כל כנויין ליהו"ה ובגין דא אתמר עלה קרבנו קערת כסף אחת לית דרגא דאתקריב לגבי יהו"ה פחות מנה ולית צלותא ופקודא מכל פקודין דאורייתא וכל קרבנין ועלוון דאינון לבר מנה בכל דרגין דספיראן לא מתקבלן קדם יהו"ה לבר מנה ובגין דא אתמר עלה בזאת יבא אהרן אל הקדש ובג"ד אמר נביא כי אם בזאת יתהלל המתהלל:

תרגום: כל הקרבנות והעולות הם ליהו"ה, ונקראת קרבן על שם שמתקריבים בה כל הכנויים ליהו"ה. ומפני זה נאמר עליה "קרבנו קערת כסף אחת", אין דרגה שנקרבת לגבי יהו"ה פחותה ממנה, ואין תפלה ומצוה מכל מצוות התורה וכל קרבנות ועולות שהם לחוץ ממנה בכל דרגות הספירות, לא מתקבלות לפני יהו"ה חוץ ממנה. ומפני זה נאמר עליה "בזאת יבא אהרן אל הקדש", ומפני זה אמר הנביא "כי אם בזאת יתהלל המתהלל".

וע"י תיקור"ז (יב ע"ב): ובגין דאורייתא מינה אתיהיבת אמר למשה וראית את אחורי וכו' דלית נביא וחכם יכיל לעאלא לעילא פחות מן דא ובגין דא אתקריאת מפתחות החיצוניים אנפין דילה ואנפין דלאגאו מפתחות הפנימיים והא אתמר לעיל דאם בר נש לית בידוי מפתחות החיצוניים במאי ייעול ובגין דא אתמר בה זה השער לה'.

ובגין דלית השגה לנביא וחזוה וחכם פחות מינה אמר הנביא כה אמר ה' אל יתהלל חכם בחכמתו וכו' כי אם בזאת יתהלל וכו' וידוע אותי ובגין דא יעקב אוליף לה לבנוי ויהיב לון קבלה מינה הדא הוא דכתיב וזאת אשר דבר להם אביהם ודוד דהוה ליה קבלה מינה אמר לגבה אם תחנה עלי מחנה

(ג ו) וַתֵּרָא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָל וְכִי תֹאֲוָה הוּא לְעֵינַיִם וְנִחְמַד הָעֵץ לְהִשְׁכִּיל וַתִּקַּח מִפְּרִיָו וַתֹּאכַל וַתִּתֵּן גַּם לְאִישָׁהּ עִמָּהּ וַיֹּאכַל:

עי' ר' בחיי: ועי' הקבלה אתרוג היה והוא נרמז בכתוב שנאמר ונחמד העץ להשכיל ותרנום אונקלוס ומרגג כי הוא פרי נחמד ומהודר וטבעו חם ומושל על השכל²⁵⁵ וכן תרגום הדר²⁵⁶ אתרוגין ומוזה הזכיר בקללתו וקוץ ודרדר תצמיח לך.

וכי תאוה הוא לעינים יתכן לפרש כי הטובה והתאוה והחמדה הנזכרים בפסוק שהם ממדות החושים הכל נמשך למלת להשכיל ובעבור שהאדם היה מתחלה כלו שכלי בא לבאר הכתוב כי כל כונתם וכל פעולותיהם ותאוותיהם בחושיהם אינה אלא להשכיל כענין שכתוב (תהלים לח י) ה' נגדך כל תאוותי²⁵⁷ והשכל הכריחו לבא לאכול מה שהקב"ה מנע ממנו וכונתו היתה כדי להשכיל. מ"מ עבר על רצון בוראו ומצותו כי כשם שהשכל היה נותן לו שהעץ נחמד להשכיל היה לו להשכיל שאין ראוי לעבור על מצות אדון הכל והכונה שעדיין לא נוצר יצה"ר שהיה בו שהרי כלו שכלי בלא יצה"ר²⁵⁸ אלא שיצה"ר פתחו והטעמו

וכו' רמז לה בהאי תגא וסליק מחשבתיה לגבה ואמר לא יירא לבי וכו' תרגום: ומשום שהתורה נתנה ממנה, אמר למשה (שמות לג כג) "וראית את אחרי וכו'", שאין נביא וחכם יכול להכנס למעלה פחות מזה, ולכן נקראים מפתחות החיצוניים הפנים שלה, ופנים שבפנים מפתחות הפנימיים, והרי נתבאר למעלה שאם אין לאיש בידיו מפתחות החיצוניים במה יכנס, ומשום זה נאמר בה (תהלים קיח כ) "זה השער ליהו"ה".

ומשום שאין השגה לנביא וחזוה וחכם פחות ממנה, אמר הנביא "כה אמר יהו"ה אל יתהלל חכם בחכמתו וכו' כי אם בזאת יתהלל וכו' וידוע אותי" (ירמיה ט כב), ולכן יעקב למד אותה לבניו, ונתן להם קבלה ממנה. זהו שכתוב (בראשית מט כח) "וזאת אשר דבר להם אביהם", ודוד שהיה לו קבלה ממנה, אמר לה (תהלים כז ג) "אם תחנה עלי מחנה וכו'", רמז אותה בכתר הזה, והעלה מחשבתו אליה, ואמר (שם) "לא יירא לבי וכו'".

ועי"ש (כ ע"א): ואינון שבע ספירן כלילן בשבע שמהן וכלהו כלילת לון בת שבע ולית ספירה מכלהו ספירן דיהא לה רשו לארקא ברכאן ולאשפעא לתתאין אלא בבת שבע בגין דאיה קשורא דכלהו ספירן דאי ספירן הוו מריקין לבר מינה הוה פרודא ובגין דא לית רשו לארקא ספירא לשום אתר בר מינה לגבי תתאין ובגין דא אתמר בה אל יתהלל חכם בחכמתו וגו' כי אם בזאת בזאת יבא אהרן אל הקדש דלית רשו לנביא וחכימא למנדע לעילא שום מדע אלא בה ובגינה אתמר ומשה עלה אל האלה"ם ודוד בגינה אמר אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה עד אמצא מקום לה' איהו שלימו דאדם שלימו דיחודא שלימו דשמא קדישא שלימו דכל ספירה וספירה.

תרגום: ואותן שבע ספירות כלולות בשבעה שמות. ואת כולם כוללת בת שבע, ואין ספירה מכל הספירות שיהיה לה רשות להוריק ברכות ולהשפיע לתחתונים אלא בבת שבע, משום שהיא הקשר של כל הספירות, שאם הספירות היו מריקות מחוץ לה היה פרוד. ומשום זה, אין רשות לספירה להריק לשום מקום פרט לה אל התחתונים, ומשום כך נאמר בה "אל יתהלל חכם בחכמתו וגו' כי אם בזאת" (ירמיה ט כב), "בזאת יבא אהרן אל הקדש" (ויקרא טז ג), שאין רשות לנביא וחכם לדעת למעלה שום מדע אלא בה, ובשבילה נאמר "ומשה עלה אל האלה"ם" (שמות יט ג), ודוד אמר בגללה "אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה עד אמצא מקום ליהו"ה" (תהלים קלב ד - ה), הוא שלמות האדם, שלמות היחוד, שלמות השם הקדוש, שלמותה של כל ספירה וספירה.

²⁵⁵ עי' לעיל ב ט, ולקמן ד ז, ששכל היא בחי' יצר הטוב. ועי' לקמן הערה 269.

²⁵⁶ עי' בהיר אות קעג: מאי פרי עץ הדר כדמתרגמינן פרי אילנא אתרוגין ולולבין ומאי הדר היינו הדר הכל והיינו הדר דשיר השירים דכתיב ביה (שיר ו י) מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה איומה כנדגלות והיינו על שם נקבה ועל שמא נלקחה נקבה מאדם שאי אפשר להתקיים עולם התחתון בלא נקבה ומאי טעמא אקרי נקבה על שם שנקביה רחבים ויש לה נקבים יתרים על האיש ומאי ניהו נקבי שדים ורחם ובית קיבול. (אות קעד): ומאי ניהו שאמרה שיר השירים שהוא הדר אין הדר הוא לכל ספרי הקדש דא"ר יוחנן כל הספרים קדושים וכל התורה קודש ושיר השירים קדש קדשים ומאי ניהו קדש קדשים אלא קדש שהוא לקדשים ומאי הם קדשים אלו שכנגד ו' קצוות שבאדם וקדש הוי להו קדש לכלהו.

²⁵⁷ עי' שערי אורה (יא ע"א): ובמידה הזאת היה דיבוקו של דוד, וממנה ירש המלכות, ובה היה מתחנן ומשתטח באומרו, אליך י"י אקרא ואל אדנ"י אתחנן (שם ל ט), ובה היה לוחם עם אויביו, באמרו העירה והקיצה למשפטי אלהי ואדנ"י לריבי (שם לה כג), ראיתה י"י אל תחרש אדני אל תרחק ממני (שם כב). ואליה היתה תשוקתו באמרו, אדנ"י נגדך כל תאוותי (תהלים לח יא).

²⁵⁸ עי' זהר (ח"א דף נב ע"א): תא חזי עד לא חטא אדם הוה סליק וקאים בחכמה דנהירו עלאה ולא הוה מתפרש מאילנא דחיי כיון דאסגי תיאובתא למנדע ולנחתא לתתא אתמשך אבתריהו עד

באמצעות חוה אבל אחרי אכלו מן הפרי נתחדש בתאוה אחרת ונתלבש בה והוא תאוה המשגל שגרמה לו אכילתו והוא יצרא דעבירה שנכנס בו שלא היה לו מתחלה ואל יקשה עליך לומר והלא הנכשלים בחטאים והעוברים על ברית מצד יצה"ר הוא וא"כ מי הביאו לעבור והוא כלו שכלי בלא יצה"ר שהרי מדה זו גם בשכלים תמצאנה שאע"פ שאין בהם יצה"ר הרי הם נוטים לפעמים מן הדרך הראוי וכידוע במלאכי סדום.

עיי"ש: ויאכל בכאן הטא אדם שכבר הזהירו ומעץ הדעת טוב ורע וגו' וכלל בו שתי אוהרות אחת למטה ואחת למעלה שלא יאכל מפרי עץ הדעת שלא יתלבש בתאוות ולמעלה שלא יהרהר אחר דוגמתו ולא יתפתה לומר שהוא העיקר ושאיין למעלה ממנו סבה עליונה כדעת דור הפלגה²⁵⁹ זהו לשון ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו לכך הוסיף לומר ממנו כלומר לא תפרידנו ולא תעשה מן הפרי אילן בפני עצמו ולא מן הענף שרש בפני

דאתפרש מאילנא דחיי וידע רע ושבק טוב.

תרגום: בא וראה, טרם שאדם חטא היה עולה ועומד בחכמת האור העליון, ולא היה נפרד מעץ החיים. כיון שהגדיל תאותו לדעת ולרדת למטה, נמשך אחריהם עד שנפרד מעץ החיים, וידע רע ועזב הטוב.

ועיי"ש (לו ע"ב): ותפקחנה עיני שניהם (בראשית ג ז) רבי חייא אמר דהא אתפקחו למנדע בישין דעלמא מה דלא ידעו עד השתא כיון דידעו ואתפקחו למנדע ביש כדן ידעו כי ערומים הם דאבדו זהרא עלאה דהוה חפי עלייהו ואסתלק מנייהו ואשתארו ערומים מניה ויתפרו עלה תאנה אתדבקו לאתחפאה באינון צולמין דהווא אילנא דאכלו מניה דאקרון טרפי דאילנא.

תרגום: "ותפקחנה עיני שניהם", רבי חייא אמר, שהרי נפקחו לדעת רעות העולם מה שלא ידעו עד עכשיו. כיון שידעו ונפקחו לדעת רע, אז ידעו כי ערומים הם, שאבדו זוהר עליון שהיה מכסה עליהם והסתלק מהם, ונשארו ערומים ממנו. "ויתפרו עלה תאנה", נדבקו להתכסות באותם צלמים של אותו אילן שאכלו ממנו שנקראים עלים של האילן.

עיי' תיק"ז (יב ע"א): תקינו לאחזאה צפרנים בהבדלה דהוה אדם מלובש בכתנות צפרנים דהו נהרין כענני כבוד ואיהו בהבדלה מינייהו וידעו כי ערומים הם (בראשית ג ז) מנייהו בגופא ונשמטא ורוחא ונפשא ערומים מכתנות אור דאינון מאורי האש.

תרגום: תקנו להראות הצפרנים בהבדלה, שהיה אדם מלובש בכתנות צפרנים, שהיו מאירים כמו ענני כבוד, והוא בהבדלה, מהם "וידעו כי ערומים הם", מהם בגוף ונשמה ורוח ונפש, ערומים מכתנות אור, שהם מאורי האש.

עיי' תיק"ז (קיא ע"ב): ויקרא האדם שם אשתו חוה כי היא היתה אם כל חי כגוונא דהווא דאתמר בה (משלי ב ג) כי אם לבינה תקרא האי אם כל חי לאו איהי כאתתא קדמאה דאתמר בה (בראשית ג יב) האשה אשר נתת עמדי דגרמת מיתה לכל עלמא דהא אם כל חי כתיב בה דאתמר בה (משלי ג יח) ראה חיים עם אשה אשר אהבת

אמר ליה רבי אלעזר וכי תרין נשין הוו ליה אמר ליה אין חד יצר הטוב וחד יצר הרע חדא מסטרא דעצם תקיפא דינא קשיא וחדא מסטרא דבשרא מתמן אינון רכיכי לבא ואינון דגרמא אינון קשי קדל ועל אתתא דאתנטילת מגרמא אמר בן סירא גרמא דנפיל בחולקך טב או ביש גרריה ועל אתתא דגרמא אמר אדם (בראשית ג יב) האשה אשר נתת עמדי לא קרא לה אתתיה כגוונא דחוה דאתמר בה ויקרא האדם שם אשתו חוה דאחרא שפחה הות דמסטרא דעץ הדעת טוב ורע חדא רע וחדא טוב ומסטרא דעץ החיים תרוייהו חיים וכו' ועלה אתמר לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת ולא אחרא דאתנטילת מגרמא דגרימת ליה מיתה דהא שפחה גרמת וידעו כי עירומים הם ובגין דא ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם (בראשית ג כא) [צו ע"ב].

תרגום: ויקרא האדם שם אשתו חוה כי היא היתה אם כל חי כמו שאותה שנאמר בה כי אם לבינה תקרא האם כל חי הזו אינה כאשה הראשונה שנאמר בה האשה אשר נתת עמדי שגרמה מיתה לכל העולם שהרי כתוב בה אם כל חי שנאמר בה ראה חיים עם אשה אשר אהבת

אמר לו רבי אלעזר וכי שתי נשים היו לו אמר לו כן אחד יצר הטוב ואחד יצר הרע אחד מצד העצם הקשה הדין הקשה ואחד מצד הבשר משם הם רכי הלב ואלו שמצד העצם הם קשי ערף ועל האשה שנטלה מהעצם אמר בן סירא עצם שנפל בחלקך טוב או רע גרר אותו ועל האשה שמצד העצם אמר אדם האשה אשר נתת עמדי לא קרא לה אשתו כמו שחווה שנאמר בה ויקרא האדם שם אשתו חוה שהאחרת היתה שפחה שמצד עץ הדעת טוב ורע אחד רע ואחד טוב ומצד של עץ החיים שניהם חיים וכו' ועליה נאמר לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת ולא האחרת שנטלה מן העצם שגרמה לו מות שהרי השפחה גרמה וידעו כי עירומים הם ומשום זה ויעש יהוה אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם.

עיי' זהר ח"א כח ע"ב, ח"ג כח ע"א ותיק"ז פו ע"א.

²⁵⁹ עיי' רמב"ן יא ב, ופרשת נח הערה 225.

עצמו וכן לשון ויאכל כלומר שעבר על שתיהם וזהו לשון אכילה שהוא כליון הדבר והשחתתו ולמדך הכתוב שהשחית משני צדדין שאכל מן הפרי למטה וקצץ בדוגמתו למעלה ומפני שדוגמתו מקבלת ממדת הדין של מעלה שהוא השמאל²⁶⁰ ע"כ כששב אדם מחטאו הוצרך להקריב שור שישוּב אל לבו כי הכל מיוחד ודבק למעלה ולכך זימן לו הקדוש ברוך הוא שור בקרן אחת במצחו²⁶¹ להורות לו על האחדות כדי לבאר מעילתו שחטא בקצוץ ופרוד המיוחד ואמר במצחו כי הוא אמצעות הגוף וירמוז הקו האמצעי שמתיהד מעלה ומטה וקרן לשון כח כי כח השור בקרניו וע"ז אמר (חולין ס ע"א) שור שהקריב אדם הראשון קרן אחת היתה לו במצחו שנאמר (תהלים סט לב) ותיטב לה' משור פר מקרין מפריס מקרין תרתי משמע מקרן כתיב וזה היה חטא הבנים במדבר שעשו את העגל והוצרכו להביא לכפרה שור הוא שכתוב (ויקרא ט ג) קחו שעיר עזים לחטאת ועגל וכבש וגו' וכתוב (שם ד) ושור ואיל לשלמים ומשם ואילך נצטוינו בתורה להביא בתשרי שנברא בו אדם אתרוג עם לולב²⁶² ומיניו כדי לחבר וליחד את הכל וכן צותה תורה ברוב החוטאים להביא קרבנם פר ובכל המועדים תמצא שהיו מקריבין פרים וכן בראשי חדישים וקרוב צבור ג"כ פר היה וכל זה להורות שראוי לנו לשוב עם הדבר שחטא בו אדם וע"כ יתמידו הכתובים בקרבן הפר (שם ד ד) והביא את הפר אל פתח אהל מועד ושחט את הפר לפני ה' ודרשו ז"ל (ויקרא פ"ה ס"ו) למה נאמר אהל מועד בפר יותר מכל הקרבנות כלן משל למה הדבר דומה לאוהבו של מלך שהביא דורון נאה למלך אמר המלך תלו אותו בפתח פלטרין שלי כדי שידעו הכל מה דורון נאה הביא לי אהובי והדורון הוא התשובה עם אהבת הדבר שחטא בו.

(ג טו) וְאִיכָה אֲשִׁית בֵּינֶךָ וּבֵין הָאֲשֵׁה וּבֵין זֶרְעֶךָ וּבֵין זֶרְעָהּ הוּא יְשׁוּפֶךָ רֹאשׁ וְאַתָּה תִּשְׁוֹפֶנּוּ עֶקֶב.

ע"ר' בחיי: אין לנו איבה עם הנחש יותר מבשאר שרצים אבל הכתוב ירמוז בנסתר כי גוף הנחש הערום היה כלי מוכן לפורענות לקבל כח הנקשר בו²⁶³ והוא שהחטיא את חוה

²⁶⁰ ע"י לעיל הערה 203.

²⁶¹ ע"י תיקוני זהר (ט ע"ב): באת ה' תתאה קרן אחת ורזא דמלה אוקמוהו רבנן שור שהקריב אדם הראשון קרן אחת היתה לו במצחו שנאמר משור פר מקרן מפריס (תהלים סט לב) מקרן חסר יו"ד. תרגום: באות ה' תחתונה קרן אחת, וסוד הדבר פרשוהו רבותינו (שבת כח ע"ב) שור שהקריב אדם הראשון קרן אחת היתה לו במצחו, שנאמר "משור פר מקרן מפריס", מקרן חסר יו"ד כתוב. ע"י ספר הפליאה (עמוד תקצג): ארז"ל שור שהקריב אדם הראשון קרן אחת היה לו במצחו הוא שנאמר ותיטב לה' משור פר מקרן מפריס, חסר יו"ד מקרן שהקריב רומז למלכות הוא שנאמר אצמיח קרן לדוד ולא ארז"ל קרן אחד אלא קרן אחת לומר לך כי העטרה שריחקה מקו האמצעי עתה שב ונכללה באמצעותו בלא שום הטייה וזהו שהרמזו במלת במצחו שהמצח הוא באמצע הראש ושם הקרן שהוא הפרי במקום שהפרידו משם, ומזה יש ללמוד שחטא בפרי.

²⁶² ע"י תיקו"ז (ג ע"ב): תלת הדסים רמיזין לתלת אבהן תרי בדי ערבות לתרי נביאי קשוט לולב צדיק כתמר יפרח (תהלים צב יג) אתרוג רמיז לשכינתא. תרגום: שלשה הדסים רומזים לשלשה האבות. שני בדי ערבות, לשני נביאי אמת. לולב, "צדיק כתמר יפרח". אתרוג רומז לשכינה.

²⁶³ ע"י זהר (ח"א לה ע"ב): והנחש רבי יצחק אמר דא יצר הרע רבי יהודה אמר נחש ממש אתו לקמיה דרבי שמעון אמר לון ודאי כלא חד וסמא"ל הוה ואתחזי על נחש וצולמיה דנחש דא איהו שטן וכלא חד תנינא בההיא שעתא נחת סמא"ל מן שמיא רכיב על נחש דא וצולמיה הוה חמאן כל בריין וערקן מניה ומטו לגבי אתתא במלין וגרימו מותא לעלמא ודאי בחכמה אייתי סמאל לווטין על עלמא וחבל אילנא קדמאה דברא קב"ה בעלמא ומלה דא הוי תלי על סמאל עד דאתא אילנא אחרא קדישא דאיהו יעקב ונטל מניה ברכאן דלא יתברך סמא"ל לעילא ועשו לתתא דהא יעקב דוגמא דאדם הראשון הוה (ושופריה) דיעקב שופריה דאדם הראשון הוה ועל דא כמה דמנע סמאל ברכאן מאילנא קדמאה הכי נמי מנע יעקב דאיהו אילנא דוגמא דאדם מסמאל ברכאן מלעילא ומתתא ויעקב דידיה נטיל בכלא ועל דא (בראשית לב כד) ויאבק איש עמו כתיב (שם ג א) והנחש היה ערום דא יצר הרע דא מלאך המות ובגין דנחש איהו מלאך המות גרם מותא לכל עלמא ודא הוה רזא דכתיב (שם ו ג) קץ כל בשר בא לפני דא הוה קצא דכל בשרא דנטיל נשמתא לכל בשרא

וע"י כן נקנסה מיתה על כל זרעה והוא האיבה בין הנחש ובין זרעה של הוה וזהו סוד הלשון שנקרא הנחש שרף כשם שנקרא המלאך שרף ואמר הכתוב (במדבר כא ו) את הנחשים השרפים²⁶⁴ כי היו תולדות הנחש הקדמוני והבן זה ומוזה אמר הוא ישופך ראש וגו' כי האדם רשאי שיתגבר על יצרו ויכתת אותו בתחלה ואם לא ואתה תשופנו עקב רמז לך שאם לא ישוף האדם את היצר הזה הוא ישופנו בסוף וימיתנו ומלת עקב רמז ליום המיתה וכבר ידעת מאמר ז"ל (ב"ב טז ע"א) הוא שטן הוא יצה"ר הוא מלאך המות.

(ג יט) פְּנֵעַת אֶפְיֵךְ תֹּאכַל לֶחֶם עַד שׁוֹבֵךְ אֶל הָאֲדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לִקְחֹתָ כִּי עֶפְרָא אֶתָּה וְאֶל עֶפְרָא תָשׁוּב:

ע"ר' בחיי: הכונה הוא בסוד הכתוב שהזכיר אליהוא על תשובות באנשי און והמשכיל יבין וזהו שאמר במדרש (ב"ר פ"כ ס"ו כו) ואל עפר תשוב תבא אין כתיב כאן אלא תשוב מכאן רמז לתחיית המתים שכבר הזכיר עד שובך ואפשר לומר ואל עפר תשוב שירמוז לאותו שעתיד לומר ואנכי עפר ואפר²⁶⁵.

(ג כא) וַיַּעַשׂ ה' אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כְּתַנּוֹת עוֹר וַיְלַבְּשֵׁם:

ע"ר' בחיי: וילבישם ראוי היה שיאמר כתנות עור ללבוש כענין שכתוב (בראשית כח כ) ובגד ללבוש אבל ע"ד הפשט רצה ליחס פעולת ההלבשה אליו יתברך להורות על אהבתו וחמלתו על יצוריו שאע"פ שחטאו לא זו מחבבן והוא בעצמו השתדל בתקונם ובגמילות חסדים וכן מצינו שהתנהג כן עם הבנים במדבר יחס פעולת הורדת המן אליו יתברך כענין שכתוב (שמות מז ד) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ואף על פי שחטאו מעיין²⁶⁶ חטאו של

ואקרי הכי.

תרגום: "והנחש", רבי יצחק אמר, זה יצר הרע, רבי יהודה אמר, נחש ממש. באו לפני רבי שמעון, אמר להם, ודאי הכל אחד, וסמא"ל היה, ונראה על נחש, וצלמו של הנחש הזה הוא שטן, והכל אחד. שנינו, באותה שעה ירד סמא"ל מהשמים רכוב על נחש זה, וכל הבריות היו רואים צלמו ובורחים ממנו, והגיעו לאשה בדברים וגרמו מות לעולם. ודאי בחכמה הביא סמא"ל קללות על העולם וחיל את האילן הקדמון שברא הקדוש ברוך הוא בעולם, ודבר זה היה תלוי על סמא"ל, עד שבא אילן אחר קדוש שהוא יעקב, ונטל ממנו ברכות שלא יתברך סמא"ל למעלה ועשו למטה. שהרי יעקב דוגמת אדם הראשון היה (ויפיו), שיעקב יפיו של אדם הראשון היה. ועל כן, כמו שמנע סמא"ל ברכות מהאילן הראשון, כך גם מנע יעקב שהוא אילן, דוגמת אדם מסמא"ל, ברכות מלמעלה ומלמטה. ויעקב לקח את שלו בכל, ועל זה "ויאבק איש עמו". כתוב "והנחש היה ערום" זה יצר הרע, זה מלאך המות. ומשום שהנחש הוא מלאך המות, גרם מות לכל העולם, וזהו סוד שכתוב "קץ כל בשר בא לפני", זהו קץ של כל בשר שנוטל הנשמה לכל בשר, ונקרא כך.

²⁶⁴ ע"י זהר (ח"א דף מב ע"א): ובאלין כד נטלין אתכפיין שרפים תתאי נחשים דנפקי מגו ההוא נחש שרף דגרים מותא לכל עלמא אלין חיוון אנפי נשר מסתכלן לגבי ההוא חיותא נשרא עלאה דעלייהו כמה דאת אמר (משלי ל יט) דרך הנשר בשמים.

תרגום: ובאלה כשנוסעים, נכפים השרפים תחתונים נחשים שיוצאים מתוך אותו נחש שרף שגורם מות לכל העולם. אלה החיות פני נשר מסתכלות אל אותה חיה הנשר עליון שעליהם, כמו שנאמר "דרך הנשר בשמים".

²⁶⁵ ע"י ז"ח (סו ע"ב): אילין מישרים אינון אתוון כלילן ב"ך אינון דאשתארו דאינון מישרים אהבוק לאתכללא עמך באינון עשרין ותרין אתוון אילין מישרים אינון אתוון טמירין גניזין גו עלמא עילאה וכד אתגניז אור קדמאה אתגניזו אתוון אלין והוה ידע לון אדם בתר דחטא אדם אתגניזו כמלקדמין עד דאתא אברהם וידע לון ברוח קודשא דשראת עליה.

תרגום: המישרים הללו הם אותיות טמירות גנוזות בתוך העולם העליון וכשנגזו האור הראשון נגנזו האותיות הללו והיה מכיר אותן אדם אחר שאדם חטא נגנזו כמו מקדם עד שבא אברהם והכירן ברוח הקדש ששרתה עליו

ע"י ז"ח (ס ע"א): ויטע אשל בבאר שבע, הקיצוץ שקצץ אדם הראשון, תקנו אברהם, והוא בבאר שבע, שהיא המלכות.

²⁶⁶ ע"י זהר (ח"א דף קלא ע"ב): ואי תימא אינון בני שמד גזרה היא מלעילא כגון רבי עקיבא וחברוי וכך סליק במחשבה

חירו דמלאך המות דלא יכיל לשלטאה עלוי והכי הוא ודאי דאי אדם הוה אתדבק באילנא דחיי

אדם לא זו מחבבן ולא ימיש חסדו מהם ולא פסק הזמן מלירד כבתחלה וזהו שאמר עזרא (נחמיה ט כ) ומנך לא מנעת מפיהם מכאן שהיו ראויים למנוע מהם וכן מצינו בקריעת ים סוף אף על פי שהיה עמהם ע"ז לא נמנע מלקרוע הים שנאמר (זכריה י יא) ועבר בים צרה זה פסל מיכה צרה זו ע"ז שנאמר (ישעיה כח כ) והמסכה צרה כהתכנס והנה כל זה חסדי השי"י ועל זה אמר הכתוב (דניאל ט ז) לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים.

עיי"ש: ותפקחנה עיני שניהם מנהג החומר והכח המשכיל כלומר הגוף והנפש שאחר שחטאו ירגישו חטאם ויכירו חסרונם איך חטאו ואיך נתלבשו בתאוות והוא שאמר ותפקחנה עיני שניהם וידעו ואין ענין התפקחות זה בחכמה ולא בראיית העין ולא בהשגת שום קנין רק בהעדר קנין כי נפקחו עיניהם והכירו העדר השגתם כי תחלה היו שכליים לא ידעו בתאוות כלל ועתה התלבשו בהם וזהו שאמר וידעו ופי" המלה הזאת המשיכו כח התאוות מע"ן הדעת²⁶⁷ וזהו ותפקחנה עיני שניהם שהשיגו עתה העדר קנינים המעולה שקנו תחלה והוא השכל ועתה חלץ מהם כעשיר זה שאבד ממנו עשרו ועתה נפקחו עיניו בהעדר עשרו והכיר עתה גודל מעלתו שהיה לו בתחלה כי אין האדם מכיר ערך הדבר והוא בידו עד שנאבד ממנו כי ערומים הם ובכח התאוות שהתלבשו בהם גנו הענין מה שלא היו מגנים אותו מתחלה כן הגוף והנפש ימצאו עצמם ערומים מן השכל ומן הזכות אחרי חטאם ואז ישיבו אל לבם ויתבוננו באזהרות הכתובות בתורה מפי הגבורה והם מתבוששים ונכלמים (ירמיה ב כו) כבושת גנב כי ימצא על שלא קיימו אותן כמו שנצטוו בתורה הנמשלת לגן זהו שאמר וישמעו את קול ה' מתהלך בנג לרוח היום ויתחבא האדם ואשתו מפני ה' אלהים והנה האדם כלומר הכח המשכיל הוא נשאל בזה ליום הדין שכל בריות העולם יהיו נקראים לפני המלך זהו שאמר ויקרא ה' אלהים אל האדם ויאמר לו איכה²⁶⁸ באיזה מקום אתה

דאיהו אורייתא לא גרים מותא ליה ולכל עלמא ובגין כך כד יהב קב"ה אורייתא לישראל מה כתיב בה (שמות לב טז) חרות על הלוחות והא אוקמוה ואלמלא אינון לא חטו ושבו אילנא דחיי לא גרמו מותא לעלמא כמלקדמין וקב"ה אמר (תהלים פב ו) אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם חבלתון גרמיכון אכן כאדם תמותון וגו' ועל דא כל מאן דאשתדל באורייתא לא יכיל לשלטא עלוי ההוא חויא בישא דאחשיך עלמא.

תרגום: ואם תאמר, אותם בני השמד. גזרה היא מלמעלה, כמו רבי עקיבא וחבריו, וכך עלתה במחשבה.

חירות של מלאך המות שלא יכול לשלוט עליו, וכך זה ודאי. שאם אדם היה נדבק בעץ החיים שהיא התורה, לא היה גורם מות לו ולכל העולם. ולכן כשנתן הקדוש ברוך הוא תורה לישראל, מה כתוב בה, "חרות על הלחת", והרי פרשוה. ואלמלא הם לא חטאו ועזבו את עץ החיים, לא היו גורמים מות לעולם כבתחלה. והקדוש ברוך הוא אמר, "אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם". חבלתם את עצמכם, "אכן כאדם תמותון" וגו'. ועל כן, כל מי שעוסק בתורה, אין יכול לשלוט עליו הנחש הרע ההוא שהחשיך את העולם.

²⁶⁷ עיי' לעיל הערה 258.

²⁶⁸ עיי' תיקו"ז (קט ע"ב): בראשית תמן ב"ת תמן א"ש (נ"א תמן אשרי) בההוא זמנא אסתלק קודשא בריך הוא משכינתיה ואשתארת בת יחידה הה"ד איכה ישבה בדד (איכה א א) ורזא דמלה ויקרא ה' אלה"ם אל האדם ויאמר לו איכה איה כ"ה אמר ליה אף על גב דגרמת כולי האי ועבדת פרודא באתוון דאסתלק ל' מן ה' ו' מן ה' ואשתארת שכינתא לעילא יחידאה ושכינתא לתתא יחידאה בגין דא ויאמר לו איכה א"ה כ"ה.

תרגום: בראשית שם ב"ת שם א"ש (שם אשרי) באותו זמן הסתלק הקדוש ברוך הוא משכינתו ונשארה בת יחידה זהו שכתוב איכה ישבה בדד וסוד הדבר ויקרא יהו"ה אלה"ם אל האדם ויאמר לו איכה איה כ"ה אמר לו אף על גב שגרמת לכל זה ועשית פרוד באותיות שהסתלק ל' מה' ו' מה' ונשארה השכינה למעלה יחידה והשכינה למטה יחידה לכן ויאמר לו איכה א"ה כ"ה.

ועיי"ש (קל ע"ב): ומנלן דאעקר אדם אילנא ואיבא וענפין דיליה ולא אשתאר תמן אלא שרשא דאיהי ה' תתאה הה"ד (בראשית ג') ויאמר לו איכה כגוונא דאיכה דאתמר ביה איכה ישבה בדד (איכה א א) איך ה' ישבה בדד בגין דא אתגלגל אדם בתלת אבהן דאינון ענפין דאילנא וגופא ואיבא דאילנא ואתתקן מה דאעקר נחית באברם ונטע ביה ה' דאיהי ענפין דאילנא נחית ביצחק ועביד איבא דאיהו ל' מן יצחק נחית ביעקב ונטע ביה ו' דאיהו אילנא דאתמר ביה ואלק"י יעקוב.

תרגום: ומנין לנו שעקר אדם את האילן והפרי והענפים שלו ולא נשאר שם אלא השרש שהיא ה' התחתונה זהו שכתוב ויאמר לו איכה כמו שאיכה שנאמר בה איכה ישבה בדד איך ה' ישבה בדד

כלומר באיזה מדרגה עלית בקיום התורה והמצוות ותוספת הה"א רמו לה"א חומשי תורה שעליה נשאל ליום הדין כי היה אפשר לכתוב איך בלא ה"א כמו (תהלים קל"ח) ואציעה שאול הנך.

עיי"ש: ויש לך להסתכל איך העניש את הראשונים שהיו מאותו הכת שהם לחרפות לדראון עולם ולפי שלא זכו לחיי עולם ושמעו לקול החומר העניש את גופם ואת נפשם ובאותו העונש לא הזכיר בהם שמו יתברך אבל בכתוב הזה בכת שהם לחיי עולם מזכיר בהם שמו יתברך ואמר ויעש ה' אלהים והכתוב הזה עבר במקום עתיד כדרך הנבואות ונראה לי לפרש מלת ויעש ויעש במקום הזה בריה חדשה ואדם ואשתו שבכתוב הזה ירצה בו השכל והנפש כי אפשר להמשיך הנפש לנקבה והשכל לזכר²⁶⁹ מפני שהנפש מתלזה אל השכל כמו שהנקבה מתלזה אל הזכר וכן פי' מורי נ"ר בענין לויתן ובת זוגו שיש בו רמוז אל השכל ואל הנפש והכתוב הזה ירמוז לזמן תחיית המתים ויאמר כי באותו זמן עתיד הקדוש ברוך הוא שיעשה לשכל ולנפש בריה חדשה שיחזיר אליה כתנות עור כלומר הגופות וזהו שאמר וילבישם וכן הזכיר הכתוב בענין יצירת האדם (איוב י' יא) עור ובשר תלבישני אף כאן עתיד הקדוש ברוך הוא להלביש הגופות לשכל ולנפש ואז יהיה בריה חדשה שיחדש הקדוש ברוך הוא את עולמו באותו זמן כענין שאמר הנביא (ישעיה סו כב) והארץ החדשה אשר אני עושה ומצאתי לי עזר ממה שאמרו במדרש (תנחומא לך לך ג) (בראשית יב ב) ואעשך לגוי גדול אמר לו הקדוש ברוך הוא הנני בורא לך בריה חדשה כד"א (שם א ז) ויעש אלהים את הרקיע ועוד יכלול כתנות עור כמו שדרשוהו ז"ל (ב"ר פ"ב ס' כט) כתנות אור כי אלפי"ן ועייני"ן מתחלפים והכונה שילביש הקדוש ברוך הוא הנפש והגוף יחד במיני מעלות²⁷⁰ האור העליון כמו שזכה משה ע"ה בהר מפסוק (שמות לג ד) ומשה יקה את

בגלל זה התגלגל אדם בשלשת האבות שהם ענפי האילן והגוף והפרי של האילן והתתקן מה שעקר ירד באברם ונטע בו ה' שהיא ענפי האילן ירד ביצחק ועשה פרי שהוא י' מן יצחק ירד ביעקב ונטע בו ו' שהוא האילן שנאמר בו ואלהי יעקב.

²⁶⁹ עי' א כא (דרך השכל), לעיל ב ט, ולקמן ד ז, ששכל היא בחי' יצר הטוב, ועי' עוד ה ב. ועי' קידושין (פב ע"ב): תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר מימי לא ראיתי צבי קיץ וארי סבל ושועל חנוני והם מתפרנסים שלא בצער והם לא נבראו אלא לשמשני וכו', ועי' שם במהר"ל: וזכר ג' דברים כי באדם ג' דברים הגוף והנפש והשכל, ובכל שלשתן משמש האדם בהם לצורך חיותו, ואמר כי אין שלימות האדם במה שהוא משמש לצורך פרנסתו הן בגופו הן בנפשו הן בשכלו, וזה כי הארי יש לו גוף חזק כאשר נודע מענין הארי, והרי אין משמש בכח גופו שיש לו לצורך פרנסתו, וכנגד הכח הנפשי אמר שהצבי שיש בו כח נפשי שהרי יש בו מהירות התנועה מאוד שהוא כח נפשי, והרי אינו משמש בכח זה לצורך פרנסתו, ולפיכך אמר ולא ראיתי צבי קיץ, דהיינו שיהיה מתקן מזונותיו בקיץ, וצריך לזה כח תנועה להכניס את פירות הקיץ לבית, וכנגד השכל אמר לא ראיתי שועל חנוני, כי השועל הזה יש בו חכמה מכל חית השדה ואין משמש בכח זה לצורך פרנסתו להיות חנוני בעל משא ומתן.

²⁷⁰ עי' לעיל הערה 258.

האהל²⁷¹ שדרשוהו רז"ל מלשון (איוב כט ג) בהלו נרו²⁷² וזה לפירוש הראשון שפירשנו האדם ואשתו שיש בו רמז לנפש ולגוף בכל ענין הפרשה ועל זה אמר וילבישם ולא אמר כתנות עור ללבוש כי הוא יתברך המלביש אותם וממעלת המלביש תוכל להבין מעלת הלבוש והבן.

(ג כב) ויאמר ה' אלהים הן האדם הנה פֶּאֶחַד מִמֶּנּוּ לְדַעַת טוֹב וְרַע וְעֵתָהּ פֶּן יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח גַּם מֵעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל וְחַי לְעֹלָם:

עי' רמב"ן: והנהרות כנגד ארבע מחנות שבמרום²⁷³ ומשם ימשך כח המלכיות שבארץ כמו שכתוב (ישעיה כד כא) ועל צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה כך אמרו בבראשית רבה (פט"ז סי' ד) ארבעה ראשים אלו ד' מלכיות שם האחד פישון זה בכל וכו' והדברים הנקראים עץ החיים ועץ הדעת למעלה סודם נעלה ונשגב²⁷⁴.

והאדם חטא בפרי עץ הדעת תחתון ועליון במעשה ובמחשבה ואם היה העץ טוב לאדם למאכל ונחמד אליו להשכיל למה מנעו ממנו והאלהים הוא הטוב והמטיב לא ימנע טוב

²⁷¹ עיי' זהר (ח"א נב ע"ב): תא חזי מה כתיב בהו (שם לג ו) ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב דאתעבר מנייהו אינון מזיינן [דאתחברו בהו] [דאתחגרו בה] בטורא דסיני בגין דלא ישלוט בהו ההוא חויה בישא כיון דאתעבר מנייהו מה כתיב (שם ז) ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה הרחק מן המחנה.

אמר רבי אלעזר מאי האי קרא לגבי האי אלא כיון דידע משה [דאתעברו] [דיתעבר] מנייהו דישראל אינון זיינין עלאין אמר הא ודאי מכאן ולהלאה חויה בישא ייתי לדיירא בינייהו ואי יקום מקדשא הכא בינייהו יסתאב מיד ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה הרחק מן המחנה בגין דחמא משה דהא כדין ישלוט חויה בישא מה דלא הוה מקדמת דנא וקרא לו אהל מועד וכי לא הוה בקדמיתא אהל מועד אלא בקדמיתא אהל סתם השתא אהל מועד.

תרגום: בא וראה מה כתוב בהם, "ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב", שבטלו מהם אותם כלי זיין (שהתחברו בהם נ"א שהתחגרו בה) בהר סיני כדי שלא ישלוט בהם אותו נחש רע. כיון שבטלו מהם מה כתוב, "ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה הרחק מן המחנה".

אמר רבי אלעזר, מה הפסוק הזה שייך לזה, אלא כיון שידע משה שבטלו מישראל אותם כלי זיין עליונים, אמר, הרי ודאי מכאן והלאה נחש רע יבא לדור ביניהם, ואם יקום כאן מקדש ביניהם, יטמא. מיד, "ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה הרחק מן המחנה", כי ראה משה שהרי אז ישלוט נחש רע מה שלא היה מקודם לזה. "וקרא לו אהל מועד", וכי לא היה בהתחלה אהל מועד, אלא בהתחלה אהל סתם, וכעת אהל מועד.

²⁷² עיי' רש"י שבת דף פח ע"א ד"ה ומשה יקח - אותו עדי, לשון אחר את האהל, לשון בהלו נרו (איוב כט) והוא היה קירון עור פניו.

²⁷³ עיי' תיקוני זהר (דף קא ע"א): ואית נהר לתתא דאיהו מטטרין דאתפרש לארבע סטרין דאינון מיכאל גבריאל נוריא"ל שם האחד פישון הוא הסובב את כל ארץ החוילה אשר שם הזהב וזהב איהו לצפון הה"ד (איוב ל"ז) מצפון זהב יאתה ורזא דמלה הולך אל צפון דא גבריאל"ל ולבתר הולך אל דרום ודא גיחון דתמן מיכאל"ל הפוכא מלעילא דאמר קרא עליה הולך אל דרום בקדמיתא ולבתר סובב אל צפון סובב לתרין סטרין דאינון מזרח ומערב דאינון חדקל ופרת דתמן אוריא"ל רפא"ל.

תרגום: ויש נהר למטה שהיא מטטרין שנפרד לארבעה צדדים שהם מיכאל"ל גבריאל"ל נוריא"ל רפא"ל שם האחד פישון הוא הסובב את כל ארץ החוילה אשר שם הזהב והזהב הוא לצפון זהו שכתוב מצפון זהב יאתה וסוד הדבר הולך אל צפון זה גבריאל"ל ואחר כך הולך אל דרום וזה גיחון ששם מיכאל"ל ההפך מלמעלה שאמר עליו הכתוב הולך אל דרום בראשונה ואחר כך סובב אל צפון סובב סובב לשני צדדים שהם מזרח ומערב שהם חדקל ופרת ששם אוריא"ל רפא"ל.

²⁷⁴ עיי' תיקו"ז (קא ע"א): בראשית ברא אלהים את השמים עץ החיים ואת הארץ כל עץ נחמד למראה והארץ היתה תהו ובהו דא עץ הדעת טוב ורע.

וז"ל הגר"א שם: דאת השמים עה"ח ת"ת ואת הארץ צדיק וכמש"ל בריש תנ"א דנה"י הן דנוק' והוא שנצטוו עליו לאכול מכל עץ כו' כנ"ל דהארץ נתן לבני אדם אבל השמים שמים לה' (תהלים קטו טז).

ועיי' ב"ר (פ"ב סי' ד): ר"ש בן לקיש פתר קריא בגליות והארץ היתה תהו זה גלות בבל שנאמר (ירמיה ד) ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו זה גלות מדי (אסתר ו) ויבהילו להביא את המן וחושך זה גלות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזירותיהן שהיתה אומרת להם כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל על פני תהום זה גלות ממלכת הרשעה שאין להם חקר וכו'.

להולכים בתמים והנחש אין בו היום נפש מדברת ואם היתה בו מתחילה היה מזכיר בקללתו שיאלם פיו²⁷⁵ כי היא היתה לו קללה נמרצת מכולן אבל כל אלה דברים כפולים הגלוי והחתום בהם אמת ובבראשית רבה (פמ"ז סי' ה) דבר אחר לעבדה ולשמרה אלו הקרבנות שנאמר (שמות ג יב) תעבדון את האלהים על ההר הזה הוה הדא הוא דכתיב (במדבר כה ב) תשמרו להקריב לי במועדו רמזו כי הקרבנות יצמיחו ויגדלו בעין החיים ועין הדעת וכל עצי גן עדן והם העבודה והשמירה בהם.

ע"ר' בחיי: ועל דרך הקבלה הן האדם היה כמו (איוב א א) איש היה (שמות ג א) ומשה היה²⁷⁶ ומכאן רמז שאין אנחנו בראשונה וממעם זה הזכירה התורה לידת הבנים בלשון ידיעה ודע זה.

ודעת רבי יהודה האומר כיחידו של עולם²⁷⁷ אפשר שירמזו לקו האמצעי שהוא כלול מזה ומזה²⁷⁸ וזהו סוד הכתוב (שיר השירים ג י) עמודי עשה כסף רפידתו זהב²⁷⁹ מרכבו ארגמן כלומר שהוא כלול במיני גווני אור ומכאן יתבאר סוד יצירת אדם המורכב משני יצרים וכלול מהם יצר הטוב ויצר הרע והם הם שאמרו חכמי האמת ע"ה שני מלאכי השרת מלוין

²⁷⁵ ע"י לעיל הערה 263.

²⁷⁶ ע"י זהר בראשית (טז ע"ב): יהי אור (בראשית א ג) כל מה דנפק ברזא דא נפק יהי על רזא דאבא ואימא דאיהו י"ה ולבתר אתהדר לנקודה קדמאה למהוי שירותא לאתפשטא למלה אחרא אור ויהי אור אור דכבר הוה אור דא רזא סתימא אתפשטותא דאתפשט ואתבקע מרזא דסתרא דאור עלאה סתימא.

תרגום: "יהי אור", כל מה שיצא בסוד זה יצא. "יהי" על סוד של אבא ואמא, שהוא י"ה, אחר כך חזר לנקודה הראשונה להיות ראשית להתפשט לדבר אחר, "אור". "ויהי אור", אור שכבר היה. אור זה סוד סתום, התפשטות שהתפשטה ונבקעה מסוד של סתר האור העליון הסתום. וע"י בהגר"א בתיקו"ז (פט ע"ד): ר"ל "מה שהיה" בחכמה "כבר הוא" בכתר דנק' הוא וכו', וכן אין בבינה כ"א מה שהיה בחכמה וזהו "ואשר להיות" כו'.

²⁷⁷ ע"י ב"ר פכ"א סי' ה: דרש רבי פפוס הן האדם היה כאחד ממנו כאחד ממלאכי השרת אל"ר ר"ע דייק פפוס אל"ר מה אתה מקיים הן האדם היה כאחד ממנו אל"ר שנתן לו המקום לפניו שני דרכים דרך החיים ודרך המות ובירר לו דרך אחרת רבי יהודה בר סימון אמר כיחידו של עולם שנאמר (דברים ו) שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד וכו'.

²⁷⁸ ע"י לעיל הערה 231, וע"י זהר (ח"ב קטז ע"א): יק"ב יחוד קדושה ב'רכה דקודשא בריך הוא ודא שכינתא דאיהו ברכה דקודשא בריך הוא מימיניה ואיהו קדושה משמאליה ואיהו יחודיה באמצעיתא וקודשא בריך הוא הכי סלקין אתווי דיליה יב"ק כגוונא דא הקב"ה בחושבון יב"ק. תרגום: יק"ב יחוד קדושה ב'רכה של הקדוש ברוך הוא וזו השכינה שהיא ברכה של הקדוש ברוך הוא מימין והיא קדושה משמאלו והיא יחודו באמצע וכך עולות אותיותיו של הקדוש ברוך הוא יב"ק כמו זה הקב"ה בחושבון יב"ק.

ע"י זהר (ח"ג רטז ע"ב): חס"ד פח"ד אמ"ת דרגין דתלת אבהן ואוקמוה רבנן האבות הן הן המרכבה וסלקין (ס"א נקודין) נהורין לחשבון יב"ק ואינון מלך מלך ימלוך יהו"ה אה"ה אדנ"י סך הכל יב"ק: תרגום: חס"ד פח"ד אמ"ת, דרגות שלשת האבות, ופרשוה רבותינו האבות הן הן המרכבה, ועולים (נקודים) האורות לחשבון יב"ק, והם מלך מלך ימלך, יהו"ה אה"ה אדנ"י, סך הכל יב"ק. וע"י תיקו"ז (קמט ע"ב): עינא תלת גוונין דעינא אינון אה"ה יהו"ה אדנ"י כלל ופרט כלל ופרט וכלל ואינון יחודא ברכה קדושה וסימן יעננו ב"יום קראנו דהכי סליק חושבון תלת שמהן אלין כחושבון יב"ק אה"ה כתר עלאה יהו"ה עמודא דאמצעיתא אדנ"י שכינתא תתאה.

תרגום: ג' צבעי הענין שהם אהיה, יהו"ה אדנ"י, כלל ופרט וכלל והם יחדו ברכה קדושה, וסימן יעננו ביום קראנו שכך עולה גימ' ג' שמות אלה כחשבון יב"ק, אה"ה כתר עליון, יהו"ה עמוד האמצעי, אדנ"י שכינה תחתונה.

ע"י פע"ח (ברכות ז): סוד יב"ק - יחוד, ברכה, קדושה. שהם כנגד ג' קצוות הראשונים, חסד הוא הברכה, וגבורה קדושה, ותפארת יחוד, ע"כ.

²⁷⁹ ע"י זר"ח (נא ע"א): והוא ההוא אפריון ועל דא כתיב אפריון עשה לו המלך שלמה דא תיקונין דעלמא עמודי עשה כסף דא אברהם רפידתו זהב דא יצחק מרכבו ארגמן דא יעקב כליל תרין סטרין דרכיב על כורסייא דאקרי אהבה זוטא.

תרגום: והוא אותו האפריון ועל זה כתוב (שיר ג) אפריון עשה לו המלך שלמה אלו תקוני העולם עמודי עשה כסף זה אברהם רפידתו זהב זה יצחק מרכבו ארגמן זה יעקב כולל שני הצדדים שרוב על הכסא שנקרא אהבה קטנה.

לו לאדם אחד לימינו ואחד לשמאלו²⁸⁰.

(ג כד): ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן את הכרבים ואת להט החרב המתהפכת לשומר את דרך עץ החיים:

ע"ר בחיי: אחר שגרש אותו משם השכין באותו רוח שבו עץ החיים את הכרובים שהם מלאכי הבלה, ופחד אלהים אשר כנה ב"להט החרב"²⁸¹ כדי שיהיו מחיצה מבודלת בין עץ החיים והאדם והסתכל איך אמר ואת להט החרב ולא אמר את חרב המתהפכת וידוע כי הלהט אין בו ממש אבל הוא מקרה נשוא בחרב והוא מפחיד כל המסתכל בו וכל רואיו יפחדו מן המיתה בראותם אותו והכונה כי הקדוש ברוך הוא שם סבות מונעות לאדם שלא ישיג עץ החיים כדי שלא תתבטל גזרתו ויתכן לפרש כי הכרובים הם מלאכים הממונים על ז' מדורי גיהנם וכן מיעוט כרובים שנים ועם הה"א הרי ז' ויהיה באור הכתוב את הכרובים הממונים על להט החרב המתהפכת כי להט הוא גיהנם שהרשעים מתהפכים בה כבשר בתוך קלחת וכן דרשו רז"ל להט זו גיהנם ומקום המשפט וכה"א (מלאכי ג יט) ולהט אותם וגו' וידוע כי המלאכים וגיהנם נבראו קודם לגן עדן שבארץ שהרי המלאכים וגיהנם נבראו ביום שני וגן עדן שבארץ ביום שלישי ויש כה ביד האדם לנצח אותם בקיום המצות ולא יהיו מחיצה בינו ובין עץ החיים כלל אבל יתקרב וחי לעולם²⁸².

²⁸⁰ ע"י ז"ח (פד ע"ב): פתח רבי יודאי ואמר וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך מזוזות כתיב מאי טעמא אלא אשריהם ישראל שהם מצויינים תמיד במצות בשבתם ובלכתם בשכבם ובקומם דכתיב בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך ושיהיו ישראל מעוטרים בתורה ובמצות כדי שידבקו תמיד בהקב"ה דכתיב ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כלכם היום וכל הדבק בקונו אינו ניזוק לעולם. ולא עד אלא ששני מלאכי השרת מלוין לו לאדם אחד בימינו ואחד בשמאלו דכתיב כי מלאכי יצוה לך לשמרך בכל דרכיך ולא עוד אלא שאם תמיד מצוי במצוה כביכול שהקב"ה נעשה לו שומר שנאמר ה' שומרך

תרגום: פתח רבי יודאי ואמר (דברים ו) וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך מזוזות כתוב מה הטעם אלא אשריהם ישראל שהם מצוינים תמיד במצוות בשבתם ובלכתם בשכבם ובקומם נאמר בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך ושיהיו ישראל מעוטרים בתורה ובמצוות כדי שידבקו תמיד בקדוש ברוך הוא נאמר ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום וכל הדבק בקונו אינו ניזוק לעולם ולא עוד אלא ששני מלאכי השרת מלוין לו לאדם אחד בימינו ואחד בשמאלו נאמר (תהלים צא) כי מלאכי יצוה לך לשמרך בכל דרכיך ולא עוד אלא שאם תמיד מצוי במצוה כביכול שהקדוש ברוך הוא נעשה לו שומר שנאמר (שם קכא) ה' שומרך.

²⁸¹ ע"י זהר (ח"א נג ע"ב): ואת להט החרב המתהפכת (שם כד) כל אינון דשריין בקוזפי דינין על עלמא דמתהפכין לגוויין סגיאין בגין לאתפרעא מעלמא לזמנין גוברין לזמנין נשין לזמנין אשא מלהטא ולזמנין רוחין דלית מאן דקאים בהו וכל דא לשמור את דרך עץ החיים דלא יוסיפון לאבאשא כקדמיתא להט החרב אלן דמלהטאן אשא וקוסטירי על ראשיהון דרשיעיא וחייביא ומתהפכין גוויין לכמה זיינין לפום ארחייהו דבני נשא ועל דא להט כמה דאת אמר (מלאכי ג יט) ולהט אותם היום הבא וגו' והא אתמר החרב דא חרב ליה"ה כמה דאת אמר (ישעיה לד ו) חרב ליה"ה מלאה דם וגו' א"ר יהודה להט החרב (אפילו) כל אינון קסטריין דלתתא דמתהפכין מדיוקנא לדיוקנא כלהון ממנן על עלמא לאבאשא ולאסטאה לון לחייבי עלמא דעברין על פקודי דמאריהון:

תרגום: "ואת להט החרב המתהפכת". כל אלו השרויים בזורקי הדינים על העולם, שמתהפכים לצבעים רבים כדי להיפרע מהעולם. [והם] לפעמים אנשים ולפעמים נשים, לפעמים אש ליהטת ולפעמים רוחות שאין מי שיעמוד בהם. וכל זה לשמור את דרך עץ החיים שלא יוסיפו להרע כמקדם. "להט החרב", אלו שמלהטים אש ותלויים על ראשי הרשעים והחוטאים. והצבעים מתהפכים לכמה מינים [מזיקים] לפי דרכי בני האדם. ועל זה "להט" כמו שנאמר "ולהט אתם היום הבא וגו'", והרי נאמר. "החרב" זו חרב לה', כמו שנאמר "חרב לה' מלאה דם וגו'". אמר רבי יהודה, "להט החרב", (אפילו) כל אותם הממונים שלמטה שמתהפכים מןמות לדמות, כולם ממונים על העולם להרע ולהסטות את רשעי העולם שעוברים על מצוות רבונם.

²⁸² ע"י זהר (ח"ב קטז ע"ב): ובגין חובין הוו מתלבשין באלין קליפין כגוונא דאדם דחובי אבהתהון בידיהון והאי איהו דאוקמוה מארי מתניתין כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם ובגין אלן קליפין דחובין אמר קרא (ישעיה נט ב) כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם ובגין אלן קליפין קודשא בריך הוא מתכסיא בכמה גדפין דאתמר בהון (שם ו ב) בשתיים יכסה פניו ובשתיים

עוד תדע ותשכיל ממוצא פסוק זה את הכרובים הם חיות הקדש כמו שכתוב (יהוקאל י כ) היא החיה אשר ראיתי וגו' ואדע כי כרובים המה וידוע כי יש לכל חיה וחיה י"ו פנים ד' לכל רוח מארבע רוחות העולם ממה שכתוב (שם א ו) וד' פנים לאחת יכלול לכל חיה וכן לכל פן ופן והרי הם י"ו פנים לכל חיה והכרובים הללו הם דבר המתלהט מן החרב המתהפכת זהו שאמר ואת להט החרב המתהפכת היא חיה של הקדוש ברוך הוא שיש לה י"ו פנים והיא מדת דינו ותן כל לבך איך קראן להט והוא דבר נשוא בחרב והחרב נושא אותו כי כן חיות הקדש אף על פי שנראות נושאות הכבוד הכבוד נושא אותן²⁸³ וכבר ידעת כי רמוזות הן בארבע אותיות שבשם שהן ראשית השכלים²⁸⁴ והמעלה העשירית נרמז ביו"ד שבראשית השם והנשאר בשם כמנין הפנים שיש לכל החיה המגינים עליו מפני החרב המתהפכת לי"ו פנים ונכרתו לנו בתורה שכתוב בה עץ חיים היא י"ו בריתות כנגדם י"ג בברית מילה ושלש בקבלת התורה ועמהם אנו נצולים מחרבו של הקדוש ברוך הוא²⁸⁵ מדת דינו של מעלה שעליה נאמר היא מתהלכת בין החיות²⁸⁶.

(ד ב): ותקף ללדת את אחיו את הקל ויהי הקל רעה צאן וקין היה עבד אדמה:
 עי' ר' בחיי: וקין היה ראוי שיאמר ויהי קין עובד אדמה כשם שאמר ויהי הבל ומה שחלק ביניהם לפי שלא היה ענינם שוה אבל היו שני הפכים זה צדיק וזה רשע ומכאן יש ללמוד שהטוב והרע שרש אחד להם שכלו טוב שכן אדה"ר היה כלו טוב ויצאו ממנו אחד טוב ואחד רע ומטעם זה נוכל להשיג סימני היחוד בבריאת אדם ותולדותיו ומה אמר הכתוב (ישעיה מה ז) עושה שלום ובורא רע אני ה' עושה כל אלה הוצרך להוסיף כל אלה כדי שלא יסתפק אדם בשתי רשויות בראותו בעולם מדות משתנות כי כלן משרש אחד ומפי עליון

יכסה רגליו וגו'.

לעתיד לבא (שם ל כ) ולא יכנף עוד מוריק והיו עיניך רואות את מוריק דאתון בהאי עלמא דלית לכון קליפין ועורין אית לכון רשו לאסתכלא בבני עלמא ובני עלמא (ס"א לית) אית לון רשו לאסתכלא בכו ובגין דא עליכו אתמר דאתון חיינ ועלמא דלכון עולם החיים אבל עלמא שפלא דא עולם המתים דכל אלהות דאומין דעלמא מבלעדי יהו"ה כלהון מתים תרגום: ומשום החטאים היו מתלבשים בקלפות הללו כמו שאדם שחטאי אבותיהם בידיהם זהו שבארו בעלי המשנה כשאוחרים מעשה אבותיהם בידיהם ומשום הקלפות הללו של החטאים אמר הכתוב (ישעיה נט) כי אם עונתיכם היו מבדלים בינכם לבין אלהיכם ובשביל הקלפות הללו הקדוש ברוך הוא מתכסה בכמה כנפים שבהם נאמר בשתיים יכסה פניו ובשתיים יכסה רגליו וגו'.
 לעתיד לבא (שם ל) ולא יכנף עוד מוריק והיו עיניך רואות את מוריק שאתם בעולם הזה שאין לכם קלפות ועורות יש לכם רשות להסתכל בבני העולם ולבני העולם (אין) יש רשות להסתכל בכם ולכן עליכם נאמר שאתם חיים ועולמכם הוא עולם החיים אבל העולם השפל הוא עולם המתים שכל אלהות של אומות העולם מבלעדי ה' כולם מתים.
 ועי' תיקו"ז נו ע"ב.

²⁸³ עי' ז"ח (מ ע"א): והיינו דכתיב ובלכת החיות ילכו האופנים אצלם ובהנשא החיות כו' ינשאו האופנים ואי אופנים רבעיהם דחיות אצטריך למימר ובלכת האופנים אלא מכאן דחיות נטלין לדנטלין לון כגוונא דא ארון נטיל למאן דנטיל ליה כרסייא קדישא נטלת לחיות.
 תרגום: וזהו נאמר ובלכת החיות ילכו האופנים אצלם, ובהנשא החיות ינשאו האופנים, ואם האופנים רובצים החיות, היה צריך לומר ובלכת האופנים, אלא מכאן שהחיות נושאות את הנושאים אותם, כעין זה הוא הארון, הוא נושא את נושאו, וכסא הקדוש נושא את החיות.
²⁸⁴ עי' לעיל א כו ור' בחיי שם.

²⁸⁵ עי' תיקו"ז (פז ע"א): ועל דא אמר אדם קדמא קמי קודשא בריך הוא מי מציל בני מחרב המתהפכת אמר ליה חרבא דמילה כמה דאת אמר עשה לך חרבות צורים וחרבא דקודשא בריך הוא י"ו פיפיות לקבל מילה ופריעה ומציצה וי"ג בריתות שנכרתו עליה וכן אורייתא שזיב לבר נש מ"ו פיות דחרבא כמה דאמר שלמה עץ חיים ה"א דסליק ל"ו.

תרגום: ועל כן אמר אדם הראשון לפני הקדוש ברוך הוא מי מציל בני מחרב המתהפכת אמר לו חרב המילה כמו שנאמר עשה לך חרבות צורים וחרבו של הקדוש ברוך הוא שש עשרה פיפיות כנגד מילה ופריעה ומציצה ושלש עשרה בריתות שנכרתו עליה וכן התורה מצילה את האדם משש עשרה פיות החרב כמו שאמר שלמה עץ חיים ה"א שעולה לשש עשרה.

²⁸⁶ עי' תיקו"ז (ד ע"ב): ושכינתא כלילא מכלהו עלה אתמר היא מתהלכת בין החיות.

תצא הרעות והטוב וזהו שאמר אני ה' אני הוא האחד אשר הכל מאתי ועוד הוצרך לומר וקין היה לרמוז כבר היה והכונה על כחו וסבתו שהיה כבר קודם שנברא אדם והבן זה²⁸⁷.

(ד ג) וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים וַיֵּבֵא קַיִן מִפְּרֵי הָאֲדָמָה מִנְחָה לַה'.
ע"י ר' בחיי: ויש לך להתבונן מכאן על נפלאות הש"י איך הוא מדקדק בנתינת העונש והשכר כי לא ישא פני איש שלא יענישנו ולא יקפח את שכרו שלא יגמלנו שהרי הבל שנהרג ביום חמשים קבל שכרו ונתעלה משה לקבל התורה ביום חמשים²⁸⁸ וקין שהרג ביום חמשים נתקלל בו ביום וכחו שהוא יצה"ר עתיד ליענש ולהתבטל מן העולם ביום חמשים דהקב"ה שכתוב בו (תהלים צ ד) כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול וגו' והכל מדה כנגד מדה ממנו יתברך שמו אשר בידו נפש כל חי ומענישם וגומלם כרצונו והכל משפט כי לו הפלם ומאזני משפט ומזה מנעה התורה חמץ בקרבן מנחה שיש בו רמז ליצה"ר ואמר הכתוב בכ"מ (ויקרא ו י) לא תאפה חמץ אבל ביום חמשים צוה בפירוש (שם כג יז) חמץ תאפינה מפני שיום חמשים של עצרת הוא כנגד היובל הגדול אשר לעולם שיעקר יצה"ר ויאבד זכרו והבן זה.

(ד ה) וְאֵל קַיִן וְאֵל מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה וַיַּחַר לְקַיִן מְאֹד וַיִּפְּלוּ פָּנָיו:

²⁸⁷ ע"י לעיל הערה 276.

²⁸⁸ ע"י תיקו"ז (קכח ע"ב): אתמר ביה בשגם הוא בשר בשגם זה הבל דאיהו משה מתמן הוה והכי אוקמוהו קדמאין בשגם זה משה הבל אתקרי על שם ב' מן בראשית ל' לעיני כל ישראל ה' חמשה חומשי תורה דעתיד לאתייבא על ידיה ודא איהו הבל דאתמר ביה כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם.

תרגום: נאמר בו בשגם הוא בשר בשגם זה הבלש הוא משה שמשם היה וכאן בארנו הראשונים בשגם זה משה הבל נקרא על שם ב' מבראשית ל' לעיני כל ישראל ה' חמשה חומשי תורה שעתיד שינתן על ידו וזהו הבל שנאמר בו כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם.
וכן ע"י שעה"כ דרושי חזרת העמידה פרק ה' שהבל הוא גלגול הראשון של משה.

עי' ר' בחיי: קין והבל ידעו סוד הקרבנות²⁸⁹ והקריבו קרבן לשם המיוחד²⁹⁰ יתברך ועד עתה הזכיר הכתוב אלהים או ה' אלהים אבל עתה בענין הקרבן הזכיר השם המיוחד ואמר מנחה לה' וכאשר הקריבו שניהם מנחתו של הבל נתקבלה ושל קין לא נתקבלה אז נסתפק קין בענין העונש והשכר והקב"ה ברר לו הענין כי כל העולם כלו מתנהג ע"פ העונש והשכר והוא שאמר לו.

(ד ז): הלא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רבין ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו:

עי' ר' בחיי: הלא אם תיטיב מעשיך שאת כלומר אשא פניך מלשון (במדבר ו כו) ישא ה' פניו אליך ואמר לו כן כנגד ויפלו פניו ואם לא תיטיב מעשיך לפתח הקבורה שלך תמצא החטא רובין כלומר תכף הפרדך מן העוה"ז תהיה נענש בעולם הנשמות או יהיה לפתח חטאת רובין²⁹¹ רמז לדין חבוט הקבר ואליך תשוקתו של יצה"ר ואתה תמשל בו אם תרצה ביצר הטוב והוא שאמר שהמע"ה (קהלת ט טו) ומלט הוא את העיר בחכמתו²⁹² והוא שאמר

²⁸⁹ עי' זהר (ח"א סט ע"ב): פתח ואמר ויבן נח מזבח ליהו"ה ויקח מכל בהמה הטהורה ומכל העוף הטהור ויעל עולות במזבח (בראשית ח כ) ויבן נח מזבח דא איהו מזבח דאקריב ביה אדם קדמא נח אמאי קריב עולה דהא עולה לא סלקא אלא בגין הרהורא דלבא (דרעותא) ונח במה חב אלא נח הרהר ואמר הא קב"ה גזר דינא על עלמא דיתחרב דילמא בגין דשיזיב לי כל זכותא פקע לי ולא ישתאר לי זכו בעלמא מיד ויבן נח מזבח ליהו"ה ההוא מזבח דאקריב ביה אדם הראשון הוה אי הכי אמאי ויבן אלא בגין דחייבי עלמא גרמו דלא קיימא בדוכתיה כיון דאתא נח כתיב ביה (שם) ויבן ויעל עולות עלת כתיב חדא כתיב (ויקרא א יג) עולה הוא אשה ריח ניחוח ליהו"ה (לעולם עולה סלקא דכר אי) עולה סלקא דכר ולא סלקא נוקבא דכתיב (שם ג) זכר תמים יקריבנו אמאי כתיב אשה דהא אש בעי לאשתכחא תמן אלא אע"ג דעולה אתקריב דכר ולא תריה אתקריב נוקבא לא בעיא לאתפרשא מניה אלא בה אתקריב בגין לחברא דא בדא דסלקא נוקבא לגבי דכורא לאתחברא כדא ואע"ג דאשה לשום אישים נח אצטריך ליה למקרב עולה דאיהו באתר דדכורא עבד ליה קב"ה לאתחברא ולאעלאה בתיבה ועל דא אקריב עולה הוא אשה אש ה' דאתחבר (בה) שמאלא בנוקבא דהא (כל) נוקבא מסטרא דשמאלא קא אתיא ודכורא מסטרא דימינא באתדבקותא דא בדא ובגין כך אקרי (עולה) נוקבא אשה אשה קטירו דרחימו דאחיד בה שמאלא לסלקא לה לעילא ולא תקשרא כדא ובגין כך (ד"א כתיב) עולה הוא אשה קשירו דדכר ונוקבא דא בדא:

תרגום: פתח ואמר, "ויבן נח מזבח לה' ויקח מכל בהמה הטהורה ומכל העוף הטהור ויעל עולות במזבח". "ויבן נח מזבח", זה הוא המזבח שהקריב בו אדם הראשון. למה נח הקריב עולה, שהרי עולה לא עולה אלא בשביל הרהור הלב הרצון, ונח במה חטא. אלא נח הרהר ואמר, הרי הקדוש ברוך הוא גזר דין על העולם שיחרב, אולי משום שמציל אותי פקעה כל זכותי ולא תשאר לי זכות בעולם, מיד "ויבן נח מזבח לה'". וזה היה אותו מזבח שבו הקריב אדם הראשון. אם כך, אז למה "ויבן". אלא משום שרשעי העולם גרמו שלא עמד במקומו. כיון שבא נח, כתוב בו "ויבן". "ועל עולות", כתוב עֹלֹת, אחד. כתוב "עולה הוא אשה ריח ניחוח לה'", (לעולם עולה זכר, זכר, זכר, זכר) "עולה" עולה זכר ולא עולה נקבה, שכתוב "זכר תמים יקריבנו". למה כתוב "אשה", שהרי אש צריכה להמצא שם. אלא אף על גב שעולה נקבת זכר ולמקומה נקבת, הנקבה לא צריכה להיפרד ממנו, אלא עמה נקרב, בשביל לחבר זה עם זה. שעולה הנקבה אל הזכר להתחבר כאחד. ואף על גב שאשה לשום אישים. נח היה צריך להקריב עולה, שהוא במקום של הזכר, ועשה אותו הקדוש ברוך הוא להתחבר ולהיכנס לתיבה, ועל זה הקריב עולה. עולה הוא אשה, אש ה', שהתחבר (עמה) השמאל, בנקבה, שהרי (כל) נקבה מצד השמאל באה, וזכר מצד הימין בהתדבקות זה בזה, ולכן נקראת (עולה) נקבה אשה. "אשה" קשר של האהבה שאוחז בה השמאל להעלותה למעלה ולהתקשר כאחד, ולכן כתוב "עולה הוא אשה", הקשר של זכר ונקבה זה עם זה. ועי' לקמן פרשת לך לך הערה **Error! Bookmark not defined.** ועי' לעיל פרשת בראשית הערה 254 (זהר ח"ג רנו ע"ב) והערה **Error! Bookmark not defined.** ולענין מזבח עי' לקמן **Error! Bookmark not defined.**

²⁹⁰ עי' לעיל הערה 208.
²⁹¹ עי' זהר (ח"א לו ע"ב): מאי לפתח דא פתחא דלעילא דמניה נפקין דינין על עובדין בישינ דעלמא פתח כמה דאת אמר (תהלים קיח יט) פתחו לי שערי צדק ולהוא פתח חטאת רובין דא מלאך המות והוא זמין לאתפרעא מינך

תרגום: מה זה "לפתח", זהו פתח שלמעלה שממנו יוצאים דינים על מעשים רעים של העולם. "פתח" כמו שנאמר "פתחו לי שערי צדק", ולאותו פתח "חטאת רובין", זה מלאך המות, והוא עתיד להפרע ממך.

²⁹² עי' זו"ח (פ ע"ב): רבי חסדאי פתח עיר קטנה ואנשים בה מעט עיר קטנה כן אמר רבי יוסי

(שם יד-טו) עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול וסבב אותה ובנה עליה מצודים גדולים ומצא בה איש מסכן חכם ומלט הוא את העיר בחכמתו קרא גוף האדם עיר קטנה כי כן נקרא עולם קמין²⁹³ ואנשים בה מעט הם חמדת הגוף ונפש המתאוה וקראן מעט לפי שהתאוות רבות והשגתן אותן מעט ומלך גדול הוא יצה"ר שיש לו עוזרים הרבה והם כחות התאוות כמלך שרבו חיילותיו וסבב אותה על שם שהוא מקיף את הגוף מבית ומחוץ במחשבות רעות ובמעשים רעים והם המצודים הגדולים שבהם נכשל האדם איש מסכן חכם הוא היצר טוב והוא השכל²⁹⁴ וקראו מסכן לפי שעוזריו מועטים והכל כנגדו והכל שונאים אותו כענין שכתוב (משלי יט ז) כל אחי רש שנאוהו זהו שאמר (קהלת ט טו) ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא ואמר ג"כ (שם טז) וחכמת מסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים ומלט הוא את העיר בחכמתו הוא היצר הטוב והוא השכל שעם היות יצה"ר מלך גדול ויש לו עוזרים הרבה כיון שאין עקר פעולותיו כי אם לאמת השקר ולשקר האמת הנה נפילתו קרובה ביד המסכן החכם לפי שמעט מן האמת ינצח הרבה מן השקר כשם שמעט מן האור ינצח הרבה מן החשך זהו ומלט הוא את העיר בחכמתו.

(ד יב) כִּי תַעֲבֹד אֶת הָאֱלֹהִים לֹא תִסַּף תֵּת פִּתְיָה לָךְ נַע וְנָד תִּהְיֶה בְּאֶרֶץ: ע"י ר' בחיי: קול דמי אחיך דרשו רז"ל (סנהדרין לו ע"א) דמו ודם זרעיותיו והמדרש הזה רומז לתחיית המתים שכיון שמת לא היו התולדות בכחו והיכן הוא דם זרעיותיו אבל הענין רומז לתחיית המתים בסוף או ירמוז דם זרעיותיו אל הענין הנודע בקבלה אשר עליו אמר הכתוב בשת תחת הבל²⁹⁵ והנה ענינו של קין מדה כנגד מדה הוא חשב להכרית זרע אחיו ונכרת הוא זרעו במבול.

(ד יג) וַיֹּאמֶר קַיִן אֵל ה' גָּדוֹל עֲוֹנִי מִנְּשׂוֹא: ע"י רמב"ן: והענין שאמר לפניו הנה הטאי גדול והרבית עלי עונש אבל שמרני שלא אענש יותר ממה שחייבת אותי כי בעבור שאהיה נע ונד ולא אבנה לי בית וגדרות בשום מקום יהרגוני החיות כי סר צלך מעלי הודה כי האדם איננו נשגב ונמלט בכחו רק בשמירת עליון²⁹⁶.

משמיה דרבי יצחק עיר קטנה דא גופו של אדם ואנשים בה מעט אלו האברים ובא אליה מלך גדול זה יצר הרע שהוא מלך זקן וכסיל ובני אדם ג"כ משועבדים תחתיו והוא מלך עליהם ומצא בה איש מסכן חכם זה יצר טוב שהוא מסכן ואין מאזין לו חכם שהוא מחכים למאזין לו להנצל מעונשה של גיהנם.

ומלט הוא את העיר בחכמתו זו נשמתו של אדם שלא תחטא לפני בוראה ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא אין זוכר אותו וישוב האדם לחטוא בההוא יצר הרע.

תרגום: רבי חסדאי פתח (קהלת ט) עיר קטנה ואנשים בה מעט עיר קטנה כן אמר רבי יוסי משמו של רבי יצחק עיר קטנה זה גופו של אדם ואנשים בה מעט אלו האיברים ובא אליה מלך גדול זה יצר הרע שהוא מלך זקן וכסיל ובני אדם גם כן משועבדים תחתיו והוא מלך עליהם ומצא בה איש מסכן חכם זה יצר טוב שהוא מסכן ואין מאזין לו חכם שהוא מחכים למאזין לו להנצל מעונשה של גיהנם

ומלט הוא את העיר בחכמתו זו נשמתו של אדם שלא תחטא לפני בוראה ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא אין זוכר אותו וישוב האדם לחטא באותו יצר הרע

²⁹³ ע"י לעיל הערה 153.

²⁹⁴ ע"י לעיל ב ט, וע"י לעיל הערה 269.

²⁹⁵ ע"י זהר (ח"א דף נד ע"ב): בתר מאה ותלתין שנין אתלבש אדם בקינויא ואתחבר באתתיה ואוליד בר וקרא שמיה ש"ת רזא דסופא דאתוון בקיטרי גליפן רבי יהודה אמר רזא דרוחא דאתאביד דאתלבש בגופא (דארעא) אחרא בעלמא הה"ד (בראשית ד כה) כי שת לי אלהים זרע אחר תחת הבל.

תרגום: אחר מאה ושלושים שנים התלבש אדם בקנאה והתחבר באשתו, והוליד בן וקרא שמו ש"ת, סוד של סוף האותיות בקשרים חקוקים. רבי יהודה אמר, סוד של רוח שאובדת שמתלבשת בגוף (של הארץ) אחר בעולם, זהו שכתוב "כי שת לי אלהים זרע אחר תחת הבל".

²⁹⁶ ע"י זהר (ח"א לו ע"ב): א"ר אלעזר בשעתא דחב קין הוה מסתפי בגין דחמא קמיה זיני משריין

(טז) ויצא קין מלפני ה' וישב בארץ נוד קדמת עדן:

ע' רמב"ן: ומעם וישב בארץ נוד – שלא הלך בכל העולם אבל באותה הארץ ישב נודד תמיד לא ינוח במקום ממנה כלל ונקראת ארץ נוד על שמו לעולם²⁹⁷.

(ד כב) וצלה גם הוא ילדה את תובל את תובל קין לטיש כל הרש נחשת וברזל ואחות תובל קין נעמה:

ע' ר' בחיי: ואחות תובל קין נעמה דרשו רבותינו ז"ל (ב"ר פכ"ג סי' ד) אשתו של נח היתה ונקראת כן על שם שהיו מעשיה נאים ונעימים ויש אומרים שהיא היתה אשת אשמדון אם אשמדאי והשדים נולדו ממנה ור' נשים היו אמות השדים לילית ונעמה ואגרת ומחלת²⁹⁸ ויש לכל אחת ואחת מהן מחנות וכתות של רוח הטומאה אין מהם מספר ואומרים כי כל אחת מושלת בתקופה אחת מארבע תקופות שבשנה ומתקבצות בהר נשפה קרוב להרי חשך²⁹⁹ וכל אחת מושלת בתקופתה משעת שקיעת החמה עד חצות לילה הן וכל מחנותיהן

מזיינין ואתיין לקטלא ליה וכד אהדר בתשובה מאי קאמר (בראשית ד יד) הן גרשת אותי היום מעל פני האדמה ומפניך אסתר מאי מפניך אסתר אלא אהא סתיר מבניינא דילי רבי אבא אמר כמה דאת אמר (תהלים כב כה) ולא הסתיר פניו ממנו (שמות ג ו) ויסתר משה פניו ועל דא ומפניך אסתר מאינן פנים דילך אהא נסתר דלא ישגחון בי ועל דא והיה כל מוצאי יהרגני: תרגום: אמר רבי אלעזר, בשעה שחטא קין היה פוחד, בגלל שראה לפניו מיני מחנות מזויינים ובאים להרוג אותו, וכשחזר בתשובה מה אמר, "הן גרשת אותי היום מעל פני האדמה ומפניך אסתר". מה זה "מפניך אסתר", אלא אהיה נסתר מהבנין שלי. רבי אבא אמר, כמו שנאמר "ולא הסתיר פניו ממנו", "ויסתר משה פניו", ועל זה "ומפניך אסתר", מאותם הפנים שלך אהיה נסתר שלא ישגחו בי, ועל זה "והיה כל מוצאי יהרגני".

²⁹⁷ ע'י' זהר (ח"א נד ע"ב): כיון דאמר קין גדול עוני מנשא (בראשית ד יג) מחל ליה קב"ה פלגו מעונשיה בגין דגזר עליה בקדמיתא ואמר ליה נע ונד תהיה בארץ והשתא אשתאר בנוד בלחודוי הה"ד (בראשית ד טז) ויצא קין מלפני יהוה וגו' כלומר דכד נפק מן קדם יהוה הוה בגין למהוי נד בארעא ולא נע

תרגום: כיון שאמר קין "גדול עוני מנשוא", מחל לו הקדוש ברוך הוא חצי מעונשו, משום שגזר עליו בהתחלה ואמר לו "נע ונד תהיה בארץ", ועכשיו נשאר בנוד בלבדו. זהו שכתוב "ויצא קין מלפני ה' וגו'", כלומר שכשיצא מלפני ה' היה בשביל להיות נד בארץ ולא נע.

²⁹⁸ ע'י' זהר (ח"א דף נה ע"א): רבי יצחק אמר אינון בני האלהים עזא ועזאל טעו בתרה רבי שמעון אמר אמן של שדים הות דמסטרא דקין נפקת והיא אתמנת על ליליא (עם לילית) באסכרה דרבי אמר ליה רבי אבא והא אמר מר דהיא אתמנת (לחייכא) [לחייבא] בבני נשא א"ל הכי הוא ודאי דהא איהי אתיית וחייכאת בהו בבני נשא ולזמנין דאולידת רוחין בעלמא מנייהו ועד כען איהי קיימת לחייכא בהו בבני נשא א"ל רבי אבא והא אינון מתין כבני נשא מאי טעמא איהי קיימת עד השתא א"ל הכי הוא אבל לילית ונעמה ואגרת בת מחלת דנפקן מסטרא דלהון כלהו קיימות עד דיבער קב"ה רוח מסאבא מעלמא דכתיב (זכריה יג ב) ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ.

תרגום: רבי יצחק אמר, אותם בני האלהים עזא ועזאל טעו אחריה. רבי שמעון אמר, אמם של השדים היתה שיצאה מצדו של קין, והיא התמנתה על הלילה (עם לילית) באסכרה של תינוקות. אמר לו רבי אבא, והרי אמר מר שהיא התמנתה לצחק בבני אדם. אמר לו, כך הוא ודאי, שהרי היא באה ומצחקת בהם בבני אדם, ולפעמים מולידה רוחות בעולם מהם, ועד עכשיו היא עומדת לצחק בבני אדם. אמר לו רבי אבא, והרי הם מתים כבני אדם, למה היא עומדת עד עכשיו. אמר לו, כך זה, אבל לילית ונעמה ואגרת בת מחלת שיצאו מהצד שלהם, כולן קיימות עד שיבער הקדוש ברוך הוא רוח הטומאה מן העולם, שכתוב "ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ".

²⁹⁹ ע'י' זהר (ח"ג קצו ע"א): אשר הלך חשכים ואין נגה לו וכי בגין דלא אתא לצלויי הלך חשכים אלא אוקמה אבל עד לא יתכנשון ישראל לבתי כנסיות לצלאה סטרא אחרא קיימא וסגיר כל נהורין עלאין דלא יתפשטון ויפקון על עלמין ותלת זמנין ביומא אזלי סטר אחרא דכר ונוקבא ומשטטין בעלמא וההוא עידן אתקן לצלותא בגין דלא הוי תמן קטרוגא כלל

וכדין איהו עידן לצלותא בגין דאינון אזלי למשטטא בטורי חשוך והר נשפה כדין פתיחין כוי נהורין עלאין ונפקי ושריאן על בתי כנסיות ברישיהון דאינון דצלאן צלותין ומתפלגן נהורין על רישייהו וקב"ה שאיל על ההוא דלא אשתכח תמן ואמר חבל על פלניא דהוה רגיל הכא והשתא דהלך חשכים ואתעבר מקמי נהורין והלך לשטטא בטוריא בעלמא ונפק מההוא נגה נהורא דנהיר ולית (ליה) ביה חולקא אין נגה לו כמה דאתפליג ושריא על אחרנין דתמן כמה טבין אתאבידו מניה (אין נגה לו השתא דהלך חשכים) ואלו הוה תמן יבטח בשם יי' בכללא דעבד קדמא וישען באלהיו ברזא דעבד

ועל כלן משל שלמה וקרא אותם עבדים ושפחות³⁰⁰ שהיה משתמש בהם כרצונו ור' נשים אלו נשיו של שרו של עשו הן ודוגמתו נשא עשו ד' נשים כדמפורש בתורה וגם רבותינו ז"ל האריכו במדרש (ב"ר פכ"ד סי' ו) בענין אדם הראשון שכל אותן ק"ל שנה שהיה נזוף בחטאו שהוליד רוחין ושדין ולילין ומזיקין וזאת מעלה ושלמות במין האדם שממנו הרוחניים שבגלגלי היסודות גם ממנו יש רוחנים שכליים במרום והבן זה³⁰¹.

(ד כה) וַיִּדַע אָדָם עוֹד אֶת אִשְׁתּוֹ וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ שֵׁת כִּי שֵׁת לִי אֱלֹהִים זָרַע אַחֵר תַּחַת הַבַּל כִּי הָרְגוּ קַיִן:

ע"י ר' בחיי: הסתכל אמרו זרע אחר תחת הבל כי היה זרע אחר תחת זרע שנזרע ממנו הבל אילו לא נהרג הבל לא נולד שם וזהו תחת הבל במקומו ממש ולא אמר הכתוב נפש תחת נפש שאלו אמר כן לא היה תחת הבל ממש³⁰² וכבר ידעת כי כל עניני מעשה בראשית הם חכמות ומזה הוצרכו חכמי האמת להוציא מן הפרשה הזאת רמז על משה רבינו ע"ה הוא שדרשו ז"ל (ב"ר פכ"ו סי' 303) בשג"ם זה משה והיו ימיו מאה ועשרים שנה כי כן היו שנותיו

תניינא

תרגום: "אשר הלך חשכים ואין נוגה לו", וכי משום שלא בא להתפלל הלך חשכים, אלא פרשוה, אבל עד שלא יתכנסו ישראל לבתי כנסיות להתפלל, הצד האחר עומד וסוגר כל האורות העליונים שלא יתפשטו ויצאו על העולם, ושלש פעמים ביום הולכים צד האחר, זכר ונקבה, ומשוטטים בעולם, ואותו זמן נתקן לתפלה, משום שאין שם קטרוג כלל.

ואז הוא זמן לתפלה, משום שהם הולכים לשוטט בהרי החושך, והר נשפה, אז נפתחים חלונות אורות עליונים ויוצאים ושורים על בתי כנסיות, בראש של אלו שמתפללים תפלות, ומתחלקים אורות על ראשיהם, והקדוש ברוך הוא שואל על אותו שלא נמצא שם ואומר, חבל על פלוני שהיה רגיל כאן וכעת שהלך חשכים ועבר מלפני האורות והלך לשוטט בהרי העולם, ויצא מאותו נוגה אור שמאיר, ואין (לו) בו חלק, "אין נגה לו", כמו שמתחלק ושורה על האחרים ששם כמה טובות אבדו ממנו, (אין נוגה לו, כעת שהלך חשכים) ואלו היה שם "יבטח בשם ה'", בכלל העבד הראשון וישען באלהיו, בסוד העבד השני.

³⁰⁰ ע"י זהר (ח"ג רלה ע"א): ושמרים דכלא נטיל טחול ומשריין דיליה דאינון עבדים ושפחות דאמר עלייהו שלמה קניתי לי עבדים ושפחות.

תרגום: ואת השמרים של הכל נוטל הטחול והמחנות שלו, שהם עבדים ושפחות שאמר עליהם שלמה "קניתי לי עבדים ושפחות".

³⁰¹ ע"י זהר (ח"ג קיא ע"א): ואי תימא דהא אחוה דשם ויפת הוה אמאי לא הוה הכי כוונתייהו והכי מזרעא דחם הוה אליעזר עבד דאברהם אמאי לא הוה כותיה דנפק צדיק וקב"ה אודי בברכתיה כד בריך ליה לבן אלא ודאי הכא ברזא דגלגולא גולל אור מפני חשך עבדא דאברהם דנפק מחשך ודא זרעא דחם דיו לעבד להיות כרבו דאיהו אברהם דנפק מתרח עובד כו"ם וחשך מפני אור דא ישמעאל דנפק מאברהם ועשו מיצחק.

ורזא תערובת טפין באתר דלאו דיליה גרים דא מאן דעריב טפה דיליה בשפחה מחלת בת ישמעאל או בבת אל נכר דאינון רע חשך וטפה דיליה טוב אור וירא אלהים את האור כי טוב מערב טוב עם רע עבר על מימרא דמאריה דאמר ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו קב"ה בהוא דערב (רב) ארכיב ליה ואייתי ליה בגלגולא לקבלא עונשיה חזר בתיובתא אשתדל באורייתא ואפריש טוב מרע דאינון אסור והתר טומאה וטהרה כשר ופסול בדא אתפרש רע מטוב.

תרגום: ואם תאמר שהיא אחיהם של שם ויפת היה, למה לא היה כך כמותם, וכן מהזרע של חם היה אליעזר עבד אברהם, למה לא היה כמותו, שיצא צדיק, והקדוש ברוך הוא הודה בברכתו כשברך אותו לבן. אלא ודאי כאן בסוד הגלגול, גולל אור מפני חשך, עבד אברהם שיצא מהחשך, וזה הזרע של חם, דיו לעבד להיות כרבו, שהוא אברהם, שיצא מתרח, עובד כו"מ. וחשך מפני אור, זה ישמעאל, שיצא מאברהם ועשו מיצחק.

וסוד תערובת טפות במקום שאינו שלו גרם את זה, מי שמערב טפה שלו בשפחה מחלת בת ישמעאל, או בבת אל נכר, שהם רע חשך, והטפה שלו טוב אור "וירא אלהים את האור כי טוב", מערב טוב עם רע, עובר על מאמר רבונו שאמר "ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו" הקדוש ברוך הוא מרכיב אותו באותו שערב (רב), ומביאו בגלגול לקבל ענשו, אם חזר בתשובה התעסק בתורה והפריד טוב מרע, שהם אסור והיתר, טומאה וטהרה, כשר ופסול, בזה נפרד הרע מהטוב.

³⁰² ע"י לעיל הערה 295.

³⁰³ ז"ל: א"ר חנינא בר פפא אפי' נח שנשתייר מהם לא שהיה כדי אלא שצפה הקב"ה שמשו עתיד לעמוד ממנו שנאמר בשגם זה משה דחושבניה דדין הוא חושבניה דדין רבנן מייתו לה מהכא והיו ימיו מאה ועשרים שנה ומשה חי מאה ועשרים שנה.

מלת משה בעצמה כוללת שלשתן הבל שת משה³⁰⁴ והבן זה ויחס הזרע הזה להשיי לפי שהיה הבל גם שת בדמותו וצלמו של אדם הנעשה בצלם אלהים וע"כ הזכיר בו שם אלהים ובאמרו כי הרגו קין באר כי לא נהיה שת לולי שהרגו קין להבל.

(ה א - ב) זה ספר תולדות אדם ביום ברא אלהים אדם בדמות אלהים עשה אתו: זכר ונקבה בראם ויברך אתם ויקרא את שמם אדם ביום הבראם: עי' רמב"ן: וכתב רבינו שרירא הגאון שמסרו חכמים אחד לחברו הכרת פנים וסדרי שרטוטין מקצתן אמורים בסדר פסוק זה ספר תולדות אדם ומקצתן בסדר פסוק של אחריו זכר ונקבה בראם ואין מוסרים סתרי תורה ורוזין אלא למי שרואין בו סימנין שראוי לכך אלו דברי הגאון ולא זכינו בהם³⁰⁵.

עי' ר' בחיי: זה ספר תולדות אדם פי' הרמב"ן ז"ל כי ירמוז לכל התורה כלה כי כל התורה כלה ספר תולדות אדם שאם לא כן למה אמר ספר והיה לו לומר אלה תולדות אדם כלשון (בראשית כה יב) ואלה תולדות ישמעאל (שם יט) ואלה תולדות יצחק ע"כ ויתכן לומר במלת ספר שהיא החכמה והוא מלשון ספר³⁰⁶ וספור הנזכר בספר יצירה (פ"א מ"א³⁰⁷) שהם שמות אל החכמה העליונה ויגיד הכתוב זה ספר שהיתה החכמה ראויה שתהיה תולדותיו של אדם כי אין בניו של אדם הגופיים תולדותיו העקריים כי אם ספר החכמה שהרי אפשר לעולם שיתישב ע"י אחרים וכמו שאמר בן עזאי (יבמות סג ע"ב) ומה אעשה ונפשי חשקה בתורה³⁰⁸ אפשר לעולם שיתקיים ע"י אחרים ובאר הכתוב עוד כי ספר זה שהוא החכמה ראוי הוא שיתיחס אל האדם לפי שבדמות אלהים עשה אותו³⁰⁹ ואימתי עשה אותו ביום ברא אלהים

³⁰⁴ עי' תיקו"ז (קלה ע"א): (והא קהלת אמר (קהלת ח') יש הבל אשר נעשה על הארץ אשר יש צדיקים אשר מגיע אליהם כמעשה הרשעים הכא אתגלי צדיק ורע לו רשע וטוב לו אית הבל ואית הבל ועלייהו אתמר (קהלת י ב) לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו) בשגם זה הבל והא אוקמוהו בשגם זה משה משה זה שת ואיהו שם ואיהו הבל והן כל אלה יפעל א"ל פעמים שלש עם גבר (איוב לג כט).

תרגום: והרי קהלת אמר יש הבל אשר נעשה על הארץ אשר יש צדיקים אשר מגיע אליהם כמעשה הרשעים כאן התגלה צדיק ורע לו רשע וטוב לו יש הבל ויש הבל ועליהם נאמר לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו בשגם זה הבל והרי פרשוהו בשגם זה משה משה זה שת והוא שם והוא הבל והן כל אלה יפעל א"ל פעמים שלוש עם גבר.

עי' ספר הפליאה (עמוד תרל): אם תכתוב משה ש"ת הבל ר"ת משה שנתגלגל מהם ובא לעולם. ³⁰⁵ עי' זהר (ח"ב דף ע"ב): תו זה ספר תולדות אדם לדיוקנין ברזי דדיוקנין דבר נש לאשתמודעא באינון תולדות דבר נש דיוקנא דרזין דבר נש בשערא במצחא בעיינין באנפין בשפוון ובשרטוטי ידן ובאודנין באלין שבע בני נשא אשתמודען.

תרגום: עוד זה ספר תולדות האדם לדמויות בסודות של דמויות של אדם להיות ניכר באותם התולדות אדם דמות סודות האדם בשערות במצח בעינים בפנים בשפתים ובשרטוטי הידים ובאזנים באלו השבע ניכרים אדם.

³⁰⁶ עי' לעיל (א ב), ונדצ"ל ספר וספר וספור. ³⁰⁷ (פ"א מ"א) בשלשים ושתים נתיבות פליאות חכמה חקק י"ה יהו"ה צבאות אלקי ישראל אלקים חיים ומלך עולם אל שדי רחום וחנון רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש הוא, וברא את עולמו בשלשה ספרים בספר וספר וספור.

³⁰⁸ עי' תיקו"ז (ל ע"ב): זכאה איהו מאן דנטיר ברית מילה ואורייתא דאיהו עמודא דאמצעיתא דתרוויהו מגינין עליה חד בעלמא דא וחד בעלמא דאתי תרגום: אשרי הוא מי ששומר ברית מילה והתורה שהיא העמוד האמצעי, ששניהם מגנים עליו, אחד בעולם הזה, ואחד בעולם הבא.

עי' בגר"א בתיקו"ז (מז ע"א): והענין כי בנים נק' מצד הגופים, ותלמידים נק' בנים מצד החכמה שהוליד להם, והוא רוח הפנימי דבהן. והן ברית הלשון והמעור, ששניהם הם דעת המוליד, אלא שזה מוליד בגופני הזרע שהוא גופני מוליד בגופני, והדבור שהוא רוחני מוליד רוחני. ומכאן כמה כח הדיבור שמוליד בנים רוחנים. וז"ש (ערכין טו ע"א) נמצא האומר בפיו כו', וכן (ב"מ לג ע"א) כבוד רבו קודם לאביו.

³⁰⁹ עי' זהר (ח"א דף לז ע"א): תלת ספרין פתיחן בר"ה חד צדיקים גמורים וכו' ספר עלאה דהא מניה נפק כלא נפיק מניה כתיבה ספר אמצעיתא כללא דעילא ותתא וספר דאיהו כללא דלעילא ותתא ואחיד לכל סטרין רזא דתורהו (ואחיד לכל סטרין רזא דאדם קדמאה ספר תליתאה דאקרי

אדם והבן זה למה הוצרך להזכיר אדם שני פעמים.

(ה ב): זָכַר וּנְקָבָה בְּרָאָם וַיִּבְרָךְ אֹתָם וַיִּקְרָא אֶת שְׁמֵם אָדָם בַּיּוֹם הַבְּרָאָם:
 עי' ר' בחיי: זכר ונקבה בראם הנפש והשכל³¹⁰ כי הם העקר בלמוד החכמה כי הגוף אינו נחשב לכלום אבל הוא כלי להם.

ויברך אותם ברכם ברבוי ותוספת חכמה ויקרא את שמם אדם כי אין האדם נקרא אדם רק בסבת הנפש והשכל שאלמלא הם נמשל כבהמות נדמה ואחר שהיה בצלם אלהים היה לו להוליד בצלמו וברמותו וכן עשה כי הוליד השכל והחכמה אשר כנהו בשת לפי שהשכל עקר ויסוד הכל מלשון (יומא נג ע"ב) אבן שתיה כשם שהיה שת בנו עקר כל התולדות וראש לכל הצדיקים³¹¹.

ועוד נראה לומר זה ספר תולדות אדם כי הכונה על שת שיזכיר בפרשה ולפי שב' הבנים שהיו לו האחד נהרג והב' נתקלל ונתקיים זרעו בשת אמר עליו זה ספר תולדות אדם כי הוא לבדו תולדותיו החשובים ואף על פי שכבר הגיד הכתוב עד עתה תולדות רבות לקין לא היו תולדותיו של אדם כי אם תולדות הוה מרוכב הנחש הוא סמאל³¹² והם הנזק ועירד ולמך ומהם התומים בשם אל כשמות המלאכים והם מחוייאל ומתושאל ועל תולדות אלה של קין אמר הכתוב ויראו בני האלהים את בנות האדם כי היו בני האלהים לא בני אדה"ר וע"ז דרשו רז"ל (ב"ר פכ"ד סי' ו) זה ספר תולדות אדם אלו תולדות אדם ואין הראשונים תולדות אדם ומה הן אלוהות כי לכך קראן אלוהות לפי שכולן נולדו מקין שנולד מחוה מכה אל נכר³¹³ והבן זה.

ובמדרש זה ספר תולדות אדם ביום ברא אלהים אדם למדך שכיון שנברא אדם העמיד

[נ"א ואקרי] תורה) שבכתב אדם קדמא ספר דאקרי תולדות אדם ודא איהו דצדיקים גמורים הה"ד (בראשית ה א) זה ספר [תולדות אדם דא צדיק והאי ודאין] (ודא צדיק) דעביד תולדות ביום ברא אלהים אדם בדמות אלהים דהא ודאי כדן אתתקן כלא לעילא ותתא ואתקיימו בדוגמא חדא זכר ונקבה בראם (שם ב) סתם חד [אתכליל בחד] (כלל חד)

תרגום: שלשה ספרים נפתחים בראש השנה, אחד של צדיקים גמורים וכו', ספר עליון שהרי ממנו יוצא הכל, ממנו יוצאת כתיבה. ספר אמצעי כללות של מעלה ומטה, (ספר שהוא כללות שלמעלה ולמטה, ואוחז לכל הצדדים סוד וכו') (ואוחז לכל הצדדים, סוד של אדם הראשון, ספר שלישי שנקרא (ונקרא) תורה) שתורה שבכתב אדם הראשון, ספר (שלישי) שנקרא "תולדת אדם", וזהו של צדיקים גמורים, זהו שכתוב "זה ספר תולדות אדם", זה צדיק ודאי שעושה תולדות. "ביום ברא אלהים אדם בדמות אלהים", שהרי ודאי אז נתקן הכל למעלה ולמטה, והתקיימו בדוגמא אחת. "זכר ונקבה בראם" סתם אחד נכלל בשני.

³¹⁰ עי' לעיל ג כא, ועי' לעיל הערה 269.

³¹¹ עי' תיקוני זהר (קכט ע"ב): שת מתמן הושתת עלמא ובגין דא כי שת לי אלהים זרע אחר תחת הבל דאתמר ביה בשגם זה הבל ואיוב עליה אמר מי שת בטוחות חכמה חכמה מ"ם עליונים מתמן אתמשך ובגין דא כי מן המים משיתיהו ש' תלת אבהן ודא מ"ש מן משה ה' שכינתא תתאה הבל ה' ל"ב

תרגום: שת משם השתת העולם ומשום זה כי שת לי אלהים זרע אחר תחת הבל שנאמר בו בשגם זה הבל ואיוב אמר עליו מי שת בטוחות חכמה חכמה מ"ם עליונים משם נמשך ומשום זה כי מן המים משיתיהו ש שלשת האבות וזה מ"ש מן משה ה' שכינה התחתונה הבל ה' ל"ב ועי"ש (קלז ע"א): וידע אדם עוד את אשתו ותלד בן ותקרא את שמו ש"ת (בראשית ד כה) סיומא דאלפא ביתא ועליה אמר איוב (איוב לח) מי שת בטוחות חכמה מאי חכמה דא דחסר מניה ' דבה הוה שית דאיהו ברא שית ואיהו ראשית והוה אתמר ביה מגיד מראשית אחרית (ישעיה מו י) הוה משמש שת באתר דהבל ובגין דחסר מניה ' אתקרי אחר בגין דכד חב אדם פרח מניה ' ועבד שת בלא ' דאיהי חכמה.

תרגום: וידע אדם עוד את אשתו ותלד בן ותקרא את שמו ש"ת הסיום של אלפא ביתא ועליו אמר איוב מי שת בטוחות חכמה מה החכמה זו שחסר ממונה ' שבה היה שית שהוא ברא שית והוא ראשית והיה נאמר בו מגיד מראשית אחרית היה משמש שת במקום הבל ומשום שחסר ממנו ' נקרא אחר משום שכאשר חטא אדם פרח ממנו ' ועשה את שת בלי ' שהיא חכמה.

³¹² עי' לעיל הערה 263.

³¹³ עי' זהר (ח"ב דף מ ע"א): וקרין להו יצר הרע, רשותא אחרא, אל נכר, אלהים אחרים.

תולדות זכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם מכאן שהאשה ג"כ נקראת אדם כי היא מכלל המין האנושי ויש לה עקר גדול וכן כתוב בפירוש (ישעיה מד יג) כתפארת אדם לשבת בית ויש לך לקנות לב במלות זכר ונקבה בראם כי כן כתוב וייצר ה' אלהים וכתוב (דברי הימים א' ד כג) המה היוצרים כי נשמת הזכר מן הזכר ונשמת הנקבה מן הנקבה ומטעם זה נזדווג לה נחש לחוה ולא לאדם לפי שנשמתה מן המדה המקבלת מצפון שהוא השמאל וזה שתמצא בספר הבהיר בסופו אמר הנחש הואיל ונשמתה מצד צפון אסיתנה מהרה³¹⁴.

(ה ד): ויהיו ימי אדם אחריו הולידו את שתי שמונה מאת שנה ויולד בנים ובנות: עי' רמב"ן: הסבה באריכות ימיהם כי אדם הראשון מעשה ידיו של הקדוש ברוך הוא נעשה בתכלית השלימות בנוי בכח בקומה וגם אחרי שנקנס עליו שיהיה בן מות היה בטבעו לחיות זמן רב וכאשר בא המבול על הארץ נתקלקל עליהם האויר³¹⁵ והלכו ימותם הלך וחסור כי עד המבול היו ימיהם בארך ההוא ויש מהם שחיו יותר מאדם ושם שנולד קודם המבול היה שש מאות הועיל לו החוץ שנולד בו והזיק לו האויר שנתקלקל ובניו הנולדים אחר המבול נתקצרו ימותם ושבנו לארבע מאות.

(ה כג) ויהי כל ימי חנוך חמש ושלשים שנה ושלוש מאות שנה: עי' ר' בחיי: שם"ה שנים כמנין ימות החמה לא פחות ולא יותר כי הצדיק הזה ידע והשיג מהלך השמש וכחותיו העצומים והכיר בחכמתו כי יש סבה עליונה על הכל ונדבק בה וכבר הודעתך למעלה כי יש מאורות למאורות³¹⁶ וכלן נמשכים מן האור העליון אשר הצדיק הזה זכה אליו וזהו שהזכיר בו לשון ויהי מה שלא תמצא בדורות הראשונות שלא הזכיר באחד מהם אלא ויהיו כדי לרמוז שנתעלה באור העליון שכתוב בו (בראשית א ג) יהי אור ויהי אור ומצינו גם במשה ע"ה כלשון הזה הוא שכתוב (שמות כד יח) ויהי משה³¹⁷ בהר ומזה

³¹⁴ קצט. נשמת נקבה מן הנקבה ונשמת זכר מן הזכר, והיינו דקאזיל נחש בתרה דחוה, אמר הואיל ונשמתה מצד צפון. אסיתנה מהרה, ומאי הסתה הוה בה, משום דבא עליה:

³¹⁵ עי' זהר (ח"א לז ע"ב): ויאמר יהו"ה לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר וגו' (בראשית ו ג) [חסר] רבי אחא אמר בההוא זמנא הוה ההוא נהרא דנגיד ונפיק אפיק רוחא עלאה מאילנא דחיי ואריק באילנא דשריאי ביה מותא (מאילנא דמותא) [ואתמשכן רוחין בגווייהו דבני נשא [יומין] (זמנין) סגיאין עד דסלקו בישין ואתעתדו לפתח כדן אסתלק רוחא עלאה מההוא אילנא בשעתא דפרח נשמתין ובבני (מבני) נשא הה"ד (בראשית ו ג) לא ידון רוחי באדם לעולם למיתב לעולם [בשעתא דפרחו נשמתין בבני בשר ונשא]]

תרגום: "ויאמר ה' לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר וגו'". רבי אחא אמר, באותו זמן היה אותו נהר ששופע ויוצא, מוציא רוח עליונה מעץ החיים ושופך באילן (ששורה בו המות) (מעץ המות), ונמשכות רוחות לתוך בני אדם ימים (זמנים) רבים, עד שעלו רעות והתיצבו לפתח. אז הסתלקה רוח עליונה מאותו אילן בשעה שפרחו נשמות בבני (מבני) אדם. זהו שכתוב "לא ידון רוחי באדם לעולם", לתת לעולם בשעה שפרחו נשמות בבני אדם.

עי' שער הפסוקים - ספר יחזקאל: וז"ס מ"ש באד"ר (ספד"צ ל"ד ע"א) לא ידון רוחי באדם וכו', דלא נשיב נשיבו דרוחא דחוטמא דע"ק וכו', והוא, כי דורות הראשונים, שעד מ"ת לא היה הנהגתם על פי התורה ועבודה, שעדיין לא נתנה תורה בארץ, והיו תלויים בחסד עלאה דע"ק, שכל אלו באו לעולם רק בשביל הכנת האבות, וישראל שיצאו מהם, שהם תכלית הבריאה, וכ"ז שלא היה תורה היה הנהגתם מצד המדות המושפעים ממדריגה עליונה מע"ק, ששם החסד לקיום העולם אף שאין כדאים, ולכן היה להם אריכות ימים מסטרא דאריכא דאנפין, והוא רוחא דחיי דנשיב מחוטמא דע"ק, ורק מדור המבול ואילך, שקלקלו מאד, לא נשפע רוחא דע"ק כמקדם בסוד אלף שנה, אלא ע"י התלבשות או"א הנשפעים לז"א, שהחסדים נתצמצמו בערכם, והוא סוד מאה שנה ב"ס דז"א, ועשרים שנה דח"ב, וז"ש והיו ימיו מאה ועשרים שנה, וממ"ת ואילך אמר משה רבינו (תהלים צ י) ימי שנותינו בהם שבעים שנה וכו', כי הכל הוא בא מז"א, שמאז התחיל העבודה וההנהגה על פי סדר זה, על פי הדין והמשפט, שהם סוד נקודות אלקים ז' נקודות, וכמ"ש באד"ר (קמ"א ע"ב) שבע"ק הוא שם הו"ה רחמים, וז"א אקרי אלקים לקבליה דע"ק, ולכן קודם עשרת הדברות כתיב (שמות כ א) וידבר אלקים את כל הדברים האלה וכו' והבן.

³¹⁶ עי' לעיל הערה 121.

³¹⁷ עי' לעיל הערה 276.

זכה לאור התורה שנתנה על ידו וזכה לקרון עור פנים³¹⁹ והבן זה.

³¹⁸ עי' ז"ח (מב ע"א): כגוונא דאשלים במ' יום במעי אמיה גופא דלתתא הכי אשתלים לעילא וע"ד בכל ביתי נאמן הוא דאשתכלל לעילא בביתא דילי כגוונא דביתא דלתתא. ועל דא קרן עור פני משה דהא אתנהיר מקרן עילאה ומשיך שמן הטוב על ראשיה ואשתלים כל חד מארבע יסודין דיליה בעשר הא ארבעין יומין וארבעין לילון ואמשיך שמן הטוב על ראשיה וכדין אתנהיר.

תרגום: כמו שהשתלם ארבעים יום במעי אמו הגוף שלמטה כך משתלם למעלה ועל כן (במדבר יב) בכל ביתי נאמן הוא שהשתכלל למעלה בביתי כמו הבית שלמטה. ועל זה (שמות לד) קרן עור פני משה שהרי מאיר מהקרן העליונה ומושך את השמן הטוב על ראשו והשתלם כל אחד מארבעה יסודות שלו בעשר הרי ארבעים ימים וארבעים לילות והמשיך השמן הטוב על ראשו ואז מאיר. ועי' עוד הערה 236.

³¹⁹ עי' יבמות (מ"ט ע"ב) כל הנביאים ראו באספקלריא שאינה מאירה ומשה רב"ה זכה לאספקלריא דמאירה.

עי' זהר וארא כג ע"א): רבי שמעון הוה יתיב יומא חד ורבי אלעזר בריה (עמיה) ורבי אבא עמיה אמר רבי אלעזר האי קרא דכתיב וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב וגו' מהו וארא ואדבר מבעי ליה אמר ליה אלעזר ברי רזא עלאה איהו תא חזי אית גוונין דמתחזיין ואית גוונין דלא מתחזיין ואלין ואלין אינון רזא עלאה דמהימנותא ובני נשא לא ידעין ליה ולא מסתכלין ביה ואלין דמתחזיין לא זכה בהו בר נש עד דאתו אבהן וקיימו עלייהו ועל דא כתיב וארא דחמו אינון גוונין דאתגליין ומאן גוונין דאתגליין אינון דאל שדי דאינון גוונין בחיזו עלאה (נ"א חיזו דגוונין עלאין) ואלין אתחזיין וגוונין דלעילא סתימין דלא אתחזיין לא קאים איניש עלייהו בר ממשא ועל דא כתיב ושמי יה"ה לא נודעתי להם לא אתגלית לון בגוונין עלאין ואי תימא דאבהן לא הוה ידעי בהו אלא הוה ידעי מגו אינון דאתגליין:

כתיב (דניאל יב ג) והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד והמשכילים יזהירו מאן אינון משכילים אלא דא הוה אברהם אל יצחק ואל יעקב וגו' מהו וארא ואדבר מבעי למלא בפומא ואלין אקרן משכילים יזהירו כזהר הרקיע מאן (זהר) הוה הרקיע דא הוה רקיע דמשה דקיימא באמצעייתא והאי זהר דיליה איהו סתים ולא אתגלייא מגוון דיליה וקיימא על ההוא רקיעא דלא נהיר דאתחזיין ביה גוונין ואינון גוונין אף על גב דאתחזיין ביה לא זהרי כזהרא בגין דאינון גוונין סתימין תא חזי ארבע נהורין אינון תלת מנייהו סתימין וחד דאתגלייא נהורא דנהיר נהורא דזהרא (ואינון) ואיהו נהיר כזהירו דשמיא בדכיו נהורא דארגוונא דנטיל כל נהורין נהורא דלא נהיר אסתכל לגבי אלין ונטיל לון ואתחזיין אינון נהורין ביה כעששיתא לקבל שמשא ואלין תלת דקאמרן סתימין וקיימין על האי דאתגלייא ורזא דא עינא:

תא חזי בעינא אית תלת גוונין דאתגליין רשימין ביה וכלהו לא מזדהרי בגין דקיימי בנהורא דלא נהיר ואלין אינון כגוונא דאינון סתימין דקיימי עלייהו ואלין אינון דאתחזיין לאבהן למנדע אינון סתימין דמזדהרין מגו אלין דלא מזדהרי ואינון דמזדהרי ואינון סתימין אתגליין ליה למשה בההוא רקיעא דיליה ואלין קיימי על אינון גוונין דאתחזיין ביה בעינא ורזא דא סתים עינך ואסחר גלגלך ויתגליין אינון גוונין דנהרין דמזדהרי ולא אתייהיב רשו למיחמי אלא בעיינין סתימין בגין דאינון סתימין דקיימי על אינון גוונין דאתחזיין דלא מזדהרי ועל דא קרינן משה זכה באספקלריא דנהרא דקיימא על ההוא דלא נהרא שאר בני עמא בההוא אספקלריא דלא נהרא ואבהן הוה חמאן מגו אלין גוונין דאתגליין אינון סתימין דקיימי עלייהו דאינון דלא נהרין ועל דא כתיב וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי באינון גוונין דאתחזיין ושמי יה"ה לא נודעתי להם אלין גוונין עלאין סתימין דזהרין דזכה בהו משה לאסתכלא בהון ורזא דא דעינא סתים וגליא סתים חמי אספקלריא דנהרא אתגלייא חמי אספקלריא דלא נהרא ועל דא וארא באספקלריא דלא נהרא דאיהו באתגלייא ביה כתיב ראיה באספקלריא דנהרא דאיהו בסתימו כתיב ביה ידיעה דכתיב לא נודעתי אתו רבי אלעזר ורבי אבא ונשקו ידוי בכה רבי אבא ואמר ווי כד תסתלק מעלמא וישתאר עלמא יתום מינך מאן יכיל לאנהרא מלין דאורייתא:

תרגום: רבי שמעון היה יושב יום אחד ורבי אלעזר בנו (עמו) ורבי אבא עמו אמר רבי אלעזר פסוק זה שכתוב וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב וגו' מהו וארא היה צריך לומר ואדבר אמר לו אלעזר בני זהו סוד עליון. בא וראה יש צבעים שנראים ויש צבעים שלא נראים ואלו הם סוד עליון של האמונה ובני אדם לא יודעים אותו ולא מתבוננים בו ואלה שנראים לא זכה בהם אדם עד שבאו האבות ועמדו עליהם ועל זה כתוב וארא שראו אותם צבעים שהתגלו. ומה הצבעים שהתגלו אותם של אל שדי שהם צבעים של מראה עליון (מראה של צבעים עליונים) ואלו נראים והגוונים שלמעלה נסתרים שלא נראים לא עמד איש עליהם פרט למשה ועל זה כתוב ושמי ה' לא נודעתי להם לא התגליתי להם בגוונים עליונים ואם תאמר שהאבות לא ידעו אותם אלא הם ידעו אותם מתוך אלו שהתגלו.

כתוב והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד והמשכילים יזהירו מי

(ה כד) וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוּךְ אֶת הָאֱלֹהִים וַאֲיָנֵנו כִּי לָקַח אֹתוֹ אֱלֹהִים:
 עי' ר' בחיי: מעלת מדת התהלכות לא יזכר רק בצדיקים³²⁰ כגון חנוך נח ואברהם הוא

הם המשכילים אלא זהו אותו חכם שמתבונן מעצמו בדברים שלא יכולים בני אדם לדבר בפה ולאלה קוראים משכילים זהירו כזהר הרקיע מי (זהר) הוא הרקיע זהו הרקיע של משה שעומדת באמצע והזהר שלו הזה הוא נסתר ולא התגלה מהגוון שלו ועומד על אותו רקיע שלא מאיר שנראים בו הצבעים ואותם צבעים אף על פי שנראים בו לא זהרים כמו זהר משום שהם צבעים נסתרים. בא וראה ארבעה אורות הם שלשה מהם נסתרים ואחד שהתגלה אור שמאיר אור שזהר (והם) והוא מאיר כזהר השמים בטוהר אור של ארגמן שנוטל כל האורות אור שלא מאיר מסתכל לאלה ונוטל אותם ונראים אותם המאורות בו כעששית נגד השמש. ואלה השלשה שאמרנו נסתרים ועומדים על זה שהתגלה וסוד זה העין.

בא וראה בעין יש שלשה צבעים שהתגלו רשומים בו וכולם לא זהרים משום שעומדים באור שלא מאיר ואלה הם כדוגמא אותם הנסתרים שעומדים עליהם ואלה הם שנראו לאבות לדעת אותם נסתרים שזהרים מתוך אלה שלא זהרים ואותם שזהרים והם נסתרים התגלו למשה באותו רקיע שלו ואלה עומדים על אותם צבעים שנראים בו בעין. וסוד זה סותם עיניך ומסובב גלגלך ויתגלו אותם צבעים שמאירים שזהרים ולא נתנה רשות לראות אלא בעיניים סתומות משום שאותם נסתרים עליונים עומדים על אותם צבעים שנראים שלא זהרים. ועל זה קראנו משה זכה באספקלריה המאירה שעומדת על אותה שלא מאירה שאר בני העולם באותה אספקלריה שלא מאירה והאבות היו רואים מתוך הצבעים הללו שהתגלו אותם נסתרים שעומדים עליהם שאלה שלא מאירים ולכן כתוב וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי באותם צבעים שנראים. ושמי ה' לא נודעתי להם אלו צבעים עליונים נסתרים שזהרים שזכה בהם משה להסתכל בהם וסוד זה שהעין סתום/נסתר וגלוי נסתר רואה אספקלריה המאירה נגלה רואה אספקלריה שלא מאירה ועל זה וארא באספקלריה שלא מאירה שהיא בהתגלות בה כתוב ראייה ואולם באספקלריה שמאירה שהיא בסתר כתוב בה ידיעה שכתוב לא נודעתי באו רבי אלעזר ורבי אבא ונשקו ידיו בכה רבי אבא ואמר אוי כשתסתלק מן העולם וישאר העולם יתום ממך מי יכול להאיר דברי תורה.

עי' יהל אור ח"א י"ב ע"ד וז"ל ונה"י הן גוונים דמתחזיין לכן ב' גוונים הראשונים נראין בפתיחו דעינין וחג"ת הן גוונים דלא מתחזיין לכן הן בסתימו דעינין אבל חב"ד אין שם גוונים כלל עכ"ל. ועי' בבהגר"א על תז"ח יח ע"א ז"ל דלא אנהיר סיהרא אספקלריא כו' - כי אין השגה לשום בריה רק בשכינה כידוע רק שמרע"ה אנהיר לה בדרגיה ועביד לה אספקלריא דנהרא עכ"ל. דהיינו שכל הבריאה כולה אינה יכולה להשיג מאומה אלא ממידת המלכות בלבד. אמנם אם ישנם חילוקי מדרגות בין הברואים הדבר תלוי באם המלכות מאירה אם לאו כלומר אם המלכות עומדת בזיווג עם ז"א אם לאו. ועי' בתז"ח לד ע"ג תנא דמסייע ליסוד זה: כרובי עינא דפתחין וסגרין דבהון נהיר עמודא דאמצעייתא בבת עינא ואתקריאת מסטרה אספקלריא דנהרא וכד סתים עינא אתקריאת אספקלריא דלא נהרא ע"כ. למימרא שההבדל בין "נהרא" לבין "לא נהרא" הוא אם הנוק' בזיווג עם ז"א אם לאו. ועי' תיקו"ז (פט ע"ב): מסטרא דיהו"ה אתקריאת אספקלריא דנהרא וכד איהי אדנ"י בלא בעלה אתקריאת אספקלריא דלא נהרא [תרגום: מצידו של הו"ה נקרא מראה המאירה וכאשר היא אדנ"י בלא בעלה נקראת מראה שאינה מאירה].

ע' בגר"א בתיקו"ז פ"ט ע"ד וז"ל דרגא דת"ת וצדיק אספקלריא דנהרא ואספקלריא דלא נהרא. ע' בהגר"א בסד"צ ל"ו ע"ד וז"ל ומשה לא ידע כי ידען עור פניו היינו דכתיב כו' ר"ל שאחר שחטא חזר לגוף דעשייה עור משכא דחוויה ומשה זכה לאספקלריא דנהרא שגופו נזדכך כידוע וקרן עור שלו ונעשה כלו אצילות שעור שלו נעשה מלכות דאצילות עכ"ל.

אמנם ע' גר"א משלי כב יב וז"ל נביאים היו במדרגת העינים שהם שנים רואה וחווה והם נביאים ראשונים ואחרונים וכו' אחרונים ראו באספקלריא שאינה מאירה לכן כתיב בנבואתם חזון שהוא מתרגום של מראה ופחות ממנו עכ"ל. היינו שיש דרגות בין אספקלריא שמה שהיא מאירה אצל משה רבינו היה סתום אצל נביאים הראשונים.

³²⁰ עי' ז"ח (סט ע"א): והוא זהרא דנשמתא עילאה דפרחה מניה סליקא לעילא והות גניזא בחד אוצר דאיהו גוף עד דאוליד בנין ונפק חניך לעלמא כיון דאתא חנוך ההוא זהרא עילאה נשמתא קדישא נחתת ביה והוא חנוך בהוא רבו עילאה דשבק מניה אדם הה"ד ויתהלך חנוך את האלקים וגו'

תרגום: ואותו זהר הנשמה העליונה שפרחה ממנו עלתה למעלה והיתה גנוזה באוצר אחד שהוא גוף עד שהוליד בניו ויצא חנוך לעולם כיון שבא חנוך אותו הזהר העליון הנשמה הקדושה ירדה בו והיה חנוך באותה גדלות עליונה שהשאיר ממנו אדם זהו נאמר (בראשית ה) ויתהלך חנוך את האלהים וגו'

ועי' ז"ח (כא ע"א): ומיכאל הולך עמה עד הפתח הרביעי והחמישי והששי אומר לפני הקב"ה רבש"ע אשרי בניך בני אוהביך אברהם יצחק ויעקב אשריהם הצדיקים הטובים הזוכים לזה עד שמגיעים לשער השביעי שהוא ערבות וגו' חיים טובים מצויין שם וכל נשמותיהם של צדיקים כלם

שהזכיר כאן בחנוך ויתהלך חנוך וכתוב בנח (בראשית ו ט) את האלהים התהלך נח וכתוב באברהם (שם יז א) התהלך לפני וכלן השיגו מהלך השמש וכחותיו הגדולים המורים על שלטנות אדון הכל ורוממותו יתברך כמו שאני עתיד לכתוב בע"ה בפסוק את האלהים התהלך נח והנה חנוך דבק באור עליון שממנו נבראו ונמשכו המאורות ביום רביעי והוא נזכר בבראשית ה' פעמים³²¹ והתנוצץ לשבעה אורים וכן ה' חומשי תורה הם נחלקים לשבעה³²² וכנגד ז' אורים אלו היתה המנורה בשבעה קנים³²³ והיתה מקשה רמוז לאחדות ושבעה אורים אלו הם הנקראים צרור החיים³²⁴ והצדיק הזה דבק בהם כי מצא חן בעיני ה' וראוי היה לכך כי היה שביעי לדורות והיה כנגד יום ה' שהוא יום החיים³²⁵ שכלו שבת ומנוחה לפיכך זכה לחיי עד.

והנה חצי השם הזה נקשר עם חצי השם של מטטרון כי מעודו השתדל לדעת אותו ולהשיג ענינו עד שהשיגו ודבק בו ולפי שדבק בו נשתנה גופו ושמו כי נהפך בשרו ללפיד אש³²⁶ ונקרא שמו מטטרון בשמו כי הדבק בדבר נקרא על שם הדבר שהוא דבק בו³²⁷ לפי שנעשה כאלו הוא והוא אחד ומה שאמר ואיננו הוא מלשון רז"ל א"ל אין שהוא הודאת הדבר וקיומו וכן בתרגום מדוקדק ואיתוהי אריה לא אמית יתיה והלקיחה הזאת לתגמול גדולה ומעלה שאין כמוה ומכאן רמוז לגן עדן ולהשארות הנפש ושהיא קיימת נצחית גם זה ראיה גדולה שאלולי לא חטא אדם היה קיים נצחי לעולם בגוף ובנפש וכן מצינו לשון לקיחה ג"כ באלהו

שם ונעשים מלאכי השרת ומקלסין לפני הקב"ה ונזונין מזיו השכינה אספקלריא המאירה ושם המנוחה והנחלה ונוח חיי העוה"ב אשר עין לא ראתה אלקים זולתך. וזהו, אלה תולדות נח נח איש צדיק תמים. מי ראוי להיות בזו ההנאה והמנוחה והמרגוע, מי שהוא איש צדיק תמים. אמר רב פפי, זאת המנוחה למעלה, היא את האלקים התהלך נח, למעלה, ולא למטה:

ע"י שער הגלגולים הקדמה לא: בעולם היצירה הנקראת עולם דמטטרון, מי היה אז שר העולם, בהיות חנוך עדיין למטה בארץ בעה"ז, אבל הענין יובן, במ"ש בזהר ריש פרשת נח, בתוספתא על פסוק נח נח, כי כל צדיק יש לו תרין רוחין, חד בארעא לתתא, וחד בשמיא לעילא וכו', והבן זה.³²¹ אור, ע"י תיקו"ז (כ ע"ב): ורזא דמלה עוטה אור כשלמה וכו' (תהלים קד ב) כד איהי אור מעוטף ולא אתפשט ואיהו סתים אתקרי אור אור סתים באת יו"ד נקודה בהיכליה כד אפיק י' מאו"ר אתגליא או"ר ודא איהו ויאמר אלה"ם יהי אור (בראשית א ג) וחמש זמנין אור אינון בעובדא דבראשית ואינון ה' ועלייהו אתמר מי מדד בשעלו מים (ישעיה מ יב) ודא דרועא ימינא ואיהו גוון חוור ושמים בזרת תכן (שם) דא דרועא שמאלא דאיהו גוון סומק וכל בשליש עפר הארץ (שם) דא גופא עמודא דאמצעיתא ודא גוון ירוק ושקל בפלס הרים [יט ע"ב] וגבעות במאזנים (שם) תרי סמכי קשוט והאי ה' איהי אתפשטת לאנהרא בחמש גוונין דאינון חמש זמנין אור.

תרגום: וסוד הדבר "עוטה אור כשלמה וכו'", כשהיא אור מעוטף ולא מתפשט והוא נסתר, נקרא אור, אור נסתר באות יו"ד, נקודה בהיכלו. כשמוציא י' מאויר, נתגלה אור, וזהו "ויאמר אלה"ם יהי אור". וחמש פעמים אור יש במעשה בראשית, והם ה', ועליהם נאמר "מי מדד בשעלו מים". וזו זרוע ימין, והוא צבע לבן, "ושמים בזרת תכן" זו זרוע שמאל, שהוא צבע אדום, "וכל בשלש עפר הארץ" זה הגוף, העמוד האמצעי, וזה צבע ירוק, "ושקל בפלס הרים וגבעות במאזנים", שני עמודי אמת. ו[אות] ה' הזו מתפשטת להאיר בחמשה צבעים, שהם חמש פעמים אור.

³²² ע"י גמ' שבת (קטז ע"א): אמר רבי שמואל בר נחמן אמר רבי יונתן חצבה עמודיה שבעה אלו שבעה ספרי תורה.

³²³ ע"י במדבר ח ב.

³²⁴ ע"י זהר (ח"ג דף כה ע"א): רבי יצחק אמר הא אוקמוה נפש כד מתעטרא כנסת ישראל במלכא קדישא אתעטר ואקרי צרורא דחיי בגין דבה אתקשר כלא.

תרגום: רבי יצחק אמר הרי פרשוה נפש כשכנסת ישראל מתעטרת, במלך הקדוש מתעטרת, ונקראת צרור החיים, משום שבה הכל נקשר.

³²⁵ ע"י לעיל הערה 223.

³²⁶ ע"י תיקו"ז (קלז ע"א): חנוך דנפק מאנוש איהו מטטרון' דנהפך בשרו ללפיד אש ואיהו נוריא"ל ועל תרוייהו אתמר והחיות רצוא ושוב (יחזקאל א יד) רצוא דא נוריא"ל ושוב דא מטטרון' הכי סלקין בחושבן.

תרגום: חניך שיצא מאנוש, הוא מטטרון' שנהפך בשרו ללפיד אש, והוא נוריא"ל ועל שניהם נאמר והחיות רצוא ושוב, רצוא זה נוריא"ל ושוב זה מטטרון', כך עולים בגימטריא.

³²⁷ ע"י לעיל הערה 108.

הוא שכתוב (מלכים ב' ב י) אם תראה אותי לקח מאתך.

(ה כח-כט) וַיְחִי לְמֶדֶן שְׁתֵּים וּשְׁמָנִים שָׁנָה וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיֻּלְּד בֶּן: וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ נַח לְאָמֹר
זֶה יִנְחַמְנוּ מִמַּעֲשֵׂנוּ וּמִעֲצָבוֹן יִדְּיֵנוּ מִן הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אִרְרָהּ ה':

ע"י ר' בחיי: השבון עשרה הוא עקר העולם וקיומו והנה נח היה עשירי לאדם³²⁸ וראוי להתקיים בו העולם ולפי שהדורות ההם היו עתידין להמהות במבול ואין בהם קורא בשם ה' זולתי נח ע"כ לא תמצא בכלם זכרון בן ולא זכרון שם עד שבא נח והזכיר בו הכתוב ויולד בן ויקרא את שמו נח ומלת בן נגזרת מבנין³²⁹ כי העולם נבנה ונתקיים בו גם עקר הדבר וקיומו נקרא שם כענין שכתוב (משלי י ז) ושם רשעים ירקב כי אין ענין רקבון נופל על השם כי השם אינו דבר אבל הכונה על עצמו ועקרו שישלוט בו רקבון.

ומה שקרא את שמו נח היה לו לקרותו מנחם לפי הענין שאמר זה ינחמנו ממעשנו אבל יתכן לפרש כי המ"ם מובלעת ועקר השם הוא נחם כענין שכתוב (זכריה יא ז) לאחד קראתי נעם ולאחד קראתי חבלים כי כן משפט הכתובים בהרבה שמות לקצר המלה ויהיה טעם הקצור כדי שיהיה שם נח כולל הן כמו שנאמר ונח מצא חן בעיני ה'³³⁰ ומפני שהיה נח עשירי והעשירי קדש לה' ע"כ הזכיר בו מלת זה כלשון (שמות טו ב) זה אלי ואנוהו³³¹ כלומר

³²⁸ ע"י אבות (פ"ה מ"ב): עשרה דורות מאדם ועד נח.

³²⁹ ע"י תז"ח (מב ע"ג): אמר מלכא בתר דאית לי מבוועא אטע אילנא והינו בן דאיהו בן מלשון בנין כמה דאוקמוה רבנן אל תקרי בניך אלא בוניך ואוקמוה בנות בכלל בנים.
תרגום: אמר המלך אחר שיש לי מעין אטע אילו והינו בן שהוא בן מלשון בנין כמו שבארוה רבותינו אל תקרי בניך אלא בוניך ופרשוה בנות בכלל בנים.

³³⁰ ע"י זהר (ח"א נח ע"ב): תא חזי נח כד אתייליד קרון ליה על שמא דנחמה (נ"א) נח נייחא ליה נייחא לעלמא נייחא לאבהן נייחא לבנין נייחא לעלאין נייחא לתתאין נייחא לעלמא דין נייחא לעלמא דאתי (ולהוי) [ולמהוי] שמא גרים אבל (נ"א לגבי) קב"ה לאו הכי נח בהפוך אתוון חן כמה דאת אמר ונח מצא חן (בראשית ו ח) א"ר יוסי חן היינו נח [בצדיקייא] [לצדיקייא] שמיהון גרים לטב בחייביא שמיהון גרים לביש בנח כתיב ונח מצא חן בעיני יהו"ה בער בכור יהודה אתהפכו אתווי לביש ע"ר ר"ע רע בעיני יהו"ה (בראשית לח ז).

תרגום: בא וראה, כשנולד נח קראו לו על שם של נחמה, (נח, נוח לו, נוח לעולם, נוח לאבות, נוח לבנים, נוח לעליונים, נוח לתחתונים, נוח לעולם הזה, נוח לעולם הבא), ושיהיה (ולהיות) השם גורם, אבל (לגבי) הקדוש ברוך הוא לא כך, נח בהפוך אותיות, ח"ן, כמו שנאמר "ונח מצא חן". אמר רבי יוסי, חן היינו נח. בצדיקים, השם שלהם גורם לטוב, ברשעים, השם שלהם גורם לרע. בנח כתוב "ונח מצא חן בעיני ה'", בער בכור יהודה התהפכו אותיותיו לרע. ע"ר ר"ע, רע בעיני ה'.

³³¹ ע"י זהר (ח"א דף רטז ע"א): למה זה תשאל לשמי ויאמר יעקב מניינא דא למניינא קדמיתא דקמיה כדפרישנא באתריה ורזא אחרא (בראשית לב כט) וישאל יעקב וגו' ויאמר למה זה תשאל לשמי ויברך אותו שם הא לא עתיד אלא בזכותא דזה לבריכוון ורזא סגיא תנינא באתרה דהאי קרא אבל לא אתינא לקמן דלא לאשמועינן האי קרא דאמרנא מקמיה דאמינא לך דאתקריאת אורייתא זה כתיב (שופטים ה ה) זה סיני מפני יהו"ה אלהי ישראל כד אתייהיבת אורייתא על ידא דמשה (שמות לב א) כי זה משה האיש (שם טו ב) זה אלי ואנוהו אורייתא הוה נחתת מן קמי אלהא דישראל. תרגום: למה זה תשאל לשמי "ויאמר יעקב" מנין זה למנין הראשון שלפניו כמו שפרשנו במקומו. וסוד אחר "וישאל יעקב וגו' ויאמר למה זה תשאל לשמי ויברך אותו שם". זה לא עתיד אלא בזכותו של זה לברך אותם. וסוד גדול שני במקום של הפסוק הזה אבל לא באתי לפניך שלא להשמיע פסוק זה שאמרתי מלפני שאמרתי לך שהתורה נקראת "זה". כתוב "זה סיני מפני ה' אלהי ישראל" כשנתנה תורה על ידי משה "כי זה משה האיש" "זה אלי ואנוהו". התורה היתה יורדת מלפני אלהי ישראל.

ע"י זהר (ח"ב דף לח ע"ב): ובאתר דאשתכחו דכר ונוקבא לית שבחא אלא לדכורא והכי שבחו ישראל בתושבחתיהו לדכורא ולא לנוקבא הדא הוא דכתיב (שמות טו ב) זה אלי ואנוהו דלית שבחא באתר דדכורא ונוקבא אשתכחו אלא לדכורא ועל דא (נ"א ולדא) מחכאן ישראל דכתיב (ישעיה כה ט) זה יהו"ה קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו משום דהכי זמין למעבד להו דכתיב (מיכה ז טו) כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות.

תרגום: ובמקום שנמצאו זכר ונקבה אין שבח אלא לזכר וכך שבחו ישראל בתשבחותיהם לזכר ולא לנקבה זהו שכתוב זה אלי ואנוהו שאין שבח במקום שזכר ונקבה נמצאים אלא לזכר ועל זה (ולזה) מחכים ישראל שכתוב זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו משום שכך עתיד לעשות להם שכתוב כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות. שמשמע שזה חיבור של ז"ל.

זה ינחמנו בזכות זה ולפי שמלת זה כוללת שתי כונות אלו נכתבו במלת זה שני טעמים³³² ואל יהא דבר זה קל בעיניך שכל התורה כלה רמיזות וענינים שכליים נאמרים בהשגחה גמורה למי שמתבונן בספר תורת האלהים וע"ז דרשו רז"ל (נדרים לז ע"ב) שגם הטעמים שבתורה נתנו מסיני והוכיחו זה ממה שכתוב (נחמיה ח ח) ושום שכל ויבינו במקרא ודרשו כן ושום שכל אלו הפסוקים ויבינו במקרא אלו פסקי טעמים.

(ו א): ויהי כי החל האדם לרב על פני האדמה ובנות ילדו להם:
 עי' ר' בחיי: ועל דרך הקבלה בני האלהים כבר נתבאר למעלה³³³ ומשם תבינהו כי כל עניני מעשה בראשית הם כפולים³³⁴ והכל אמת.

(ו ג): ויאמר ה' לא ידון רוחי באדם לעלם בשגם הוא בשר והיו ימיו מאה ועשרים שנה:
 עי' ר' בחיי: ונראה לי בטעם המספר הזה כי מפני שהעולם הזה נברא בה"א³³⁵ והוא רוצה בקיומו של עולם לכך המתין להם מאה ועשרים שנה שמאה הוא חמשיית השנים של מהלך עין החיים³³⁶ כדי שיתבוננו וישובו וכן עשרים חמשיית ק' ואין הקדוש ברוך הוא מעניש עד עשרים וכן לעתיד שכתוב (ישעיה סה כב) כי כימי העין ימי עמי אינו מעניש עד ק' והוא שכתוב כי הנער בן מאה שנה ימות וגו' וזה לשון והיו ימיו כלומר כאלו היום נולדים ורוטפשי³³⁷ בשרם מנוער (נדרים מא ע"א) בשגם הוא בשר נרמז כאן משה וכן מנין שנותיו ואמרו במדרש (ב"ר פכ"ח סי' ט) שלא היה נח ראוי להנצל שהרי כתיב (בראשית ו ז) כי נחמתי כי עשיתים אלא שנצול בזכות משה שעתיד לצאת ממנו וזהו רמז בשגם.

(ו ו) וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ ויתעצב אל לבו:
 עי' רמב"ן: דברה תורה כלשון בני אדם והענין כי מרו ועצבו את רוח קדשו בפשעיהם וענין אל לבו כי לא הגיד זה לנביא שלוח אליהם וכן הלשון במחושב כדרך לדבר אל לבי (להלן בד מה) וזולתו.

ובבראשית רבה (פכ"ז סי' 338) אמרו בזה ענין נכבד במשל שהביאו מן הסרסור³³⁹

³³² ז"ל. ז"ל.

³³³ ה ב.

³³⁴ עי' לעיל הערה 320.

³³⁵ עי' לקמן פרשת שמות הערה 199.

³³⁶ עי' שיה"ש רבה פ"ו סי' כא: תני עץ חיים מהלך חמש מאות שנה וכל מימי בראשית מתפלגין ויוצאין מתחתיו.

³³⁷ עי"ש בר"ן: שנאמר רוטפש - נוטריקון רטוב ופש.

³³⁸ ז"ל: וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה אמר תוהות היתה לפני שבראתי אותו מלמטה שאלו בראתי אותו מלמעלה לא היה מורד בי רבי נחמיה אמר מתנחם אני שבראתי אותו מלמטה שאלו בראתי אותו מלמעלה כשם שהמריד בי את התחתונים כך היה ממריד בי את העליונים אמר ר' איבו תוהות היתה לפני שבראתי בו יצר הרע שאילולי לא בראתי בו יצר הרע לא היה מורד בי אמר רבי לוי מתנחם אני שעשיתי אותו וניתן בארץ ויתעצב אל לבו אמר רבי ברכיה משל לשר שבנה פלטינ ע"י אדריכל ראה אותה ולא ערבה לו על מי יש לו להתקעס לא על אדריכל כך ויתעצב אל לבו אמר ר' אסי משל לשר שעשה סחורה על ידי סרסור והפסיד על מי יש לו להתרעם לא על הסרסור כך ויתעצב אל לבו אפיקורס אחד שאל את רבי יהושע בן קרחה אמר לו אין אתם אומרים שהקב"ה רואה את הנולד אמר לו הן והא כתיב ויתעצב אל לבו אמר לו נולד לך בן זכר מימך אמר לו הן אמר לו מה עשית אמר לו שמחתי ושמחתי את הכל אמר לו ולא היית יודע שסופו למות א"ל בשעת חדותא חדותא בשעת אבלה אבלה א"ל כך מעשה לפני הקב"ה דאמר רבי יהושע בן לוי שבעה ימים נתאבל הקב"ה על עולמו קודם שלא יבא מבול לעולם מאי טעמיה ויתעצב אל לבו ואין עציבה אלא אבילות היך מה דאת אמר (שמואל ב ט) נעצב המלך אל בנו.

³³⁹ עי' לעיל הערה 170.

והאדריכל³⁴⁰ והוא סוד גדול לא ניתן ליכתב והיודעו יתבונן למה אמר בכאן שם המיוחד³⁴¹ ובכל הפרשה וענין המבול שם אלהים³⁴².

ע"י ר' בחיי: מלת עשה מורה על הרכבת צורה בגולם כי הצלם הוא הצורה והדמות הוא הגולם³⁴³ וע"כ אמר בצלם אלהים ברא אותו ובפסוק זה ספר תולדות אדם אמר בדמות אלהים עשה אותו הזכיר מלת בריאה בענין הצורה והזכיר עשייה בענין הדמות ואמר בדמות אלהים עשה אותו כלומר הרכיב הצורה בגולם וכיון שהדמות פירושו גולם כשאמר בדמות אלהים הוא כמו עבד אלהים שהעבד חוץ ממנו³⁴⁴ ועל כן היה מתנחם על ההרכבה הזאת לומר כי טוב היה שתשאר צורתה במקומה ושלא תתרכב עם זה הגולם וכמו שאמרו רז"ל (עירובין יג ע"ב) נוח לו לאדם שלא נברא וזהו שאמר כי עשה את האדם בארץ לא אמר על הארץ לפי שנשתקעו בתאות הגופניות³⁴⁵.

והסתכל כוונת שלמה ע"ה ששבת הצורה כשלא הורכבה מעולם כלל בגולם הוא שאמר (קהלת ד ב-ג) ושבת אני את המתים וגו' וטוב משניהם את אשר עדין לא היה וכבר המשילו חכמי המחקר שלש דרכים הללו האחת הצורה שלא הורכבה מעולם כלל בגולם המשילוה למלך יושב בהיכלו השניה הצורה שנפרדה מן הגולם המשילוה למלך שיצא מבית האסורים וחזר למלכותו השלישית הצורה המורכבת עדין בגולם המשילוה למלך חבוש בבית האסורים ואין ספק כי מעלת המלך גדולה יותר מאד בראשונה מבשניה ובשניה יותר מבשלישית וראוי לשאול בכאן א"כ שהראשונה יותר מעולה למה הורכב ולמה ישבת הכתוב ההרכבה הזאת בחתימת מעשה בראשית שאמר (בראשית א לא) וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד והשבת הזה ששבת את הכלל יכול גם הרכבת הצורה בגולם באדם הנברא ביום ו' וא"כ איך שבת הכתוב הרכבת הצורה בגולם והזכיר בכלל והנה טוב מאד ויבא שלמה ע"ה לשבת אותה כשלא הורכבה בגולם בהפך מדברי משה ואמר וטוב משניהם את אשר עדין לא היה ותשובת הדבר כי אף על פי שהראשונה יותר מעולה מהשתים מצד שלא השיגה צער ונוק ולא נדבקה אל הגולם מ"מ כשנדבקה אל הגולם

³⁴⁰ ע"י לעיל הערה 171.

³⁴¹ ע"י לעיל הערה 208.

³⁴² ע"י זהר (ח"א נז ע"א): רבי יצחק אמר וינחם יהו"ה כמה דאת אמר (שמות לב יד) וינחם יהו"ה על הרעה אשר דבר לעשות לעמו רבי ייסא אמר לטב רבי חזקיה אמר לביש רבי ייסא אמר לטב כמה דאתמר דקב"ה נחים על דאינון עובדי ידיו וחיים עלייהו ויתעצב בגין דאינון חטאן קמיה ורבי חזקיה אמר לביש דכד קב"ה בעי לאובדא לחייבי עלמא נטיל נחומין עלייהו וקביל נחומין כביכול כמאן דמקבל נחומין על מה דאביד כיון דקבל נחומין ודאי דינא אתעבד ולא תליא מלתא בתשובה אימתי תליא בתשובה עד לא קביל נחומין עלייהו הא קביל נחומין עלייהו לא תליא מלתא בתשובה כלל ודינא אתעביד וכדין אוסיף דינא על דינא ואתקיף לה הוא אתר דדינא [למעבד דינא] ואוביד לון לחייביא מן עלמא וכלא בקרא דכתיב וינחם יהו"ה קיבל נחומין ולבתר ויתעצב אל לבו יהב תוקפא לדינא למעבד דינא.

תרגום: רבי יצחק אמר, "וינחם ה'", כמו שנאמר "וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו". רבי ייסא אמר, לטוב. רבי חזקיה אמר לרע. רבי ייסא אמר, לטוב, כמו שנתבאר שהקדוש ברוך הוא מתנחם על אותם מעשי ידיו וחס עליהם. "ויתעצב" משום שהם חוטאים לפניו. ורבי חזקיה אמר, לרע, שכשרוצה הקדוש ברוך הוא לאבד רשעי העולם, נוטל עליהם נחומים ומקבל נחומים, כביכול כמי שמקבל נחומים על מה שאבד. כיון שקיבל נחומים, ודאי נעשה דין, והדבר לא תלוי בתשובה. אימתי זה תלוי בתשובה, עד שלא קבל עליהם נחומים. הרי שקיבל עליהם נחומים, אז הדבר לא תלוי בתשובה כלל והדין נעשה. ואז מוסיף דין על דין ומחזק את אותו מקום הדין לעשות דין, ומאבד את הרשעים מהעולם. והכל כתוב, שכתוב "וינחם ה'", קיבל נחומים, ואחר כך "ויתעצב אל לבו", נתן כח לדין לעשות דין. וע"י לקמן פרשת נח הערה 225.

וע"י ב"ע (רנה ע"א) ראי' שלא נתבטל תיקון ז"א שהרי הכ' אומר וינחם ה' כו' ססתם הוי' הוא בז"א ובו אמר וינחם כי עשה את האדם כו' מכלל דלא קאי אלא על אדם דלתתא משא"כ פ' ויאמר ה' לא ידון רוחי שקאי על

³⁴³ ע"י לעיל הערה 211.

³⁴⁴ ע"י לעיל הערה 119.

³⁴⁵ ע"י לעיל הערה 236.

ונבדלה ממנו והיא טהורה כאשר באה או נתפרסמה מעלתה ונבחנה כזהב וע"כ נפשות הצדיקים מתאוות לשוב למקומן הראשון³⁴⁶ ומפני זה ישבת משה ע"ה ההרכבה בזו כי היא משובחת כשהיא חוזרת טהורה כשבאה לפי שהצליחה בשליחותה ויהיה באור הכתוב כפשוטו האדם בארץ האדם שבארץ כי הנחמה היתה בעבור האדם לחטאו כיוצא בו (ישעיה סב ז) עד יכונן ועד ישים את ירושלים תהלה בארץ באורו עד ישים תהלה את ירושלים שבארץ וכן כתוב בפירוש (תהלים קכב ג) ירושלים הבנויה כעיר שחבורה לה יחדו ירושלים הבנויה למטה כעיר שחבורה לה יחדו למעלה³⁴⁷.

ועל דרך הקבלה וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ וינחם ה' השם הראשון שבי"ג מדות³⁴⁸ כי עשה את האדם בארץ בעבור הארץ הוא שנחם כי היא הגורמת.

עיי"ש: ועל דרך הקבלה ויתעצב אל לבו הוא האדריכל³⁴⁹ והסרסור שהזכיר במדרש ושם בארו סוד הענין והמלך ה' ידבר עמו ואומר אמחה את האדם אשר בראתי וגו' כי נחמתי כי עשיתם כתיב ויש לך להשכיל ולקנות לב בלשון האדם בארץ שהזכיר הכתוב ב' פעמים בשני פסוקים זה אחר זה כי בראשון ידבר למטה ובשני למעלה ומלת ויתעצב תחזור אל האדם הוא תפארת ישראל שבסבתו עשה ה' את הארץ שבפסוק בראשית³⁵⁰ שגרמה כל הרעה הנזכרת ויהיה באור הכתוב בסודו וינחם הכוונה כי עשה את האדם והנחמה לא בעבור האדם אלא בארץ כלומר בעבור הארץ הגורמת וע"כ ויתעצב האדם אל לבו בעבור לבו שהוא היה סבה כי הוא הארץ והסרסור והאדריכל ולפי שכתוב בתחלת הבריאה ישמח ה' במעשיו הזכיר בו עתה ויתעצב אל לבו ואל יקשה עליך כשהזכיר לשון עצבון במקום הזה וכן מה שכתוב (ישעיה כב יב) ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבכי³⁵¹ וגו' שהרי כבר

³⁴⁶ עי' ז"ח (יח ע"א): רבי חייא ור' יוסי הוו אזלי באורחא א"ר יוסי לר' חייא הא תנינן במתניתא דידן דכל מה דעביד קב"ה בין לעילא בין לתתא כלהו כסיפין ושקדין למהך לזיניה גופא אזיל בתר זיניה לארעא דאתנסיבת מינה ונשמתא לית ליה כסופא אלא לאתר דאתנסיבת מתמן דכל מה דעביד כסיף בתר זיניה הה"ד נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' ולא לעלמא הדין כגופא תרגום: רבי חייא ורבי יוסי היו הולכים בדרך אמר רבי יוסי לרבי חייא הרי שנינו בבריתא שלנו שכל מה שעשה הקדוש ברוך הוא בין למעלה בין למטה כלם משתוקקים ושוקדים ללכת למינו הגוף הולך אחר מינו לארץ שנטל ממנה ולנשמה אין תשוקה אלא למקום שנקלחה משם שכל מה שעשה משתוקק אחר מינו זהו נאמר (תהלים פד) נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' ולא לעולם הזה כמו הגוף.

³⁴⁷ עי' זהר (ח"ג ע"א): ירושלם דלתתא אחות אמך אתקרי כמה דכתיב ירושלם הבנויה עיר שחבורה לה יחדו וגו' מאי שחבורה לה יחדו בגין דאזדווג בה מלכא משית סטרין בכל סטרי מלכא בדרגא דצדיק וכל כתרי מלכא כלילן ביה והיינו שחבורה לה יחדו.

תרגום: ירושלים שלמטה נקראת אחות אמך, כמו שכתוב ירושלים הבנויה כעיר שחבורה לה יחדו וגו', מה זה שחבורה לה יחדו, כדי שיזדווג עמה המלך משה צדדים בכל צדדי המלך בדרגת הצדיק, וכל כתרי המלך כלולים בו, והיינו שחבורה לה יחדו.

³⁴⁸ עי' לקמן שמות לד ו שזה חכמה, ועי' לעיל הערה 171.

³⁴⁹ עי' לעיל הערה 171.

³⁵⁰ עי' לעיל הערה 74.

³⁵¹ עי' זהר (ח"א רי ע"א): רבי ואלעזר (אליעזר) אמר קלא בחשאי דא היא קלא עלאה דכל קלין נפקין מתמן אבל קל בלא ו' דא היא צלותא דלתתא דאיהי אזלא לאסתלקא [בוא"ו] ולא תחברא ביה תא חזי והקל נשמע דא הוא קל בלא וא"ו (דאיהי) ודא היא קלא [ד] בכאת על מקדש ראשון ועל מקדש שני נשמע כמה [דאת אמר] (דאתמר) קול ברמה נשמע ברמה מאי ברמה דא הוא עלמא עלאה עלמא דאתי וסימנין מן הרמה ועד בית אל (תהלים קו מח) מן העולם ועד העולם הכא ברמה דא עלמא עלאה דהא בהיא שעתא די ברמה נשמע כדין מה כתיב (ישעיה כב יב) ויקרא יי' אלהי"ם צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד וגו' והקל נשמע לעילא לעילא מאי טעמא בגין דוא"ו אתרחק ואסתלק מניה וכדין רחל מבכה על בניה מאנה להנחם על בניה כי איננו (ירמיה לא יד) [כי איננו כי אינם מבעי ליה אלא כי איננו] והא אוקימנא כי איננו דבעלה לא אשתכח עמה ודאלמלא (ואלמלא) בעלה ישתכח עמה תתנחם עליהו דהא כדין בנהא לא יהון בגלותא ובגין דאיננו לאו איהי מתנחמא על בנהא בגין דבנהא אתרחקו מנה על דאיננו עמה.

תרגום: רבי אלעזר אמר, הקול בחשאי זהו קול עליון שכל הקולות יוצאים משם. אבל קל בלי וא"ו, זוהי התפלה של מטה, שהיא הולכת להתעלות בוא"ו ולהתחבר בו. בא וראה, "והקל נשמע", זה הוא הקל בלי וא"ו, זהו "הקול" שבכה על מקדש ראשון ועל מקדש שני. "נשמע" כמו שנאמר "קול ברמה

אמרו בגמרא (חגיגה ה ע"ב) הא בבתי גוואי הא בבתי בראי ומן הגבורה³⁵² ולמטה נקרא בתי בראי והבן זה וכשם שמצינו בשעת הכעס קודם המבול ויתעצב אל לבו כך הזכיר הכתוב בשעת הרצון אחר המבול וקבלת הקרבן ויאמר ה' אל לבו לא אוסיף עוד וזה מבואר.

נשמע. "ברמה", מה זה "ברמה", זהו העולם העליון, העולם הבא, וסימן לדבר, "מן הרמה ועד בית אל", "מן העולם ועד העולם". כאן "ברמה", זה העולם העליון, שהרי בשעה ההיא שברמה נשמע, אז מה כתוב, "ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד" וגו'. "והקל נשמע", למעלה למעלה. למה, משום שוא"ו התרחק והסתלק ממנה, ואז "רחל מבכה על בניה מאנה להנחם על בניה כי איננו". "כי איננו", צריך היה להיות כי אינם. אלא "כי איננו", והנה בארנו "כי איננו", שבעלה לא נמצא עמה, שאלמלא היה בעלה נמצא עמה, תתנחם עליהם, שהרי אז בניה לא יהיו בגלות, ומשום שאיננו, אינה מתנחמת על בניה, משום שבניה התרחקו ממנה על שאיננו עמה.

³⁵² עי' זהר (ח"ב יז ע"ב): רבי יהודה עאל לגביה דרבי אלעזר אשכחיה דהוה יתיב וידיה בפומיה והוה עציב אמר ליה במאי קא עסיק מר אמר ליה דכתיב (משלי טז טו) באור פני מלך חיים אי טרנא עציב וכל שכן דגעי ובכי שמשוי מאי עבדי הדא הוא דכתיב (ישעיה לג ז) הן אראלם צעקו חוצה מאי חוצה מריהון בגו ואינון לבר מריהון בבתי גואי ואינון בבתי בראי בתי גואי מאי אינון אמר רבי יצחק אינון מעשרה כתרי מלאכי שלום מר יבכיון וכי יש מלאכים שאינם של שלום אמר ליה אין תא חזי אית מארי דדינא קשיא ואית מארי דדינא דלא קשיא ואית מארי דינא (ורפיא) ורחמנותא ואית מארי דרחמנותא דלית בהו דינא כלל ואלין אתקרון מלאכי שלום על אינון דלתתא כתיב (שם נ ג) אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם וכתוב (שם לד ד) ונמקו כל צבא השמים אי הכי כל אינון שולטנין דממנן על שאר עמין כד חמאן למריהון עציב למאי עבדין פרוכא לבנוהי אמר רבי אלעזר לא עבדי אלא מאי דאתפקדו ורעותא דמריהון עבדין

תרגום: רבי יהודה נכנס אל רבי אלעזר ומצאו שהיה יושב וידו בפיו והיה עצוב אמר לו במה עוסק מר אמר לו שכתוב באור פני מלך חיים אם האדון עצוב וכל שכן שגועה ובוכה מה יעשו שמשיו זהו שכתוב הן אראלם צעקו חוצה מה זה חוצה שאדונים בפנים והם בחוץ אדונים בבתי הפנימיים והם בבתי החיצוניים מי הם בתי הפנימיים אמר רבי יצחק אותם מעשרה כתרי המלך. מלאכי שלום מר יבכיון וכי יש מלאכים שאינם של שלום אמר לו כן בא וראה יש בעלי דין קשה ויש בעלי דין לא קשה ויש בעלי דין (רפה) ורחמים ויש בעלי רחמים שאין בהם דין כלל ואלה נקראו מלאכי שלום ועל אותם שלמטה כתוב אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם וכתוב ונמקו כל צבא השמים. אם כך כל אותם שליטים הממונים על שאר העמים כשרואים את אדונם עצוב למה עובדים בפרך עם בניו אמר רבי אלעזר אינם עושים אלא מה שהצטוו ורצון אדונם הם עושים.